

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İZMİR'DE PERAKENDE TİCARET
SEKTÖRÜNÜN MEKANSAL HAREKETLİLİĞİ
VE GELECEĞİ ÜZERİNE STRATEJİLER**

Ahu DALGAKIRAN

Ekim, 2005

İZMİR

**İZMİR'DE PERAKENDE TİCARET
SEKTÖRÜNÜN MEKANSAL HAREKETLİLİĞİ
VE GELECEĞİ ÜZERİNE STRATEJİLER**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Doktora Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir Planlama Anabilim Dalı

Ahu DALGAKIRAN

Ekim, 2005

İZMİR

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

AHU DALGAKIRAN tarafından **PROF.DR. SEZAI GÖKSU** yönetiminde hazırlanan “İZMİR’DE PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNÜN MEKANSAL HAREKETLİLİĞİ VE GELECEĞİ ÜZERİNE STRATEJİLER” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Sezai GÖKSU
Danışman

Prof.Dr. Hülya KOÇ
Tez İzleme Komitesi Üyesi

Doç.Dr. R. Funda Barbaros
Tez İzleme Komitesi Üyesi

Prof.Dr. Melih ERSOY
Jüri Üyesi

Prof.Dr. Orcan GÜNDÜZ
Jüri Üyesi

Prof. Dr. Cahit HELVACI
Müdür
Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde şüphesiz pek çok kişinin emeği bulunmakta. Öncelikle tez danışmanım Sayın Prof.Dr. Sezai GÖKSU başta olmak üzere, jüri üyelerim Sayın Prof.Dr. Melih ERSOY'a, Sayın Prof.Dr. Hülya KOÇ'a ve Sayın Doç.Dr. R. Funda BARBAROS'a yapıcı eleştirileri, aydınlatıcı görüşleri ve değerli önerileri için içtenlikle teşekkür ederim.

İzmir Ticaret Odası Ticaret Sicil Memurluğu'nda yapmış olduğum araştırmalar için gerekli izinleri vererek yakından ilgilenen kurum müdürü Sayın Esra ÖZER'e ve tüm çalışanlarına, arşiv çalışmalarım sırasında göstermiş olduğu eşsiz yardımları için sevgili arkadaşım Y. Şehir Plancısı Ahu AKSOY'a, verilerin istatistik olarak analizi ve haritasallaştırılması sürecinde tüm bilgi ve deneyimlerini paylaşarak yardımcı olan değerli çalışma arkadaşlarım Yrd.Doç.Dr. Ebru ÇUBUKÇU ile Yrd.Doç.Dr. Mert ÇUBUKÇU'ya ve çalışmalarım sırasında bana her türlü desteği sağlayan sevgili oda arkadaşım Ar.Gör. Eylem BAL'a teşekkür borçluyum. Ayrıca tezim için teknik donanım sağlayan Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar Müdürlüğü'ne de teşekkür ederim.

Son olarak, en başından beri sevgi ve ilgilerini benden esirgemeyerek bugünlere gelmemi sağlayan, neşe kaynağım ve yaşama sevincim annem Aynur DALGAKIRAN'a, babam Fuat DALGAKIRAN'a ve ablam Arzu DALGAKIRAN AKIN ile değerli eşi Dr. Ahmet AKIN'a benimle oldukları için sonsuz teşekkürler...

Ahu DALGAKIRAN

İZMİR'DE PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNÜN MEKANSAL HAREKETLİLİĞİ VE GELECEĞİ ÜZERİNE STRATEJİLER

ÖZ

Bu çalışma en genel ifadeyle, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün mekansal yapısını ele almaktadır. Araştırma; 1980 sonrasında İzmir'de yoğunluk kazanan toplu konut alanları gelişimi, ulaşım düzenlemeleri ve yeni yatırım kararları doğrultusunda kentin yağ lekeli formunda dışa doğru büyüme içine girdiği bir süreçte, geleneksel kent merkezinin perakende ticaret etkinliği yönünden önemini tartışmakta ve 1980-2000 yılları arasında kentsel büyümedeki desantralizasyon eğilimine rağmen perakende ticaret fonksiyonunun santralize olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle araştırma varsayımı; kentin morfolojik yapısına ilişkin geliştirilen klasik kuramlardan Ernest W. Burgess tarafından geliştirilen Ortak Özekli Bölgeler Kuramı ile bu kuramın Homer Hoyt tarafından geliştirilmiş versiyonu olan Dilimler Kuramı'nın merkezi iş alanına ilişkin kabullerine temellenmektedir.

Bu varsayımın doğruluğunun sınanmasına yönelik olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı dokuz ilçe belediyesi sınırları içerisinde İzmir Ticaret Odası'na kayıtlı olarak kurulan ticari işletmeleri konu alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında öncelikle perakende ticaret sektörünün genelinin mekansal ve sektörel profili ortaya konmuş, ardından analizler anahtar sektör grubu olarak belirlenen tekstil ve konfeksiyon grubu üzerinde yoğunlaşmıştır. Analiz sonuçları, araştırma hipotezinin de ileri sürdüğü gibi, 1980 yılındaki perakende ticaret etkinliği açısından tek merkezli yapının önemini, 2000 yılı sonunda farklı alt merkezlerin gelişimine rağmen koruduğunu ortaya koymuştur.

Sektörün geleceğine ilişkin geliştirilen öngörülerde, kentin gelişme senaryolarını ve gelecekteki arazi kullanım yapısını önemli ölçüde etkileyeceği düşünülen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu belirleyici olmuştur. Kanun kapsamında sınırların yeniden belirlenmesi, perakende ticaret sektörünün çok daha geniş bir alana

ve nüfus büyüklüğüne hizmet edeceği gerçeğini beraberinde getirmiştir. Merkez kente bağımlı yeni gelişme odaklarının ortaya çıkacağı öngörüsüne bağlı olarak, merkez alanın kuzey, güney ve doğu yönlerinde genişlemesinin ve perakende ticaret ile hizmetler sektörü ağırlıklı, çok daha yoğunlaşmış bir yapıya sahip olmasının kaçınılmaz olacağı ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Perakende ticaret sektörü, tekstil ve konfeksiyon grubu, ticaret sicil veri analizi.

SPATIAL MOBILITY OF THE RETAIL TRADE SECTOR IN IZMIR AND STRATEGIES FOR THE FUTURE

ABSTRACT

This research, in general terms, deals with the spatial structure of retail trade sector as being an important component of urban economy. It discusses the significance of the central area in terms of the retail trade activity in the post 1980 period during when the growth pattern of Izmir has been outward in parallel to mass housing developments, transportation enhancements and major investments. The major hypothesis of the research proposes that despite the tendency of decentralisation in urban growth, there is a tendency of centralisation in retail trade sector. In this sense, the hypothesis of the research is mainly based on the assumptions regarding the central business district in the two classic theories of urban morphology: Concentric Zone Theory and the Sector Theory.

A research has been conducted in order to verify the hypothesis on the commercial firms existing within the borders of the Greater Municipality of Izmir and registered to the Izmir Chamber of Commerce. Within the context of the research, the spatial and sectoral profiles of the retail trade in general have initially been put forward and the following analysis focused on a key sector determined as textile and ready-made clothing group. Appropriate to the research hypothesis, the findings of the analysis have revealed that the mono-centric structure of the city in terms of the retail trade activity in 1980 has sustained its significance in the year 2000 despite the development of sub-centres.

The Act of Greater Municipality, which is expected to have a considerable effect on the urban development scenarios as well as on future land use pattern, has been the main determinant in the scenarios developed for the future of the sector. The expanding borders of the municipality due to the mentioned Act, has brought the fact that the retail trade sector will serve a greater area and to a greater population in the near future. Hence, it has been claimed that with the emergence of new development

poles dependent on the central city, the central area will inevitably expand in north, south and east directions and will have a much more compact structure widely consisting of retail trade and service sectors.

Keywords: Retail trade sector, textile and ready-made clothing group, analysis of commercial registration data.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ SONUÇ FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vi
BÖLÜM BİR – GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç.....	1
1.2 Kapsam.....	6
1.3 Yöntem.....	9
BÖLÜM İKİ – ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ALTYAPISI.....	12
2.1 Ekoloji Geleneğinin Şekillendirdiği Kent Modelleri.....	12
2.1.1 Ortak Özekli Bölgeler Kuramı	14
2.1.2 Dilimler Kuramı.....	17
2.1.3 Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı.....	18
2.2 Kentsel Ticaret Yapısına İlişkin Geliştirilen Bazı Temel Yaklaşımlar ve Modeller.....	19
2.2.1 Tanımlayıcı Yaklaşım.....	22
2.2.1.1 Deneysel Gözlem Teknikleri.....	22
2.2.1.2 Normatif Teori Yaklaşımı - Merkezi Yerler Kuramı.....	22
2.2.1.3 Perakende Ticaret Gravite (Çekim) Kanunu.....	25
2.2.2 Açıklayıcı Yaklaşım.....	27
2.2.2.1 Tercih Yaklaşımları.....	28
2.2.2.2 Doğrudan Fayda Değerlendirme Yaklaşımı.....	30
BÖLÜM ÜÇ – TÜRKİYE’DE TİCARET SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE DEĞİŞİMİN TEMELİNDEKİ DİNAMİKLER.....	32
3.1 Politik Ekonomik Yapıya İlişkin Tarihsel Süreç.....	32
3.1.1 Ekonomi Politikalarının Biçimlenmesi Açısından 1946-1960 Dönemi...	34

3.1.2 Ekonominin Planlı Gelişimi Açısından 1960-1980 Dönemi.....	37
3.1.3 Ekonomi Politikasında Yaşanan Köklü Dönüşüm Açısından 1980 Sonrası Dönem.....	41
3.2 Türkiye’de Perakende Ticaret Sektörünün Genel Yapısı ve Değişimi Hazırlayan Koşullar.....	44
3.2.1 1980 Öncesi Dönem.....	45
3.2.2 1980 Sonrası Dönem.....	48
3.3 Perakende Ticaretin Uluslararasılaşması ve Değişimin Aktörleri.....	50
3.3.1 Yerli Şirketlerin Sektöre Girişi.....	51
3.3.2 Yabancı Sermaye Yatırımları.....	52
3.4 Hoşnutsuzluk Belirtileri ve Değişimi Durdurmaya Yönelik Geliştirilen Hükümet Politikaları.....	54

**BÖLÜM DÖRT – İZMİR’DE PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNÜN
YAPISI VE KENT İÇİ MEKANSAL DAĞILIMI - 2000..... 59**

4.1 Araştırmanın Kapsamı.....	59
4.2 Araştırma Alanının Tanımlanması.....	60
4.3 Cumhuriyet Döneminden Günümüze İzmir’de Planlama Pratiğinin Gelişimi. 4.3.1 1925 - René Danger Planı.....	65
4.3.2 Bütünsel Bir Plana Yönelik Çabalar - 1938 Planı.....	66
4.3.3 1948 - Le Corbusier Planı.....	68
4.3.4 1945-1960 Arası Dönemde Planlama Faaliyetleri.....	69
4.3.5 1960-1980 Arası Dönemde Planlama Faaliyetleri.....	70
4.3.6 1980 Sonrası Planlama Faaliyetleri.....	72
4.4 İzmir’de Perakende Ticaret Sektörünün Yapısı ve Kent İçi Mekansal Dağılımı (İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002).....	75
4.4.1 Verilerin Sınıflandırılması ve Analiz Yöntemi.....	78
4.4.2 Verilerin Çalışma Alanı Genelinde Niceliksel, Sektörel ve Mekansal Dağılımı.....	80
4.4.2.1 Balçova İlçesi.....	83
4.4.2.2 Bornova İlçesi.....	86
4.4.2.3 Buca İlçesi.....	89

4.4.2.4 Çiğli İlçesi.....	96
4.4.2.5 Gaziemir İlçesi.....	100
4.4.2.6 Güzelbahçe İlçesi.....	103
4.4.2.7 Karşıyaka İlçesi.....	106
4.4.2.8 Konak İlçesi.....	109
4.4.2.9 Narlıdere İlçesi.....	112
4.4.3 Analiz Sonuçlarına İlişkin Genel Değerlendirme.....	115

BÖLÜM BEŞ – İZMİR TİCARET SİCİL MEMURLUĞU VERİLERİ

İŞİĞİNDA ANAHTAR SEKTÖR GRUBU ANALİZLERİ (1980-2000).....	130
5.1 Konunun Açınımı.....	130
5.2 Araştırma Yöntemi.....	131
5.2.1 Veri Kaynağı ve Araştırmanın Kabulleri.....	133
5.2.2 Anahtar Sektör Grubunun Belirlenmesinde Etkin Olan Kriterler.....	136
5.2.3 Araştırmada Kullanılan İstatistik Analiz Yöntemi.....	137
5.3 Anahtar Sektör Grubu Analizleri (İzmir Ticaret Sicil Memurluğu Verileri: 1980-2000).....	138
5.3.1 Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 1980 Kesiti	142
5.3.2 Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 2000 Kesiti	146
5.3.3 1980-2000 Tarihleri Arasında Beşer Yıllık Dönemler İtibariyle Faaliyete Geçen Firmaların Mekansal Dağılımı.....	160
5.3.4 Faal/Terk Firma Analizleri.....	168
5.3.5 Mekansal Hareketlilik Analizleri.....	170
5.3.5.1 Balçova Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	172
5.3.5.2 Bornova Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	174
5.3.5.3 Buca Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	179
5.3.5.4 Çiğli Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	181
5.3.5.5 Gaziemir Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	183
5.3.5.6 Karşıyaka Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	185
5.3.5.7 Konak Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri.....	190
5.4 Genel Değerlendirme.....	196

BÖLÜM ALTI – SONUÇLAR.....	206
6.1 Perakende Ticaret Sektöründe Değişimi Hazırlayan Küresel ve Ulusal Ölçekli Oluşumlar.....	206
6.2 İzmir Kentinde Perakende Ticaret Sektörüne Üye Firmaların 1980-2000 Aralığındaki Mekansal Tercihlerinin Ortaya Koydukları.....	211
6.3 İzmir’de Perakende Ticaret Sektörünün Gelecekteki Mekansal Dağılımına İlişkin Senaryo ve Stratejiler.....	217
6.4 Bitirirken.....	228
Kaynaklar.....	230
Ekler.....	235

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Amaç

Bilindiği üzere kent mekanı, yerel ve yerel üstü ölçeklerde gerçekleşen karmaşık politik, ekonomik, toplumsal ilişki ve süreçlerin karşılıklı etkileşiminin sonucu olarak üretilmekte ve dönüştürülmektedir. Mekanın sözü edilen üretim, yeniden üretim ve dönüşümünde ise sermaye birikim süreçleri önemli bir rol oynamaktadır (Şengül, 2001a). Kapitalizmin tarihsel gelişimi içinde sermaye birikim süreçlerinde yaşanan geçiş ve İkinci Dünya savaşını takip eden uzun canlılık dönemi boyunca hakim olan Fordist sistemin 1973 krizi ile çöküşü, daha “esnek” olarak tanımlanan yeni bir birikim ve düzenleme rejiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Farklı emek/sermaye ilişkisine dayalı bir birikim rejimi olarak Fordizme alternatif oluşturan post-Fordizmin temel özelliklerinden biri Harvey’nin de belirttiği gibi yeni piyasaların ortaya çıkması ve en önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır (Harvey, 1990).

Sermaye birikim süreçlerinde gerçekleşen gelişmeler, küresel ölçekte rekabetin bir bileşeni konumuna gelen kent mekanını kaçınılmaz bir biçimde daha karlı hale getirmiş ve kent önemli bir yeniden yapılanma sürecinin öznesi konumuna gelmiştir. “Kapitalizmin bugün ulaştığı aşamada sermaye, kent mekanını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir yer olmaktan ötede görmektedir. Kapitalizmin gelişimi içinde mekanın kendisi metalaşmış ve sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanmıştır” (Şengül, 2001b, s.9).

Esnek emek süreçlerine ve piyasalara, sermayenin uluslararası ölçekte yüksek coğrafi akışkanlığına ve tüketim kalıplarında hızlı değişikliklere dayanan bu yeni birikim rejiminin hakim olduğu ortamda piyasa mekanizması belirleyicilik kazanmış, kentsel alanlar son dönemde sermayeyi kendi mekanlarına çekebilmek için yarışan birimler haline gelmişlerdir. Bu noktada merkezi ve yerel yönetimler daha sorumlu bir rol üstlenmeye başlamış, merkezi yönetim küresel sermayeyi, ulusal çıkar adına kendi

sınırları içine çekebilmek için üst ölçekte ekonomik yönden gerekli cazip koşulları hazırlarken, yerel yönetimler kendilerine dayatılan yarışmacı ortamda yaşayabilmek adına yeni mekansal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi yoluna gitmişlerdir.

Günümüzde kentsel alanlarda, özellikle de merkezi iş alanlarında küresel ölçekte süregelen sosyo-ekonomik ilişkilere ve teknolojik ilerlemeye temellenen bir değişimden söz etmek mümkündür. Bu değişimin izleri, kavramsal boyutta ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan perakende ticaret sektöründe, mekansal boyutta ise kentlerin makro formlarında belirgin hale gelmiştir. “Merkezi iş alanlarının dönüşümünü etkileyen ve bu dönemde kentlerin aldığı makro formda belirleyici rol oynayan iki önemli etmen yeni konut sunum biçimleri ve ulaşım sorununu çözmeye yönelik çabalar” (Osmay, 1998, s.145).

Kentsel mekanın metalaşarak sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanması, 1980’li yılların başından itibaren kentlerde önemli konut yapım süreçlerini beraberinde getirmiştir. Yasal ve kurumsal yapıdaki düzenlemeler, finansman ve konut talebinin örgütlenmesi ile toplu konutlar biçimindeki konut sunumu kentlerde yaygınlaşmıştır. Bu dönemde büyük kentlerin çoğu, genellikle kentin çeperlerinde yer seçen toplu konut alanları yoluyla dışa doğru, hızlı bir büyüme süreci içine girmiştir. Bu sürecin merkezi iş alanı açısından en önemli sonucu, pazara ve müşteri kitlesine yakından bağımlı bir faaliyet türü olan perakende ticaretin, yeni oluşan alt merkezlerde yer seçerek kentin daha geniş alanlarına hizmet verecek şekilde genişlemesi olmuştur.

Öte yanda 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikaların sonuçlarının ve yabancı sermaye yatırımlarının serbestleştirilmesinin yansımaları ancak 1990’larda görülmeye başlamış ve 1988 yılında açılan Galleria alışveriş merkezinin ardından geçen on yıllık süre içinde başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve diğer kentlerimizde yoğun bir alışveriş merkezleri yapımı sürecine girilmiştir. Yine bu dönemde, Avrupa kentlerinde kişi başına düşen tüketim oranlarının stabilize olmaya başlaması ve belli bir doygunluğa ulaşması paralelinde hipermarket kurmanın ağırlaşan mevzuat şartları ve küçük perakende işletmelerini koruma amaçlı

getirilen yasal sınırlamalar, perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeyi yeni pazar arayışlarına itmiştir. Mevcut ekonomi politikalarının yerli ve yabancı sermayenin kentsel mekana olan yatırımlarını her koşulda teşvik eden yönde olması, tek başına ya da yabancılarla ortak Türk holdinglerinin ve yabancıların sektöre girişini ve dolayısıyla perakende ticaretin uluslararasılaşmasını (*internationalisation of retailing*) hızlandırmıştır.

Ticari modernizasyon, ulusal ölçekte belirgin özelliklere sahip, çok geniş çeşitlilikte perakende ticaret biçimlerini ortaya çıkarmış ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeni satış yerlerinin yükselişine imkan sağlayan bir dizi yeniden düzenlemeye neden olmuştur. Kent merkezinde yer seçmek için uygun olmayan ve müşteri otoparkı gibi kolaylıklar sunması nedeniyle büyük alana gereksinim duyan bu tür merkezler, sahip oldukları erişim olanakları ve müşteri potansiyeli ile çepçevrelerde yer alan toplu konut alanlarının yakınında yer seçmeyi tercih etmişlerdir.

Küresel/yerel sermayenin büyüme stratejileri doğrultusunda gerçekleşen hipermarket ve mega ölçekli alışveriş merkezleri biçimindeki yeni ticaret gelişimi, bir yandan kentsel morfolojinin önemli bir bileşeni konuma gelirken diğer yandan kentsel form ve kimliğin anahtar göstergesi olarak kabul görmüştür. Son yirmi yıl içinde kentsel desantralizasyon, demografik yapı, artan refah düzeyi ve araç sahipliliği ile kredi kartı kullanımındaki artış sadece ticaretin yapısal değişimini değil, aynı zamanda kent içi dağılımındaki farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. “Alışveriş ve sosyal faaliyetleri bünyesinde barındıran ve örgütlenme biçimleri yeni teknolojinin olanaklarından kaynaklanan bu merkezler, 1980'lerin sonlarında önce kent merkezlerinde, 1990'lı yıllarda ise kentlerin dışında ana ulaşım akslarında yer almaya başlamışlardır” (Osman, 1998, s.150). Özellikle 1980 sonrası dönemde, telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmeler kentlerde etkisini göstermeye başlamış, tüketici hizmetleri örgütlenerek büyük kentlerin dışına çıkmaya başlamıştır. Büyük ölçekli perakende ticaret sektörünün desantralizasyonu, hem satın alma alışkanlıklarında, hem de mekanın organizasyonunda önemli gelişmelere neden olmuştur.

Perakende ticaretin desantralizasyonuna ilişkin ilk gelişmelerin 1960’larda yaşandığı Batı Avrupa’da bu dönemde perakende ticaret sektörüne bağımsız işletmeler hakimdi ve ticaret, bilinen merkez hiyerarşisi içinde, tüketicilerin yürüyerek ulaşabilecekleri mesafede gerçekleşiyordu. Otomobilin alışveriş amaçlı artan kullanımı ile bireylerin alışveriş etkinliğine ilişkin daha devingen bir yapıya sahip olmaları, bağımsız satıcıların yerel ölçekte ellerinde bulundurdukları mekansal tekeli zayıflatmıştır. Aynı zamanda sunumu yapılan mal ve hizmetin fiyatı üzerindeki rekabet de, araç erişimi ve park konusunda elverişli bir ortam sağlayan, çok sayıda ürünün satıcıyla doğrudan temas olmaksızın satışına imkan veren alışveriş merkezlerinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Bu iki gelişmenin tüketiciler açısından en fark edilir yanı mağaza büyüklüğünde artış ve geleneksel dükkanlarda satıcı ile müşteri arasında bire bir varolan danışma hizmetinin, müşterinin ürün ile karşı karşıya geldiği uygulama ile değişimi olmuştur.

İngiltere gibi bazı ülkeler süreç içinde kent dışı alışveriş merkezlerini destekleyen politikalar üretirken, Almanya gibi bazı ülkeler ise bu değişimi şiddetle reddetmiş ve geleneksel kent merkezlerini daha erişilebilir ve çekici kılmak için yollarını aramışlardır. Bu ülkelerde perakende ticaret önemli bir planlama konusu olarak ele alınmış ve sektöre ilişkin uygun konum yerinin, toplumun sürdürülebilir gelişimi ve özellikle sürdürülebilir kentsel gelişme için önemli bir ön koşul olduğu kabul edilmiştir. Sözü edilen süreci yaklaşık elli yıl önce yaşamış olan Amerika Birleşik Devletleri’nde ise perakende ticarete ilişkin belli sektörlerin, çeşitli planlama politikaları ile kent merkezine döndüğü görülmektedir.

Ülkemizde ise gerek desantralize olarak çeperlerde yer seçen büyük ölçekli perakendeciliğin, gerekse kentin dışı doğru büyümesi sürecinde çok daha geniş alanlara hizmet vermek üzere yaygınlık kazanan küçük ölçekli perakende ticaretin geleneksel merkez üzerinde yarattığı etki kentten kente farklılık göstermektedir. Örneğin İstanbul’da tarihi ticaret merkezi, konut alanlarının genişlemesine paralel olarak bir yandan gelişme aksları boyunca yoğunlaşırken diğer yandan modern ticaret organizasyonlarının ve yeni teknolojinin ihtiyacına cevap verecek şekilde yapısal değişime uğramış, kimi bölgeler ise çöküntü alanı haline dönüşmüştür.

Merkezi İş Alanı gelişiminin bu şekildeki desantralizasyonu kentin 1950'lerden beri süregelen yayılmasının doğal bir sonucu olarak görülmüştür (Dökmeci, Dülgeroğlu ve Akkal, 1993).

Bu çalışma; İzmir kentinde 1980-2000 yılları arasında ve belirlenen anahtar sektör grubu özelinde, Amerika ve Avrupa kentlerinin çoğunda görülen, perakende ticaret fonksiyonunun desantralize olarak merkezde çöküntü alanlarının oluşumuna neden olduğu örneklerden farklı bir durumun geçerli olduğunu ve merkez alanın perakende ticaret fonksiyonu açısından canlılığını koruduğunu ortaya koymak üzere kurgulanmıştır. Araştırma; en genel ifadeyle belirlenen zaman dilimi içinde, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün İzmir kentindeki mekansal yapısını ve bu yapının dinamik doğasını konu almaktadır. 1980 sonrasında kentte yoğunluk kazanan toplu konut alanları inşası, ulaşım düzenlemeleri ve yeni yatırımlar doğrultusunda kentin dışarıya doğru bir büyüme içine girdiği ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli perakendeciliğin desantralize olarak, kentin çıkış noktaları üzerinde yer seçtiği bir süreçte, geleneksel kent merkezinin perakende ticaret etkinliği yönünden önemini tartışmaktadır. Nitekim;

araştırmanın temel varsayımı; 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren kentsel mekanda gerçekleşen ve perakende ticaret etkinliğinin desantralizasyonunu gerektirecek oluşumların varlığına rağmen geleneksel kent merkezinin önemini koruduğu ve perakende ticaret sektörüne üye gerek yeni açılan gerekse yer değiştiren firmalar açısından kent merkezinin tercih edilirliliğinin yüksek olduğu yönündedir. Diğer bir deyişle araştırma kentsel büyümedeki tüm desantralizasyon eğilimine rağmen perakende ticaret fonksiyonunun santralize olduğunu ve bu durumun Burgess tarafından geliştirilen Ortak Özekli Bölgeler Kuramı ile Hoyt tarafından geliştirilen Dilimler Kuramına uygun olarak geliştiğini ileri sürmektedir.

Bu varsayımın sınanmasına yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma kapsamında yeni açılan ve yer değiştiren firmaların konumsal tercih analizlerinden yararlanılmış ve takip eden tartışmalar İzmir kenti özelinde gerçekleştirilen alan çalışması sonuçlarına temellenerek geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında üzerinde durulan iki

temel konudan ilki *değişime* ilişkindir ve söz konusu değişimin kavranabilmesinde perakende ticaret sektörünün kent içi dağılımına ilişkin geçmişe dönük bir değerlendirmenin yapılması büyük önem taşımaktadır.

- Çalışmanın ele aldığı zaman dilimi içerisinde perakende ticaret sektörünün yapısında ne tür değişimler gerçekleşmiştir?
- Perakende ticaret fonksiyonlarının değişiminde etkili olan süreçler nelerdir?
- Tüketim alanları özelinde kentsel mekanda ortaya çıkan yakın tarihli oluşumlar ve özellikleri nelerdir?

Bu kapsamda ele alınan ikinci konu ise *değişimin yön ve büyüklüğüne* ilişkindir.

- Yeni açılan firmalar tarafından tercih edilen lokasyonlar nereleridir?
- Yer değiştiren firmaların ortaya koyduğu mekansal hareketlilik hangi yönde gerçekleşmektedir?
- Ülkesel ölçekte ve siyasal iktisat alanındaki değişimler, kentsel perakende ticaret yapısını ne şekilde etkilemektedir?

Sonuç olarak gerçekleştirilen araştırma ile; 1980-2000 yılları arasında, İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubuna üye olarak kurulan ya da yer değiştiren ticari işletmelerin, kentin dışı doğru büyüme eğilimine rağmen, merkez alanda kümelenme eğilimi içinde olduğunun ortaya konması hedeflenmektedir. Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda, anahtar sektör grubuna üye firmalar özelinde gerçekleşen santralize olma yönündeki eğilimin, ticaret sektörünün tamamına genellenebileceği ve bu yolla kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün gelecekteki coğrafi dağılımına yönelik sağlıklı kestirimlerin ve mekana referanslı politikaların geliştirilebileceği öngörülmektedir.

1.2 Kapsam

Kentlerin morfolojik gelişimi yüzyıllarca coğrafyacıların, ekonomistlerin ve sosyal bilimcilerin (von Thünen-1825; Burgess-1925; Christaller-1933; Hoyt-1939; Harris ve Ullman-1945, Losch-1954, vb.) çalışmalarına konu olmuştur. Kentsel ekonominin

önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün, kentin dışa doğru büyüme gösterdiği süreçte, santralize olarak merkez alanda kümelenme eğilimini İzmir kenti özelinde ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma kapsamında, öncelikle kentin mekansal yapısını açıklamaya yönelik olarak geliştirilen kuramlara yer verilmiştir.

Çalışmanın kapsamı ile ilgili olarak yirminci yüzyılın ilk yarısında Chicago Üniversitesinden bir grup toplumbilimci tarafından Amerikan kentlerinin geçirdiği evrim sürecini ortaya koymaya yönelik olarak geliştirilen ve kentlerin iç yapısının kentsel ekoloji yaklaşımının kullanıldığı bir yöntemle çözümlendiği kuramlara odaklanılmıştır. Bu çerçevede, kentin dışa doğru büyüme gösterdiği bir süreçte, perakende ve toptan ticaret fonksiyonlarının, iş alanlarının, resmi kurumların, eğlence mekanlarının merkez alanda yer almayı sürdüreceğini öngören kuramlardan, Burgess (1925) tarafından geliştirilen Ortak Özekli Bölgeler Kuramı, Hoyt (1939) tarafından geliştirilen Dilimler Kuramı ve Harris ile Ullman (1945) tarafından geliştirilen Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı üzerinde durulmuştur. Takip eden kısımda ise perakende ticaretin dağılımına ve uygun konum yerine ilişkin coğrafya alanında geliştirilmiş çeşitli modelleri içeren geniş kapsamlı kaynak araştırmasına yer verilmiştir.

İzmir kentinde perakende ticaret sektörünü konu alan bir çalışmanın, ulusal ölçekte gerçekleşen toplumsal ve ekonomik süreçlerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenle araştırmanın üçüncü bölümü, konunun ulusal ölçekte ele alınmasına ayrılmış ve ülkenin 1946-2000 yılları arasında politik ekonomik yapıya ilişkin geçirmiş olduğu tarihsel süreç, uygulanan ekonomi politikaları ve sermaye birikim süreçleri açısından farklılık gösteren üç alt döneme referansla ele alınmıştır.

Türkiye’de perakende ticaret sektörünün genel yapısına ilişkin yapılan değerlendirmelerde ise 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı döneme odaklanılmış, 1980 sonrası ekonomik yapıda etkin hale gelen ve perakende ticaret sektörünün hızlı bir büyüme süreci içine girmesine neden olan yeni fırsatlar ile değişimin başlıca aktörleri olan yerli ve yabancı sermaye yatırımları üzerinde durulmuştur. Son olarak sektörde büyük ölçekli perakendecilik yönünde süregelen

değişim karşısında küçük ölçekli perakendeciler arasında artan hoşnutsuzluk belirtilerine ve değişimin durdurulmasına yönelik olarak geliştirilen hükümet politikalarına değinilmiştir.

Perakende ticaret sektöründe gerçekleşen yapısal değişimin ulusal ölçekte ele alınmasının ardından dördüncü bölümde yer alan değerlendirmelerde, İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen veriler ışığında İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde faaliyet gösteren perakende ticaret etkinliğinin, araştırmanın esas aldığı zaman aralığının son yılı olan 2000 yılı sonu itibariyle sektörel yapısı ve mekansal dağılımı, araştırmaya konu olan dokuz ilçe belediyesi özelinde ortaya konmuştur. Öncesinde ise araştırma alanı hakkında bilgi verilmiş, 1980-2000 yılları arasında gerek toplu konut alanları gerekse yeni tüketim alanları özelinde gerçekleşen gelişmelere yer verilmiştir. Cumhuriyet döneminden günümüze İzmir'de planlama pratiğinin gelişiminin ele alındığı kısımda ise çeşitli dönemlerde yapılmış olan planlama çalışmalarına değinilmiş ve bu planlar özelinde ticaret kullanımının araştırma alanı içindeki mekansal yapısı incelenmiştir. Verilerin sınıflandırılması ve analiz yönteminin ardından, perakende ticaret sektörünün 2000 yılı sonu profili ilçeler itibariyle ortaya konmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümünde, anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu özelinde 1980-2000 yılları arasında, yeni açılan ve mekansal hareketlilikte bulunan firmaların konumsal tercihlerinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen ve bu yönüyle çalışmanın temelini oluşturan geniş kapsamlı arşiv çalışmasının sonuçlarına yer verilmiştir. Öncesinde veri kaynağı ve araştırmanın kabulleri, anahtar sektör grubunun belirlenmesinde etkin olan kriterler ve araştırmada kullanılan istatistik analiz yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. İlçeler itibariyle gerçekleştirilen mekansal hareketlilik analizlerinin ardından bölüm; araştırma bulgularının yorumlandığı genel değerlendirme bölümüyle sona ermiştir.

Çalışmanın altıncı ve son bölümde ise konunun genel bir özetine ve araştırma bulgularının genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir. Perakende ticaret sektörünün geleceğine ilişkin geliştirilen stratejiler bölümünde ise, araştırma

bulguları ışığında ve alternatif senaryolar eşliğinde gelecekte İBŞB bütününde perakende ticaret etkinliğinin olası mekansal dağılımının form ve karakteristiğine ilişkin farklı öngörülerde bulunulmuştur.

1.3 Yöntem

Kentin dışı doğru büyüme gösterdiği süreçte, perakende ticaret fonksiyonunun santralize olarak merkezde kümelenme eğilimi içinde olduğu kabulünün geçerliliğinin sınanmasına yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmanın ana çerçevesinin oluşturulmasında üç temel kriter belirleyici rol oynamıştır. Bu doğrultuda öncelikle araştırmaların yoğunlaşacağı *çalışma alanının*, analizlere konu olacak *anahtar sektör grubunun* ve dönemsel değerlendirmelerde esas alınacak *zaman kesitinin* belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Çalışma alanının İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan dokuz ilçe belediyesini (Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak, Narlıdere) kapsayacak şekilde seçilmesinde, 1980 sonrası ekonomide alınan kararların ve uygulamaya konan politikaların kentsel mekan üzerindeki yansımalarının belirgin bir biçimde izlenebiliyor olması etkili olmuştur. Bu süreçte sermayenin sanayi yatırımlarından ziyade ulaşım, altyapı, konut gibi alanlara ve hizmetler sektörüne yönelmesi, İzmir kentinin gelişme dinamikleri üzerinde etkili olmuş ve süreç içerisinde kentin dışarıya doğru, yağ lekesi biçiminde büyümesine neden olmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan analiz ve değerlendirmelerde, perakende ticaret sektörünün tümünden ziyade, sözü edilen değişimi en belirgin şekliyle yansıtacağına inanılan belirli meslek grupları üzerinde odaklanmanın, ticaret sicil verilerinin analizi açısından kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Aslında bu tarz sadeleştirici ve basitleştirici bir odaklanma, sektörler arası olası rekabet ilişkilerinin ezici karmaşıklıktan dolayı gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple araştırmanın *anahtar sektör grubu* olarak belirlenecek tek bir sektör grubu üzerinde odaklanması hedeflenmiştir. İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret

sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi, tüm sektörleri tetikleyen, iktisat politikasına duyarlı ve rekabete açık, dinamik bir sektör olması bakımından *tekstil ve konfeksiyon grubu*, anahtar sektör grubu olarak belirlenmiştir.

1980-2000 yılları arasında geçen döneme odaklanan araştırmanın 1980 yılı ile başlayan ve 2000 yılı ile sona eren *zaman kesitinin* belirlenmesinde iki temel etken rol oynamıştır. Analizlerin 1980 yılından itibaren kurulan firmaları dikkate almasının nedeni, 1980 yılının önceki yirmi yıla damgasını vuran düzenleme biçiminin ve iktisat politikası modelinin kökten değiştirilerek, öncelikleri ve yaklaşımları serbest piyasa koşullarının işlerlik kazandırılmasına yönelik olan bir ekonomi politikasının benimsendiği, sermaye birikim sürecinin en önemli kırılma noktası olarak kabul edilmesidir. Bu süreçte küresel ölçekte sermayenin artan hareketliliğine eşlik eden ülkenin ekonomi politikasındaki liberalleşme yönündeki köklü değişimin ticaret sektörünün gelişimine önemli yansımalarının olduğu bilinmektedir. Nitekim bu dönemden itibaren kentsel ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan ticaret sektöründe köklü dönüşümler yaşanmış, toptan ve perakende ticaretin örgütlenmesinde ve kent içi coğrafi dağılımında önemli değişimler gerçekleşmiştir.

Araştırmanın 2000 yılı itibariyle sonlandırılması ise, analizlere konu olacak veri tabanının oluşturulması amacıyla İzmir Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde gerçekleştirilen ve ticaret sicil defterlerini konu alan çalışmada, söz konusu defterlere firma kayıtlarının tutulması işlemine pratikte karşılaşılan güçlükler nedeniyle son verilmiş olmasına bağlı olarak zorunlu gerçekleşen bir durum olmuştur.

Ayrıntılı analiz ve incelemelerde esas alınacak veri tabanının oluşturulmasında, İzmir Ticaret Odası'na bağlı olarak faaliyet gösteren **İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü** ve **İzmir Ticaret Sicil Memurluğu**'ndan elde edilen bilgiler kullanılmıştır. İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen veriler ışığında, 2000 yılı sonu itibariyle perakende ticaret sektörünün tüm alt meslek gruplarına üye firmaların çalışma alanı genelindeki mekansal ve sektörel dağılımı belirlenmiştir. İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda gerçekleştirilen araştırma sonucunda oluşturulan veri tabanı ise anahtar sektör olarak belirlenen gruba üye olarak faaliyete geçen

firmaların ve yer değiştiren firmaların konumsal tercihlerine ilişkin analizlerin yapılmasında kullanılmıştır. Sözü edilen zaman aralığında firmaların önemli bir bölümünün merkez alanda yer seçme eğiliminde olduğunu gösteren ve bu yönüyle çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturan araştırma, merkez alanın hakim konumuna ilişkin benzer öngörülerini nedeniyle Ortak Özekli Bölgeler Kuramı ile Dilimler Kuramına temellenmiştir.

Araştırmaların tamamlanmasının ardından, oluşturulan veri tabanını temel alan analizlerin gerçekteştirilmesi aşamasında özel bir istatistik analiz programı olan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)'den yararlanılmıştır. İzmir Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde gerçekteştirilen çalışmalar sonucunda kayıtlara geçirilen firmalara ait bilgiler SPSS ortamına aktarılmış ve bu sayede gerek sıklık dağılımını gerekse çapraz sorgulama seçeneklerinin kullanıldığı çok sayıda analizin yapılması mümkün olmuştur. SPSS analizleri sonucunda elde edilen bilgilerin haritasallaştırılması sürecinde AutoCAD 2000 ve ArcView GIS 3.2 programları kullanılmış, böylece firmaların ilk kuruluş yeri dağılımları ile süreç içerisinde gerçekteşen mekansal hareketlilikler harita üzerinde izlenebilir hale gelmiştir.

BÖLÜM İKİ

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ALTYAPISI

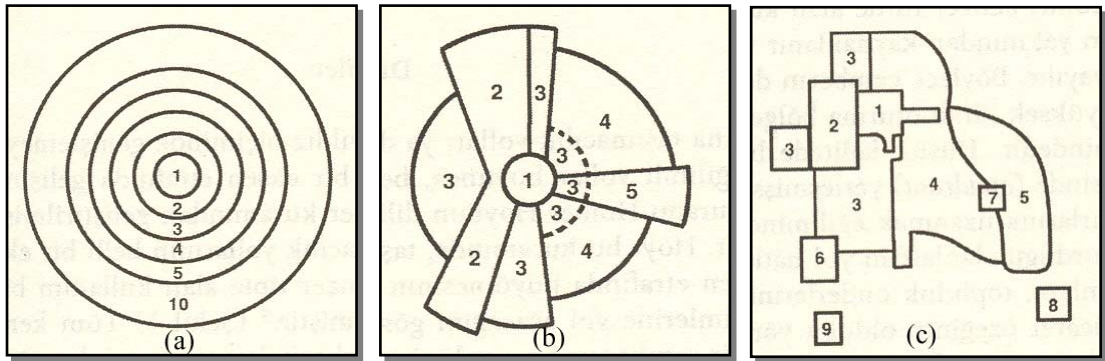
Araştırmanın kuramsal altyapısını oluşturmaya yönelik olarak hazırlanan bu bölümde öncelikle kentlerin mekansal yapısını açıklamaya çalışan ve merkezi iş alanının konum ve önemine ilişkin öngörülerini bakımından araştırma varsayımına temel oluşturan kent modellerine yer verilmiştir. Bu kapsamda erken dönem ekolojik yaklaşımlar çerçevesinde insan çevrebilimcileri tarafından geliştirilen Ortak Özekli Bölgeler Kuramı, Dilimler Kuramı ve Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı üzerinde durulmuştur. Takip eden kısımda ise kentsel ticaret yapısına ilişkin geliştirilen yaklaşımlara ve 1960'lardan sonra kentsel coğrafya alanında gerçekleşen değişimlere paralel olarak kent içi perakende ticaret sektörünün uygun konum yerine ilişkin geliştirilen çeşitli modelleri içeren geniş kapsamlı literatür araştırmasına yer verilmiştir.

2.1 Ekoloji Geleneğinin Şekillendirdiği Kent Modelleri

Yirminci yüzyılın başlarından yakın dönemlere kadar yapılan kent çalışmaları üzerinde, dönemin toplumbilimcisi Robert Park'ın, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Ernest W. Burgess ve Louis Wirth ile başlattığı çalışmalarla temelleri atılan Chicago Okulu'nun önemli etkileri olmuştur. Chicago Üniversitesi Sosyoloji bölümünde Chicago kentini konu alan sayısız araştırma sonrasında Park ve Burgess; kentlerin doğada bulunan çevreler olduğu ve Darwinci evrimin doğal ekosistemi etkileyen aynı güçler tarafından yönetildiğini öne süren *kentsel ekoloji kuramını* geliştirmişlerdir. Rekabetin bu güçlerden en önemlisi olduğunu ve kıt kaynaklara, özellikle de araziye yönelik mücadelenin, farklı gruplar arasında rekabete yol açtığını, bunun da sonuçta kentsel mekanın belirli ekolojik ayrımlara ya da yaşayanların aynı ekolojik baskılara konu olmalarından dolayı benzer sosyal özellikleri paylaştıkları “doğal alanlara” bölünmesine neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bakış açısına göre arazi ve kentsel kaynaklar için olan rekabet, kentsel mekanın bölgeler halinde farklılaşmasına neden olmuştur (WEB_1).

Çevrebilimsel (ekolojik) yaklaşım olarak da anılan bu bakış açısına göre, doğada yaşayan canlılar ile kentte yaşayan bireyler arasında bir benzerlik kurulmakta ve tıpkı canlıların yaşam çevrelerini düzenlemelerine benzer biçimde, insanların da yaşamlarını sürdürebilmek için ilişkiye girmelerinin, işbirliğinde ya da tersine çatışma içinde olmalarının kentin biçimlenmesinde belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Böylece kentsel arazi kullanım yapısı, tıpkı doğada olduğu gibi, işyeri, eğlenme, dinlenme, sanayi ve oturma işlevlerini görebilecek bölgelere ayrılmaktadır (Duru ve Alkan, 2002).

Kentlerdeki arazi kullanım modelinin kentte yaşayan gruplar arası yarışmanın bir ürünü olduğunu savunan kentsel ekolojik yaklaşımlar çerçevesinde geliştirilmiş olan modeller arasında Ernest W. Burgess (1925) tarafından geliştirilen Ortak Özekli Bölgeler Kuramı (*Concentric Zone Theory*), Homer Hoyt (1939) tarafından geliştirilen Dilimler Kuramı (*Sector Theory*) ve Chauncy D. Harris ile Edward L. Ullman (1945) tarafından geliştirilen Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı (*Multiple Nuclei Theory*) gelmektedir (Şekil 2.1).

1. Özeksel İş ve Ticaret Bölgesi	6. Ağır Sanayi Bölgesi
2. Toptancılık ve Hafif İmalat Sanayi	7. Özekten Uzaktaki İş ve Ticaret Bölgeleri
3. Alt Sınıfların Yerleşim Yerleri	8. Yerleşim Yerlerinin Bulunduğu Yörekentler
4. Orta Sınıfların Yerleşim Yerleri	9. Sanayinin Bulunduğu Yörekentler
5. Yüksek Sınıfların Yerleşim Yerleri	10. Ticaret Bölgesi

Şekil 2.1 Kentlerin iç yapılarına ilişkin olarak yapılan genellemeler: (a) Ortak Özekli Bölgeler Kuramı, (b) Dilimler Kuramı, (c) Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı (Harris ve Ullman, 2002, s.66)

Balchin, Bull ve Kieve (1995), mekansal yapı ve kentsel büyümeye ilişkin geliştirilen çoğu kuramın tatmin edici düzeyde olmadığını ileri sürmekte ve bunu kuramların banliyöleşme, desantralizasyon, alt merkezlerin gelişimi, lokasyonun artan esnekliği, teknoloji ve ulaşım alanındaki gelişmeler, merkezi ve yerel yönetim politikalarının etkileri gibi konular üzerinde yeterince durmamasıyla ilişkilendirmektedirler (Balchin, Bull ve Kieve, 1995). Aslında bu modellerin tümü kentlerin arazi kullanım yapılarını ve toplumsal gelir gruplarının yaşama mekanlarının ayrışmalarını inceleyerek kentlerin gelişimine ilişkin genel bir model oluşturmayı hedeflemişlerdir. Goodall'a göre ise kentsel alanların çoğu her olasılıkta bu genellemelerin her birinin öğelerini içermektedir. Örneğin orta ölçekli İngiliz kentlerindeki arazi kullanım yapısını açıklamada Mann (1965), Ortak Özekli Bölgeler ile Dilimler Kuramı yaklaşımlarını birleştirmiştir (Goodall, 1972).

2.1.1 Ortak Özekli Bölgeler Kuramı

Kentsel ekoloji yaklaşımının kentteki farklı toplumsal grupların dağılımının açıklanmasında kullanıldığı çalışmaların başında Park, Burgess ve McKenzie'nin daha önceki yıllarda ayrı ayrı kaleme aldıkları makalelerin bir araya getirilmesiyle oluşan 1925 tarihli *The City* isimli yapıt gelmektedir. Kitap içinde yer alan "The Growth of the City" başlıklı makalesinde Burgess, Chicago kentini konu alan bir dizi araştırmanın ardından kentin yerleşme dokusunu tarif etmeye yönelik olarak Ortak Özekli Bölgeler Kuramı olarak bilinen modeli geliştirmiş ve görüşleri yirminci yüzyıl kentinin anlaşılmasında oldukça etkili olmuştur.

Modele göre Burgess, bir kentin genişlemesine ilişkin tipik bir sürecin bir dizi iç içe geçen daire ile örneklenebileceğini ve bu dairelerin kentsel genişleme sürecinde birbirinin yerine geçen bölgeleri ve bu süreçte birbirinden farklılaşan alan türlerini göstermek üzere numaralandırılabilceğini ileri sürmüştür (Şekil 2.1a). Kentin genişlemesine ilişkin geliştirdiği grafiksel anlatımda, herhangi bir kent ya da kasabanın merkezi iş alanından başlayarak dışa doğru ırsalsal olarak genişleme eğiliminde olduğunu gösteren ideal bir yapı geliştirmiştir (Burgess, 1925).

Kurama göre kentin merkezinde yer alan merkezi iş ve ticaret bölgesi, ticari ve toplumsal yaşamın odaklandığı, en yüksek arsa değerlerine sahip, ulaşım sistemlerinin buradan başlayarak dışarıya doğru yayıldığı ve perakende satış birimlerinin, büyük mağazaların, otellerin ve finans kurumlarının yer aldığı, kentin en ulaşılabilir alanıdır. Merkezi iş ve ticaret bölgesinin çevresinde (I), iş kollarının, hafif imalat sanayinin ve eskimiş konutların yer aldığı bir geçiş bölgesi (II) bulunmaktadır. Amerikan kentlerinin çoğunda bu alanda yeni göç edenler ikamet etmektedir.

III numaralı alanda, koşulları kötüleşen alandan kaçan, kira ve ulaşım maliyetlerini azaltmak için çalışma yerlerine yakın yaşamak isteyen işçilerin oturdukları bölge yer almaktadır. Bu alanın gerisinde üst gelir grubunun yaşadığı apartman türü ya da tek ailelerin oturduğu kaliteli konutların bulunduğu bölge (IV), kentin sınırlarının dışında ise (V), daha yüksek konut ve ulaşım maliyetlerini karşılayabilen insanların yaşadığı, kaliteli evlerin bulunduğu, hızlı ulaşım yolları boyunca gelişen banliyö alanları ya da uydu kentler bulunmaktadır. Bu grafik, kentsel genişlemenin temel gerçekliği olan, her bir iç bölgenin kendi alanını, dışında yer alan bölgeyi istila ederek genişletme eğilimini açıkça ortaya koymaktadır.

Burgess'in modelinde merkezi iş alanı metropoliten toplumun hakim elemanıdır ve bu alanın genişlemesi tüm kentin metronomu olup, diğer bölgeleri sırasıyla daha dışarı doğru itmektedir. Dolayısıyla, merkezdeki ilk genişleme hareketi dışarıya doğru dalga dalga yayılmaktadır. Nitekim, Chicago'nun yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı deneyime dayanan modele göre, bir yanda sürekli göç, öte yanda merkezi iş alanının genişlemesi, geçiş bölgesindeki hane halklarını dışarıya doğru harekete zorlamakta ve böylece zincirleme bir reaksiyon yaratılmış olmaktadır (Göksu, 1988).

Toplumsal ve fiziksel bozulmanın kent merkezine yakın alanlarda yoğunlaştığı ve refah düzeyi yüksek olan grupların kentin çeperlerine yakın yer seçtiği bu kurama göre, bir bölgede yaşayanlar ekonomik durumları gelişince daha dış bölgelere göç etmektedir. Burgess, yayılma ve istilanın dışında, kentsel büyümedeki genişleme sürecinin birbirine zıt olmakla birlikte tamamlayıcı nitelikte olan *santralizasyon* ve

desantralizasyon süreçlerini de içerdiğinin altını çizmektedir. Her kentsel yerleşmede, ulaşımın merkezi iş alanında toplanma eğiliminde olduğunu, ekonomik, kültürel ve politik yaşamın doğal ve kaçınılmaz olarak kent merkezinde odaklandığını ileri sürmüştür. Burgess; geçmişte kasaba ve göçmen topluluklarının bir yığılması olan Chicago kentinin, araştırmasını yaptığı dönem itibariyle merkezi iş alanının alt merkezler üzerinde hakimiyet kurduğu, “*santralize olmuş desantralizasyon*” olarak adlandırılabilen bir yeniden düzenleme süreci içinde olduğunu ileri sürmektedir (Burgess, 1925).

Benzer fonksiyonların merkezi iş alanından benzer uzaklıklarda yer alacağını öne süren kurama ekonomik açıdan bakıldığında Goodall (1972), ortak özekli bölgelemenin kusursuz düzenliliğinin, sadece merkezi lokasyonun tüm arazi kullanım biçimlerinin temel hedefi olduğu durumda ve merkezden belli bir uzaklıkta olan alanların, merkezi iş alanının hangi yönünde olduğuna bakılmaksızın eşit olarak erişilebilir olduğu durumda ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Yine ekonomik açıdan bakıldığında, kuramın öne sürdüğü ihtisaslaşmış arazi kullanım modeli sadece merkezi iş alanına olan erişimin önemine işaret etmektedir. Her ne kadar bu, pek çok kentsel alanda tek en önemli faktörse de, erişilebilirliğin göz önünde bulundurulması gereken başka yönleri ve erişilebilirlik dışında ilave faktörler de bulunmaktadır (Goodall, 1972).

Kentsel alanların mekansal organizasyonuna ilişkin geliştirilmiş ilk modellerden biri olan kuram, gerçeği oldukça basitleştirmiş olduğunu ileri sürenlerce eleştirilmiştir. Aynı zamanda Park ve Burgess’in çalışmalarında “doğal” ve “organik” süreçler arayışı, kentsel yaşamın toplumsal ve kültürel boyutlarını ve sanayileşmenin kentsel coğrafya üzerindeki politik ekonomik etkisini göz ardı eden yüzeysel bir girişim olması nedeniyle de eleştirilmiştir. Her ne kadar 1920’lerde gerçekleşen kentsel ekoloji çalışmaları sınıf, ırk, cinsiyet ve etnik konulara büyük oranda ilgisiz kalmış olsa da Ortak Özekli Bölgeler Kuramı, kentsel sosyolojinin en iyi bilinen formülasyonu haline gelmiştir. Kuram, kentsel süreçlere ilişkin çalışmalarda günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.1.2 Dilimler Kuramı

Homer Hoyt (1939), Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan 25 kent üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda geliştirdiği Dilimler Kuramı ile Burgess'in modelindeki bir takım eksiklikleri gidermeyi amaçlamıştır. Benzer arazi kullanımlarının merkez alandan dışarıya doğru, ulaşım güzergahları boyunca dilimler oluşturacağını ileri süren kuram bu yönüyle Ortak Özekli Bölgeler Kuramının kentsel ulaşımın dikkate alınarak geliştirilmiş bir versiyonudur.

Dilimler Kuramı; kentsel gelişmenin, özekte yer alan merkezi iş ve ticaret bölgesi ile onu çevreleyen geçiş bölgesinden dışa doğru iç içe geçen halkalardan ziyade, çok ya da daha az benzer şekilli dilimler halinde olacağını öngörmektedir (Şekil 2.1b). Kurama göre tüm kent bir çember ve bu çemberin merkezinden etrafına yayılan türlü alanlar biçiminde düşünülebilir; benzer türde alan kullanımları çemberin merkezinin yakınından kaynaklanmakta ve art bölgenin gerilerine doğru yayılmaktadır. Bu dilimler büyük oranda tren yolları, su kanalları, otoyollar ve diğer ulaşım biçimleriyle şekillendirilmektedir. Konut, ticaret gibi benzer arazi kullanım dilimleri, bu güzergah boyunca Merkezi İş Alanından dışarıya doğru gelişirler. Yüksek kaliteli konut alanları, sanayi ve ticaret alanlarından uzakta, dairesel bölgelerden ziyade özel ulaşımı karşılayacakları genellikle ana yolun kenarında yer alır. Düşük kiralı konut alanları, sanayi diliminin kenarında, tren yolu gibi toplu taşınım güzergahlarına yakın konumlanırlar (WEB_2).

Dilimler Kuramı, metropolisin mekansal örgütlenmesinin belirlenmesinde ve arazi kullanımının ihtisaslaşmasında mesafeden ziyade yönü anahtar faktör olarak görmekte ve kentsel büyüme dışa doğru olurken, aynı yöndeki alanların, daha içteki alanların orijinal sosyal ve ekonomik özelliklerine sahip olduğunu ileri sürmektedir. Kurama göre dilimlerin düzenlenmesi kentten kente değişkenlik göstermektedir. “Genel bir model olarak Ortak Özekli Bölgeler Kuramı ve Dilimler Kuramı, aslında oturma biçimlerine uygulandığından, açık olmasa da etrafındaki toprak kullanımının ortak özekli ya da doğrusal olarak bakışımı bir biçimde düzenlendiği yalnızca tek bir kentsel özek bulunduğunu varsayar” (Harris ve Ullman, 2002, s.74).

2.1.3 Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı

Kentsel arazi kullanım yapısına ilişkin olarak önce McKenzie (1933) tarafından önerilen, daha sonra C.D. Harris ve E.L. Ullman tarafından (1945) geliştirilen Birden Çok Özekli Büyüme Kuramı, kendinden önceki iki kuramın kısıtlayıcı kabullerini aşmaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Kentlerdeki karmaşıklığın gözlenmeye başlanmasının ardından 1945 yılında geliştirilen kuram, her kentsel büyümenin merkezi iş alanından dışarıya doğru olmadığını, metropoliten alanların her biri belirli bir kentsel gereksinimi ya da etkinliği yansıtan çok sayıda çekirdeğe sahip olduğunu ve kentsel arazi kullanımlarının tek bir merkezden ziyade belirli çekirdekler etrafında örgütlendiğini ileri sürer. “Kimi kentlerde bu çekirdekler, tam da kentin kökeninden ortaya çıkmıştır; kimi kentlerde de, kentin büyümesi zorunlu olarak göçü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirdiğinden bu özekler gelişmiştir” (Harris ve Ullman, 2002, s.68).

Kurama göre, özekselsel yer niteliği taşıyan bir kentte perakende satış özeği, kentin en canlı ve öncü çekirdeği olabilir. Özek sayısı kentsel alanın büyüklüğüne bağlıdır ve merkezi iş alanı dışında, ağır ve hafif sanayi alanlarını, kültürel ve eğlence odaklarını, banliyö iş alanlarını ve yatakhane yerleşmelerini içerebilir. Arazinin konut amaçlı kullanımını, Şekil 2.1c’de yer alan grafikteki çeşitli özeklere bağlı olarak düzenlenebilir (Goodall, 1972).

Harris ve Ullman, ayrı çekirdeklerin ve farklılaştırılmış bölgelerin, dört farklı etmenin bileşimi sonucunda ortaya çıkabileceğini ileri sürmüştür. Buna göre;

- i. Türlü olanakları gerektiren etkinlikler: Örneğin perakende satış bölgeleri açısından kente yakınlık önem taşımaktadır.
- ii. Birlikte bulunmalarında yarar bulunan etkinlikler: Örneğin perakende satış bölgeleri, potansiyel müşterilerin yoğunluğunu arttıran ve dükkanlar arasında karşılaştırma yapma olanağı sağlayan gruplaşmadan yararlanır.
- iii. Birbirlerine olumsuz etkide bulunabilecek, farklı türdeki etkinlikler: Sanayinin geliştiği bölgeler ile üst gelir grubunun oturma bölgeleri, birbirlerini olumsuz yönde etkiler.

- iv. Gözde yerlerin yüksek kiralarını karşılayamayacak kimi etkinlikler: Geniş çaplı toptan satış ve depolama etkinliklerinin büyük alanlara gereksinim duyması, bu kullanımların, arsa değerlerinin yüksek olduğu özekte yer almasını engeller (Harris ve Ullman, 2002).

Buraya kadar aktarılanlar, bu araştırmanın varsayımlarının temellendiği kuramların tanıtılması, benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konması bakımından önem taşımaktadır. Bu çerçevede Ortak Özekli Bölgeler Kuramı ile Dilimler Kuramı, kentin merkezi iş ve ticaret bölgesinin, kentsel gelişme ve büyümeye karşılık tekil yapısını koruduğu şeklindeki öngörüsüyle, araştırmanın asıl olarak temellendiği kuramlar olmuştur. Bu çalışma, tıpkı Burgess'in (1925) belirttiği gibi İzmir'de perakende ticaret sektörünün 1980-2000 aralığında *santralize olmuş bir desantralizasyon süreci* içinde olduğunu, diğer bir deyişle kentin yayılarak büyümesine karşılık, merkez alanın, perakende etkinlikleri açısından tekil yapısını sürdürdüğü varsayımını doğrulamak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu bölümün devamında, konuyla ilgili ilerleyen zamanlarda yapılacak araştırmalar için zemin ve kaynak oluşturabilmesi bakımından, 1930'lardan itibaren perakende ticaret sektörünü konu alan çeşitli yaklaşımlara değinilmesinin ve 1960'lardan itibaren değişen metodolojik yaklaşımlara paralel olarak kentsel coğrafya alanında sıkça kullanılmaya başlanan çeşitli teknik ve formülleri içeren kaynak araştırmasına yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

2.2 Kentsel Ticaret Yapısına İlişkin Geliştirilen Bazı Temel Yaklaşımlar ve Modeller

Kent içi perakende ticaret etkinliğinin dağılımına ve uygun konum yerine ilişkin coğrafya alanında geliştirilmiş pek çok çalışma bulunmaktadır. 1930'lardan bu yana gerçekleştirilen çalışmalar; perakende ticaret etkinliğini, kentsel morfolojinin ve kentsel fonksiyonların analizleriyle ilişkilendirmişlerdir. Bu alandaki araştırmaların öncülerinden Kuzey Amerika'da Proudfoot, Avrupa'da ise Christaller ve diğerleri, çalışmalarında perakende ticaret sektörünün kentsel çevrenin önemli bir bileşeni olduğunu ve kentsel ekonomilerde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Perakende ticaretin konum yerine ilişkin geliştirilen modern analiz yöntemlerinin, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kentsel coğrafya alanında gözlenen ilerlemelere paralel bir gelişim gösterdiği söylenebilir. Söz konusu tekniklerin geliştirilmesinin temelinde, coğrafyacıların yerleşmelerin ve beraberlerindeki etki alanlarının mekansal özelliklerini anlamaya yönelik çabaları yatmaktadır. Yine de konuya ilişkin yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, Walter Christaller tarafından 1933'de geliştirilen Merkezi Yerler Kuramı'nın (*Central Place Theory*) halen ayrıcalıklı bir yerinin olduğu görülmektedir.

1960'larla birlikte kentsel coğrafyanın metodolojisinde bir değişim gerçekleşmiş, model kullanımının ve niceliksel tekniklerin yaygın kullanımı paralelinde kentsel coğrafya için yeni ilgi odağı model geliştirme biçiminde görülmüştür. Nitekim takip eden kısımda, kent içi perakende ticaret yapısını konu alan ve ticaret alanları ile alışveriş merkezlerinin konum yerlerinin tahmin edilmesinde yaygın bir biçimde kullanılan bir dizi modele yer verilmiştir. Konuya ilişkin geliştirilen modeller ve tartışmalar; tüketici davranışları, perakende ticaret etkinliğine ilişkin uygun konum yeri, sektör içi örgütlenme ve sektöre ilişkin geliştirilen kamu politikaları olmak üzere temelde dört eksen üzerinden geliştirilmiştir.

Bilindiği üzere konum yeri, perakende ticaret etkinliğinin verimliliğinin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Doğru alanın seçilmesi, firmanın ticari başarısı ile çöküşü arasındaki temel belirleyici durumundadır. Serbest piyasa mekanizmasının hakim olduğu ekonomik sistemlerde, faaliyet birimlerinin mekanda yer seçmelerinde belirli faktörler etkili olmaktadır. Bu faktörler arasında maliyetlerin en düşük, karların en yüksek olduğu noktaların seçimi, işletmelerin ekonomik açıdan yaşayabilir olmalarını sağlamada kritik öneme sahiptir. Bu nedenle perakende ticaretin konum yeri seçim özellikleri, kent içi mekansal yapısı ve pazar alanlarının belirlenmesi, planlama ve coğrafya gibi disiplinler kapsamında yapılan araştırmaların geleneksel ve gözde temalarından biri olmuştur.

Ticaret alanı analiz modelleri, dükkanların ya da diğer hizmetlerin etrafındaki ticaret alanlarını oluşturmak üzere tasarlanan çok çeşitli teknikleri içine almaktadır.

Mağazanın çekiciliği ve mağazaya ulaşmak için kişinin gitmesi gereken mesafe gibi kriterleri kullanarak rekabet halindeki dükkanlar ağı içinde pazar adacıklarının tanımlanması mümkündür. Mağazanın sahip olduğu çekim; toplam taban alanı ya da raf sayısı, otopark kapasitesi ve mağazanın yaşı gibi çeşitli öğelerin karışımıyla tanımlanabilir. Bir pazar alanının büyüklüğü şunlara bağlıdır:

- i. Sunulan malın türü: Özel nitelikli mallar satan mağazalar, günlük tüketim malları satan mağazalara oranla daha geniş bir alandan müşteri çekmektedir.
- ii. Mağazanın büyüklüğü ve içerdiği ürün çeşitliliği: Büyük perakendecilerin, daha az ürün çeşitliliği sunan küçük mağazalara oranla daha büyük bir çekim kuvveti bulunmaktadır.
- iii. Komşu rakip firmaların sayısı ve büyüklükleri: Büyük ölçekli ve satılan malın niteliği açısından uyumlu olan birçok perakendecinin bir arada kümelenmesi, küçük ve birbirleriyle uyumlu olmayan perakende kümelerinden daha büyük bir çekim yaratmaktadır (WEB_3).

Kentlerdeki pazar alanının sınırlandırılması sorununu ilk ele alan kişi William J. Reilly (1931) olmuştur. Newton'un *Yer Çekim Kanunu*'na dayanarak geliştirdiği kuramıyla bugün yaygın olarak kullanılan "çekim" türü mekansal yer seçim modellerini ilk gündeme getiren kişidir. Reilly'nin bu buluşunu takip eden ve coğrafi açıdan pazar alanlarının oluşumuna önemli katkılarda bulunan birçok araştırma yapılmıştır. Christaller (1933), Applebaum (1961), Huff (1963), Jones ve Mock (1984), Fotheringham ve O'Kelly (1989), Rust ve Donthu (1995)'nin çalışmaları bunlar arasında yer almaktadır.

Perakende ticaret alanının sınırlanması ve mekansal ölçekteki rekabet etkileşimlerine ilişkin çalışmalar, basit oranlamalardan bilgisayar ortamında geliştirilen simülasyon modellerine kadar çeşitlenen ve bir kısmı oldukça karmaşık olarak nitelenen teknik ve modelleri kapsamaktadır. Perakende ticaret sektöründe etkinlik gösteren firmaların aşağıda ayrıntılarıyla açıklanan konum yeri seçim tekniklerinden ne dereceye kadar yararlandıkları çeşitlilik göstermektedir. Aynı sektörde faaliyet gösteren benzer büyüklükteki firmaların, yer seçimine ilişkin

konuların değerlendirilmesinde çok farklı yaklaşımları söz konusu olabilmektedir. Bu farklılıkların bir kısmı, yöntemlerin kendi içlerinde var olan teknik cazibeyle, bir kısmı ise yöntemin uygulandığı yerleşim yeri ile ilişkili olabilmektedir (Hernandez, Bennison ve Cornelius, 1998). Perakende ticaret birimleri için geliştirilen yer seçim modellerini tanımlayıcı ve açıklayıcı yaklaşım olarak iki grup altında toplamak mümkündür (Şekil 2.2).

2.2.1 Tanımlayıcı Yaklaşım

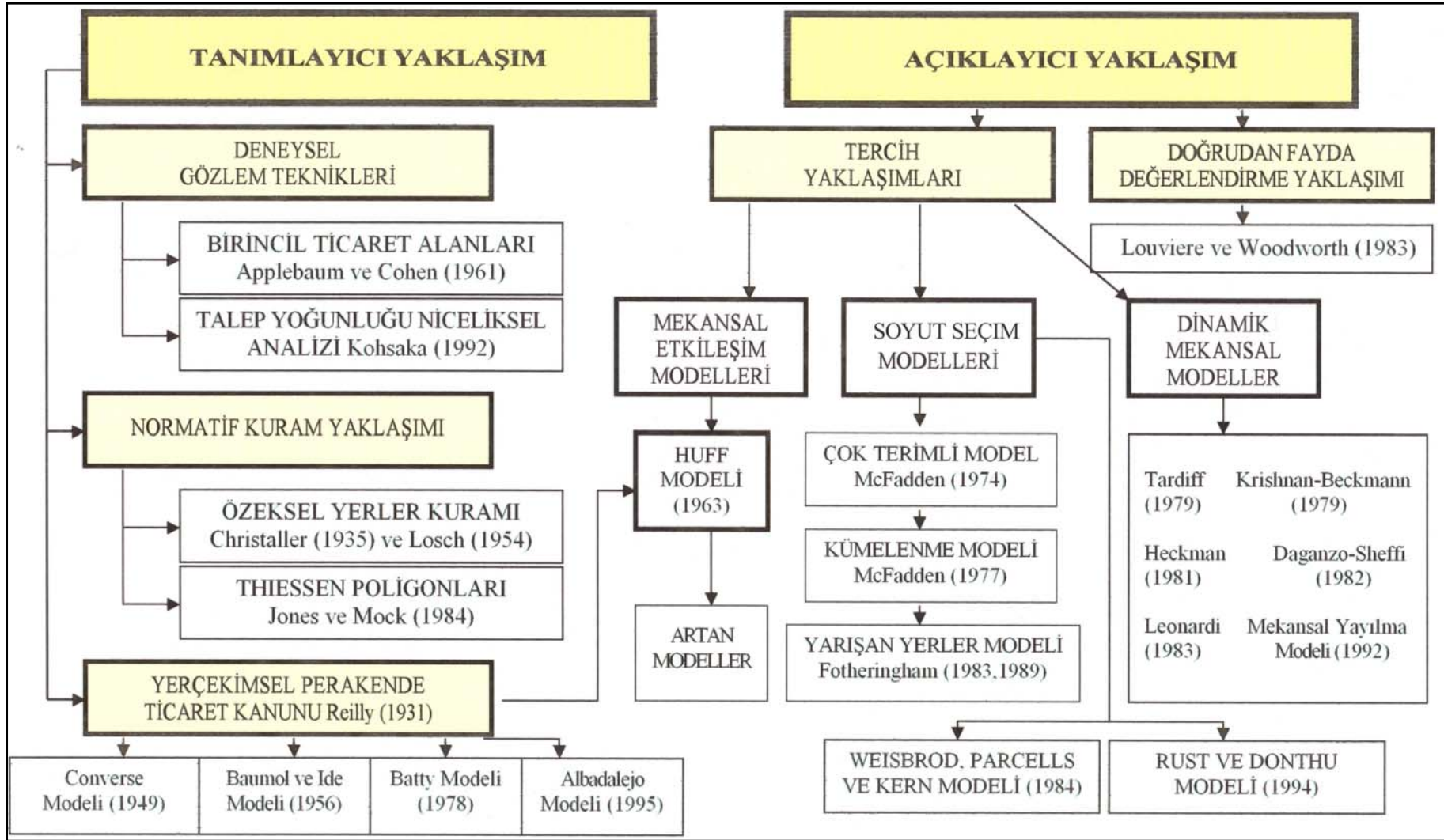
Bu tür yaklaşım; gözlem ya da normatif kabullere temellenen bir grup tekniği içerir. Tanımlayıcı modeller; tüketicilerin en yakındaki alışveriş alanının müşterisi olmayı seçmesi gibi mekansal davranışlar ile ilgili genellikle gerçekçi olmayan kimi varsayımlara temellendiği için bir süre sonra kullanım dışı kalmışlardır. Deneysel Gözlem Teknikleri, Normatif Teori Yaklaşımı ve Perakende Ticaret Gravite (Çekim) Kanunu olmak üzere üç grup modeli içermektedir.

2.2.1.1 Deneysel Gözlem Teknikleri

Pazar alanlarının gözlemine ve ölçümüne dayanır. Applebaum'un (1961) harita üzerine müşterilerin işaretlendiği bir tekniği kullanarak, birincil ticaret alanlarının oluşturulması için geliştirdiği 'analog-örneksel' yöntem en bilinenler arasındadır. 'Analog' yöntem, ticaret alanlarının coğrafi yapısını belirlemede müşterilerle yapılan anketleri kullanır. Bu yöntem perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren birçok firma tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.2.1.2 Normatif Teori Yaklaşımı - Merkezi Yerler Kuramı

Seyahat süresine ilişkin belirli tüketici davranışları kabullerine temellenir. Bu yaklaşım; perakende ticaretin yer seçimine ilişkin geliştirmiş en iyi normatif kuram olan Merkezi Yerler Kuramı'nı (*Central Place Theory*) kapsar. Kuram ilk olarak, 1933 yılında Güney Almanya'daki yerleşim modellerini araştıran coğrafyacı Walter Christaller tarafından ortaya atılmış, daha sonra ekonomist August Losch (1945)

Şekil 2.2 Perakende ticaret alanlarının belirlenmesinde uygulanan mekansal modeller ve yöntemler (Chasco ve Vicéns, 1998, s.3'de yer alan tablodan tercüme edilmiştir)

tarafından geliştirilmiştir. Yerleşmelerin mekansal düzenleniş, büyüklük ve sayılarını açıklayan, farklı mal ve hizmetlere yönelik kurulan pazar alanı modellerini inceleyen bir ekonomi kuramıdır. Merkezileşmiş hizmetlerin dağılımının, kentsel merkezlerin mekansal yapısı, büyüklüğü ve işlevsel yapısı ile açıklanabileceğini varsaymıştır. Kentsel yerleşmelerin tek biçimli bir düzlemde konumlandığı ve nüfusun her noktaya eşit yoğunlukta dağıldığını kabul eden kuram; merkezileşmiş hizmet odaklarının sistematik bir yapı içinde düzenli olarak dağıldığı ve merkezileşmiş yerleşim birimlerinin bir kademelenme (hiyerarşi) yarattığı varsayımlarına dayanmaktadır.

Kuram; merkezileşen her yerleşme noktasının hizmet sunduğu bölgenin merkezinde yer almasını ve bu alanların dairesel forma en yakın olan altıgen formda olmasını öngörmektedir. Böylelikle dairesel pazar alanlarının neden olduğu art bölgelerin çakışmasının ya da bazı bölgelere servis sunulamamasının önüne geçilebilmektedir. Kuram içerisinde, merkezileşmiş yerleşme noktalarında kimi mal ve hizmetlerin neden sunulduğunu açıklamaya yönelik iki kavram kullanılmıştır. Bunlardan ilki, belli bir hizmetin o alanda sunulmasını sağlayacak ve ekonomik açıdan yaşayabilirliğini devam ettirecek nüfus ya da gelir olarak tanımlanabilecek *en küçük istem eşiği*dir. İkinci kavram ise insanların belirli bir mal veya hizmeti satın almak için gitmeyi kabul edecekleri ortalama maksimum uzaklığa karşılık gelen *yayılma alanı*dır.

Kuram ayrıca; alan genelinde homojen topoğrafya ve sürekli ulaşım imkanlarının bulunduğunu, kaynakların eşit dağıldığını, tüketici tercihlerinin sabit olduğunu ve ürünlerin farklılaşmadığını da varsaymaktadır. Kurama yöneltelen eleştirilerin başında, kuramın bazı kabullerinin gerçeklikten uzak olması yer almaktadır. Kaynakların ve nüfusun gerçekte bu kadar eşit dağılmadığı ve topografik düzensizliklerin yerleşmelerde her zaman var olduğu, tüketici tercihlerinin ise değişken bir yapıya sahip olduğu ileri sürülmüştür (Balchin, ve diğer., 1995).

Christaller aynı zamanda perakendecilerin mekansal davranışlarını modelleme girişiminde bulunan ilk araştırmacıdır. Perakende ticaret alanının büyüklüğü ile tüketicinin alana olan uzaklığı arasındaki ilişkiyi tarif eden Christaller, müşterilerin

en yakın alışveriş merkezine tek amaçlı alışveriş seyahatleri yaptığı kuramsal bir model geliştirmiştir. Kuram, tüketicilerin benzer satış merkezleri arasında bir seçim yapmak durumunda kaldıklarında, kendilerine en yakın olanı seçtikleri kabulüne dayanan *en yakın merkez* hipotezine temellenmektedir. Bu yöntemde bir satış yerinin sahip olduğu pazar alanı, basitçe bu satış yerine diğer satış yerlerinden daha yakın olan coğrafi alanın sınırları çizilerek bulunmaktadır. Sorunun karmaşıklığını oldukça basite indirgenmiş koşullarda inceleyen Merkezi Yerler Kuramı; müşterilerin tek amaçlı yaptıkları alışveriş yolculuklarına temellenen varsayımı nedeniyle eleştirilmiştir. Nitekim Hanson (1980) ve O'Kelly (1981) gibi araştırmacılar gerçekte tüketicilerin çok amaçlı alışveriş gereksinimlerini tek bir seyahatle karşılama eğiliminde olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Merkezi Yerler Kuramı her ne kadar kentlerdeki ticaret ve hizmet etkinliğinin konumunu tarif etmede oldukça başarılı da olsa, tüketici davranışları ve perakendecilerin birbirleri ile olan etkileşimleri gibi konulara yeterince değinmemektedir. Küçük ölçekli ve bağımsız, tek lokasyonlu perakendeciler için kuram yeterli görülürken, büyük perakendecilerin mekansal yer seçim kararlarının Merkezi Yerler Kuramı ile anlaşılması mümkün olmamaktadır.

2.2.1.3 Perakende Ticaret Gravite (Çekim) Kanunu

Çekimsel türdeki modeller, Isaac Newton'un Yerçekimi Kanunu'na olan benzerliğine temellenmektedir. Nitekim iki yerleşmenin nüfus büyüklüklerini ve aralarındaki uzaklığı dikkate alan Gravite Modeli; büyük yerlerin küçük yerlere oranla daha fazla çekim gücünün olduğu ve birbirlerine yakın konumlanan objelerin daha büyük bir çekim kuvveti oluşturdukları varsayımlarına temellenmektedir. Model 1931 yılında William J. Reilly tarafından ele alınmış ve tüketicilerin, rakip iki ticari merkezden hangisinin müşterisi olmayı seçeceklerini gösteren, iki merkez arasındaki kırılma noktasının hesaplanmasına yönelik bir formül geliştirilmiştir (*Law of Retail Gravitation*).

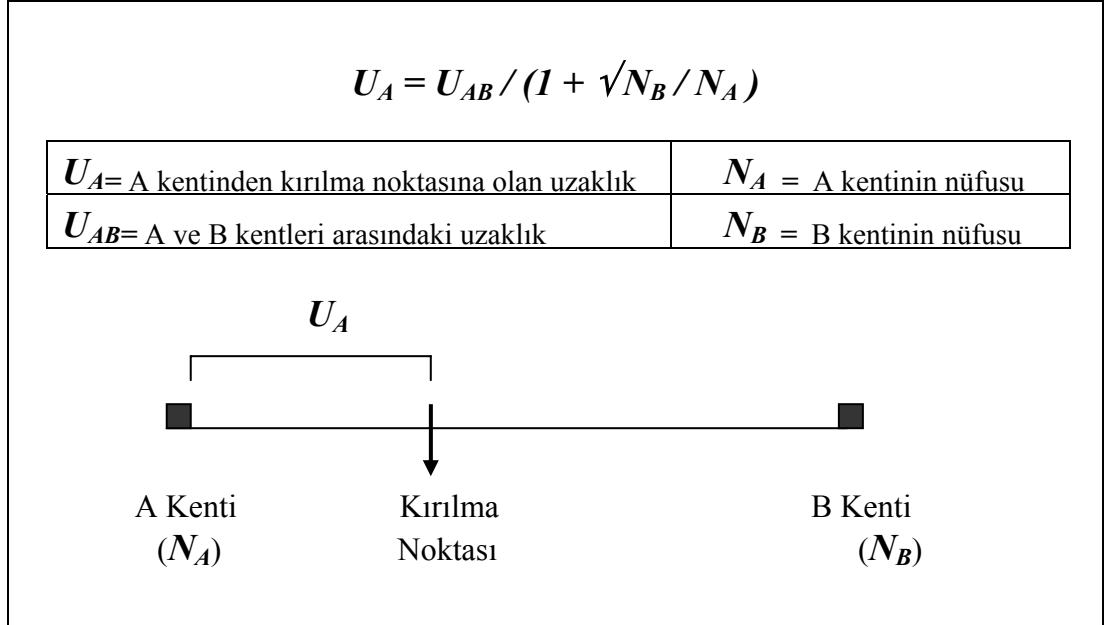
Kanunun temelinde, perakende ticaret birimlerinin belli bir alanda yığılmasının, bu birimlerin cazibesini arttırma eğiliminde olacağı kabulü yatmaktadır. Daha büyük nüfusa sahip merkezlerde konumlanan mağazalar, daha küçük merkezlerde yer alan mağazalara oranla daha uzak mesafelerden müşteri çekerler. Bu modelin odak noktasında, tekil mağazaların pazar alanı sınırlarından ziyade, bir bölgede yer alan komşu kentler arasında var olan metropoller arası ticaret alanı sınırları yer almaktadır. Reilly tarafından 1931’de geliştirilen kanunda sadece mesafe değil, alternatif alışveriş imkanlarının çekiciliği de göz önünde bulundurulmuştur. Bu yönüyle, tüketicilerin ulaşım maliyeti ile alternatif alışveriş alanlarının çekimini karşılaştırarak bir tercihte bulduklarını açıkça dile getiren ilk kuram niteliğindedir. Kuramın bugün bile yaygın olarak kullanılan çekimsel türdeki mekansal yer seçim modellerinin öncüsü olduğunu söylemek mümkündür (Chasco ve Vicéns, 1998).

Ticaret alanı sınırlarının çiziminde, Reilly’nin kanunu Converse (1949) tarafından geliştirilen ‘kırılma noktası’ formülüyle ifade edilmektedir. Şekil 2.3’de görüldüğü gibi, kırılma noktası, A ve B kentleri arasında bir noktayı temsil etmektedir, öyle ki kırılma noktasının solunda yaşayanlar A kentinin müşterisi, sağında yaşayanlar ise B kentinin müşterisidirler. Eğer en yakın merkez kuralı kullanılıyor olsaydı, kırılma noktası basitçe iki kent arasındaki orta nokta olacaktı. Oysa, Reilly’nin kanununa göre, kırılma noktası her iki kentin göreceli cazibesinin eşit olduğu nokta olmaktadır.

Reilly Kanunu; kentlerin düz bir topoğrafya üzerinde kurulduğu, topoğrafik eşiklerin, otoyolların, idari sınırların ve tüketici tercihlerinin söz konusu olmadığı bir durumu varsaymaktadır. Kanuna ilerleyen dönemlerde yapılan katkılarda, nüfus yerine bir takım cazibe ölçümlerinin kullanılması önerilmiştir. Böyle bir ölçümde A kentinin nüfusu yerine toplam satış alanı ya da yerleşmede yaşayanların toplam harcamaları ve benzeri değerler, iki yerleşme arasındaki uzaklık yerine de seyahat maliyeti ya da süresi kullanılabilir.

Kanunun iki temel sınırlayıcısı bulunmaktadır. Üssel olarak artan uzaklık-tercih edilmeme parametresi, alışveriş merkezine yapılan yolculukları ve uzaklığı aşırı vurgulamaktadır. Modelin iki alışveriş merkezi ya da bölgesi üzerinde yoğunlaşması

ve ikisi arasındaki kırılma noktasını hesaplama çabası ise mağaza konum yerleri analizini iki konum yeriyile sınırlamaktadır (Eppli ve Shilling, 1996).

Şekil 2.3 Reilly ve Converse'in kırılma noktası formülü

2.2.2 Açıklayıcı Yaklaşım

Bu yaklaşım, perakende ticaret sektöründeki rekabetin dinamiklerini ve alternatif alışveriş imkanları arasında tüketicilerin nasıl bir tercih yaptıklarını anlamak üzere geçmişteki davranış kalıplarının ortaya koyduğu bilgiyi kullanmaktadır. Huff (1963) bu anlamda fayda fonksiyonunu kullanan ve tüketici davranışını açıklamak üzere mekansal etkileşim modelini ilk ortaya atan kişidir. Modele katkıda bulunan kişiler, müşterilerin alternatif alışveriş alanlarını sadece uzaklıklarını değil, perakende ticaret biriminin sunduğu toplam faydayı dikkate alan bir değerlendirme sonucunda derecelendirdiklerini ileri sürmüşlerdir. Bu tip modelleme anlayışında, tercih yaklaşımları ve doğrudan fayda değerlendirme yaklaşımı olarak bilinen, önemli istatistik ve ekonomik temeli olan iki grup olasılık telafi edici model bulunmaktadır (Chasco ve Vicéns, 1998).

2.2.2.1 Tercih Yaklaşımları

Bu yaklaşımda; Mekansal Etkileşim Modelleri, Soyut Seçim Modelleri ve Dinamik Mekansal Modeller olmak üzere üç grup model yer almaktadır:

i. Mekansal Etkileşim Modelleri: David Huff (1963); Reilly Kanunu'nu temel olarak perakende ticaret alanlarının tahmin edilmesine yönelik mekansal etkileşim modelini geliştiren ilk kişidir. Belirli bir alanda ikamet eden müşterilerin, belirli bir mağazadan ya da alışveriş bölgesinden alışveriş yapma olasılığını belirlemede kullanılmaktadır. Model, tüketicilerin bir dizi alışveriş imkanına sahip olduğu durumda, alışveriş etkinliklerini bunlardan yalnızca biriyle sınırlamaktansa, farklı mağazaları tercih edebileceklerini ileri sürmektedir.

Huff modeli; tüketicilerin belli bir mağazanın “müşterisi olmaları” olasılığının, mağazanın ya da alışveriş alanının büyüklüğüne bağlı olarak arttığını kabul etmektedir. Merkezi bir lokasyonda daha fazla ürün çeşitliliğinin bulunması durumunda, müşteriler daha uzun süren yolculukları yapmaya istekli olabilmektedir. Bu kabulden hareketle Huff; ticaret alanlarının, determinist bir yapıdan ziyade, olasılıkçı bir yapıda olduğunu ileri sürmektedir. Bu tür bir ele alış sonucunda tüketicinin belirli bir mağazayı ziyaret etme olasılığı; satış yerinin büyüklüğüyle doğru orantılı, uzaklığıyla ters orantılı olmaktadır (Şekil 2.4).

Mekansal etkileşim modeline göre; b 'nin değeri ne kadar büyük olursa, seyahat süresinin ya da uzaklığın (T_{ij}), müşterinin söz konusu alanda alışveriş etme olasılığı üzerindeki etkisinin o derece büyük olacağı ileri sürülmektedir. Benzer şekilde, rakip alışveriş alanlarının büyüklüğü ile karşılaştırıldığında alışveriş alanı (S_j) ne kadar büyükse, müşterinin o alandan alışveriş yapma olasılığı da o denli büyük olmaktadır. Müşterinin sözü edilen j alışveriş alanından alışveriş yapma olasılığı ile, seyahat süresi ya da uzaklığın (T_{ij}) ters orantılı olduğunu söylemek mümkündür.

Huff Modeli, geleneksel olarak perakendeciler tarafından belli bir alanın satış potansiyelinin belirlenmesine yönelik olarak kullanılmıştır. İşyerlerini büyüterek yeni bir pazara hizmet etmek eğiliminde olan perakendeciler, çok yönlü yer seçim

tercihleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Huff Modeli bu noktada firmalara hangi konum yerinin yeni pazar alanından en yüksek müşteri oranını sağlayacağını belirlemede yardımcı olmaktadır (WEB_4).

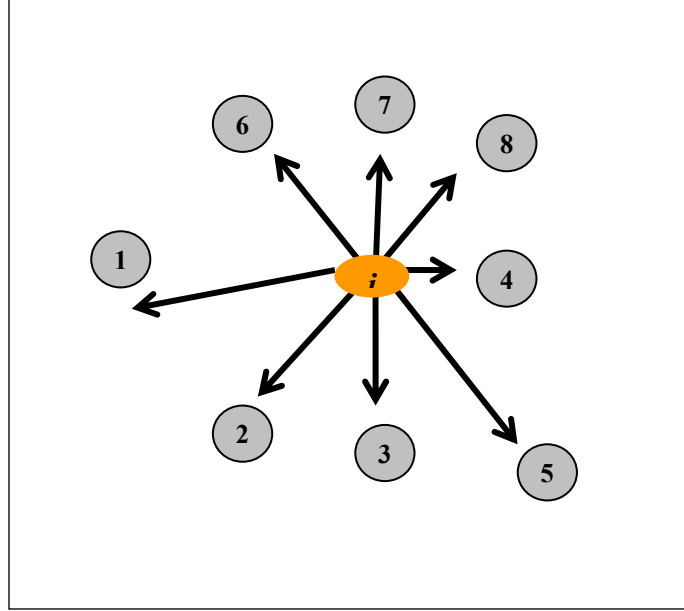
$P_{ij} = \frac{S_j / T_{ij}^b}{\sum_{j=1}^n S_j / T_{ij}^b}$	
<p>P_{ij} = i noktasından belirli bir alışveriş alanı olan j'ye müşteri çekme olasılığı</p>	<p>T_{ij} = müşterilerin başlangıç noktası olan i'den, alışveriş alanı j'ye olan seyahat süresi ya da uzaklığı</p>
<p>S_j = j alışveriş alanının yüzölçümü</p>	<p>b = deneysel olarak tahmin edilen ve seyahat süresinin farklı amaçlarla yapılan (günlük tüketim veya dayanıklı tüketim malzemeleri gibi) alışveriş seyahatleri üzerindeki etkisini yansıtan parametre.</p>

Şekil 2.4 Huff Modeli

ii. *Soyut Seçim Modelleri*: Bu modeller arasında McFadden ve Fotheringham tarafından geliştirilen modeller bulunmaktadır. Hem Huff hem de McFadden'ın modelleri; bireyin iki alternatif arasında seçim yapma olasılıkları oranının, üçüncü bir alternatifin eklenmesi durumunda değişmeyeceğini yansıtan “İlgisiz Alternatiflerden Bağımsız Mülk” durumunu desteklemektedir. Her ne kadar bu; mantıksal olarak mekansal olmayan belirli seçim durumlarının bir temsilcisi olabilirse de, mekansal alternatiflerin sabit konum yerleri nedeniyle, yer seçimi süreçlerinde ortaya çıkması olası değildir. Mekansal seçim sorununun daha iyi anlaşılması için 8 süpermarketten (mekansal alternatif) oluşan bir perakende ticaret sistemi ve bunlar arasında seçim yapmak durumunda olan bir birey (*i*) düşünelim (Şekil 2.5).

Bireyin 4 numaralı süpermarketi seçme olasılığının 6 numaralı süpermarketi seçme olasılığının üç katı fazla olduğu kabul edilmektedir. 4 numaralı alanın hemen bitişiğinde yeni bir süpermarket açılması durumunda, yeni açılan bu yerin 6 numaralı

süpermarketten ziyade 4 numaralı süpermarketin seçim olasılığını azaltacağını düşünmek mantıklı olacaktır. Yine de model bu etkiyi açıklamakta yetersiz olmaktadır.

Şekil 2.5 Mekansal seçim sorunu (Fotheringham ve O'Kelly, 1989)

iii. Dinamik Mekansal Modeller: Tercih Yaklaşımındaki üçüncü grubu oluşturmaktadır. Pazar alanı oluşumunu analiz eden bu tür modeller, araştırma alanında yeni kanalların açılmasını beraberlerinde getirmiştir. Nitekim difüzyon kuramına temellenen Allaway'in Mekansal Difüzyon Modeli bu kapsamda geliştirilen yöntemlerden biridir.

2.2.2.2 Doğrudan Fayda Değerlendirme Yaklaşımı

Tanımlayıcı Yaklaşım grubunun; Tercihler Yaklaşımından sonra ikinci üyesidir. Bu modeller; çeşitli tekniklerin kullanıldığı simülasyonu yapılmış seçim bilgilerinden yararlanarak müşteri fayda fonksiyonlarının tahmin edilmesinde kullanılırlar. Tercih Yaklaşımlarında olduğu gibi geçmişteki tercihlerin gözlenmesi yerine, tüketicilerin hipotetik mağaza tariflerine ilişkin değerlendirmelerinden yararlanırlar. Bu deneysel süreçlerin avantajı, fayda fonksiyonunun açığa çıkarılmasına ilişkin geçmişteki seçim kalıplarına temellenmediği için, tahmin edilen değerlerin, mevcut mekansal yapıların etkisini yansıtmamasıdır. Bu noktada bu tür

bir yaklaşım, geçmişteki seçim kalıplarına ait bilgi bulunmayan *yenilikçi perakende kurumlarının* pazar oranlarının tahmin edilmesinde çok yararlı olabilmektedir.

Perakende ticaret birimlerinin yer seçimi ve pazar alanı sınırlarının belirlenmesine ilişkin geliştirilen ve buraya kadar genel hatlarıyla değinilen model ve tekniklerin aslında klasik bilim anlayışının evrenselci/nomotetik tavrını en saf haliyle yansıtan bir yaklaşıma sahip oldukları görülmektedir. Bu model ve tekniklerde tıpkı klasik bilim anlayışında olduğu gibi, gerçekliğin tüm heterojen görünümüne rağmen homojen olarak kabul edildiği bir anlayışın hakim olduğu ve hemen hemen tümünün, doğa bilimlerinden ödünç aldıkları yöntemlerle ve birtakım formüllerle, gerçeği evrensel anlamda oluşturulmuş (genelleştirilmiş) tanımlara uygun kavramsallaştırmalarla açıklamaya çalıştıkları görülmektedir.

BÖLÜM ÜÇ

TÜRKİYE’DE TİCARET SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE DEĞİŞİMİN TEMELİNDEKİ DİNAMİKLER

Türkiye’de ticaret sektörünün yapısının kavranması ve değişimin temelindeki dinamiklerin ortaya konması amacıyla hazırlanan bu bölümde öncelikle ulusal ölçekte politik ekonomik yapıya ilişkin tarihsel süreç üzerinde durulmuş ve 1946-2000 yılları arasındaki gelişim, uygulanan ekonomi politikaları ve sermaye birikim süreçleri açısından farklılık gösteren üç alt döneme referansla ele alınmıştır.

Türkiye’de perakende ticaret sektörünün genel yapısına ilişkin yapılan değerlendirmelerde ise 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı dönem üzerinde durulmuş, 1980 sonrası ekonomik yapıda etkin hale gelen ve perakende ticaret sektörünün hızlı bir büyüme ve değişim süreci içine girmesine neden olan yeni fırsatlara ve değişimin aktörlerine değinilmiştir. Bu kısımda yer alan değerlendirmeler; çok çeşitli alanlarda var olan üretim etkinliklerine son dönemde perakende ticareti de ekleyen yerli şirketler ve perakende ticaretin uluslararasılaşmasına paralel olarak Türkiye pazarına adım atan yabancı sermaye yatırımları üzerinde yoğunlaşmıştır. Son olarak sektörde süregelen değişim karşısında küçük ölçekli perakendeciler arasında artan hoşnutsuzluk belirtilerine ve değişimi durdurmaya yönelik olarak geliştirilen hükümet politikalarına değinilmiştir.

3.1 Politik Ekonomik Yapıya İlişkin Tarihsel Süreç

Ülkemizde son yirmi beş yıl içinde perakende ticaret sektörünün mekansal ve örgütsel yapısında meydana gelen değişimlerin, ekonomi ve politika alanında ulusal ve küresel ölçekte süregelen dinamiklerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Dünyada 1960’lı yılların ortalarına kadar süren ekonomik canlanma döneminin 1970’lerde yerini derin bir durgunluk dönemine bırakması ve krizin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı etkilere sahip olması, bu ülkelerde krizin aşılmasına yönelik geliştirilen politikaların da farklılaşmasına yol açmıştır.

Bilindiği üzere gelişmiş ülkelerde 1970'lerin sonunda yaşanan krizin temelinde aşırı stok birikimine karşın yeterli tüketim talebinin oluşturulamamış olması yer alıyordu. Bu tür ülkeler talep yetersizliğine çözüm olarak farklı coğrafyalarda yeni emek ve pazar arayışları içine girmişler ve bu doğrultuda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke pazarlarına yönelmişlerdir. Krizin Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi daha farklı olmuştur. Bu ülkeler krizi aşmaya yönelik olarak uzun zamandır var olan korumacı politikalarından vazgeçerek sözü edilen yönelimi küresel ölçekte mümkün kılacak yeni liberal politikalar benimsemişlerdir.

Küresel ve ulusal ölçekte süregelen tüm bu değişimler ticaret sektörü açısından farklı gelişme dinamikleri ortaya koymuştur. Kentsel taşınmazlara yatırım yaparak yönetim, tercihini sanayi sermayesinden ziyade ticaret sermayesi yönünde yapmış (Eraydın, 1988), sermayenin uluslararası bir nitelik kazanması paralelinde güç kazanan finans sermayesi ve hizmetler sektörü açısından kentlerini cazip hale getirecek ekonomik altyapı ve mekansal organizasyon anlamında gerekli koşulları sağlamışlardır. Bu dönemde kent ve kent toprağı, krizi telafi edecek yeni mekanizma olarak her zaman olduğundan daha kritik bir anlam yüklenmiştir. Bu yolla küresel ölçekte yaşanan yeniden yapılanma süreçlerine kentler üzerinden uyum sağlama ve eklemlenme hedefinin altyapısı da hazırlanmış olmuştur (Altınçekiç, 1998). Nitekim 1980 sonrası süreçte küresel ölçekte sermayenin artan hareketliliğine eşlik eden ülkenin ekonomi politikasındaki liberalleşme yönündeki köklü değişimin ticaret sektörünün gelişimine önemli yansımaları olmuştur.

Ekonomik yapının ve bununla ilişkili olarak ticaret sektörünün bugünkü durumunun kavranmasında İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllardan itibaren uygulanan ekonomi politikalarının özel bir yeri vardır. Bu bakımdan bu bölümde yer alan iktisadi politik yapıya ilişkin yapılan değerlendirmeler, 1946-2000 yılları arasında geçen süreç üzerinde durmakta ve sermaye birikiminin özellikleri, çeşitli ekonomi politikaları ile şekillenen farklı ekonomik gelişme dönemleri özelinde ele alınmaktadır. Bu noktada 1946-1960 yılları arası dönem liberal ekonomi politikalarının uygulandığı, 1960-1979 arası dönem ithal ikamesine yönelik politikaların geçerli olduğu ve 1980 sonrası dönem ise dışa açık, ihracata dönük

sanayileşme politikalarının uygulandığı dönem olarak farklılık kazanmakta ve ülkenin sermaye birikiminin oluşması sürecinde ön plana çıkmaktadır.

3.1.1 Ekonomi Politikalarının Biçimlenmesi Açısından 1946-1960 Dönemi

1946-1960 dönemi, Türkiye’de çok partili sisteme geçişin, İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Teşkilatı (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finans kuruluşlarına üyeliklerin gerçekleştiği ve dünya ile ekonomik ilişkilerin güçlendirildiği bir dönemdir. Sermaye birikim süreçleri açısından bu dönem aynı zamanda, özel sermaye birikiminin yeni kaynaklarla beslenerek hızla genişlediği, toplumsal ve ekonomik sonuçlarının belirgin hale geldiği önemli bir zaman kesiti niteliğindedir. Savaş yıllarında uygulanan ekonomi politikalarıyla özellikle ticaret kesimi özelinde ileri boyutlara ulaşan sermaye birikimi, diğer iç ve dış etmenlerin katkısıyla ekonomik ve toplumsal gelişmede önceki dönemlerle kıyaslanamayacak ölçüde etkinlik kazanmıştır. Bu süreç, hızlı kentleşme ve buna bağlı olarak yeni birikim olanakları yaratmış, çok partili siyasal düzene geçilmesi ve ekonominin dış yardım ve yabancı sermayeye açılması, yeni tüketim kalıplarıyla birlikte özel sermaye birikiminin ileri boyutlara ulaşmasını sağlamıştır (Kepenek, 1990).

Bu dönemin ekonomi ve siyasi politikalarını belirleyecek plan ve programlarda savunulan görüşlerin ortak özellikleri; belli ölçüde sermaye birikimine ulaşmış özel kesimin sanayi yatırımlarına yönelişinin desteklenmesi, devletin mümkün olduğunca üretim alanından çekilerek altyapı yatırımlarına ağırlık vermesi, dış kaynak ve kredilerin özel kesimin yararlanmasını sağlayacak şekilde yönlendirilmesi ve yabancı sermayeyi teşvik edici önlemlerin alınmasıdır. Ülkenin ekonomik kalkınmasının özel girişim kesimi yoluyla gerçekleştirilmesi yaklaşımı, her ne kadar uygulamaya konmasa da, 1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nda da açıkça yer almıştır.

14 Mayıs 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti hükümetinin izlediği dış ticaret politikasında, “liberalleşme” yönünde önemli değişiklikler yapılmış, ithalat önemli derecede serbestleştirilirken, bazı mallar üzerindeki ihracat kısıtlamaları kaldırılmıştır. Yine bu dönemde, 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı yasa ile yabancı

sermayenin yerli ve özel sermayelere açık tüm sektörler girebilmesi teşvik edilmiş, dış kaynaklardan sağlanan kredi ve yardımlar yatırımlara aktarılmış, kurulan sanayi tesislerine özel sektörün katılımı teşvik edilmiş, bazı temel sanayi yatırımları ise sermaye ihtiyacı ve teknik zorunluluklar nedeniyle kamu tarafından gerçekleştirilmeye devam edilmiştir (Temel, Boyar ve Saygılı, 2002). 1932-1939 yılları arasında kapsayan devletçi ithal ikameci dönemin devlet işletmelerinin öncülüğünü yaptığı bir sanayileşme hareketine temellenen hakim *devletçilik* anlayışından farklı olarak bu dönemde, ülkenin ekonomik kalkınmasının özel girişim kesimi yoluyla desteklendiği ve ekonominin planlı kalkınması anlayışına temellendiği bir *yeni-devletçilik* anlayışı hakim olmuştur.

Özel girişimciliğe dayanan liberal nitelikli ekonomi politikası, savaş yılları boyunca uygulanan ekonomi politikasına bağlı olarak ülkenin elinde bulunan önemli miktarlardaki altın ve döviz rezervlerinin kısa süre içinde tükenmesine neden olmuş ve 1952 yılı sonunda yeni bir ödemeler dengesi bunalımı kaçınılmaz hale gelmiştir. Her ne kadar ortaya çıkış biçimleri açısından farklı özelliklere sahip olsalar da, 1929 yılında yaşanan bunalımın ardından uygulamaya konan *korumacı dış ticaret politikaları* ve *ithal ikameci sanayileşme modeli*, bu dönemde de aynı şekilde kabul edilmiş ve özel kesim sanayi faaliyetlerinde önemli bir gelişme gözlenmiştir. Aslında;

...malların 'mamul' biçiminde ithalatının sınırlandırılması çok uluslu şirketler için bir kayıp olmamıştır. Tersine, 'mamul' malın ithalının kısıtlanmasına karşılık bu malın yerli üretimi için gerekli makine, teçhizat ve girdinin ithalının serbest bırakılması ve hatta gümrük muafiyetinin sağlanması, bu koşullarla donatılmış ithal ikameci sanayileşmeyi yabancı şirketler için çekici kılmıştır (Sönmez, 2003, s.149).

İthali kısıtlanan tüketim mallarının ülke içinde yerli ve yabancı firmalarca üretiminin yapıldığı, iç pazara yönelik, ihracata kapalı bir üretim özelliğine sahip bu tip bir gelişme modeli; ara ve yatırım malları açısından dışa bağımlı, yeniden üretimin sürekli olarak dış borçla sağlandığı, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ve çok uluslu yabancı sermayeli firmalar tarafından yönlendirilen dışa bağımlı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Getirilen kısıtlamalara rağmen ekonomik darboğaz aşılammış, kısa vadeli borçlar birikmiş ve ithal malı

darlığı baş göstermiştir. 4 Ağustos 1958’de ise IMF’nin önerileri doğrultusunda yeni istikrar tedbirleri uygulamaya konmuştur. “Böylece ekonomi ‘döviz darboğazı - IMF vb. kuruluşlara başvuru - istikrar tedbirleri - dış borç - döviz darboğazı’ biçiminde formüle edilebilecek bir döngünün içinde her yıl biraz daha dışa bağımlılığın girdabına girmiş, izlenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi de 1970’lerin sonunda tıkanma noktasına gelmiştir” (Sönmez, 2003, s.140).

Demokrat Parti hükümetinin uyguladığı ‘liberal’ olarak nitelenen ekonomi politikalarının iki nedenle 1930-1946 döneminde ‘devletçi’ olarak nitelenen uygulamalarla özünde aynı olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşün temelindeki ilk neden; 1930’dan sonra uygulanan devletçi siyasetin ardında yatan temel düşüncenin, özel girişimin yatırım yapmadığı alanlara devletin yatırım yapmasını sağlamak ve böylece özel kesimin eksikliklerini tamamlamak amacına yönelik olmasıdır. İkinci neden ise, 1950’den sonra uygulanan siyasetin ‘liberal’ olmaktan çok ‘müdahaleci’ bir nitelik taşımasıdır. Nitekim bu dönemde devletin ekonomik etkinlikler içindeki rolünün fazla bir değişiklik göstermediği ve kamu kesiminin üretimde öncü ve egemen durumunu koruduğu görülmektedir (Kongar, 1999).

Özel kesime öncelik veren bir ekonomi politikasının egemen olduğu bir dönemde kamu kesiminin genişlemesinin temelinde özellikle 1955 yılından sonra özel kesime dayalı sanayinin, içine girdiği döviz darboğazı ve dış alım güçlüklerine bağlı olarak genişleyen iç istemi karşılayacak ölçüde gelişmemesi yer almaktadır. Hükümet, artan sınai ürün tüketiminin karşılanmasına yönelik en hızlı çözümü varolan kamu kesimine öncelik vermekte bulmuş ve bu çözüm aslında kısa dönemli ekonomik sorunların getirdiği bir zorunluluk olarak görülmüştür.

Dönemin temel özelliklerinden biri de hizmetler sektörünün tarım ve sanayi sektörlerini geride bırakarak ekonominin en önemli kesimi haline gelmesidir. Başta karayolu ulaştırması, konut yapımı ve ticaret olmak üzere tüm hizmet kesimleri bu dönemde hızlı bir sayısal artış ve niteliksel gelişme sürecine girmiştir. Hizmet kesimleri içinde en çok büyüyenler ticaret, ulaştırma ve inşaat sektörleri olmuştur. Özellikle mal ve hizmetlerin artan talep düzeyinin sunumdan fazla olduğu 1955-1956

sonrası yıllarda ticaret kesimi hızlı bir büyüme göstermiştir. İzlenen ulaşım politikası sonucunda karayolu ulaşımına öncelik verilmiş, karayollarının yolcu ve yük taşınmasındaki payı hızla artmıştır. Karayolları yapımına önem verilmesi, toplumdaki fiziksel devinimi de hızlandırmış, ulaşımda özel otomobil kullanımı ve bu yöndeki istek artmıştır. Sonuç olarak bu dönem boyunca hizmetler sektörü, ekonomik gelişmede belirleyici bir konuma gelmiştir.

Ekonomik anlayış ve uygulama temelde aynı kalmakla birlikte, 1950-1960 döneminin iktisadi politikasında planlama anlayışının bütünüyle yadsınması şeklinde yeni bir gelişme göze çarpmaktadır. Her ne kadar, 1947 tarihli İktisadi Kalkınma Planı genel ilkeler itibariyle Demokrat Parti tarafından benimsenmiş ve ekonomi uygulamalarına ışık tutmuş olsa da, artık ‘plansız’ bir dönem başlamıştır. “Ekonomi, hükümetin aldığı günlük ekonomik kararlarla, özel girişimin ‘doğal’ eğilimlerine göre biçimleniyordu” (Kongar, 1999, s.359). Sonuç olarak ekonomik yapıda ortaya çıkan bu belirsizlik durumu, hükümeti 1958 yılında Türk Lirasının değerinin düşürülmesini de kapsayan önemli kararlar almaya zorlamış ancak yine de ekonomik bunalımın getirdiği sorunlar çözülememiştir. Ekonomik zorluklar, siyasal ve toplumsal tedirginliklerle de pekişmiş ve gittikçe artan siyasal baskı, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir eyleme yol açmıştır.

3.1.2 Ekonominin Planlı Gelişimi Açısından 1960-1980 Dönemi

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve bu kurum tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 1963 yılından itibaren uygulamaya konmasıyla, bir önceki dönemin plansız ekonomik etkinliklerinin sona erdiği, Türkiye ekonomisinin kalkınma planları yoluyla yönlendirildiği bir dönem başlamıştır.

Türkiye’de Planlı Dönem, ekonomik düzende bir değişmeyi simgelemez. Bu dönem, aslında, iktidardan düşürülen Demokrat Parti iktidarının ‘plansız’ ve dengesiz ekonomik uygulamalarına karşı geliştirilen bir tepki sonucu ortaya atılan ‘liberal’ bir planlama anlayışı ile belirlenir. Kalkınma planı kavramı, kamuoyuna Batı tipi demokratik düzenin bir önkoşulu olarak sunulmuştur (Kongar, 1999, s.363).

Bu dönemde uygulamaya konan kalkınma planlarının ortak özellikleri; ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm yönlerini içeren bütüncül bir yapıya sahip olmaları, üretim yapısını veri almaları, ekonominin her yıl belirli bir hızla büyümesini temel hedef belirlemeleri ve sanayileşmeye öncelik vermeleridir. 1963-1967 yılları arasında kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, 1950’li yılların önceliğın tarıma verildiği kalkınma yaklaşımı yerine, tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişmenin sağlandığı, kırsal kesimde yaratılacak işgücü olanaklarıyla kentlere olan göçün kontrol altına alındığı ve ithal ikameci bir sanayileşme anlayışının benimsendiği bir yaklaşımın izlenmesi vurgulanmıştır. Bu dönemde korumacı dış ticaret politikasının ardından oluşan ithal ikameci sanayileşme modeli; planlı döneme geçiş ile birlikte ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sanayi sektörünün büyümesini sağlamak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla, sistemli ve yoğun biçimde uygulanan bir politika olarak ele alınmıştır.

Öte yanda “sermaye birikim süreçleri ve egemen sınıfların şekillenmesi bakımından önemli bir dönüm noktasını oluşturan ithal ikameci sanayileşme, aynı zamanda sermayenin ve emeğin, dolayısıyla nüfusun mekanda yeniden dağılımı bakımından belirleyici yenilikler getirmiş, ülke içindeki nüfus hareketlerine büyük ivme kazandırmıştır” (Ataay, 2001, s.59). Sanayi kuruluşlarının belirli alanlarda yığılması eşitsiz dağılımı sonucu özellikle ülkenin batısında ortaya çıkan gelişme odakları bölgesel eşitsizliklere neden olmuş ve sadece kırsal alandan kentlere değil, aynı zamanda geri kalan bölgelerden gelişen bölgelere doğru olan göçü de hızlandırmıştır. Bölgesel eşitsizliklerin önüne geçilmesi ve dengeli bir sanayileşme yapısının sağlanması Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren genel planlama politikalarından biri haline gelmiştir.

Modele göre, bazı ürünlerin ithalatının kısıtlanmasının, imalat sanayisinde yeni yatırım olanaklarının doğmasına yol açacağı ve ithal malların yurt içinde üretimine bağlı olarak bu malların ithal edilmesi oranının ve buna bağlı olarak dışa bağımlılık oranının da düşeceği öngörülmüştür. Ancak uygulanan bu ithal ikameci sanayileşme stratejisi iç pazarı hedeflediğinden, sınai ürün ihracatı oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Ağırlıklı olarak dayanıklı tüketim mallarının üretimine yönelen özel sektör

girişimlerinin ayakta kalabilmesi için iç talep çeşitli yollarla sürekli olarak canlı tutulmuş, yüksek tüketim kalıpları özendirilerek toplumda yaygınlaşmaları sağlanmıştır. Nitekim 1960'ların sonlarındaki bunalımın geçştirilmesinde otomotiv sanayinin kurulması önemli bir rol oynamıştır (Tüzün, 1985). Ancak sabit tutulan döviz kuru, ihracatı değil ithalatı daha karlı kılmış ve sonuç olarak, ara ve yatırım mallarından ziyade dayanıklı tüketim mallarına yönelik olarak ithal edip üreten ve iç pazara satan, dışarıya satamayan bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır.

1968-1972 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise sanayileşmenin hızlandırılması, tarımda modernizasyonun sağlanması, tarımdaki işgücü fazlasının tarım dışı alanlara kaydırılması ve kentleşmenin desteklenmesi öngörülmüştür. İkinci planın gelişme stratejisi; sanayinin ekonominin sürükleyici sektörü olmasına ve ithal ikameci yaklaşımın dayanıklı tüketim malları aşamasının özel kesim tarafından tamamlanması, kamunun ise ara ve yatırım malları üretiminde yoğunlaşmasının sağlanması anlayışına temellenmiştir. Ancak bu dönemde sanayinin ara ve sermaye malları yönünden dışa olan bağımlılığı büyük oranlarda artmış ve ithalat ya da diğer döviz girdileriyle karşılanamayan ithal karşılıkları, esas olarak dış borçlanmayla giderilmeye çalışılmıştır. Tüm bu gelişmeler bir yandan iç tasarrufları olumsuz yönde etkilerken bir yandan da üretimin ithalata bağımlılığını arttırmıştır. Diğer bir deyişle ithal ikameci modelin tüketimi özendirici niteliğine bağlı olarak yetersiz kalan iç tasarruflar ve üretimin artan ithal bağımlılığı sonucunda 1970 yılında yeni bir dış ödemeler bunalımı kaçınılmaz olmuştur.

1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde tarımın %3,7, sanayinin ise %11,2 oranında büyümesi öngörülmüş, önceki planlarla benzer olarak büyümenin büyük ölçüde sanayi yoluyla sağlanması ve sanayi yapısının ara ve yatırım malları lehine değiştirilmesi planlanmıştır. Devalüasyon ve benzeri uygulamalarla ihracat arttırılmış ancak 1975 yılına gelindiğinde ödemeler dengesi yine açık vermeye başlamıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında ülke ekonomisi yeniden dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görünen ağır bir bunalıma sürüklenmiştir. Kar oranlarındaki düşüşe karşın, korumacı dış ticaret ve sabit döviz kuru politikalarına bağlı olarak özel kesimin imalat

sanayisine yatırım eğilimi 1976 ve 1977 yıllarında da devam etmiştir. Ancak 1977 yılından sonra, sözü edilen politikalar da yetersiz kalmış ve daralan döviz olanaklarıyla büyüme hızı önemli bir düşüş göstermiştir.

1973-1977 yılları arasında yaşanan ekonomik bunalımın en temel özelliği, kendinden önceki bunalımlardan gerek niteliksel gerekse niceliksel açıdan daha ağır olmasıdır. Yukarıda ana hatlarıyla değinilen ilk üç planın uygulanmasının ardından ortaya çıkan ekonomik bunalımın nedenlerinin üretim yapısı başta olmak üzere iç ve dış gelişmelerle açıklanması mümkündür. Nitekim ülkenin ekonomik ve toplumsal iç koşullarına daha önce benzeri görülmemiş çeşitli dış faktörler eşlik etmiştir. Bu dönemde yaşanan petrol fiyatlarındaki aşırı artış, 1974 Kıbrıs hareketi ve Kıbrıs sorununun savunma harcamalarını arttırması, ülkenin ekonomik ilişkiler içinde bulunduğu diğer ülkelerde yaşanan ekonomik krizler sonucu yurtdışına işçi gönderilmesinin durma noktasına gelmesi ve buna bağlı olarak yaşanan işsizlik sorununun neden olduğu etkiler ekonomik bunalımın ortaya çıkışına katkıda bulunmuştur (Kepenek, 1990).

Dışalım mallarının fiyatlarının hızla artması ve dışsattımın da istenen düzeyde gerçekleştirilememesi, bunalımdan çıkış yollarını aramaya yönelik olarak yerli üretimde özellikle ara ve yatırım mallarının üretiminin geliştirildiği bir sanayileşme politikasının benimsenmesine neden olmuştur. Böylece, 1980 yılına dek sanayileşme hareketleri ve kararlılık önlemleri bir arada yürütülmek istenmiştir. Tümüyle kamu sermayesiyle kurulan bu kuruluşların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılarak, sanayi yatırımlarının dengeli bir bölgesel dağılımının sağlanması hedeflenmiştir. Ancak bu tür bir sanayileşme politikasının gerek ekonomik bunalım döneminde uygulamaya konması, gerekse de sanayi kuruluşlarının altyapı ve finansman yönünden yeterli araştırmalar yapılmaksızın kurulması ve süregelen dış finansman sorunları, bu politikanın da başarısızlığa uğramasında etkili olmuştur.

1977 yılından başlayarak etkileri belirgin hale gelen ekonomik bunalımın en önemli yapısal belirtisi, ekonominin artan ithal bağımlılığı ve yetersiz ihrac kapasitesi sonucu gereksinimlerini karşılayacak boyutta döviz birikimine sahip

olmaması; diğ er bir deyiş le kronikleş en dış açıklardır. Ekonominin dışa kapalı yapısından çok artan ithal bağımlılığ ının neden olduğ u söz konusu yapısal bozukluğ un giderilmesine yönelik olarak 1977-1978 yıllarında alınan önlemlerin yetersiz kalması ve ekonomik bunalımın, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaş ması zerine, 24 Ocak 1980 tarihinden başlayarak yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konmuştur.

3.1.3 Ekonomi Politikasında Yaşanan Köklü Dönüşüm Açısından 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980 tarihinde ekonomide uygulamaya konan istikrar tedbirleri, politik arenada 12 Eylül 1980 tarihli askeri darbeyle gerçekleşen bir dizi değ iş im ile tamamlanarak kalıcı bir nitelik kazanmış ve uzun dönemli bir ekonomi politikasına dönüş mş tür. Ekonomik istikrar tedbirleri ile Türk lirası %32,4 oranında devalüe edilmiş, doç rudan ve dolaylı ihracatı teşvik edici uygulamalar başlatılmış, böylelikle 1960-1979 arası ithal ikameci ve müdahaleci olarak değ erlendirilen dönem, 1980 sonrası dönemde yerini *dışa açılmacı ve ihracat oryantasyonlu* politikaların uygulandığ ı bir sürece bırakmıştır. “24 Ocak 1980 paketi kısa dönemde demeler dengesinde bir iyileşmeyi ve enflasyon hızında bir yavaşlamayı amaçlarken, orta ve uzun dönemde Türkiye'nin ithal ikamesi yoluyla sanayileşme modelini terk ederek uluslararası rekabete açık, dışa dönük bir sanayileşme modeline geçmesini gerçekleştirmek istemektedir” (Tekeli, 1984, s.14).

1980 yılından sonra uygulamaya konan Beşinci, Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarına belirli ölülerde temel oluşturan 24 Ocak Kararları en genel ifadeyle, devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesini, rekabeti engelleyen müdahalelerin kaldırılmasını ve ekonominin uluslararası piyasalarla bütünleşmesini amaçlamıştır. Bu dönemdeki ekonomi politikasının en belirgin zelliğ i, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde serbest piyasada oluşacak kararların tek yol gösterici olması, diğ er bir deyiş le fiyatlandırmanın arz ve talebe bağ ı olarak piyasada serbestçe oluşacak koşullarda belirlenmesidir. Buna göre, hkmetlerin ekonomiye ve piyasanın işleyişine olan müdahalesinin azaltılmasının, ekonominin doç al

gelişimini arz ve talebe göre belirlenen fiyat dengesi ışığında ve özel girişim öncülüğünde sağlayacağı öngörülmektedir.

Yeni ekonomi politikasının temel hükümlerinden biri, bir malın yerli üretiminin iç talebi karşılayamadığı durumlarda ya da fiyatının dünya fiyatlarının üzerinde olması durumunda, o malın dışalımını yoluna gidilmesi, diğer bir deyişle iç pazarın dışalım mallarına açılması zorunluluğunun benimsenmesidir. Bir önceki hakim sanayileşme modeli olan ithal ikameci sanayileşme politikasının bir sonucu olarak yalnızca iç pazara dönük, düşük nitelikli üretim yapan sanayinin dış pazarlarla rekabet edebilirliğinin ancak böyle bir yöntemle sağlanabileceği düşünülmüştür. Aslında programın serbest piyasa koşullarını egemen kılan anlayışı ve dışalımın serbest bırakılması, bir anlamda yerli üretimin dış rekabete karşı korunmaması anlamına gelmektedir. Kamu kaynaklarıyla ve büyük özverilerle kurulan yerli sanayinin bu tip bir anlayışla üretim kalitesini yükseltmesini beklemek oldukça yanıltıcı bir yaklaşımdır. Sanayileşmiş ekonomilerin hiçbirinde bu yönde bir politikanın uygulanmamış olması, dışalım rekabetine temellenen bu tür bir uygulamanın aslında var olan üretim kaynaklarını atıl hale getirerek yerli üretimin azalmasından ve buna bağlı olarak işsizliğin artmasından başka sonuçlar doğurmayacağı yönündeki görüşü doğrular niteliktedir (Kepenek, 1990).

Bu yönüyle 24 Ocak kararları ile başlayan süreç, 1980 yılı öncesindeki hakim iktisat politikasının ve düzenleme biçiminin kökten değiştirildiği, ithal ikameci büyüme stratejisinin terk edilerek dışa açık büyüme stratejisinin uygulamaya konduğu bir nitelik arz etmektedir. Bu dönemde uygulanan büyüme stratejisi temel olarak verimlilikte artış sağlamayı ve uluslararası pazarlarla bütünleşerek ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlamıştır.

Öte yanda, hizmetler başlığı altında toplanan alt sektörler planlı dönemden itibaren hızlı fakat dengesiz bir gelişme göstermiştir.1980 sonrasında ise sektörel açıdan finans ve ticaret sektörlerinin sanayi ve tarım aleyhine bir ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu dönemde, sermayenin finans, turizm, inşaat, ticaret ve benzeri hizmet sektörlerine yöneliminde önemli bir artış olmuştur. Bunda hiç kuşkusuz 24

Ocak kararlarının üretimi ikinci planda tutan, dış ticaret başta olmak üzere hizmetler sektörünü karlı kılan ekonomi politikası etkili olmuştur. “1980 sonrası dönemde sermayenin önemli oranda tekelleştiği, özellikle İstanbul’da üslenen, holding biçiminde örgütlenmiş, finans, ticaret, vb. ayaklarını oluşturmuş, yabancı ortaklı kesimlerin ağırlığını arttırdığı görülmektedir” (Ataay, 2001, s.72). Planlı dönem sürecinde ulusal gelir içinde ticaret kesiminin payı ve buna bağlı olarak ticaret kesiminde çalışan nüfus oranı sürekli artmıştır. Döneme ilişkin sayısal veriler iç ticaretin diğer sektörlerin ortalamasının çok üstünde bir gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

24 Ocak kararlarında yabancı sermaye yatırımlarına büyük önem verilmiş, yabancı sermayenin özendirilmesine yönelik olarak sermaye girişini kolaylaştıran, yabancı sermayeli işletmelerin tarım, madencilik ve bir kısım hizmetler yönünde faaliyet alanlarını genişleten ve serbest bölgelerin oluşturulmasını sağlayan yasal ve yönetsel çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Yabancı sermayenin sektörel dağılımına bakıldığında, ilk üç plan dönemi sonunda sanayinin payının %87 dolaylarında iken bu oranın 1988 ortalarında %53 dolaylarına düştüğü görülmektedir (Kepenek, 1990). Buna karşılık hizmet kesimlerinin payı büyük bir artışla %12,6’dan %29 dolayına çıkmış, yabancı sermaye başta hizmetler sektörü olmak üzere üretim dışı alanlara yönlendirilmiştir. Dışalımın serbestleştirilmesi suretiyle sanayi üretim ikinci plana atılmış, buna karşılık dış ticaret başta olmak üzere hizmetler sektörü ve bankacılık faaliyetleri önemli bir konuma getirilmiştir.

Sermayenin çevrimler arasındaki bu hareketliliği devlet stratejilerinden önemli ölçüde etkilenmiş ve üretken sektörlerden kent mekanına sermaye akışıyla birlikte kentsel mekan metalaşarak sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanmıştır. “Türkiye örneğinde olduğu gibi, 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren devlet stratejileri, ithal ikameci politikaların sona erip, dışa açık büyüme modeline geçişle birlikte, rant sektörlerini ve özel olarak da kent mekanını çarpıcı biçimde daha karlı hale getirmiştir” (Şengül, 2001a, s.31).

3.2 Türkiye’de Perakende Ticaret Sektörünün Genel Yapısı ve Değişimi Hazırlayan Koşullar

Ekonomi alanında ülkesel ölçekte kaydedilen aşamalara karşılık perakende ticaret sektörü yapısının, sermaye birikim süreci açısından önemli bir kırılma noktası olarak kabul edilen 1980 yılına dek önemli bir değişiklik göstermediğini söylemek mümkündür. 1980 yılı öncesi dönemde ithal ikameci sanayileşme modeline temellenen ekonomi politikası ve özellikle tüketim mallarının ithalatı üzerindeki mevcut kısıtlamalar, özel kesimin bu alanda yatırım yapmasını cazip kılacak ve perakende ticaret sektörünün gelişip büyümesini sağlayacak bir zemin hazırlamamıştır. Ancak 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci sanayileşme modelinin terk edilip, öncelikleri ve yaklaşımları serbest piyasa koşullarına işlerlik kazandırılmasına yönelik bir ekonomi politikasının benimsenmesiyle, kentsel ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan ticaret sektöründe köklü dönüşümler yaşanmış, toptan ve perakende ticaretin örgütlenmesinde ve kent içi mekansal dağılımında önemli değişimler gerçekleşmiştir.

Perakende ticaret sektörünün 1980 sonrası dönemde sergilediği gelişim dinamikleri aslında, ulusal ve küresel ölçekte gerçekleşen toplumsal süreçlerin sektörel bir yansımasıdır. Küresel ekonominin hakimiyet kazandığı 1980 sonrası süreçte ulusal ekonomik sınırların giderek önemini kaybetmesi ve sermayenin uluslararası ölçekte akışkanlık ve hareketlilik kazanmasına bağlı olarak artan yabancı sermaye yatırımları büyük ölçekli, modern perakende ticaretin gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu dönemde kentlere ve bölgelere düşen ise dünya piyasasındaki tercih edilebilirliklerini arttıracak çeşitli önlemleri almak olmuş, buna yabancı sermayenin ülkede yatırım yapmasına imkan veren ulusal ölçekteki ekonomi politikasının değişimi ve bu yönde uygulamaya konan kararlar eşlik etmiştir. Ticari modernizasyon, ulusal ölçekte belirgin özelliklere sahip, çok geniş çeşitlilikte perakende ticaret biçimlerini ortaya çıkarmış ve yeni satış yerlerinin yükselişine imkan sağlayan bir dizi yeniden düzenlemeye neden olmuştur. Bu bakımdan sektörün gelişimine ve kent içi örgütlenmesine ilişkin değerlendirmelerin 1980 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı tarihsel dönem özelinde ele alınmasının yerinde olacağı düşünülmüştür.

3.2.1 1980 Öncesi Dönem

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar olan dönem tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu ve sermaye birikim sürecinin tarımsal birikimin üretken sektörlerle aktararak oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Birikim sürecinin kırsal kesimde yoğunlaşmasına bağlı olarak nüfus artışı ve kentleşme hızının yavaş olduğu bu dönemde, toptan ve perakende ticaretin içinde yer aldığı hem kişisel hem kurumsal işlere yönelik fonksiyonlar geleneksel kent merkezinde yer alıyordu. Hayvansal ürünlerin işlendiği ya da tarıma yönelik çeşitli aletlerin üretildiği küçük üreticilik faaliyetlerinin yanı sıra, gündelik ihtiyaçların karşılanması işlevini üstlenen toptan ve perakende ticaret, kent merkezlerinde önemli yer tutan bir kullanım türüydü.

Kamu yatırımlarıyla sanayi üretiminin arttırılmasını hedefleyen devletçi ekonomi politikasının uygulandığı 1930’lu yıllarda birikim sürecine yapılan önemli kamu müdahalesi, kentsel alanlar arasında yeni önceliklerin şekillenmesini sağlamıştır. Ticaret gelirlerinin hızlı bir gelişme göstermemesine bağlı olarak iç ve dış ticarete görülen daralmalar sonucu, ticaret etkinliklerinin önem kazandığı kentlerin çekicilikleri göreceli olarak azalırken, sanayi yatırımlarının yer seçtiği az gelişmiş bölgelerdeki yerleşmeler yeni gelişme odakları olarak önem kazanmıştır (Eraydın, 1988). Devletçilik uygulaması savaş yıllarında yerini hükümetin ekonomiye olan müdahalesinin arttığı, doğrudan ve dolaylı vergilerle ulusal gelirin büyük bir bölümüne el koyduğu bir sürece bırakmıştır. Ancak bu durum kamu kesimi eliyle üretimin arttırılması yerine, özel ticari sermaye birikiminin artmasına yol açmıştır. Savaş yıllarının olağanüstü koşullarına bağlı olarak yaşanan üretim hacmindeki düşüşler ve dışalım güçlükleri, mal darlıklarının oluşumuna ve fiyat artışına yol açmış, bu da özel ticari sermaye birikimini hızlandırmış ve sonuç olarak kentsel alanlarda yer seçen ticaret fonksiyonları gelişme göstermiştir.

1950’lerin ortasında başlayan ve ekonomik kalkınmada benimsenen korumacı ve ithal ikameci politikalar, 1960’ların başında planlama etkinlikleri ile bütünleşen bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemin kentleri; “sanayileşmenin hızlanması ve sanayileşme stratejisinin yeniden tanımlanması, kentlerin nüfuslarının aşırı artması, kentlerin

belediye sınırları dışına taşarak büyümesi ve kentsel ulaşım araçlarının sayı ve çeşitlerinin çoğalmasa doğrultusunda biçimlenmiştir” (Osmay, 1998, s.142). Perakende ticaret sektörü ise küçük ölçekli, bağımsız ve tek lokasyonlu, küçük sermayeli aile işletmelerinin hakim olduğu parçalı bir yapı sergilemiştir.

1960 yılından itibaren uygulamaya konan korumacı dış ticaret politikaları ve ithal ikameci sanayileşme modeli, özel kesim sanayi faaliyetlerinin büyük gelişme göstermesine neden olmuştur. İç pazara yönelik, ihracata kapalı bir üretim özelliğine sahip bu tip bir gelişme modeli içinde, üretilen ürünlerin tam kapasiteyle tüketimini sağlamak amacıyla tüketim olgusu özendirilmiş, başta toptan ve perakende ticaret sektörleri olmak üzere tüm hizmetler sektöründe niteliksel ve niceliksel bir gelişme gözlenmiştir. Metropoliten kentler de dahil olmak üzere, örgütlenme düzeyi düşük olan kentlerde bu dönemde perakende satışın yol ve caddeler boyunca dağıldığı görülmektedir. Kent merkezindeki yüksek kira değerleri ile baş edebilmek amacıyla perakende ticaret firmalarının döneme özgü geliştirdikleri bir çözüm yolu içinde çok sayıda dükkanın yer aldığı pasajlar olmuştur. İlk örneklerine 1960’larda rastlanılan pasajlar, 1970’lerin başlarında, buldukları toplumsal çevrenin talepleri ve özellikleri doğrultusunda satılan ürüne veya verdikleri hizmete göre farklılaşmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Hazır giyim, tuhafiyeye, altın ve gümüş eşya ya da elektrikli aletler satan birimlerin yer aldığı pasajlar kentin ayrı alt merkezlerinde toplanmıştır (Osmay, 1998).

Bu dönemde hükümet, tüketicilerin yüksek fiyatlar karşısında korunabilmesi amacıyla yeni satış örgütlenmeleri arayışı içine girmiştir. Bu yöndeki en erken ve önemli çabalardan biri; İstanbul Belediyesi’nin, İsviçreli Migros firmasıyla ortak bir girişimle 1954 yılında *Migros-Türk*’ü kurması olmuştur. 1970’lerin ilk yarısına kadar İstanbul’da yaşayan orta sınıf tüketici kitlesine hitap eden firma, paketlenmiş gıda ve benzeri alanlardaki çeşitli yenilikleri, tüketicinin ürünle ilk defa doğrudan karşı karşıya geldiği self servis satışı topluma tanıtmış, aynı zamanda İstanbul Belediyesi’ne gıda perakendeciliği konusunda teknik danışmanlık hizmeti vermiştir. 1975 yılında İsviçreli ortağın, sahip olduğu tüm mağazaları Koç Holding’e devrederek Türkiye pazarından çekilme kararını vermesine kadar geçen süre boyunca

Migros-Türk, gıda perakendeciliği alanında ülkenin yabancı ortaklıklı ilk perakende kuruluşu olma özelliğini taşımıştır (Tokatlı ve Boyacı, 1997). 1990 yılının başından itibaren yeniden yapılanma süreci içine giren Migros, büyük mağazacılık alanında önemli adımlar atmıştır.

Bir diğer örnek, 1956 yılında bir kamu iktisadi teşekkülü olarak Ankara'da kurulan ve bu anlamda ülkenin ilk süpermarket zinciri olan *Gima*'dır. 1996 yılında çoğunluk hisseleri ve yönetiminin Fiba Şirketler Grubu'na geçmesiyle beraber yaygınlık kazanmış ve Türkiye'nin önde gelen süpermarket zincirleri arasında yerini almıştır. Devlet çalışanları (*Öğretmenevi Kantinleri, Sümerbank*) ve ordu mensupları (*Ordu Pazarları*) gibi ücretli kesime yönelik tüketici kooperatifleri ve halkın geneline yönelik olarak çoğu zaman Belediyeler tarafından kurulan ve işletilen süpermarketlerin (*Gima, Tansaş*) kuruluşu da hükümet tarafından aynı inanca desteklenmiştir. Ancak bu kuruluşlar hiçbir zaman yurt genelinde yaygınlaşmamış ve tüketiciler tarafından geniş kabul görmemişlerdir (Tokatlı ve Özcan, 1998).

Küçük ölçekli, yarı örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş, sermayesi küçük işletmelerin 1970'li yıllarda da perakende ticaret sektörü genelindeki hakimiyetlerini korudukları görülmektedir. Büyük oranda hükümetin yerli sanayiye korumaya yönelik uyguladığı korumacı politikalara ve ithalat üzerindeki mevcut kısıtlamalara bağlı olarak söz konusu dönemde küçük ölçekli perakende işletmelerinin pazar paylarında herhangi bir azalma görülmediği gibi, büyük ölçekli işletmelerin pazar paylarında da herhangi bir artış gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedeni hiç şüphesiz döneme özgü koşulların henüz büyük ölçekli perakendeciliği karlı kılacak biçimde gelişmemiş olmasıdır.

Devletin ithal ikameci ve korumacı politikalarından yarar sağlayan ve dışalım üzerinde mevcut kısıtlamalara bağlı olarak monopolistik bir güç kazanan özel sermaye sahipleri, büyük perakendeciliğe ilgi göstermemiş, ithal ikameci yeni endüstriler üzerinde yoğunlaşarak üretim faaliyetlerini çeşitlendirmeyi tercih etmişlerdir. Ancak 1970'lerin ikinci yarısının sonlarına doğru ekonominin artan ithal bağımlılığı ve yetersiz ihrac kapasitesine bağlı olarak kronikleşen dış açıklar

sonucunda ithal ikameci kalkınma modeline temellenen ekonomik yapıda tıkanmalar ortaya çıkmış ve ekonomik bunalım kaçınılmaz olmuştur. 1977 yılından başlayarak etkileri belirgin hale gelen ve giderek ağırlaşan ekonomik kriz ve krizi aşmaya yönelik uygulamaya konan kararlılık önlemlerinin yetersiz kalması, büyük kentleri en temel tüketim maddelerinin bile kıtlığının yaşandığı ve karaborsaya düştüğü bir kaos ortamına sürüklemiştir.

Sonuç olarak küçük ölçekli perakende ticaret sektörü yapısının 1950-1980 yılları arasındaki otuz yıllık süreç boyunca varlığını korumasını, mevcut talep yapısına uyum sağlamadaki başarısına ve o dönem için küçük ölçekli perakendeciliği destekleyen kamu politikalarının varlığına bağlı olarak açıklamak mümkündür. Ayrıca özellikle dönemin başta elektrik enerjisi olmak üzere çeşitli altyapı yetersizlikleri, özel sektörün 1980 öncesi dönemde modern ve büyük ölçekli perakendeciliğin sektöre girebilmesi için gösterdiği çabaların başarıya ulaşmasına engel olmuştur.

3.2.2 1980 Sonrası Dönem

24 Ocak 1980’de ülkenin kalkınma politikasında ihracat oryantasyonlu bir modele geçiş yönünde yapılan değişimler ve alınan bir dizi karar sonucu ekonomik yapıda etkin hale gelen yeni fırsatlar, perakende ticaret sektörünün hızlı bir büyüme ve değişim süreci içine girmesine neden olmuştur. Dışalımın serbestleştirilmesiyle, ürün profilinde bir değişim ve artış gerçekleşmiş, dışalımı yapılan mallar arasında yatırım mallarının payı azalırken, tüketim mallarının payı artış göstermiştir. Bu durum temelde, imalat ile ticari kazanç arasındaki güç dengesinin ticari kazanç lehine değiştiğinin bir göstergesidir. Nitekim 1980 sonrasında yabancı sermaye de yatırımlarını imalat sanayinden, hizmetler sektörüne kaydırmış ve ülke bir anlamda yabancı ürünlerin pazarı durumuna gelmiştir. “Toplam yabancı yatırımlar içinde imalata olan yatırım oransal olarak 1980’de %91,5’den, 1990’da %65,2 ve 1995’te %68’e düşerken, hizmetler sektörü 1980’de %8,5’den, 1990’da %28,7’ye ve 1995’de %28,9’a çıkmıştır” (Foreign Investment Directorate, 1996’dan aktaran Tokatlı ve Boyacı, 2002).

Dünyada yaşanan ekonomik yeniden yapılanma ve telekomünikasyon teknolojisindeki gelişmeler kentlerde etkisini göstermeye başlamış, kent merkezlerinde üretici hizmetler giderek yoğunlaşırken, tüketici hizmetleri örgütlenerek büyük kentlerin dışına çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler; toptan ve perakende ticaretin örgütlenmesinde, gerek tüketicilerin davranışı, gerekse alışveriş yerlerinin kent içindeki coğrafi dağılımı bakımından önemli bir değişime yol açmıştır. Sözü edilen değişim, salt ekonominin 1980 sonrası gelişiminin değil aynı zamanda toplumsal ve politik yaşamda süregelen bir dizi değişimlerin de bir sonucudur. Teknolojik gelişmeler, kadının toplum içindeki değişen rolü ile kişi başına düşen gelir, araç sahipliliği, tüketici harcamaları ve kredi kartı kullanımındaki artış paralelinde değişim gösteren alışveriş örüntüleri, perakende ticaret sektörünün sadece yapısal değişimini değil, aynı zamanda mekansal dağılımındaki farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1984 yılında ithalata yönelik yasağın kaldırılması ve aynı gelişme stratejisinin bir parçası olarak ekonominin küresel firmalara açılarak yabancı sermayenin ülkede yatırım yapması için teşvik edilmesi yönündeki politika değişimleri, ülkenin imalat, perakende ve toptan ticaret sektörleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve gerek örgütsel gerek mekansal anlamda önemli yeniden yapılanma süreçlerini beraberinde getirmiştir. Dışa açılmacı yeni ekonomi politikasının bir parçası olarak yabancı ve daha çok Avrupalı perakende ticaret kuruluşları gerek tek başlarına gerekse de Türk firmalarıyla ortaklıklar kurarak 1988 yılından itibaren Türk perakende ticaret sektörüne girmişlerdir. Yabancı sermayeye bu dönemde tanınan teşvikler, sermaye ve teknoloji transferi yoluyla sektördeki değişime ivme kazandırmıştır. 1988 yılında İstanbul'da açılan ilk alışveriş merkezinin ardından başta İstanbul olmak üzere Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve diğer illerde alışveriş merkezleri yapımı patlaması sürecine girilmiştir.

Yerli özel sektör, yabancı sermayeye verilen teşviklerden yararlanabilmek amacıyla ve yabancı şirketlerle kurulan ortaklıkların, yüksek rekabet ortamında yaşayabilirliklerini arttıracığı inancıyla uluslararası ölçekte bütünleşmeye daha fazla ilgi göstermiştir. Yine bu dönemde, Avrupa'da kişi başına düşen tüketim oranlarının

stabilize olmaya başlaması ve belli bir doygunluğa ulaşması, özellikle Avrupa kentlerinde büyük ölçekli perakendeciliğin ağırlaşan mevzuat şartları ve küçük perakende işletmelerini koruma amaçlı getirilen yasal sınırlamalar ve yaşlı nüfusun artması gibi istenmeyen yöndeki demografik değişimlerin tümü perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeyi yeni pazar arayışlarına itmiştir. 1980'lerin sonlarında Avrupalı perakendecilerin uluslararası ölçekteki faaliyetleri önemli bir artış göstermiş, 1990'larda da devam eden bu eğilim gıda dışı perakendecilikte gıda perakendeciliğine oranla daha yaygın olarak gerçekleşmiştir.

Mevcut ekonomi politikalarının yerli ve yabancı sermayenin kentsel mekana olan yatırımlarını her koşulda teşvik eden yönde olması, tek başına ya da yabancılarla ortak Türk holdinglerinin ve yabancı sermayenin sektöre girişini ve dolayısıyla perakende ticaretin uluslararasılaşmasını (*internationalisation of retailing*) hızlandırmıştır. Önceki dönemlerde yaşanan ekonomik istikrarsızlıklara bağlı olarak cazip bir pazar konumunda olmayan Türk perakende ticaret sektörü, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yabancı sermayeli ve büyük ölçekli perakende kuruluşlarının gözde yatırım alanlarından biri haline gelmiştir. Nitekim, 1980 yılını takip eden on yılın sonunda, özellikle büyük kentlerde yer seçmeye başlayan gerek doğrudan yatırım, gerekse ortaklıklar, franchising¹ ve master lisans² yöntemi ile işletilen süpermarket, hipermarket, büyük ve zincir mağaza sayısındaki artış, sektörde süregelen değişimin önemli bir göstergesi olmuştur.

3.3 Perakende Ticaretin Uluslararasılaşması ve Değişimin Aktörleri

İthal ikameci sanayileşme politikasının terk edilerek dışa açılmacı ve ihracat oryantasyonlu bir büyüme modelinin benimsenmesi ile birlikte perakende ticaret sektörünün farklı kollarında bir büyüme ve modernizasyon süreci içine girilmiştir.

¹ Franchising, bir ürün veya hizmetin imtiyaz hakkına sahip tarafın, belirli bir süre şart ve sınırlamalar için yönetim ve organizasyonuna ilişkin bilgi ve destek sağlamak suretiyle imtiyaz hakkını ticari işler yürütmek üzere ikinci tarafa verdiği imtiyazdan doğan, uzun dönemli ve sürekli bir iş ilişkileri bütünüdür. Birbirinden bağımsız iki taraf arasında meydana getirilen sözleşmesel bir ilişkidir (<http://www.deulcom.com.tr/df/what.php>).

² Master Lisans, bir franchisor firmanın bir ülke ya da belli bir bölge için, bir başka kişi için ya da firmaya kendisi adına franchise verme yetkisini tanınmasıdır (<http://www.deulcom.com.tr/df/what.php>).

Bu süreçte gıda perakendeciliği başı çeken sektör olmuş, bu grubu hazır yemek (*fast food*), konfeksiyon ve bölümlü mağazacılık (*department store*) alanında faaliyet gösteren firmalar izlemiştir.

Ulusal ölçekte küçük ölçekli perakendecilikten, büyük ölçekli, modern perakendeciliğe geçiş yönündeki değişimin arkasında iki grup aktör yer almıştır. İlk grup içinde değişen koşullar karşısında üreticilik faaliyetlerini perakendecilik sektörü ile bütünleştirmeye karar veren *ülkenin önde gelen holdingleri (yerli sermaye)*, ikinci grupta ise ülkelerinde büyük ölçekli perakendeciliğin güçleşen koşulları karşısında yeni pazar arayışları içine giren, sunulan teşvikler ve kolaylıklar anlamında Türkiye'yi karlı bir pazar alanı olarak seçenekleri arasına dahil eden *uluslararası ölçekteki kuruluşlar (yabancı sermaye)* yer almaktadır. Geleneksel olarak perakende ticaret sektörüne hakim olan küçük ölçekli, bağımsız, tek lokasyonlu, küçük sermayeli, çoğu zaman aile tarafından işletilen firmalar, bu dönüşüm sürecinde etkin rol oynamamış ve sektörde büyük ölçekli perakendecilik lehine süregelen değişime rağmen kentsel alandaki varlıklarını sürdürmüşlerdir (Tokatlı ve Boyacı, 1997).

3.3.1 Yerli Şirketlerin Sektöre Girişi

İthalat üzerindeki yasaklayıcı yaklaşımdan 1984 yılında vazgeçilmesi, uzun zamandan beri ithal ikameci sanayileşme politikalarından yarar sağlayan yerli büyük sermaye grubu açısından koşulları değiştirmiştir. Bu grup, süregelen faaliyetlerine büyük ölçekli perakendeciliği ekleyerek ve çoğu zaman verilen teşviklerden yararlanabilmek için yabancı sermaye ile ortaklıklar kurarak ve bu yolla uluslararası pazarlarla bütünleşerek değişen koşullara uyum sağlamıştır. Aralarında Koç Holding, Sabancı Holding, Boyner Holding'in de yer aldığı ülkenin önde gelen kuruluşları; tarımsal ürün işleme ve paketlenmeden, gıda dışı imalat, pazarlama ve bankacılık faaliyetlerine kadar uzanan çok çeşitli üretim ve hizmet etkinliklerine gerek tek başlarına gerekse yabancı ortaklıklar, lisans ya da franchising anlaşmaları yoluyla perakendeciliği de eklemiştir (Tablo 4.1). Böylelikle üretim faaliyetlerini perakendecilikle bütünleştirerek hem risklerini farklı alanlara dağıtmak suretiyle

minimize etmiş hem de Türkiye gibi durağan bir ekonomik yapıya sahip olmayan coğrafyalarda perakendeciliğin sıcak nakit akışından fayda sağlamışlardır.

3.3.2 Yabancı Sermaye Yatırımları

Ülkesel kalkınma politikalarında gerçekleşen köklü dönüşümün ticaret sektörü açısından önemli bir sonucu da, daha önce tamamen yerli bir faaliyet olan perakende ticaret sektörünün uluslararasılaşması olmuştur. Son dönemde gerçekleşen gelişmeler çerçevesinde çoğu Avrupa kökenli bir çok uluslararası perakende ticaret kuruluşu gerek doğrudan yatırımlar yoluyla tek başlarına, gerekse ülkenin önde gelen sermaye gruplarıyla ortaklıklar, lisans ve franchising anlaşmaları yoluyla ülkede yatırım yapmışlardır. Bugün artık metropoliten kentlerin bir çoğunda gıda, hazır giyim, yapı market, ofis malzemeleri, elektronik eşya gibi perakende ticaretin farklı pek çok alanında yabancı sermayenin artan ağırlığından söz etmek mümkündür.

Tablo 3.1’de görülebileceği üzere Alman *Metro Cash&Carry* mağazası, 1975 yılında *Migros-Türk*’ün yabancı ortağının ayrılmasının ardından gıda perakendeciliği alanında ülkede yatırım yapan ilk yabancı firma olmuştur. *Metro Cash&Carry* firması dışında bu alanda yatırım yapan çoğu yabancı firmanın Türk firmalarıyla kurdukları ortaklıklar yoluyla sektöre girdikleri görülmektedir. Öte yandan hazır yemek perakendeciliğinde Amerikan *McDonalds*, bölümlü mağazacılık alanında Fransız *Printemps* ve hazır giyim sektöründe İtalyan *Benetton* ile yapı-market alanında Amerikan *AS2000* firması diğer perakende kollarında ülkede yer seçen ilk yabancı sermaye yatırımları olmuşlardır. Perakende ticaret sektörünün geçirmekte olduğu bu değişim, temelde ülkesel gelişme politikaları ile küresel pazar ilişkilerinin şekillendirdiği bir süreçte meydana gelmiştir.

Tablo 3.1 Perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren yerli ve/veya yabancı ortaklıkları firmaların bazıları

<i>İsim</i>	<i>Sektöre Giriş Şekli</i>	<i>Yerli Ortak</i>	<i>Yabancı Ortak</i>	<i>Açılış Tarihi</i>
Gıda Perakendeciliği				
Migros (Süpermarket) Şok (İndirim Mağazası)	Ulusal Sermaye	Koç Holding	-	1975
Metro Cash & Carry	Doğrudan Yatırım	-	Metro GMBH (Almanya)	1990
Continent (Hipermarket)	Ortaklık	Doğuş Holding	Promodés (Fransa)	1990
Carrefoursa (Hipermarket)	Ortaklık	Sabancı Holding	Carrefour (Fransa)	1993
Kipa-Tesco (Hipermarket)	Ortaklık	İzmirli İşadamları Topluluğu	GIB (Belçika) Tesco (İngiltere)	1994 2002
Spar (Süpermarket)	Lisans	Sezginler Holding	Spar (Hollanda)	1994
Bim (Ucuzluk Mağazası)	Ortaklık	Şahıs	Bank America Int. Investment Corp. Merill Lynch Global Emerging Markets Partners	1995
Gima (Süpermarket)	Ulusal Sermaye	Finansbank A.Ş. Fiba Holding A.Ş.	-	1996
Endi (İndirim Mağazası)	Ulusal Sermaye	Fiba Holding A.Ş.	-	1999
Hazır Yemek (Fast Food) Perakendeciliği				
Jimmy's	Franchising	Hotama A.Ş.	Jimmy's Int. (İngiliz)	1985
McDonald's	Doğrudan Yatırım	McDonalds Restoranları A.Ş.	McDonalds Corp. (ABD)	1986
Pizza Hut	Doğrudan Yatırım	Pepsi Cola Restoranları A.Ş.	Pepsi Cola Int. (ABD)	1988
Kentucky Fried Chicken	Franchising	Süzer Holding	Pepsi Cola Int. (ABD)	1989
Sicily's Pizza	Franchising	Efan A.Ş.	Sicily's Inc. (ABD)	1989
7 Eleven	Lisans	Şahıs	Ito-Yakado (Japonya) Southland (ABD)	1990
Burger King	Franchising	TAB Gıda (Ata Holding)	Burger King Corp. (ABD)	1995
Subway	Franchising	Sandvic Gıda Ltd.	Subway Sandwich and Salads (ABD)	1996

Tablo 3.1 (devamı)

<i>İsim</i>	<i>Sektöre Giriş Şekli</i>	<i>Yerli Ortak</i>	<i>Yabancı Ortak</i>	<i>Açılış Tarihi</i>
<i>Bölümlü Mağazacılık (Department Store) ve Hazır Giyim Perakendeciliği</i>				
YKM	Ulusal Sermaye	Şahıs	-	1950
Beğendik	Ulusal Sermaye	Şahıs	-	1986
Benetton Benetton 0-12 Blue Family Sisley	Franchising	Boyner Holding	Benetton (İtalya)	1986 1990 1993 1991
Printemps	Lisans	Vakıf Bank Emlak Bank	Printemps Pinault (Fransa)	1988
Mothercare	Franchising	Yazgan Mağazacılık	Mothercare (İngiltere)	1988
Levi's	Franchising	Levi Strauss İstanbul Konf.A.Ş.	Levi Strauss Co. (ABD)	1989
Bhs	Franchising	İnter Mağazacılık A.Ş.	British Home Stores (İngiltere)	1995
Marks& Spencer	Franchising	Fiba Holding A.Ş.	Marks&Spencer Plc. (İngiltere)	1995
<i>Yapı Market ve Ofis Malzemeleri Perakendeciliği</i>				
AS2000	Ortaklık	Okumuş Holding	ACE (ABD)	1994
Götzen	Ortaklık	Tefken Holding	Götzen (Almanya)	1995
Bauhaus	Doğrudan Yatırım	-	Bauhaus (Almanya)	1996
Mr. Bricolage	Franchising	Makine Tarım ve Transtürk Holding	Mr. Bricolage (Fransa)	1996
Praktiker	Doğrudan Yatırım	Metro GMBH	Metro GMBH (Almanya)	1998
Koçtaş	Ulusal Sermaye	Koç Holding	-	1996
Office1 Superstore	Franchising	Ofma A.Ş.	Office 1 (ABD)	1996

(Kaynak: Tokatlı ve Boyacı, 1997, s.106,107,112,113'de yer alan tablolardan ve kişisel araştırmalardan elde edilen bilgilerden derlenmiştir.)

3.4 Hoşnutsuzluk Belirtileri ve Değişimi Durdurmaya Yönelik Geliştirilen Hükümet Politikaları

Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı ve tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme dinamiklerinin etkisi altında kalmaya başladığı bu süreçte kentsel mekan, küresel ve yerel sermayenin çökeldiği alan olarak her zamankinden daha merkezi bir rol üstlenmiş ve ülkenin büyük şehirleri sermayenin giderek artan kent merkezli

yatırımlarının odağı haline gelmiştir. Küresel ekonominin hakim olduğu bir ortamda en fazla yatırımı kendi mekanlarına çekebilmek için kentler yarışan birimler haline gelmiş, yerel yönetimler ise bu süreçte kendilerini, yerleşmelerini cazip hale getirecek gerekli koşulları sağlamakla yükümlü kılmışlardır.

Küresel ve yerel sermayenin büyüme stratejileri doğrultusunda gerçekleşen hipermarket ve büyük ölçekli alışveriş merkezleri biçimindeki yeni ticaret gelişimi, bir yandan kentsel morfolojinin önemli bir bileşeni konuma gelirken diğer yandan kentsel form ve kimliğin anahtar göstergesi olarak kabul görmüştür. Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren büyük ölçekli perakendecilik alanındaki ulusal ve çok uluslu şirket yatırımları başta İstanbul olmak üzere ülkenin büyük kentlerinde daha önce görülmemiş bir hızla yaygınlık kazanmış, “alışveriş ve sosyal faaliyetleri bünyesinde barındıran ve örgütlenme biçimleri yeni teknolojinin olanaklarından kaynaklanan bu merkezler, 1980'lerin sonlarında önce kent merkezlerinde, 1990'lı yıllarda ise kentlerin dışında ana ulaşım akslarında yer almaya başlamışlardır” (Osman, 1998, s.150).

Endüstriyel üretim ve ithalatın serbestleştirilmesi, geniş, düzenli ve istikrarlı bir mal sunum düzeyini mümkün kılmış, öte yanda kentsel nüfusun artan ürün çeşitliliğine yönelik geniş, düzenli ve istikrarlı bir talep düzeyini sağlaması, bu tür büyük ölçekli tüketim merkezlerinin kuruluşunu karlı bir hale getirmiştir. Ulusal ve çok uluslu büyük firmaların perakendeciliğe olan artan katılımları sonucunda, günümüzde kentsel perakendeciliğin geleneksel yapısının büyük ölçekli perakende kuruluşları lehine değişim gösterdiğine ilişkin işaretler bulunmaktadır. Nitekim Esnaf Kefalet Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Başkanlığı tarafından yapılan bir açıklamada açılan her bir hipermarketin, başta bakkallar olmak üzere o bölgede faaliyet gösteren 54 çeşit esnafı yok ettiği ve bu durumun uzun vadede ekonomik ve sosyal dengeleri değiştirebilecek haksız bir rekabete yol açtığı belirtilmektedir (Bayer, 30.12.2000).

Yeni tüketim alanlarının tüketiciler tarafından bu denli yaygın kabul görmesinin temelinde hiç şüphesiz büyük ölçekli firmaların sahip oldukları sermaye paralelinde

müşteriye sundukları kolaylıklar yer almaktadır. Nitekim bu tür firmalar; belirli aralıklarla uyguladıkları indirim günleri, taksitli alışveriş ve özel indirim sağlayan firmaya özel müşteri kartı uygulamaları, promosyonlu ürünler, müşteri servisleri yoluyla çok daha geniş bir etki alanına sahip olma ve tüketiciye sundukları tüm bu kolaylıkları reklam yoluyla daha geniş kitlelere duyurma anlamında çeşitli avantajlara sahiplerdir. Bu tür büyük ölçekli firmalar; yer seçim kararlarını kendi bünyelerindeki ya da bu konuda profesyonel, bağımsız kuruluşların asistanlığında yaparak, daha geleneksel, sezgisel ve rastlantısal yöntemleri tercih eden küçük perakendecilere oranla sektöre ilk girişte doğru yer seçim kararı vermekte ve rakiplerine oranla karlı bir başlangıç yapmaktadırlar. Dolayısıyla kuruluş itibarıyla doğru yer seçim kararını verecek kadar şanslı olan küçük perakendeciler bir yandan buldukları alana uyum sağlamaya çalışırken, bir yandan da büyük ölçekli alışveriş merkezlerinin ezici rekabeti karşısında ekonomik açıdan hayatta kalmanın yollarını aramak zorunda kalmışlardır.

Ülkede hızlı bir değişim gösteren alışveriş geleneğinin geleneksel perakendeciler üzerindeki olumsuz etkilerinin aksine, küçük ve orta boy işletme bazındaki imalatçılar üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Hızla büyüyen market-hipermarket zincirlerinin kendi markaları ile ürün satma eğilimi kriz düzenindeki piyasada bir çok imalathane için kurtarıcı görevini görmüştür. Günümüzde Migros, Kipa, Tansaş, Carrefour gibi bir çok hipermarket zinciri çok çeşitli ürün kollarında fason üretim yaptırmayı tercih etmekte ve bu sayede satın aldıkları markalara göre daha düşük maliyetle raflarını doldurabilmektedirler. Maliyet kontrolünü kendileri yaptıkları için tüketiciye maksimum indirim yapabilmekte, bu yolla sattıkları diğer marka ürünlerin fiyatları üzerinde baskı kurabilmektedirler. İmalatçı açısından bakıldığında ise; pazarlama maliyetinden kurtulmaları, hem iç piyasa hem de ihracat açısından istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir ortamda garantili bir iş bulmaları ve tahsilat sorunu yaşamamaları fason üretimi cazip kılmaktadır.

Büyük ölçekli tüketim mekanlarının, merkezde faaliyet gösteren orta ve küçük ölçekli ticari işletmeler üzerinde olabilecek olumsuz etkisi ve bu etkinin boyutları

uzun bir dönem boyunca göz ardı edilmiş, etkin ekonomi ya da planlama politikaları geliştirilmesine yönelik ulusal düzeyde bir girişim olmamıştır. Ancak, büyük mağazaların tüketici eğilimleri doğrultusunda pazar paylarını önemli ölçüde genişletmesinin ekonomik ve sosyal dengeleri bozabilecek bir gelişme olarak değerlendirilmesi ve yeni tüketim alanları ile rekabet edemeyen esnaf ve küçük işletme sahipleri arasında giderek artan hoşnutsuzluk sinyalleri sonucunda, 2001 yılında görevde olan 57. hükümete bağlı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Kasım 2002 seçimlerinin ardından gerçekleşen hükümet değişikliği ve yeni gelen hükümetin farklı politika öncelikleri, “Tüketim Maddeleri ve İhtiyaç Malzemelerinin Satışı ile İştigal Eden Büyük Mağazaların Kurulmasının İzne Bağlanması Hakkında Kanun Tasarısı” olarak isimlendirilen yasa tasarısının kabul edilerek uygulamaya konma sürecini geciktirmiştir.

Küçük esnafı korumak, bakkal ve marketlerin ekonomik açıdan yaşamasını sağlamak ve sağlıklı bir kentsel gelişime imkan vermek üzere büyük alışveriş merkezi olan hipermarketlerin ve süpermarketlerin şehir dışına çıkarılmasını ve denetim altına alınmasını hedefleyen yasa tasarısı, politik arenadaki hareketliliğe bağlı olarak uzun bir süre gündem dışı kalmış, 59. hükümet döneminde ise tekrar gözden geçirilerek son halini almıştır. Büyük mağazaların kurulmaları, ticari faaliyette bulunmaları ve denetlenmelerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen “Büyük Mağazalar Kanunu Tasarısı” Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmak üzere 12.02.2004 tarihinde Başbakanlığa sunulmuştur. Tasarıya göre;

- Satış alanı 3000m² yi geçmeyen büyük mağazaların kuruluş izinleri belediyenin görüşü alınarak Valilik tarafından,
- Satış alanı 3000m² den büyük 15000m² den küçük olan büyük mağazaların kuruluş izinleri imar planlarında belirlenmiş ticari alanlarda veya çevre düzenlemesi yönünden uygun yerlerde Valilik tarafından,
- Satış alanı 15000m² den büyük mağazaların kuruluş izinleri ise Valilik teklifi üzerine, sadece imar planlarında belirlenen ticaret merkezlerinde veya şehir yerleşim merkezleri dışında Bakanlık tarafından verilecektir (WEB_5).

Tasarıda ayrıca büyük mağazaların kurulabilmesi için, öncelikle imar planlarında ticaret merkezi olarak ayrılmış alanların belirlenmiş olması ve bu alanların büyük mağaza kurulmasına uygun olması şartının aranacağı belirtilmektedir. Faaliyet gösterilecek yerdeki nüfus ve trafik yoğunluğunun, esnaf ve sanatkarlar ile küçük ve orta boy işletme yoğunluğunun, satış alanları büyüklüklerine göre büyük mağazaların şehir yerleşim yerlerine ve birbirlerine olan uzaklıklarının ve ulaşım, otopark, sosyal tesisler ile şehir altyapısına getireceği yüklerin de dikkate alınacağı ifade edilmektedir (Ek 1: Büyük Mağazalar Kanunu Tasarısı).

Uzun süre Başbakanlık'ta bekleyen Büyük Mağazalar Yasa Taslağı 5 Mayıs 2005 tarihinde, Avrupa Birliği ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bazı uyarılarla ve esnafın talepleri üzerine geri çekilmiştir. Yeni taslak hazırlığı içinde olan ve konuyla ilgili açıklama yapan Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun; en önemli hususun bu tür büyük mağazaların imar planında ticaret merkezi olarak belirlenmiş yerlere kurulması olduğunu vurgulamış ve böyle bir yerde her şeyden önce park yeri ve depolama alanı gibi özelliklerin arandığını belirtmiştir. Uygun olan yerin seçimi konusunda belediye ve meslek odalarının görüşlerinin alınacağını, Valiliklerin de 15000m²'ye kadar olan mağazalarda karar verebileceğini, 15000m²'nin üzerindeki büyük mağazaların ise Bakanlığın onayına tabi olacağını belirtmiştir. Üzerinde hassasiyetle durulan diğer konu ise esnafın korunması olduğu vurgulanmıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerden satın aldığı malın ödemesini geciktiren ya da çeşitli kesintiler yapan ve teknolojik bakımdan ömrünü yitirmiş, kullanma tarihi geçmiş ya da sonuna gelmiş, kalitesiz elektronik cihazlar başta olmak üzere çeşitli ürünlerde yaptıkları promosyonlarla haksız rekabete yol açan büyük mağazalara yeni tasarıyla müeyyideler getirileceği belirtilmiştir (Hükümet hipermarket yarasını geri çekti, 20 Mayıs 2005).

Mevcut durum, kent ve çeperlerinde görülen yeni ticari yapılanmanın denetim altına alınmasına ve ticari alanların gelişim yön ve büyüklüklerinin belirlenmesine yönelik stratejilerin zaman kaybetmeksizin geliştirilmesini ve uygulamaya konmasını gerektirmektedir. Literatüre bakıldığında Türkiye'deki bu değişimin boyutları ve gelecekteki olası sonuçları konusunda akademik düzeyde yeterince çalışmanın bulunmadığı görülmektedir.

BÖLÜM DÖRT

İZMİR'DE PERAKENDE TİCARET SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE KENT İÇİ MEKANSAL DAĞILIMI - 2000

Bu bölümde yer alan değerlendirmeler ağırlıklı olarak İzmir'de perakende ticaret sektörünün 2000 yılı sonu itibariyle mevcut profilinin ortaya konmasına yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmada kullanılan yöntem ve elde edilen bulgular üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmada, İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen veriler ışığında, çalışma alanı sınırları içerisinde faaliyet gösteren perakende ticaret etkinliğinin araştırmanın esas aldığı zaman aralığının son yılı olan 2000 yılı sonu itibariyle profili, araştırmaya konu olan dokuz ilçe belediyesi özelinde ortaya konmaktadır. Daha öncesinde ise araştırma kapsamı ve araştırma alanı hakkında bilgi verilmektedir. Cumhuriyet döneminden günümüze İzmir'de planlama pratiğinin gelişiminin ele alındığı kısımda ise çeşitli dönemlerde yapılmış olan planlama çalışmalarına yer verilmekte ve bu planlar özelinde ticaret kullanımının araştırma alanı içindeki mekansal dağılımı incelenmektedir. Bölüm; analiz sonuçlarına ilişkin genel değerlendirme ile sona ermektedir.

4.1 Araştırmanın Kapsamı

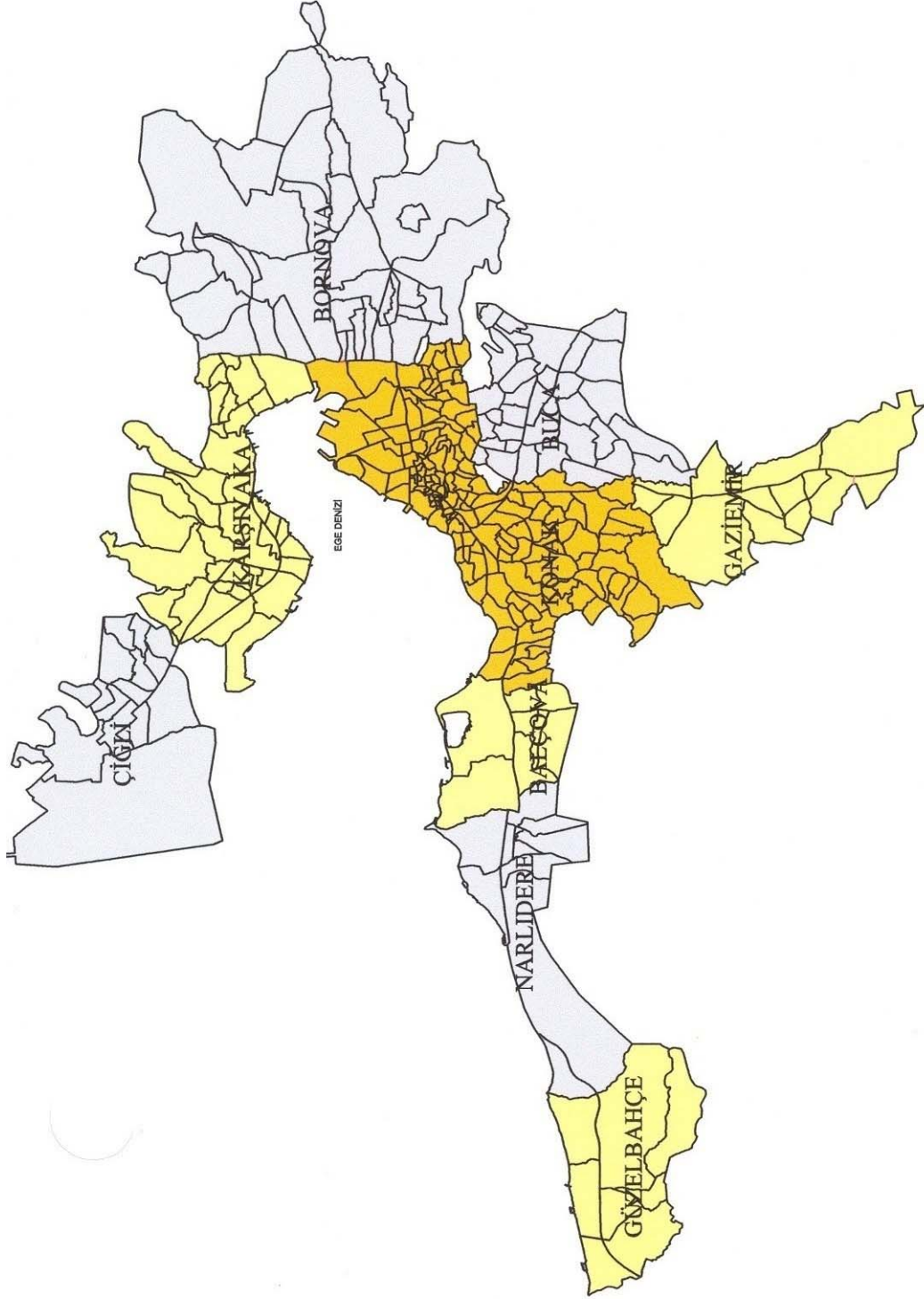
Veri kaynakları, kullanılan yöntem ve yapılan değerlendirmeler açısından farklı ancak temelde birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olan iki ayrı koldan yürütülen araştırmanın bu bölüm içinde yer verilen kısmında, İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde faaliyet gösteren perakende ticaret etkinliğinin, araştırmanın esas aldığı zaman aralığının son yılı olan 2000 yılı itibariyle mevcut profilinin ortaya konması hedeflenmiştir. 2000 yılı kesitinin ayrıntılı bir biçimde ortaya konması ve yorumlanmasının, kentin 1980-2000 yılları arasında geçirmiş olduğu değişim paralelinde perakende ticaret sektörünün mekansal tercihlerinin belirlenmesi açısından önem taşıyacağı düşünülmüştür.

Bu doğrultuda, İzmir Ticaret Odası - Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden temin edilen ve 2000 yılı sonu itibariyle İzmir Ticaret Odası'na (İZTO) kayıtlı firmalara ait ticaret sicil bilgilerini içeren veri kaynağının temel alındığı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Firmaların meslek gruplarına göre dağılımları, hukuksal örgütlenme biçimleri ve benzeri bilgileri ilçeler arası karşılaştırmalı olarak ortaya koyan kapsamlı analiz ve yorumların yer aldığı bu araştırma ile perakende ticaret sektörünün tamamına ilişkin genel bir bilgi edinme imkanı olmuştur.

Araştırma alanı olarak İzmir kentinin seçilmesinde ve çalışma alanının İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB) sınırları içinde yer alan dokuz ilçeyi (Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak, Narlıdere) kapsayacak biçimde belirlenmesinde, bilgiye erişimin ve yerinde gözlemin kolaylığı kadar, 1980 sonrası ekonomide alınan kararların ve uygulamaya konan politikaların kentsel mekan üzerindeki yansımalarının belirgin bir biçimde izlenebiliyor olması etkili olmuştur. Konuya ilişkin değerlendirmelere, takip eden kısımda ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Verilerin sınıflandırılması ve analizlerde kullanılan yöntem ile araştırma sonuçlarına geçmeden önce araştırma alanının tanımlanması ve Cumhuriyet döneminden günümüze dek gerçekleştirilen planlama çalışmalarında ticaret kullanımının mekansal yapısı üzerinde durulmasının yerinde olacağı düşünülmüştür.

4.2 Araştırma Alanının Tanımlanması

Ülkenin ekonomi politikalarında gerçekleşen değişim paralelinde ithal ikameci sanayileşme modelinden ihracatın teşvik edildiği bir kalkınma modeline geçiş ile birlikte, sermayenin sanayi yatırımlarından ziyade ulaşım, altyapı, konut gibi alanlara ve hizmetler sektörüne yönelmesi, İzmir kentinin de aralarında bulunduğu büyük kentlerde önemli kentsel dönüşüm süreçlerini beraberinde getirmiştir (Harita 4.1). Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanan toplu konut uygulamalarının kentin gelişme dinamikleri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. "Yasal (2985 sayılı Toplu Konut kanunu) ve kurumsal (Toplu Konut İdaresi) yapıdaki düzenlemeler, finansman (Toplu Konut Fonu ve banka kredileri) ve konut

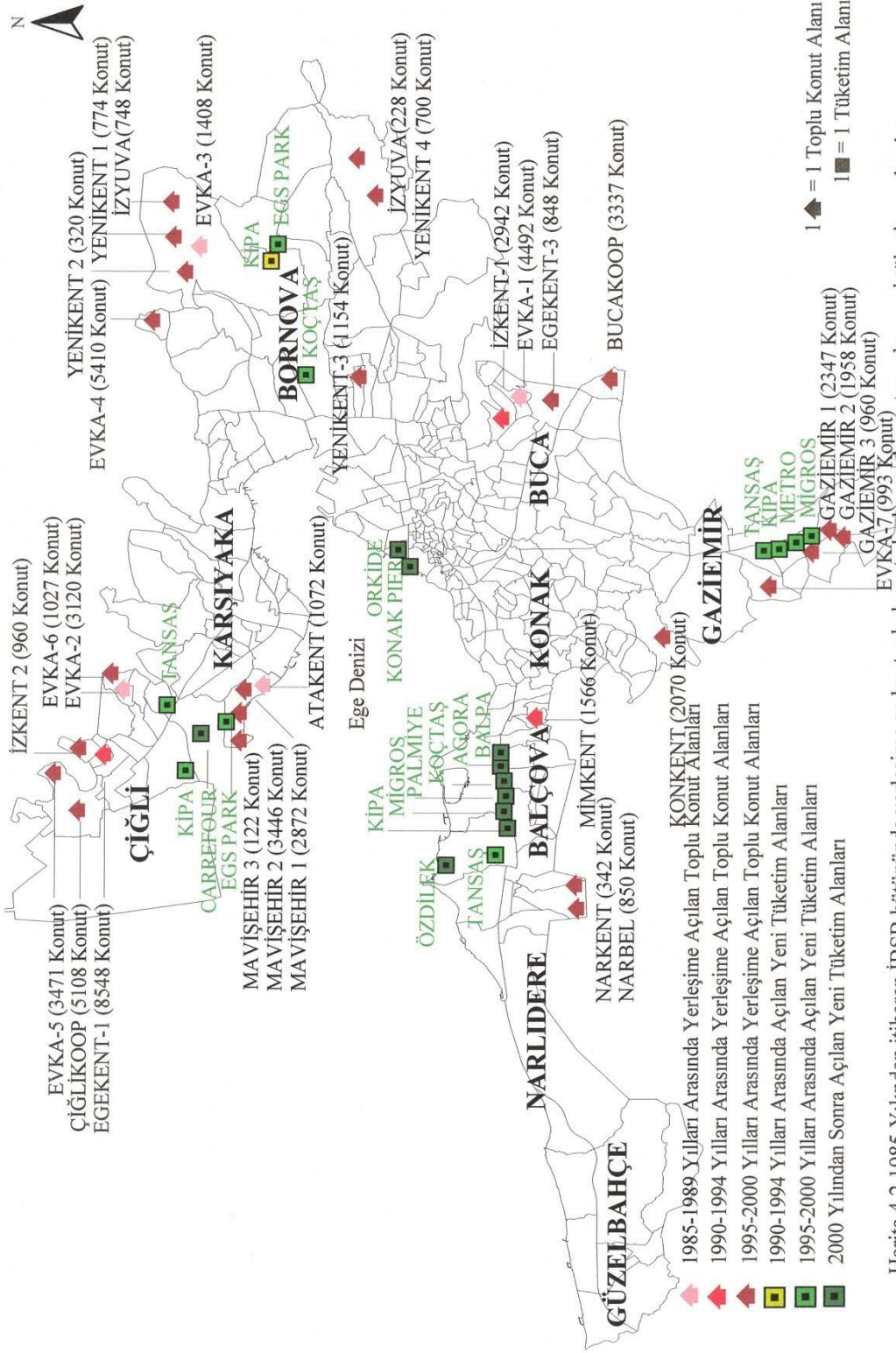

Harita 4.1 İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içini kapsayan çalışma alanı

talebinin örgütlenmesi...ile toplu konutlar biçimindeki konut üretimi İzmir’de de yaygınlaşmıştır” (Koç, 2001, s.383). 1981 yılında kabul edilen 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu sonrasında kentin konut sorununu çözmek üzere geliştirilen çeşitli modeller ve ortaklıklarla konut kooperatifçiliği farklı bir boyut kazanmıştır. Bu model ve ortaklıklar arasında yer alan;

- i. Kooperatifler Birliği ve İzmir Büyükşehir Belediyesi işbirliği ile konut üretimi (*Egekent 1-2-3-4, Ege Villakent Projesi, Ege Bahçekent Projesi*),
- ii. İzmir Büyükşehir Belediyesinin öncülüğünde ve/veya katkılarıyla kurulan tek büyük kooperatif modeli (*Evka 1-2-3*), orta büyüklükte kooperatifler modeli (*İzkent Buca, İzkent Çiğli, İzyuva Bornova, İzyuva Pınarbaşı*) ve şirket modeli ile konut üretimi (*Evka 4-5-6-7*),
- iii. İlçe belediyelerinin öncülüğünü yaptığı Kooperatifler Birliği modeli ile konut üretimi (*Kon-Kent, Buca-Koop, Bor-Koop, Nar-Koop, Nar-Bel, Çiğli-Koop*),
- iv. Türkiye Emlak Bankası (*Atakent, Gaziemir 1-2-3, Mavişehir 1-2-3*) uygulamaları ve
- v. Özel girişimcilerin konut uygulamaları (*Mimkent*) yoluyla, özellikle 1985-2000 yılları arasında önemli miktarlarda konut sunumu yapılmıştır (Koç, 2001).

Toplu konut alanlarının yer seçimi İBŞB bütününde dengeli bir dağılım sergilememektedir. Nitekim, 1985-1989 yılları arasını kapsayan beş yıllık dönemde gerçekleştirilen 10092 konutluk yeni gelişimin %44,5’i (4492 konut) güneydoğu aksında yer alan Buca ilçesinde, %41,5’i (4192 konut) kuzey aksında yer alan Çiğli ve Karşıyaka ilçelerinde, %14’ü (1408 konut) doğu aksı üzerinde yer alan Bornova ilçesinde yer seçmiştir. 1990-1994 yılları arası dönemde ise kuzey aksına yapılan konut yatırımları önem kazanmış ve bu dönemde gerçekleştirilen 13056 konutluk yeni gelişimin %65,5’i (8548 konut) kuzey aksında gerçekleşirken, %22,5’i (2942 konut) güneydoğu aksında, %12’si ise (1566 konut) batı aksı üzerinde yer seçmiştir. 1995-2000 yılları arasını kapsayan dönemde de kuzey aksına olan eğilim devam etmiş ve 40045 konutluk gelişimin %42,5’i (17006 konut) kuzey aksında yer seçerken, %23,3’ü (9334 konut) doğu aksında, %20,8’i (8328 konut) güney aksında, %10,4’ü (4185 konut) güneydoğu aksında, %3’ü de (1192 konut) batı aksında yer seçmiştir (Harita 4.2).

Sonuç olarak 1985-2000 yılları arasını kapsayan on beş yıllık süreçte yerleşime açılan toplam yaklaşık 63000 konutluk toplu konut alanları gelişiminin önemli bir bölümünün (%47,1) kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan Çiğli ve Karşıyaka ilçelerinde yer seçtiği ve bu aksın toplu konut uygulamalarının yoğunlaştığı bir alan olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Onbeş yıllık süreçteki konut gelişiminin geriye kalan kısmının %18,4'ü Buca ilçesinde, %17'si doğu aksında yer alan Bornova ilçesinde, %13,2'si güney aksında yer alan Gaziemir ilçesinde, %4,3'lük bölümü ise batı aksı üzerinde yer alan Konak ve Narlıdere ilçelerinde gerçekleşmiştir.

Toplu konut alanlarının kentin çeperlerinde yer seçme eğilimini bu alanlardaki arsa ve arazi fiyatlarının görece ucuzluğu ile ilişkilendirmek mümkündür. Çeperlerde yer seçen bu konut alanlarında yaşayanların merkez alana olan erişimlerinin sağlanması amacıyla takip eden yıllarda ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesine önem verilmiş, toplu taşınım sistemi sıklık ve güzergah bakımından takviye edilerek merkez alan ile olan bağları kuvvetlendirilmiştir. Bu süreçte İzmir'de kentsel makroform, konut gelişimi ve ulaşım ile ilgili yapılan yatırımlar paralelinde dışa doğru, yağ lekeli biçiminde bir büyüme göstermiştir.

Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı ve küreselleşme dinamiklerinden derin bir biçimde etkilenmeye başladığı bu dönemde, İstanbul ve Ankara gibi metropollerin ardından İzmir kenti de hipermarket ve alışveriş merkezleri biçimindeki yeni tüketim mekanlarının gözde yerleşmelerinden biri haline gelmiştir. Önemli bir nüfusu barındıran sözü edilen toplu konut alanları kendi içlerinde kent merkezine alternatif alt merkezler yaratmış ve aynı zamanda sahip oldukları güçlü ulaşım bağlantıları ve potansiyel müşteri kitlesi ile yeni tüketim alanları özelindeki yatırımların yakın çevrelerinde yer seçimini cazip hale getirmiştir (Harita 4.2).

Küresel-yerel sermayenin girişimleri doğrultusunda 1990 yılından itibaren geçen on beş yıl içinde ticaret ve hizmetler sektörüne yapılan yatırımlarla çeşitli ilçelerde kurulan hipermarket ve alışveriş merkezleri biçimindeki yeni tüketim alanları, geleneksel kent merkezine alternatif oluşturacak yeni alt merkezler yaratmıştır. Nitekim, kuzey aksında yer alan Karşıyaka ve Çiğli ilçelerinde 1 hipermarket

(*Tansaş*) ve içinde hem hipermarket hem mağazaları barındıran **3** büyük alışveriş merkezi (*Kipa, Carrefour, EGS*), doğu aksında yer alan Bornova ilçesinde **1** hipermarket (*Kipa*), **1** büyük alışveriş merkezi (*EGS Park*) ve **1** yapı market (*Koçtaş*), güney aksında yer alan Gaziemir ilçesinde **4** hipermarket (*Metro, Kipa, Migros, Tansaş*) ve batı aksında yer alan Balçova ilçesinde **2** hipermarket (*Migros, Tansaş*), hipermarket ve mağazaları içeren **2** büyük alışveriş merkezi (*Özdilek, Kipa*), mağaza ve bürolardan oluşan **3** alışveriş merkezi (*Balpa, Agora, Palmiye*) ve **1** yapı market (*Koçtaş*) ve merkezde yer alan Konak ilçesinde mağazaları içeren **2** alışveriş merkezi (*Konak Pier, Orkide*) halihazırda faaliyet göstermektedir.

Günümüzde alışveriş merkezlerinin artık sadece perakende ticaretin yapıldığı mekanlar olmaktan çıkıp, yeme-içme, eğlence ve diğer kültürel faaliyetlerin bir çatı altında sunulduğu kapalı mekanlara dönüşmesi, öte yandan merkez dışı alanlarda yer seçen hipermarketlerin fiyat avantajlarının yanı sıra müşteri servisleri uygulamasıyla ulaşımda sunduğu kolaylıklar her kesimden ziyaretçiyi bu merkezlere çekmektedir. Bu çalışma kapsamında ilgilenilen asıl konu; büyük ölçekli perakende ticaretin kentin çeperlerinde yer seçerek desantralize olduğu bu süreçte, küçük ölçekli perakende ticaretin konumsal davranışlarının neler olduğunun tespit edilmesidir. Nitekim takip eden bölümde anahtar sektör grubu özelinde gerçekleştirilen analizlerle, 1980-2000 aralığında yeni faaliyete geçen ve yer değiştiren firmaların kentin hangi lokasyonlarında yoğunlaşma eğiliminde olduğu konusunda bilgi sahibi olunacaktır.

4.3 Cumhuriyet Döneminden Günümüze İzmir’de Planlama Pratiğinin Gelişimi

Cumhuriyet Dönemi, toplumsal yaşamın her alanında Osmanlı’nın izlerini silmeyi hedefleyen ve Batılı tarzda bir yeniden yapılanmaya ilişkin olarak önemli dönüşüm kararlarını içinde barındıran bir yapı sergilemektedir. Dolayısıyla bu dönemin kentleri sadece mekansal ölçekte planlı bir gelişimin uygulanacağı yerler olarak değil aynı zamanda yaşam standartlarının yeniden tarifiyeceği ve çağdaş bir kentsel yaşamın hayata geçirileceği mekanlar olarak da önem kazanmıştır.

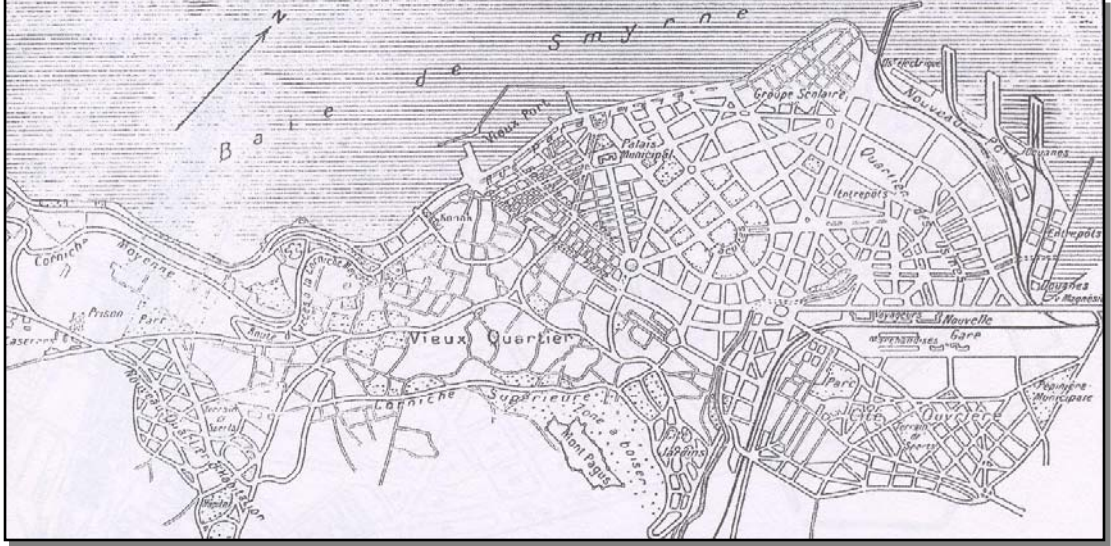
Bu dönemde İzmir kentinin en temel sorunu hızlı bir değişkenlik gösteren nüfus yapısına ilişkindi. Nüfus yapısındaki değişimler ve mübadele yoluyla kente yeni gelenlerin konut gereksiniminin karşılanması gerekliliği, kentsel gelişime yön veren etmenlerin başında gelmiştir. Ayrıca 1922 yılında İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunun hemen ardından başlayan ve günlerce süren yangın, kentin önemli bir bölümünün yok olmasına neden olmuş, Cumhuriyetin ilanından sonra İzmir'deki ilk planlama çalışmaları, yangın sonrasında oturulamaz hale gelen bu alanların imarına yönelik olmuştur. Coğrafi konumu ve sahip olduğu potansiyeller paralelinde İzmir'in sahip olduğu yüksek kentleşme potansiyeli, kentin gelişiminin planlar aracılığıyla ele alınması gerekliliğini ortaya koymuş ve kentsel gelişim 1925 yılından itibaren gerek parçacı gerekse bütüncül yaklaşımların hakim olduğu planlar yoluyla denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Aşağıda çeşitli yıllarda yapılan İzmir planlarına ilişkin özetlenenler ışığında, İzmir'de imar ve planlama faaliyetlerine kısmen bir belirsizliğin hakim olduğunu söylemek mümkündür. Her gelen yönetim temelde iyi hedeflerle kenti daha ileriye taşıma çabasıyla girişimlerde bulunmuş, ancak gerek ekonomik anlamdaki yetersizlikler, gerekse yapılmış olan planlara duyulan güvensizlik, planlı olduğu kadar plansız bir sürecin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra ülkesel ölçekte tutarlı bir ekonomi ve planlama politikasının oluşturulamaması sonucu İzmir'in de içinde yer aldığı kentler, ilerleyen yıllarda büyüyerek bir sorun yumağı haline dönüşen gecekondulaşma olgusu ve buna bağlı olarak çeşitli altyapı ve üstyapı sorunları ile karşı karşıya kalmıştır.

4.3.1 1925 René Danger Planı

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında yapılması gündeme gelen ilk planlama çalışmaları kapsamında öncelikle kentin iş merkezinden fuara kadar uzanan ve 1922 yılındaki yangının ardından büyük oranda oturulamaz hale gelen "yangın alanı"nın düzenlenmesi ve yeni konut talebinin karşılanması amaçlanmıştır. İzmir Belediyesi'nin isteği üzerine Fransız uzman René Danger tarafından hazırlanan ve

1925 yılında teslim edilen plan, Fevzipaşa Bulvarı'ndan başlayarak Alsancak'ın büyük bölümünü içermektedir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Danger planı – 1925

(Kaynak: Say, 1941, s.66'dan aktaran Koç, 2001, s.57)

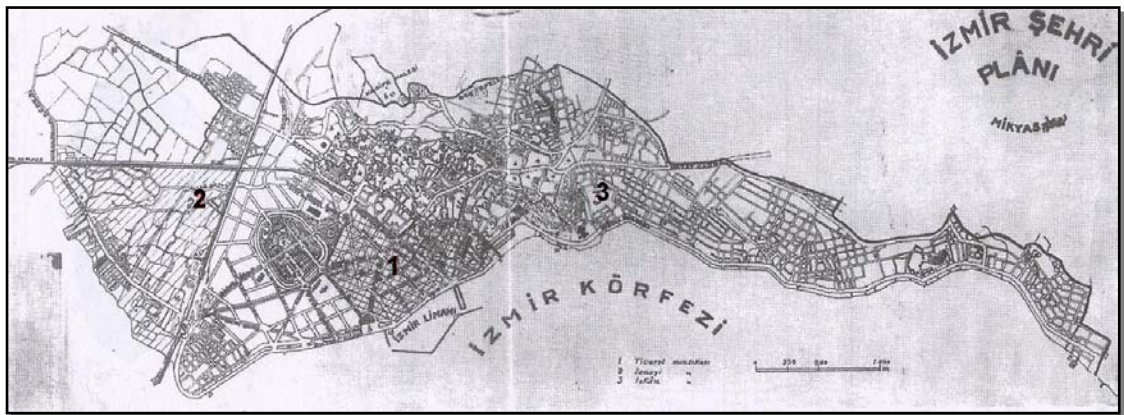
“Yangından önce, toplumda çeşitli grupların konumlandığı, ağırlıklı ticarete dönük ve organik dokuda oluşmuş bölge, Danger tarafından yapılmış plan çalışmasından sonra büyük bir değişimle yeniden yapılandırılıyordu” (D.E.Ü., 1997, s.15). Danger Planı, kentin yanmış ve tahrip olmuş kısımları için tamamıyla yeni bir planlama anlayışı getiriyor ve bu kısımlarda geniş caddeler, parklar ve ileride olası kamu kullanımları için rezerv alanları ve eğitim alanları öngörüyordu.

Planda konut alanları 1-4 kat arası ele alınmış, ticaret alanlarında ise mağazalar, depolar, küçük imalathane ve büro gibi fonksiyonlar için yer ayrılmıştır. Geniş, ağaçlıklı ve orta refüjlü bulvarlar, özellikle ulaşım sistemi konusunda bütüncül bir yaklaşıma sahip olan planın genel karakteristiğidir. Nitekim, geçmişten bu yana ticaret etkinliğinin önemli bir kısmının yer seçtiği Gazi Bulvarı (Büyük Yol) ve Fevzi Paşa Bulvarının planlanması bu döneme rast gelmektedir. Plan kapsamında bulvarların ve ana caddelerin üzerinde borsa, bankalar, büyük oteller ve ticarethanelerin yer alması öngörülmüştü (Atay, 1998). Bu plan ile asıl hedeflenen yangın alanının düzenlenerek kente kazandırılması olduğundan, kentin geneline ilişkin bütüncül bir planlama yaklaşımı getirmiyor, daha ziyade parçacı yaklaşımlarda bulunuyordu.

4.3.2 Bütünsel Bir Plana Yönelik Çabalar - 1939 Planı

Danger Planını takip eden ilk birkaç yıl boyunca ivme kazanan imar ve inşaa faaliyetleri bir süre sonra mali kaynak yetersizliğine bağli olarak durma noktasına gelmiştir. Danger planının yangın alanıyla sınırlı olması ve planı olmayan alanlarda görülen artan yapılaşma eğilimleri sonucunda yeni bir planın yapılması gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunun üzerine mevcut planı kritik etmesi ve yeni önerilerde bulunması için Ankara'nın imar planını yapmış olan Herman Jansen'in görüşlerine başvurulmuştur.

1938'de yeniden ele alınan kentin planı, geçmişteki plan deneyimlerinden farklı olarak, kent bütününe hedefleyen kararlarıyla dikkat çekiyordu. Alman ekolünden gelen Jansen'in eleştirileri ışığında başta ulaşım sistemi olmak üzere planda bir takım değişikliklere gidilmiş, ekonomik gücü olmayan belediyenin istimlak harcamalarını azaltmak amacıyla birbirine paralel planlanan yolların bir kısmı gereksiz bulunup iptal edilirken, geniş bulunan bulvarların da daraltılması yoluna gidilmiştir (Atay, 1998). Fonksiyonlar arası bağlantıların düzenlenmesini temel alan planda şehir içinde yer alan fabrikaların merkez dışına taşınması öngörülürken, diğer taraftan kentin, çevresinde yer alan turistik alanlarla olan ilişkisi güçlendirilerek, kent ekonomisinin yeniden üretimine katkı sağlayacak sektörlere destek verilmiştir (D.E.Ü., 1997). 1939 planının büyük kısmı konut bölgesinden oluşuyordu. Planda 1, 2 ve 3 olarak numaralandırılan alanlar sırasıyla ticaret, sanayi ve konut gelişimine ayrılmıştır (Şekil 4.2).

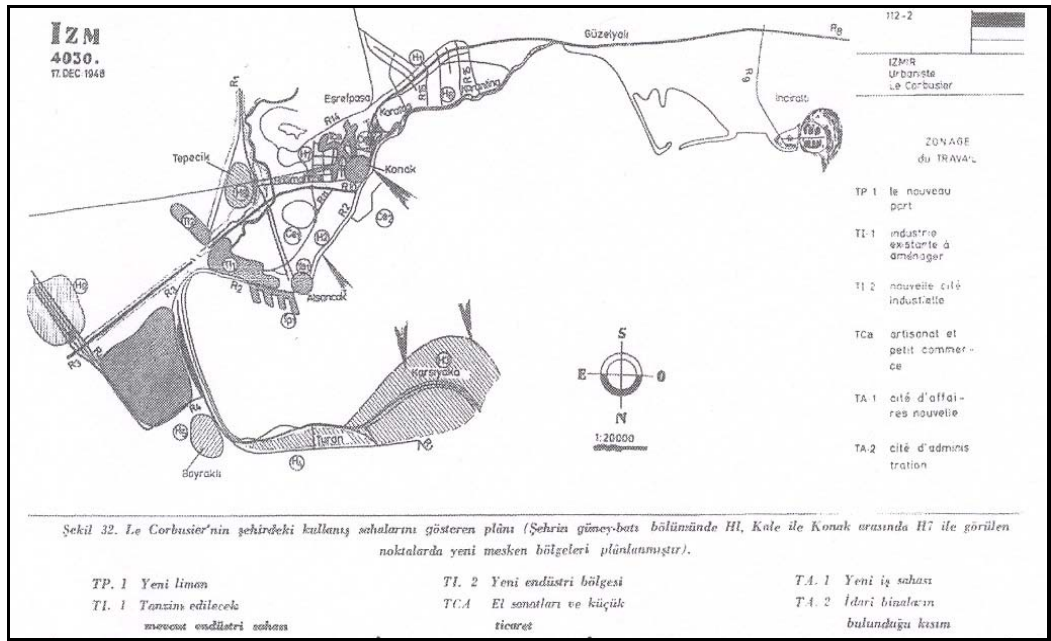

Şekil 4.2 İzmir şehri imar planı – 1939

(Kaynak: İzmir Belediyesi, İzmir Şehri İmar Planı Raporu, 1939'dan aktaran Koç, 2001, s.62)

4.3.3 1948 Le Corbusier Planı

Sonraki yıllarda 1939 imar planı, dönemin Belediye danışmanı olan Prost'un önerileri doğrultusunda değişikliğe uğramıştır. Süregelen imar faaliyetlerinin mevcut planla olan uyumsuzluğu, nüfusunun giderek artması ve kentin çevre fonksiyonlarla olan bütünleşme eğilimi sonucunda imar planlarına uygun bir plan yaptırılması gündeme gelmiş, bu tür bir planın başlangıç çalışmaları ise ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşebilmiştir. Fransız şehirci Le Corbusier tarafından 50 yıllık bir periyot ve nüfusun 400.000'e ulaşacağı öngörüsüyle hazırlanan plan hakim parçacı yaklaşımlı olarak, bir anlamda Danger Planının revizyonu niteliğindedir. "Planın temel stratejisi büyük ölçekli yenilemelerdi ve öneri çözümler dönemin planlama ideolojisinin çarpıcı örneklerinden oluşuyordu. Modernleşmenin bir biçimde mekansal standardizasyonu olarak adlandırılabilir bu önerilerin, İzmir gerçekliğiyle hemen hiç ilişkilendirilmediği açıklıkla söylenebilirdi" (D.E.Ü., 1997, s.17).

Şekil 4.3 Le Corbusier planı – 1948

(Kaynak: Çetiner, 1973, s.108'den aktaran Koç, 2001, s.63)

Bu plan döneminde kent merkezinin bir kısmı plan dışı kalan bölgede bulunmaktadır. Anafartalar caddesi ile sınırlanan bu kesim, Hisar camiine kadar

zanaatçiler, toptan ve perakende ticaret birimleri, serbest meslek büroları ve diğer fonksiyonlarla iç içedir. Osmanlı döneminde Müslüman kesime yönelik hizmet veren bu merkez bölgesinde Cumhuriyetten sonra önemli mekansal değişimler gözlenmektedir. Bankacılık, sigortacılık, borsa ve konsolosluk türü faaliyetler tekrar eski yerleri olan Alsancak'ta konumlanmışlardır. Le Corbusier tarafından hazırlanmış olan bu çalışma uygulama olanağı bulamamıştır (Şekil 4.3).

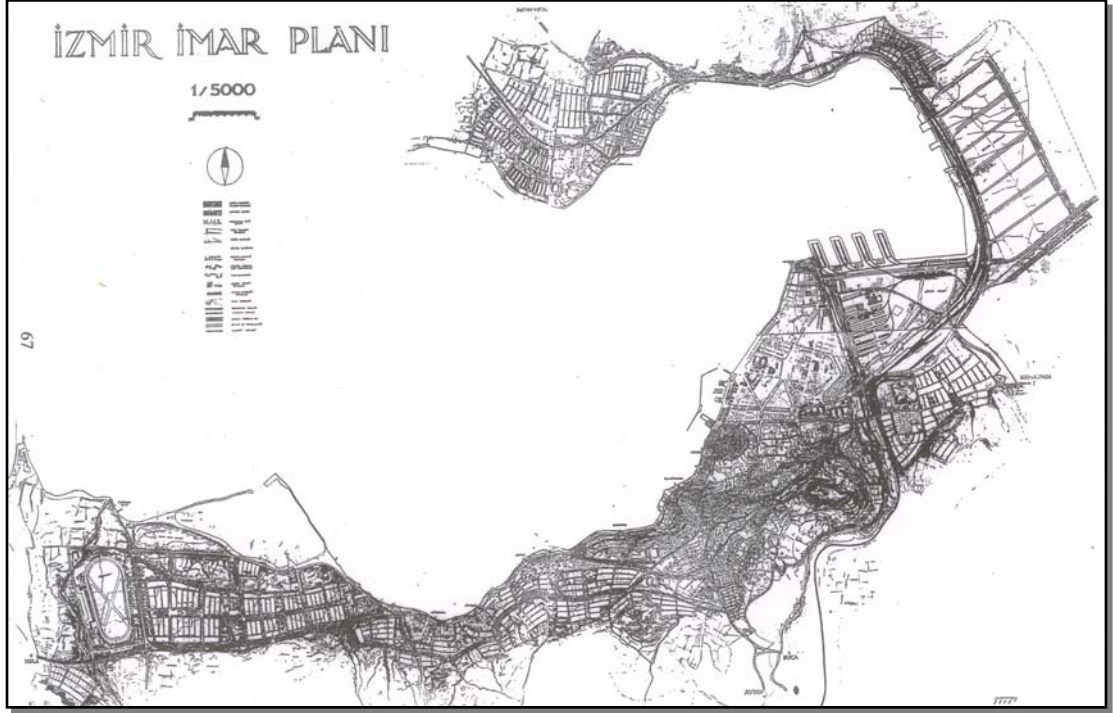
4.3.4 1945-1960 Arası Dönemde Planlama Faaliyetleri

Özel sermaye birikiminin yeni kaynaklarla beslenerek hızla genişlediği, toplumsal ve ekonomik sonuçlarının belirgin hale geldiği önemli bir zaman kesiti niteliğini taşıyan bu dönemde tarım sektöründeki gelişmeler doğrultusunda artan kamu ve özel sektörün sanayiye dönük yatırımları, Ege Bölgesi'nin merkezi durumundaki İzmir'in hızlı bir biçimde kalkınmasını sağlamıştır. Kente yönelik parçacı planlama faaliyetleri devam ederken, 1950'lerden itibaren gelişen kentleşme pratiği, İzmir için yeni bir planın yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Yapılması düşünülen uluslararası proje yarışması yoluyla elde edilecek olan imar planı çalışmalarına temel olmak üzere İller Bankası'nca 1951 yılında hazırlanan İmar Komisyonu Raporu'na göre, İzmir şehrinin gelişimi liman merkez olmak üzere halkalar halinde çevresine doğru olmuştur. Liman çevresindeki iş binaları yanındaki ticari bölgenin gelişimi Konak meydanından Anafartalar Caddesini takiben Basmahane, Pasaport arasında kalan alanda gerçekleşirken önceleri Göztepe Karantina'ya kadar uzanan konut bölgeleri daha sonra Güzelyalı yönünde genişlemiştir. Aynı raporda Karşıyaka'dan Bostanlı yönüne, Güzelyalı'dan İnciraltı yönüne ve Alsancak'tan sanayi bölgesi olan Halkapınar yönüne, diğer bir deyişle kuzey, batı ve doğu aksları boyunca bir gelişme hareketi olduğu belirtilmektedir (İzmir Belediyesi, 1951'den aktaran Koç, 2001).

1951 yılında kentin imar planının elde edilmesi için düzenlenen uluslararası proje yarışmasını Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş, Emin Canpolat'tan oluşan ekip kazanmıştır. 1953 yılında onaylanarak yürürlüğe giren ve kent için geleceğe dönük

önemli izleri oluşturan İzmir Şehri İmar Planı kapsamında en önemli karar bugünkü Mustafa Kemal Sahil Bulvarı önerisidir. “Batı aksının merkez ile olan ilişkisini daha da yoğunlaştırma hedefli bu karar, kuşkusuz bir anlamda merkezin hakimiyetini daha da güçlendirmek gibi bir işlevle de yüklüydü” (Şekil 4.4) (D.E.Ü., 1997, s.24).

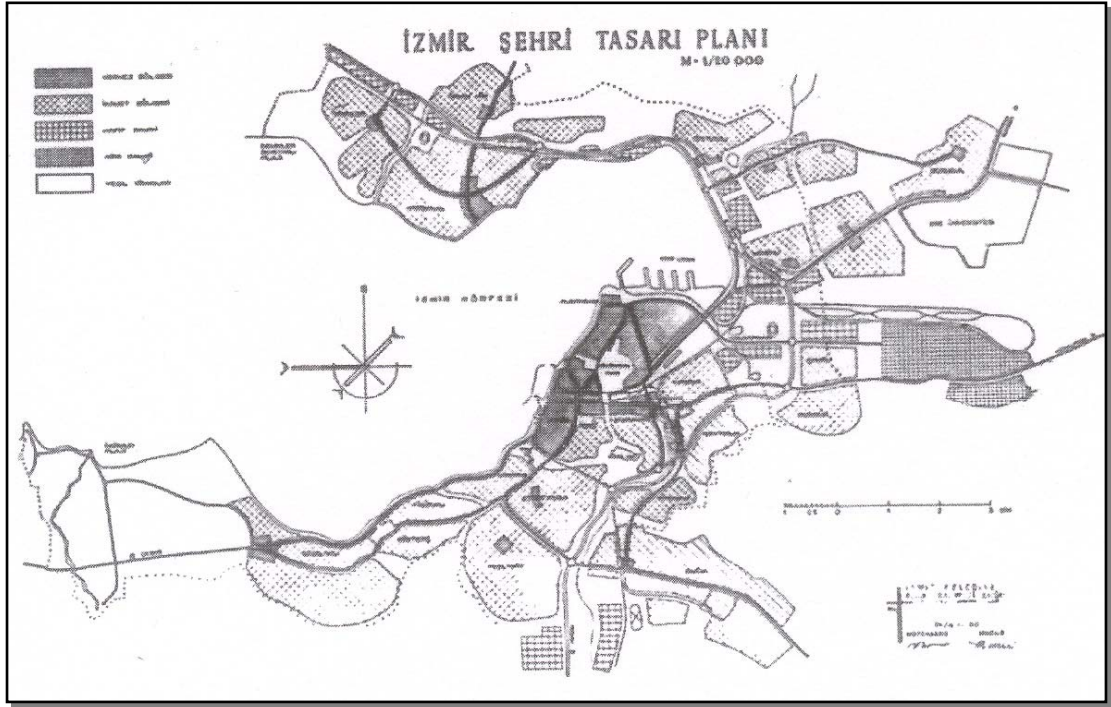

Şekil 4.4 İzmir imar planı - 1952

(Kaynak: Arkitekt, 1952, Sayı 5-8'den aktaran Koç, 2001, s.66)

Plan; batı aksında Karataş, Küçükyalı, Göztepe, Güzelyalı ile Üçkuyular'ın güneyinde ve kuzey aksında ise Tepecik, Bayraklı, Karşıyaka ve Bostanlı'da konut alanlarının gelişimini, doğu aksında ise endüstri alanlarının gelişimini öngörmüştür. Endüstri kuruluşlarının merkez alandan tasfiye edilerek boşalan alanların yönetsel, ticari ve kültürel fonksiyonlara ayrılması olumlu karşılanırken, verimli tarım topraklarının çoğunlukla endüstri için öngörülen doğu aksı üzerinde yer seçmesi planın eleştiri aldığı en temel nokta olmuştur. Planın uzun süre yürürlükte kalmasına rağmen belediye yönetimleri sürekli bir biçimde kat adetlerini arttırmak suretiyle yoğunluk artırımına gitmişlerdir. 2000 yılı için öngörülen nüfus projeksiyon değerine çok daha erken erişilmesi ve plana yönelik çok sayıda itirazın bulunması, planın işlevliğini ortadan kaldırmış, bu da kente ilişkin yeni bir planlama çalışmasına daha

gereksinim duyulması anlamına gelmiştir. Bu amaçla İsviçreli uzman Bodmer'in görüşlerine başvurulmuştur. 1959-1961 yılları arasında Bodmer tarafından hazırlanan planlar, gecekondular sorununu ve mülkiyet ilişkilerini ele alış biçimi açısından diğer planlardan ayrılsa da, nüfus projeksiyon değerlerinin mevcut nüfusun altında kalmasına bağlı olarak kısa sürede uygulama dışı kalmıştır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Bodmer planı – 1961

(Kaynak: İmar ve İskan Bakanlığı, 50 Yılda İmar ve Yerleşme 1923-1973'den aktaran Koç, 2001, s.69)

4.3.5 1960-1980 Arası Dönemde Planlama Faaliyetleri

1960-1980 yılları arası dönem sadece İzmir'in kentleşme pratiği açısından değil aynı zamanda ulusal ölçekteki ekonomik gelişmeler ile planlama ve imar kurumuna çağdaş bir görünüm kazandırmaya yönelik getirilen yeni düzenlemeler açısından da farklı bir aralığı simgelemektedir. Nitekim 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması, 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planlarının uygulamaya konması ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama eğitiminin verilmeye başlanmasıyla planlama eğitiminin kurumlaşması yönündeki girişimler bu yönde yapılan düzenlemelerden bazılarıdır. Yine bu dönemde 20.07.1965 günlü Bakanlar kurulu kararı ile İstanbul, Ankara ve İzmir Nazım

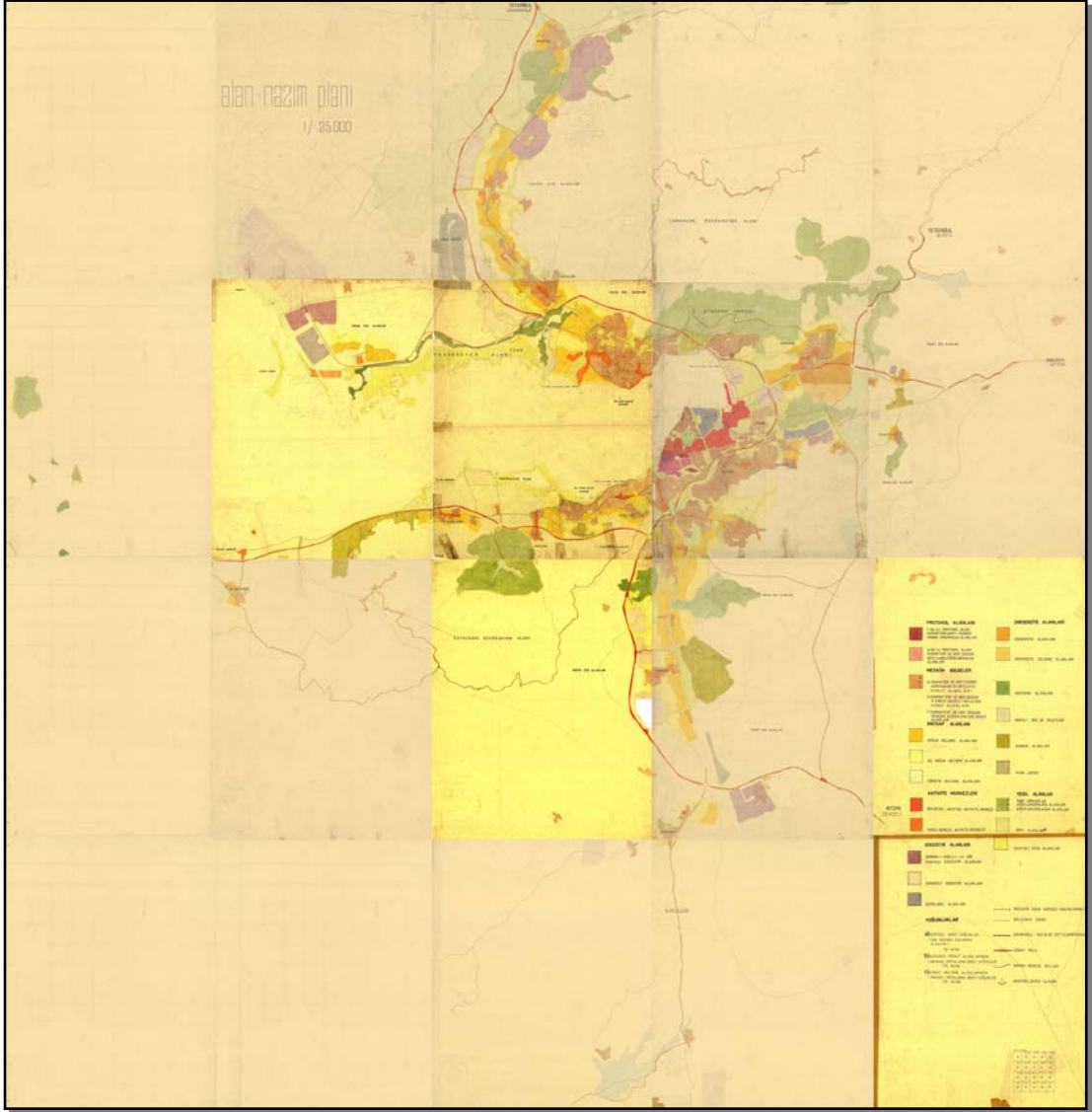
Planlarının, İmar ve İskan Bakanlığı yönetimi altında kurulacak özel bürolarca ele alınması öngörülmüş ve metropoliten planlama konularında yeni bir dönem başlamıştır. “...Ankara, İstanbul, İzmir ve giderek diğer büyük şehirlerde Bakanlık’a bağlı yerel nazım plan bürolarının...çalışmaya başlaması, yerel yönetimler ve diğer yatırımcı kamu kurumları ile işbirliğine girmesi, planlama sistemini eksiksiz kılma girişimleri olarak anımsanmalıdır” (DEÜ, 1997, s.26).

Bu dönemde İzmir Belediyesi dışında; Karşıyaka, Büyük Çiğli, Bornova, Pınarbaşı, Altındağ, Çamdibi, Gültepe, Buca, Gaziemir, Yeşilyurt, Balçova, Narlıdere ve Güzelbahçe’den oluşan on üç belediye daha yer almaktadır. 1969 yılında İzmir Belediyesi Mücavir Alanı, sözü edilen on üç belediye ile civardaki köy yerleşmelerini de içerecek biçimde onaylanmış ve bu alana İzmir Büyükşehir Bütünü tanımı getirilmiştir. Ekim 1968 tarihinden itibaren çalışmalara başlayan İzmir Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu, planlama ve araştırma faaliyetlerini; İzmir Büyükşehir Bütünü, İzmir Metropolitan Alanı ve Ege Bölgesi sınırları içinde yürütmeyi hedeflemiştir. 20 yıllık dilimler halinde yapılan planlama çalışmalarında ilk aşamada 1985 yılı, ikinci aşamada ise 2005 yılı esas alınmış ve uzun vadeli bir gelişme stratejisi benimsenmiştir.

Nazım Plan Bürosu tarafından İzmir Büyükşehir Bütünü için dört alternatif gelişme modeli önerilmiştir. Bu alternatifler arasında şehrsel gelişmenin kuzey-güney eksenini boyunca doğrusal bir yapıda olmasını öngören alternatif kabul görmüş ve bu gelişme modeline temellenen 1/25000 ölçekli İzmir Nazım İmar Planı 1973 yılında İmar ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır (Şekil 4.6). İzmir Büyükşehir Bütünü sınırlarını esas alan ve şehrsel gelişmenin kuzey-güney eksenini boyunca doğrusal bir yapıda olmasını öngören planda doğu ve batı aksları boyunca gelişme, tarım potansiyelinin korunması amacıyla bilinçli olarak sınırlı tutulmuş, kuzeyde Menemen, güneyde ise Cumaovası gelişme kutup noktalarını oluşturmuştur.

Batı ve güneybatı gelişme aksı üzerinde bulunan Güzelbahçe, Narlıdere, Balçova, Yeşilyurt çevre yerleşmeleri; kuzey-kuzeybatı yönünde Örnekköy, Büyük ve Küçük Çiğli yerleşmeleri; güneyde Buca; güney-güneydoğuda merkez kenti çevreleyen

Gültepe, Çamdibi, Altındağ çevre yerleşmeleri “konut” fonksiyonlu, doğuda Kemalpaşa aksı “sanayi” fonksiyonlu, doğuda Bornova, güneyde Gaziemir “sanayi ve konut” fonksiyonlu çevre yerleşmeler olarak 1970’li yılların ortalarında farklılaşmışlardır (Ak, 1981, s.145’den aktaran Koç, 2001, 72).

Şekil 4.6 İzmir 1973 nazım planı

(Kaynak: İzmir Büyükşehir Belediyesi Harita Müdürlüğü)

Kent içinde mevcut küçük imalat birimlerinin gelişme aksları üzerinde yer seçen sanayi sitelerine kaydırılması ve hızlandırılmış banliyö demiryolu ve ekspres yol sistemleri ile kuzey-güney aksı boyunca ulaşımın güçlendirilmesi öngörülmüştür. Ulaşım, konut ve sanayi alanlarına ilişkin alınan kararları belli bir rasyonelliğe

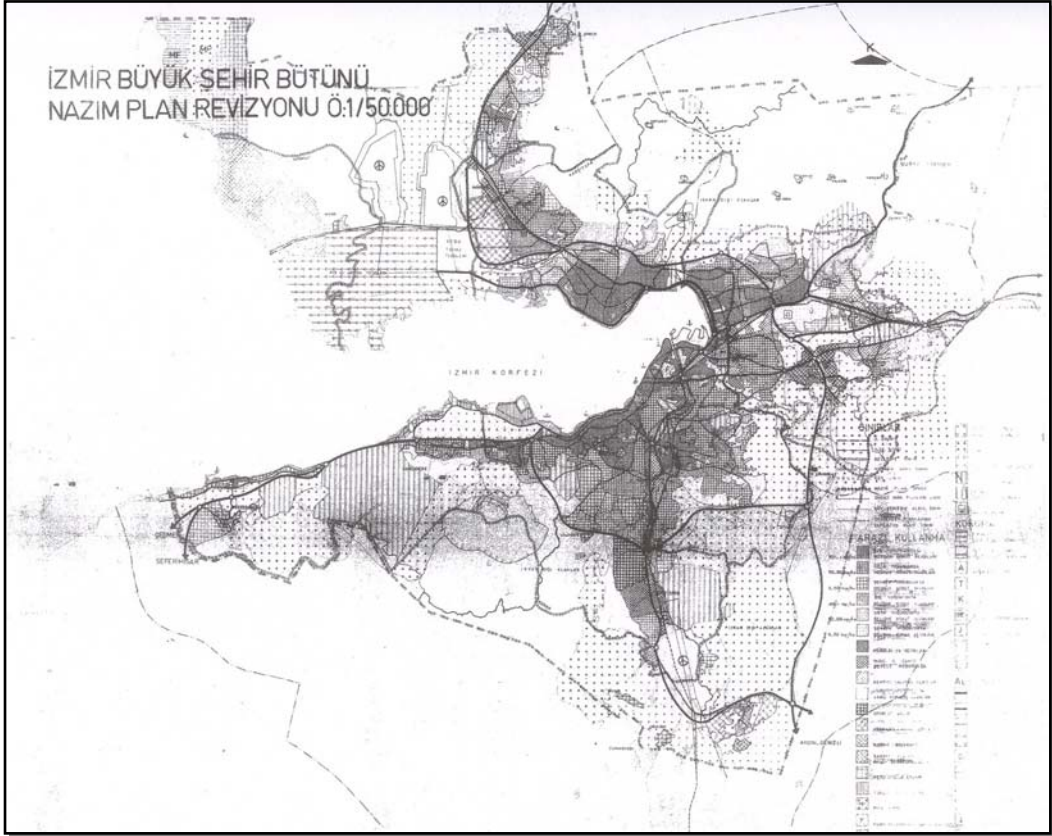
taşıyan bir dizi planlama çalışması ise bir üst ölçek olan metropoliten alan ölçeğinde ele alınmıştır. Bu ölçekte getirilen en önemli kararlar ise yeni endüstriyel alanın tamamen mevcut kent sınırları dışında Aliağa, Manisa, Kemalpaşa ve Torbalı'da kurulması, Aliağa'da ihtisaslaşmış bir sanayi limanının öngörülmesi ve kent içindeki mevcut limanın kaldırılması olmuştur. 1/25000 ölçekli planın onanmasının ardından 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planlarının yapımı gündeme gelmiş ve 1980 yılına gelindiğinde İzmir Büyükşehir Bütünü içindeki Uygulama İmar Planları'nın bir bölümü onaylanarak tamamlanmıştır.

4.3.6 1980 Sonrası Planlama Faaliyetleri

1980 sonrası, bir yandan ekonomik ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı, bir yandan da planlama sürecinde merkezi yönetimin yetki devri konusunda önemli kesitler sunmaktadır. İzmir Metropoliten Nazım Plan Bürosunun kapatılmasının ardından kent genelinde planlama çalışmalarını yürütmek üzere Büyükşehir bünyesinde bir planlama birimi kurulmuştur. İzmir Belediyesi 1980 sonrasında beş yıl gibi kısa bir süre içinde kentin tüm bölgelerinin imar planlarını tamamlamıştır. Mevcut planlar kentteki yapılaşmayı yasalaştırmanın ötesine geçemezken, gittikçe artış gösteren mevzii planlar ile imar planları tarafından öngörülme yen gelişmeler yaşama geçirilmiştir.

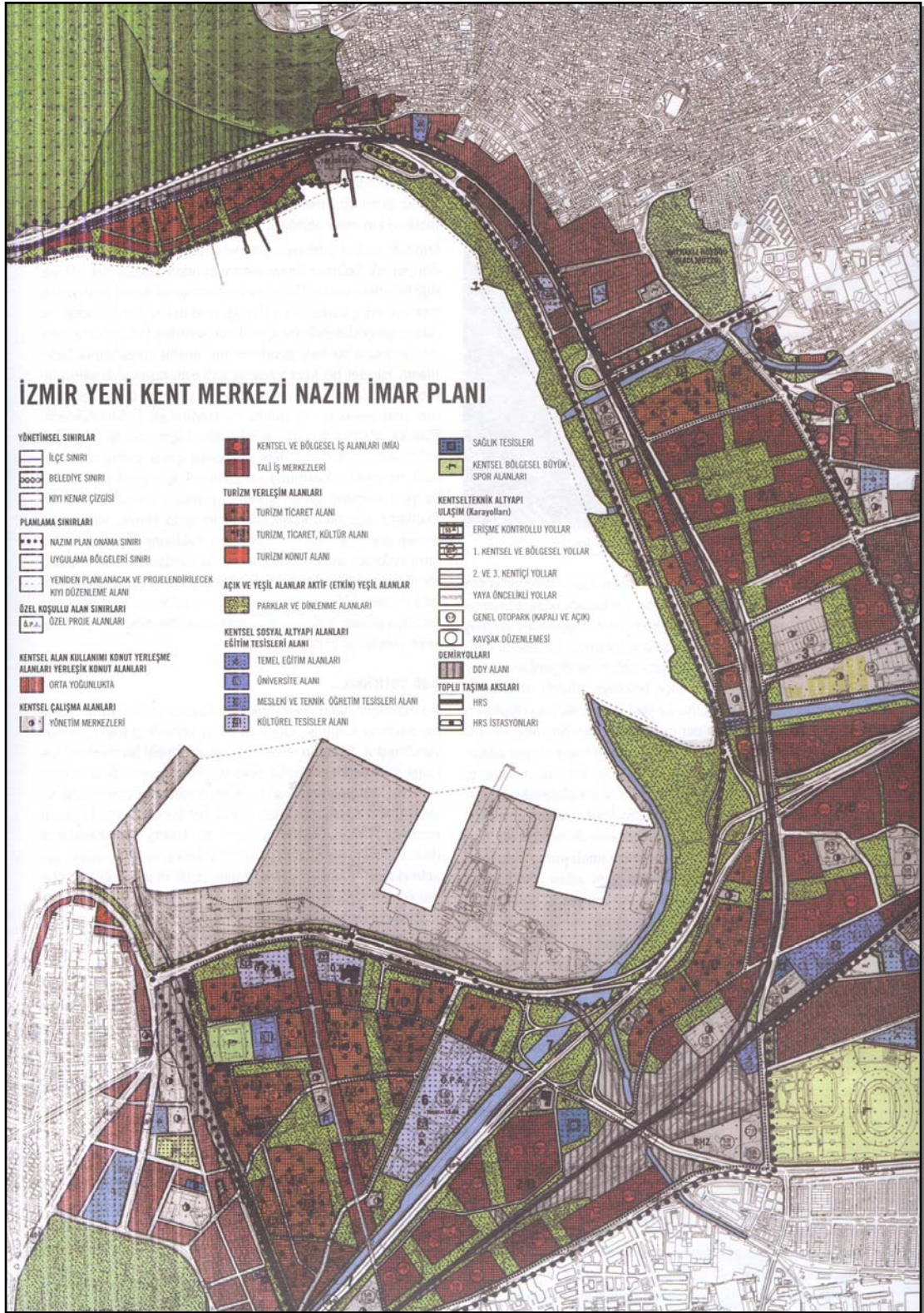
Sözü edilen birim tarafından 1985 yılında İzmir Nazım Planı yapılmış ve uygulamaya konmuştur. Planda gelişimin yönlendirileceği akslar, kuzeyde Ulucak, güneyde İzmir-Aydın otoyolu boyunca Gaziemir, doğuda Ankara asfaltı boyunca Kemalpaşa ve batıda Narlıdere ile Güzelbahçe olarak belirlenmiştir. Plan ayrıca kent merkezinin Bayraklı'ya taşınması ve Gaziemir'e serbest bölge yapılması yönündeki kararları da içermektedir. Planın getirdiği en önemli önerilerden birisi Menemen'den başlayarak, Karşıyaka'dan Bornova'ya ulaşan ve son olarak Aydın'a bağlanan otoyol projesi olmuştur. Projenin Çeşme-Üçkuyular bağlantısı birinci etap olarak ele alınmış, diğer aşamaları da tamamlanarak proje bugünkü halini almıştır. 1989 yılına gelindiğinde İzmir Büyükşehir bütününe ilişkin Nazım Plan Revizyonunun yapılması gündeme gelmiş ve Belediye meclisince kabul edilmiştir. Ancak bu çalışma daha

önce hazırlanmış ve onaylanmış olan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların birleştirilmesi ve boş alanlara yeni plan kararları getirilerek oluşturulan bir düzenlemeden öteye geçememiştir (Şekil 4.7). 1985 planı ile 1989 plan revizyonunda, kentin makroformuna ilişkin alınan kararların önceki yıllarda yapılan plan çalışmalarının yarattığı izleri temel aldığı görülmektedir.

Şekil 4.7 1989 Planı

2001 yılına gelindiğinde, İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kentin tarihi merkezi üzerindeki baskıyı azaltmak, Karşıyaka ile İzmir'i bütünleştirmek, liman gerisinin canlandırılmasını sağlamak ve kente daha çağdaş bir imaj kazandırmak amacıyla yeni bir kent merkezi yaratma projesi üzerine, Alsancak-Turan arasında kalan 550 hektarlık alan için bir kentsel tasarım uluslararası fikir yarışması düzenlenmiştir. 30 ülkeden 136 projenin katıldığı yarışmayı Alman mimar Jochen Brandi kazanmıştır. Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan Liman Bölgesi Planlama Grubu, yarışmada ödül alan projelerden elde edilen fikirlerden yararlanarak sözü edilen alana ilişkin çeşitli planlama çalışmalarında bulunmuş ve "Yeni Kent Merkezi Nazım Planı" 07.07.2003 tarihinde Büyükşehir Belediye Meclisince onaylanmıştır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 İzmir yeni kent merkezi nazım planı
(Kaynak: Bal, Altınörs ve Doğmuş, 2005, s.35)

Kuzeyde Turan mahallesi, doğuda Salhane bölgesi, güneyde Alsancak liman gerisi olmak üzere kıyı boyunca uzanan üç ana bölümden oluşan 550 hektarlık planlama alanında yapılan çalışmayla, uzun yıllardır tek merkezli yapısını koruyan İzmir kenti için turizm ve ticaret fonksiyonlarının ön plana çıktığı yeni bir merkez önerisi getirilmiştir. Salhane bölgesi olarak adlandırılan alan yoğun olarak ofis birimleri, iş merkezleri, otel ile kongre, alışveriş ve eğlence merkezlerinin yer aldığı Merkezi İş Alanı kullanımlarına ayrılırken, Turan'dan başlayarak Alsancak liman gerisine kadar devam eden kıyı alanı ağırlıklı olarak ticaret ve turizm kullanımların ayrılmıştır. Benzer şekilde Alsancak liman gerisinden başlayıp güneyde Ege mahallesine kadar uzanan alan ticaret, turizm ve kültür tesisleri için ayrılmıştır.

Planın mevcut kent merkezi üzerindeki baskıyı kaldırma amacı sermaye grupları, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerce olumlu bulunurken, limanın taşınması ve mevcut limanın yolcu limanı haline dönüştürülmesi kararı halen çeşitli kesimlerce tartışılmaktadır. Öte yandan alanda parçalı ve çok küçük parsellerden oluşan mülkiyet yapısının çözümü önemli bir sorun alanı olarak durmakta, alanda daha önce imar uygulaması görmüş parseller üzerinde, yeni yapılaşma koşulları çerçevesinde yeniden imar uygulamalarına gidilmesinin hukuki sorunlara yol açacağı ileri sürülmektedir. Belediyenin özel mülkiyete dönüştürmek üzere kamulaştırma yetkisi bulunmadığından planın öngördüğü dönüşümleri hayata geçirebilmesi için yeni araçların geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Bal, ve diğer., 2005).

4.4 İzmir'de Perakende Ticaret Sektörünün Yapısı ve Kent İçi Mekansal Dağılımı (İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Bu bölümde yer alan ayrıntılı analiz ve incelemelerde esas alınacak veri tabanının oluşturulmasında, İzmir Ticaret Odası (İZTO) bünyesinde faaliyet gösteren **İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü**'nden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Bu kurumdan elde edilen verilerin temel özelliği, araştırmanın kapsamına uygun olarak firmaların sürekli güncellenen son bilgilerini içermesi ve bu yönüyle firma bilgilerinin elde edildiği tarih itibarıyla yalnızca güncel durumunun ortaya konmasına imkan vermesidir. Çalışmanın hedeflediği analizlerin gerçekleştirilebilmesi ve İzmir'de

faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün tamamına ilişkin genel değerlendirmelerin yapılabilmesi amacıyla, Aralık 2002 tarihinde İzmir Ticaret Odası -Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden İZTO'ya kayıtlı bulunan toplamda **75818** adet firmaya ait ticaret sicil verileri bilgisayar ortamında elde edilmiştir. Gerçekleştirilen çeşitli analizler yoluyla perakende ticaret sektörüne üye firmaların alt meslek gruplarına dağılımı ile çalışma alanı genelindeki mekansal dağılımına ilişkin Aralık-2000 kesitinin ortaya konması mümkün olmuştur.

Üçüncü kişiler tarafından bilinmesinde yarar ve zorunluluk bulunan, tacirlerle ilgili hukuki işlemlerin kaydedildiği resmi bir sicil olan Ticaret Sicili'ne ait bütün işlemler özellikle tescil, değişiklik, kayıt silme işlemleri Türk Ticaret Kanunu, diğer kanunlar ve Ticaret Sicili Tüzüğü hükümlerine göre yapılmaktadır (WEB_6). İZTO kayıtlarında yer alan sicil verilerinde firmalar faaliyet durumlarına göre Faal-Gayri Faal-Terk firmalar olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. İlk aşamada sicil verilerinde yer alan adres sütunundan yararlanarak, **75818** adet firmadan, araştırma alanı olarak belirlenen İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB) sınırları dışında kalan **4615** adet firma çıkarılmıştır. İZTO'ya, Aydın, Denizli, Manisa gibi illerde ve Bodrum, Burhaniye, Kuşadası, Marmaris gibi çeşitli ilçelerde faaliyet gösteren firmaların da kayıt yaptırmış olması ve elde edilen sicil verilerinin bu firmalara ait bilgileri de içeriyor olması, bu tip bir ayrıştırmayı çalışmanın en başında gerekli kılmıştır.

Öte yanda, sözü edilen verilerin elde edildikleri tarih olan Aralık-2002 kesitine ait güncel durumu göstermesi, diğer yandan araştırmanın ikinci kısmı olarak beşinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınan ve İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda anahtar sektör grubu veri tabanının oluşturulmasına ilişkin olarak gerçekleştirilen çalışmada, bölüm 5.2.1'de açıklanan nedenlerden dolayı Aralık-2000 sonuna kadar olan firma kayıtlarının araştırma kapsamına dahil edilmesi, her iki araştırmanın bütünleştirilebilir olmasına yönelik olarak Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen veriler üzerinde bir elemenin daha yapılmasını gerekli kılmıştır. Firma açılış ve kapanış tarihlerinin yer aldığı sütun dikkate alınarak, Aralık-2000'den sonra açıldığı ya da kapandığı tespit edilen **11428** adet firmaya ait bilgiler veri tabanından çıkarılmış, böylece iki farklı kurumdan elde edilen bilgilerin karşılaştırılabilir olması

sağlanmıştır. Bu işlemler sonucunda, analizlere konu olacak toplam firma sayısı **59775** olarak belirlenmiş ve bu firmalara ait ticaret sicil verilerinden yola çıkılarak 2000 yılı sonuna ait profilin ortaya konmasına yönelik ayrıntılı analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

4.4.1 Verilerin Sınıflandırılması ve Analiz Yöntemi

Çalışmanın bundan sonraki kısmında yer alan analiz ve değerlendirmeler, araştırmaya konu olan İBŞB sınırları içerisinde yer alan Balçova, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karşıyaka, Konak ve Narlıdere ilçeleri için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Analizler sırasında ticaret sicil verilerinin standart ve hassas kaydedilmemiş olmasından kaynaklanan iki temel güçlük karşılaşılmıştır. Bunlardan ilki, sicil verilerinde firmaların ilçeler bazında değil, mahalleler bazında karışık olarak sıralanmış olmasıdır. Dolayısıyla öncelikle, sayıları 100'ün üzerinde olan mahallelerin hangi ilçe belediyesinin sınırları içinde olduğu tespit edilmiştir. Mahalle sütunu boş olan kimi firmaların adres sütununda yer alan cadde/sokak isim veya numarasından yararlanılarak bulunduğu mahalle ve ilçenin belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Her iki sütunda da konum yerine ilişkin herhangi bir bilgi içermeyen firmalar “bilinmeyen” kategorisine dahil edilmiş ve toplamda sayıları **59775** olan Faal-Gayri Faal-Terk firmalar, buldukları ilçelere göre sınıflandırılmıştır.

Sicil verilerinin doğru ve güvenilir olduğu kabulünden hareketle yukarıda açıklanan ilçeler bazında ayrıştırma işleminin tamamlanmasının ardından, bazı firmaların adreslerinin bildirmiş oldukları mahalle ile örtüşmediği fark edilmiştir. Özellikle ilçe belediyesi sınırları dışında kalan alanlarda ya da iki ilçe arasından geçen ve sınır teşkil eden cadde ve sokaklarda faaliyet göstermekte olan işyeri sahiplerinin mahalle isimlerini yanlış bildirmiş olduğu belirlenmiştir. Bu durumda, ilk aşamada mahalle isimleri doğru kabul edilerek yapılmış olan ilçelere ayrıştırma işlemi geçerliliğini yitirmiş ve tüm analizler bu defa işletmenin adres sütunu esas alınarak ve İBŞB'nin yayınlamış olduğu İzmir Şehir Rehberi'nden (1998) tek tek kontrol edilerek tekrarlanmıştır. İki ilçeyi birbirinden ayıran sınırın bir cadde veya sokak olduğu durumlarda veya Mithatpaşa Caddesi ya da Anadolu Caddesi gibi

birden fazla ilçeden geçen caddelerde yer alan işyerlerinin hangi ilçenin sınırlarına girdiğinin kesin olarak belirlenebilmesi için, firma adres sütununda belirtilen bina-işyeri numarası esas alınmış ve ilgili belediyenin numeretaj servisine başvurulmuştur. Firmaların mekansal tercih analizlerine dayanan böylesi bir çalışmada hedeflenen sonuçlara ulaşılması için işletmelerin mevcut ve geçmişteki konum yerlerinin doğruluğu büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla gösterilen hassasiyet ve sicil verilerinin düzeltilmesi işlemi, firma analiz sürecinin öngörülenden uzun sürmesine neden olmuştur.

Ticari işletmelerin ilçeler itibariyle gruplanması işleminin tamamlanmasının ardından faal - gayri faal - terk firma kategorisinde yer alan firmalar üzerinde sermaye derecelerini, hukuksal örgütlenme yapılarını ve firma açılış/kapanış yıllarını konu alan çeşitli analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular grafiksel ortama aktarılmıştır.

i. Sermaye Derecelerine Göre Sınıflama: İZTO'nun sınıflandırmasına göre ticari işletmeler; yıllık aidat ve kayıt ücretlerinin belirlenmesinde kullanılmak üzere, işletmenin sahip olduğu sermaye tutarına göre belirlenen altı kategoride ele alınmaktadır (Tablo 4.1). Bu sıralamaya göre Fevkalade kategorisinde yer alan firmalar en yüksek, 5. Derece kategorisinde yer alan firmalar ise en düşük sermaye aralığına sahip olmaktadır.

Tablo 4.1 Sermaye aralıklarına göre firmalar

Dereceler	Sermaye Limitleri (TL)
Fevkalade	5.000.000.001 – ve üzeri
1. Derece	800.000.001 – 5.000.000.000
2. Derece	100.000.001 – 800.000.000
3. Derece	25.000.001 – 100.000.000
4. Derece	10.000.001 – 25.000.000
5. Derece	10.000.000 – ve daha az

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü - Haziran 2003)

ii. Hukuksal Örgütlenme Yapılarına Göre Sınıflama: Firmaların kollektif, komandit, anonim ve limitet şirketler ile adi ortaklık, adi komandit, kamu işletmesi, kooperatif ve münferit işletmeler arasındaki dağılımını gösteren bir sınıflamadır.

Kollektif, komandit, anonim ve limitet şirketler, Türk Ticaret Kanunu'nun 136. maddesinde belirtilen ve aynı kanunda tanımları yapılan ticari şirketlerdir. Buna göre;

Anonim Şirket: *Bir unvana sahip, esas sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı yalnız tüm mal varlığı ile sınırlı bulunan şirkettir.*

Limitet Şirket: *İki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulup, ortaklarının sorumluluğu koymayı taahhüt ettikleri sermaye ile sınırlı ve esas sermayesi belirli olan şirkettir. Kollektif ve komandit şirketlerin kurulması için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndan izin alma zorunluluğu yoktur. Anonim, limitet şirketler ve kooperatiflerin kurulması ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın iznine bağlıdır.*

Kollektif Şirket: *Ticari işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla gerçek kişiler arasında kurulan ve ortaklarından hiçbirisinin sorumluluğu şirket alacaklarına karşı sınırlandırılmamış şirkettir.*

Komandit Şirket (Adi ve Sermayesi Paylara Bölünmüş): *Ticari işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan ve şirket alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırlandırılmamış ve diğer ortak veya ortakların sorumlulukları belirli bir sermaye ile sınırlandırılmış olan şirkettir.*

Kooperatifler: *Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp, korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan, değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır (WEB_7).*

iii. Firma Kuruluş ve Kapanış Yıllarına Göre Sınıflama: Ticaret sicil verilerinden yola çıkarak işletmeye açılan ve ticari etkinliklerine son vererek kapanan firma sayılarının yıllar bazında değişiminin ve olası dalgalanmaların bilinmesinin, analizlerin yorumlanması aşamasında gerekli ipuçlarını sağlayacağı düşünülmüştür. Bu amaçla; faal firmalar özelinde firmaların kuruluş tarihlerine göre dağılımları analiz edilmiş ve grafik haline dönüştürülmüştür. Aynı işlem terk firmalar kategorisine giren işletmeler için bu kez kapanış yılları esas alınarak uygulanmış ve böylece belirli dönemlerde ekonomik yapıda yaşanan krizler sırasında ve sonrasında ticari işletmeler

özelinde yaşanan dalgalanmaların grafik ortamında belirgin olarak izlenmesi mümkün olmuştur.

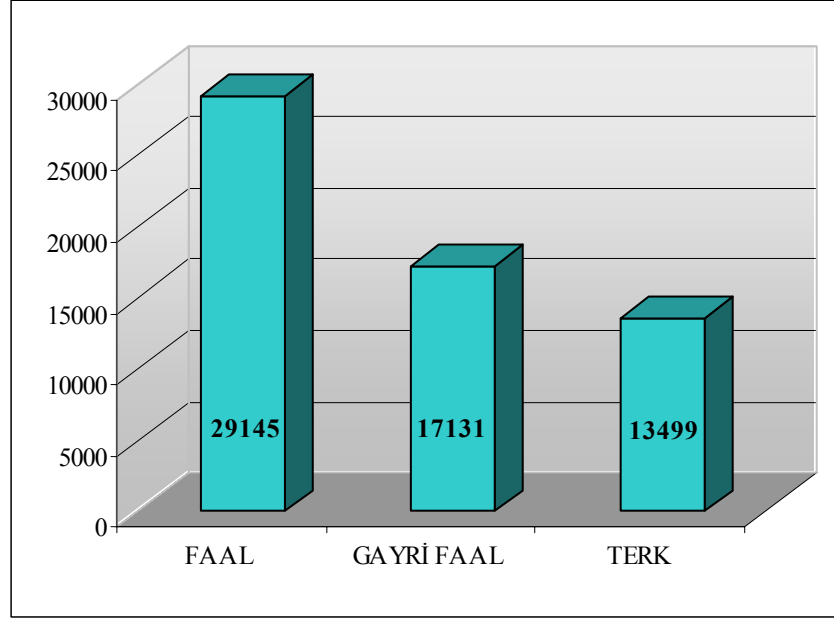
Sermaye derecelerine ve hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmaların ilçeler itibariyle dağılımı; hangi sermaye aralığındaki işletmelerin hangi ilçelerde yoğunlaştığının bilinmesi açısından faydalar sağlayacaktır. Bunun yanı sıra gayri faal ve terk firma verilerinden elde edilecek bulgular ile hangi coğrafi konum ve sektörde firma kapanış oranının yüksek olduğu, bunların hangi tarihsel kesitte yoğunlaştığı konularında ve dolayısıyla perakende ticaret sektörü profilindeki değişimin hangi yönde gerçekleştiği hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Mevcut durumun çok yönlü değerlendirilmesi, hipotezin varsayımları paralelinde anahtar sektör grubunun toplam ticari işletmeler içindeki oranı ve diğer yapısal özelliklerinin ortaya konması konusunda önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

4.4.2 Verilerin Çalışma Alanı Genelinde Niceliksel, Sektörel ve Mekansal Dağılımı

Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen veriler; araştırma alanı sınırları içerisinde **29145** adet firmanın *faal* durumda ticari etkinliklerini devam ettirmekte olduğunu, **17131** adet firmanın ise üyelik gereklerini yerine getirmeyerek ya da faaliyet yeri/sahası değişikliği yapıp söz konusu değişikliği Oda'ya bildirmeyerek bir biçimde Oda ile iletişimini kesmiş olması ve faaliyet durumlarına ilişkin herhangi bir bilgi sahibi olunmaması nedeniyle Ticaret Odası tarafından *gayri faal* firmalar kategorisine dahil edildiğini ortaya koymaktadır. **13499** adet firmanın ise sicil verilerinde ilgili sütunda belirtilen tarih itibariyle ticari aktivitelerine çeşitli nedenlerle son vermiş ve Ticaret Odası ile olan ilişkilerini prosedüre uygun olarak sonlandırmış olmalarına bağlı olarak *terk* firmalar kategorisine girdiğini göstermektedir (Grafik 4.1). Oransal olarak değerlendirildiğinde, İZTO'ya kayıtlı olan toplam **59775** firma içinde, faal firmaların %48'lik bir orana, gayri faal ve terk firmaların ise sırasıyla %29 ve %23'lük oranlara sahip olduğu görülmektedir.

Yapılan analizler; faal, gayri faal ve terk firmaların, araştırmaya konu olan 9 ilçe belediyesi genelinde, kısmen ilçelerin konumsal ve mekansal karakteristiklerine bağlı olarak oldukça heterojen bir sayısal dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur (Tablo 4.2 ve Grafik 4.2). Nitekim Grafik 4.2'ye bakıldığında, her üç kategoride yer alan ticari

işletmelerin yaklaşık %88,7'lik bir oranla Konak, Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

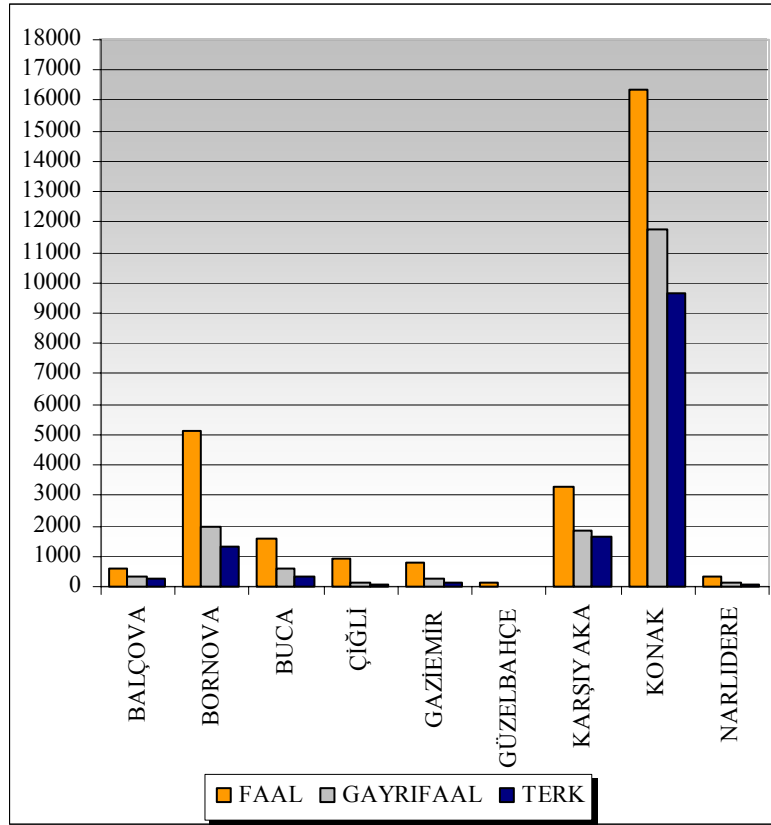

Grafik 4.1 Faaliyet durumlarına göre firma oranları - Aralık 2000
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-Aralık 2002)

Tablo 4.2 Faal-gayri faal-terk firmaların ilçeler itibariyle dağılımı - Aralık 2000

İlçeler	Faal Firma		GayriFaal Firma		Terk Firma		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Balçova	599	2,1	329	1,9	242	1,8	1170	2,0
Bornova	5138	17,6	1968	11,5	1307	9,7	8413	14,1
Buca	1578	5,4	600	3,5	327	2,4	2505	4,2
Çiğli	937	3,2	158	0,9	80	0,6	1175	1,9
Gaziemir	814	2,8	280	1,6	114	0,9	1208	2,0
Güzelbahçe	114	0,4	28	0,2	17	0,1	159	0,3
Karşıyaka	3276	11,2	1862	10,9	1672	12,4	6810	11,4
Konak	16372	56,2	11747	68,6	9681	71,7	37800	63,2
Narlidere	317	1,1	159	0,9	59	0,4	535	0,9
Toplam	29145	100,0	17131	100,0	13499	100,0	59775	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-Aralık 2002)

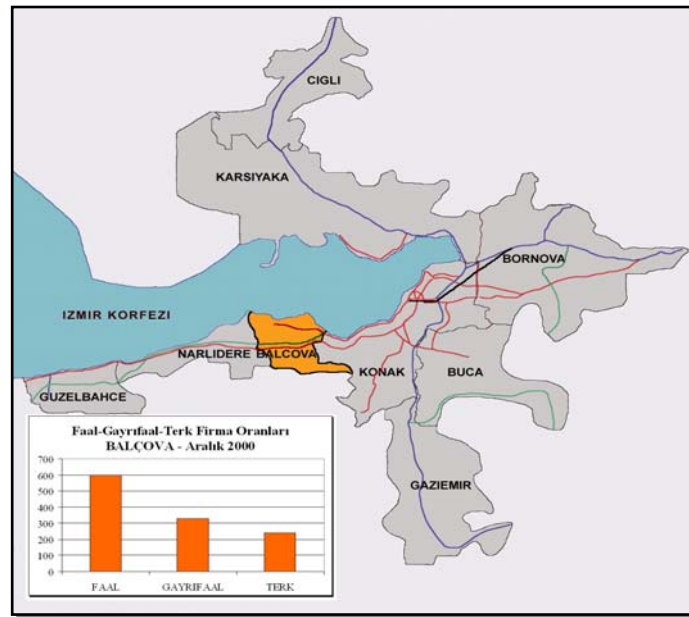

Grafik 4.2 Faal-gayri faal-terk firmaların ilçeler itibariyle dağılımı
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Geçmiş dönemlerden itibaren kentin ticaret ve yönetim merkezi konumunda olan ve tarihi Kemeraltı çarşısını sınırları içerisinde barındıran Konak ilçesi, toplam faal firmaların %56,2'sine karşılık gelen 16372 firma ile diğer ilçeler arasında faal firma oranı en yüksek yerleşme niteliğindedir. Bunu %17,6'lık bir oranla (5138 firma) Bornova ve %11,2'lik bir oranla (3276 firma) Karşıyaka takip etmektedir. Gayri faal firmalar toplamı açısından da aynı sıralama geçerliliğini korumakta ve bu kategorideki firmaların yaklaşık %68,6'lık bir oranı (11747 firma) Konak ilçesinde, %11,5'lik bir oranı (1968 firma) Bornova'da, %10,9'luk bir oranı ise (1862 firma) Karşıyaka'da bulunmaktadır. Ticari etkinliklerine son vermiş olan firmaların oransal olarak yoğunlaştığı ilçeler aynı olmakla birlikte sıralamada bir farklılık söz konusudur. Terk firma kategorisine giren toplam 13499 adet firmanın yaklaşık %72'sinin kapanmadan önce Konak ilçesinde, %12,4'ünün Karşıyaka'da, %9,7'sinin ise Bornova ilçesinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

4.4.2.1 Balçova İlçesi

İzmir kent merkezine 15 km uzaklıkta yer alan Balçova ilçesinde ilk belediye 01.03.1963 tarihinde kurulmuştur. İlçe 1980'den sonra Narlıdere merkez olmak üzere şube konumuna gelmiş, ancak 27.05.1992 gün ve 3806 sayılı kararla yeniden kurulmuştur. İlçede orta ve büyük ölçekli sanayi faaliyetleri görülmezken, daha çok oto tamirhaneleri, mobilya, kereste ve metal işlerine dönük küçük çaplı atölyeler bulunmaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2000).

Şekil 4.9 Balçova ilçesinde yer alan firma oranları

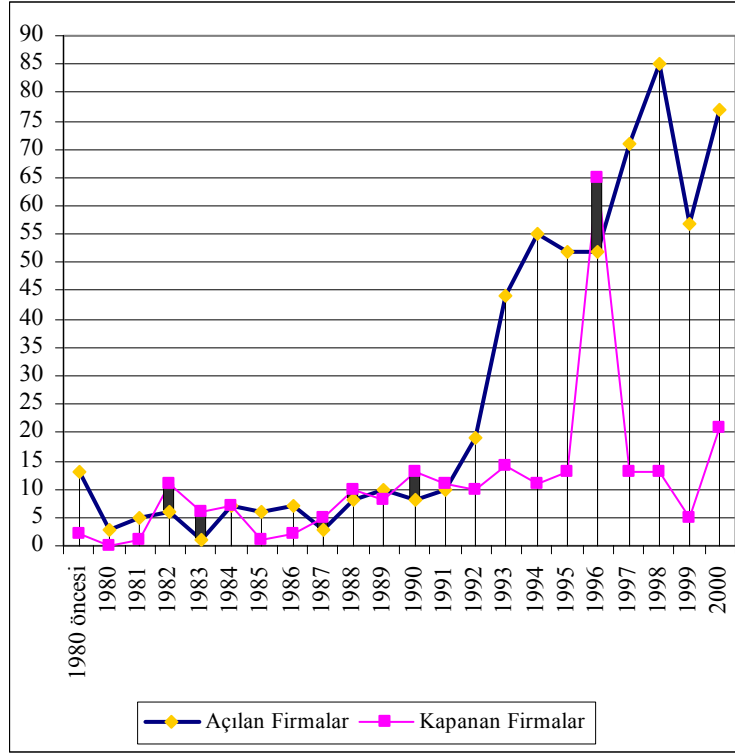
Çeşme otobanı ile Narlıdere asfaltı arasında kalan ve Dokuz Eylül Üniversitesi hastanesine kadar devam eden alanın, imar planında ticaret alanı olarak belirlenmesi ile birlikte, bu alanda yoğun iş ve alışveriş merkezleri inşa edilmeye başlanmıştır. Günümüzde Balçova ilçesi sınırları içinde **iki** hipermarket (Migros ve Tansaş), hipermarket ve mağazalar içeren **iki** büyük alışveriş merkezi (Özdilek ve Kipa), mağaza ve bürolardan oluşan **üç** alışveriş merkezi (Balpa, Agora ve Palmiye) ve **bir** yapı-market (Koçtaş) faaliyet göstermekte, **bir** iş merkezi ise (İşbirliği) inşaat halindedir. Sayıları şimdilik sekizi bulan bu yeni tüketim alanları yalnız ilçe içinden değil, İzmir kenti genelinden de geniş bir tüketici grubunu alana çekmektedir.

Ticaret sicil verilerinin esas alındığı analizlerde, Aralık 2000 tarihi itibariyle Balçova ilçesine; 599 adedi faal, 329 adedi gayri faal ve 242 adedi kapalı durumda olan toplam 1170 firmanın kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. İlçe sınırları içerisinde yer alan faal firma sayısı, İBŞB genelinde faaliyet gösteren firmaların %2,1'ine karşılık gelmektedir. Firmaların meslek grupları arasındaki dağılımı çeşitli farklılıklar göstermektedir. Faal firmalar kategorisinde bazı meslek grupları özelinde faaliyet gösteren firma bulunmazken, **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** toplam faal firma sayısı içinde sahip olduğu %15,5'lik payla (93 firma) öne çıkmaktadır (Tablo 4.3). Gayri faal (63 firma-%19) ve terk firma (68 firma-%28) kategorilerinde yer alan firmaların da aynı meslek grubunda yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo 4.4 ve 4.5).

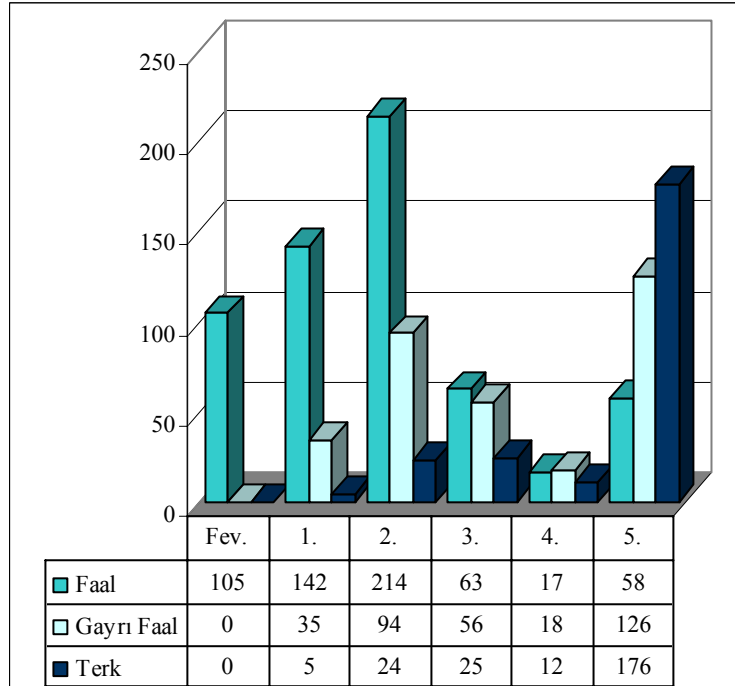
Firma bilgilerinin her üç kategoride yer alan firmalar için standart kaydedilmemiş olması nedeniyle yalnızca faal firmalar özelinde kuruluş yıllarına göre firma dağılımlarının belirlenmesi mümkün olmaktadır. Gayri faal ve terk firma verilerinde açılış yıllarına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, kapanan ya da gayri faal kategorisine geçen firmaların ağırlıklı olarak yeni kurulan firmalar mı yoksa eski firmalar mı olduğu anlaşılamamaktadır.

Aralık-2000 tarihi itibariyle faal firma verilerini esas alarak açılan firmalara, terk firma verilerini esas alarak kapanan firmalara ilişkin yapılan analizler, 1980 yılına kadar Balçova ilçesinde sadece 13 işletmenin Ticaret Odası'na kayıtlı olduğunu ortaya koymaktadır. 1980'den itibaren firma kuruluşları sabit hızla devam etmiş, 1992'den itibaren belirgin bir biçimde artışa geçmiştir. Özellikle 85 firma ile 1998 yılı en fazla firmanın faaliyete geçtiği yıl olmuştur (Grafik 4.3). Aynı grafikte 1980 öncesi ve 1980-1995 arası dönemde 1-14 arasında değişen kapanan firma sayısının 1996 yılında büyük bir artış göstererek 65'e çıktığı ve aynı yıl için açılan firma sayısının önüne geçtiği görülmektedir. Krizi takip eden 1997 ve 1998 yıllarında bu sayının düşüş göstererek 13 firma ile sabit kaldığı, 1999 yılında düşüş göstermesine karşılık, 2000 yılından itibaren tekrar artışa geçtiği tespit edilmiştir. Firmaların sahip oldukları sermaye miktarı açısından dağılımlarına bakıldığında, faal firmaların %77'sinin sırasıyla 2. derece, 1. derece ve Fevkalade kategorisinde yer aldığı görülmektedir. 5. derece ve 2. derece firmalar toplam gayri faal firmaların %67'sini

oluşturmakta, terk firmalar arasında ise en yüksek kapanma oranı sermaye aralığı en küçük olan 5. derece firmalar arasında gerçekleşmektedir (Grafik 4.4).

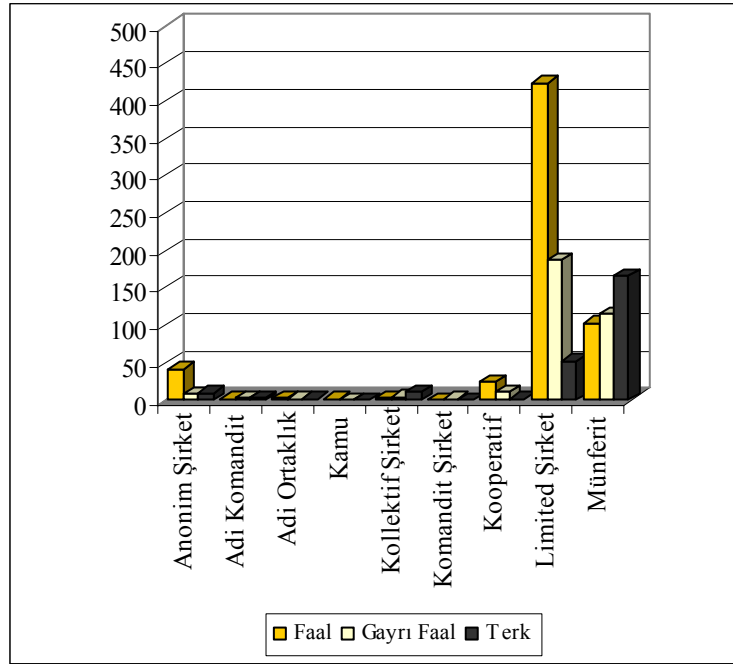

Grafik 4.3 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Balçova-Aralık 2000

Grafik 4.4 Sermaye derecelerine göre firmalar Balçova-Aralık 2000

Firmaların hukuksal örgütlenme yapılarına ilişkin gerçekleştirilen analizlere göre; faal ve gayri faal durumda olan firmaların önemli bir bölümü (%71 ve %57) “Limited Şirket” niteliğindedir (Grafik 4.5). Aynı grafikte kapanan firmaların yaklaşık olarak %68’inin “Münferit” işletmeler, %21’inin ise “Limited Şirket”ler olduğu görülmektedir.

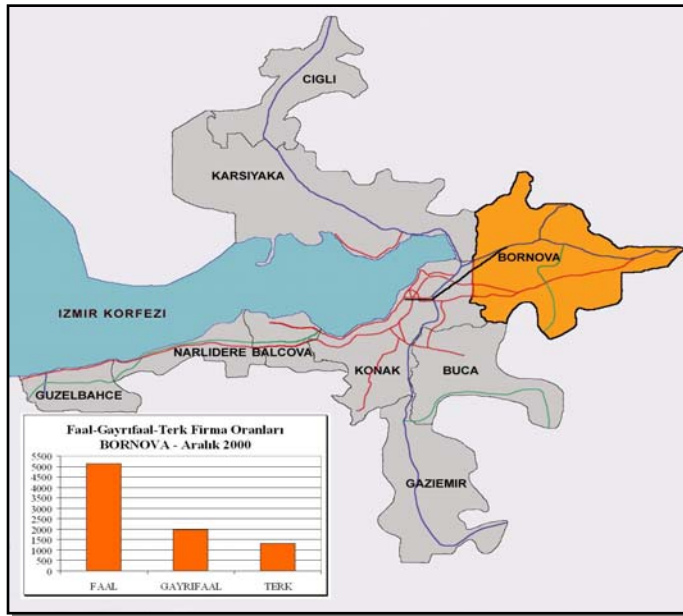

Grafik 4.5 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Balçova-Aralık 2000

4.4.2.2 Bornova İlçesi

İzmir kent merkezine 8 km uzaklıkta bulunan Bornova, 1958 yılında ilçe statüsüne kavuşmuştur. 1955 yılında kurulan Ege Üniversitesi Kampusu sayesinde 1960'lı yıllardan itibaren giderek öğrenci kenti olmaya başlamış, Tıp Fakültesi Hastanesi'nin Ege bölgesi ve yurt çapında büyümesi ve gelişmesi, ilçeyi bir çekim merkezi haline getirmiştir. Bunun yanı sıra, iki büyük askeri birliğin ilçe içinde yer alması ve yakın çevresindeki iki hakim aksın (Kemalpaşa Ovası ve Işıkkent) sanayi bölgeleri olarak saptanması ve dört sanayi sitesinin yerleşim alanı içinde bulunması, Bornova'nın gelişiminde bugün ve gelecekte etkili olacak unsurların başında gelmektedir (İzmir Ticaret Odası, 2000). Perakende ticaret sektörüne yönelik

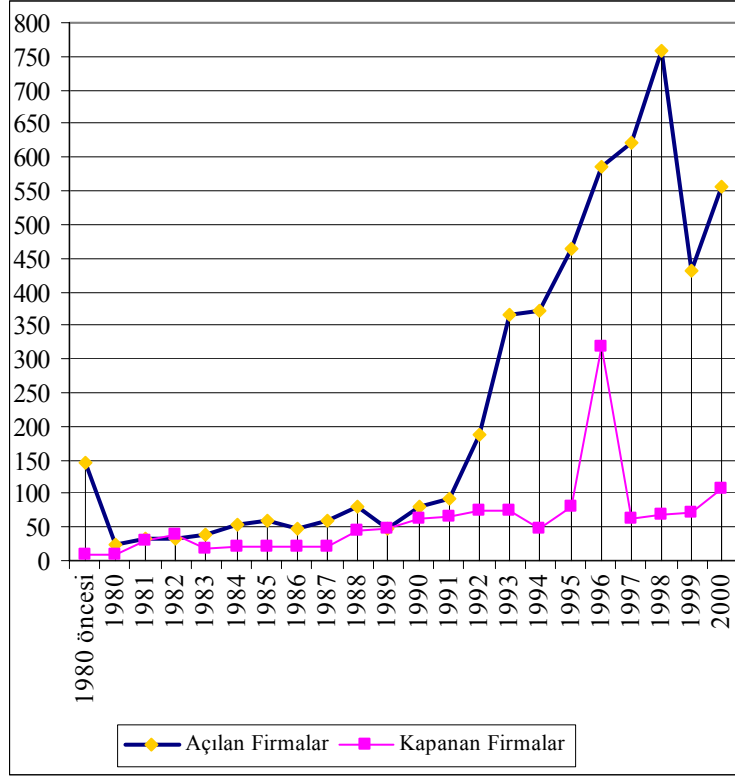
yatırımlar 1994 yılından itibaren hız kazanmış ve kentin doğu gelişme aksı üzerinde yer alan Bornova ilçesinde **bir** hipermarket (Kipa), **bir** büyük alışveriş merkezi (EGS Park) ve **bir** yapı market (Koçtaş) kurulmuştur.

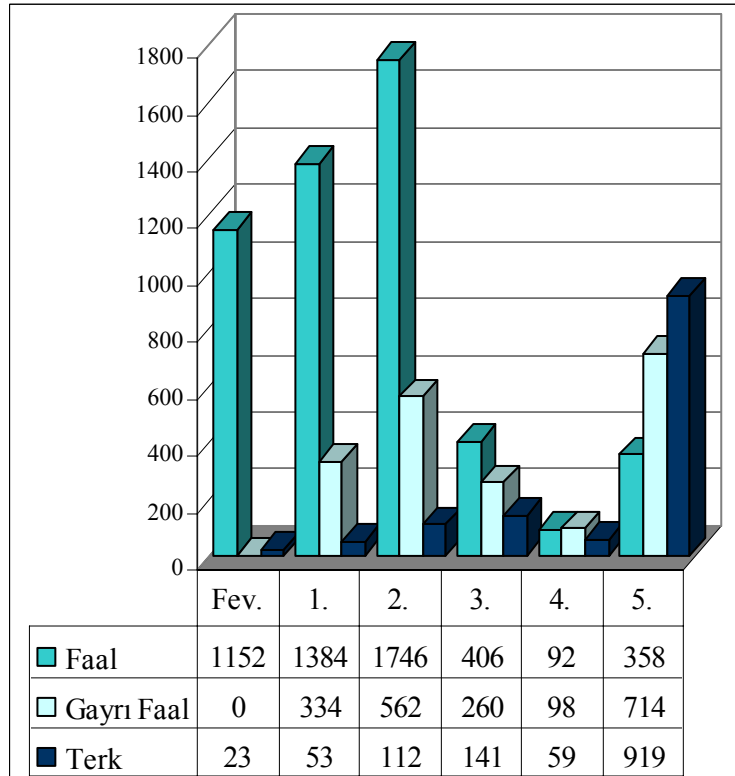
Yapılan analizler Bornova ilçesine kayıtlı 8413 firmanın 5138'inin faal, 1968'inin gayri faal ve 1307'sinin kapanan firmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma alanı içerisinde en fazla faal firmaya sahip ikinci ilçe konumunda olan Bornova ilçesi, toplam faal firmaların %17,6'sını içermektedir.

Şekil 4.10 Bornova ilçesinde yer alan firma oranları

İlçede faal durumda bulunan firmaların meslek grupları arasındaki dağılımına ilişkin analizler, faal firmaların yaklaşık %20'sinin sırasıyla üç meslek grubunda; **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** (422 firma-%8,2), **43A-Kara Taşımacılığı Grubu** (327 firma-%6,3) ve **17-Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu** (242 firma-%4,7)'nda faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tablo 4.3). Gayri faal firmaların meslekler arası dağılımında da benzer bir sıralamanın olduğundan söz etmek mümkündür. 1968 firmanın %24'ü sırasıyla **61A** (252 firma-%12,8), **17** (114 firma-%5,8) ve **43A** (106 firma-%5,4) numaralı meslek gruplarına üye firmalardan oluşmaktadır. Öte yanda terk firma kategorisinde yapılan analizler en yüksek kapanma oranının **61A** grubuna dahil firmalar arasında (134 firma-%10,2) olduğunu, bunu **51-Oto Yedek Parça Satış Yerleri Grubu**'nun (78 firma-%6) izlediğini ortaya koymuştur. (Tablo 4.4 ve 4.5).

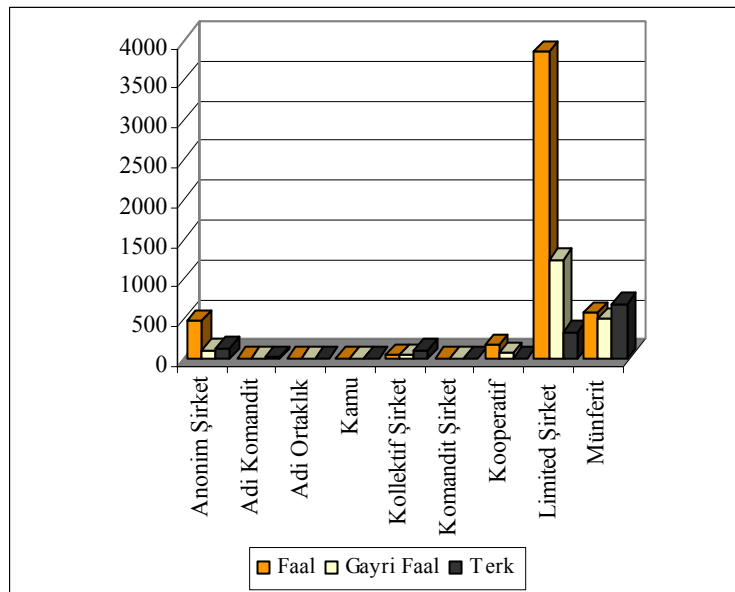
Grafik 4.6 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Bornova-Aralık 2000

Grafik 4.7 Sermaye derecelerine göre firmalar Bornova-Aralık 2000

Firmaların kuruluş yılları esas alınarak yapılan değerlendirmeye göre, 1980 yılına kadar ilçede İZTO'ya kayıtlı 147 firmanın olduğu belirlenmiştir. 1992 yılına kadar açılan firma sayısı yıllar itibariyle birbirine yakın değerlerde iken, 1992 yılında açılan firma sayısı bir önceki yılın iki katından fazla olmuştur. Nitekim, doğrusal artış devam etmiş ve 1998 yılında açılan 758 firma ile en üst değerine ulaşmıştır (Grafik 4.6). İşletmelerin kapanış tarihleri göz önüne alındığında, 1981-1995 yılları arasında kapanan firma sayısının yıllık ortalama 44 iken, 1996 yılında 318'e çıktığı tespit edilmiştir. Takip eden yıllarda bu oran normal değerine inmiş ancak 2000 yılından itibaren tekrar artışa geçmiştir.

Firmaların sermaye derecelerine göre dağılımlarına bakıldığında faal durumda bulunan 5138 firmanın yaklaşık %83'ünün sırasıyla 2. derece, 1. derece ve Fevkalade kategorisinde yer aldığı görülmektedir (Grafik 4.7). Gayri faal durumda bulunan firmaların önemli bir bölümünün (%65) sırasıyla 5. ve 2. derece firmalar olduğu ve en yüksek kapanma oranının (%70) 5. derece firmalar arasında gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Firmaların hukuksal örgütlenme yapılarını dikkate alan değerlendirmeler; faal ve gayri faal firmaların önemli bir bölümünün (%75 ve %68) "Limited Şirket" kategorisinde olduğunu, kapanan firmaların %53'ünün ise münferit işletmeler kategorisinde yer alan firmalar olduğunu ortaya koymuştur (Grafik 4.8).

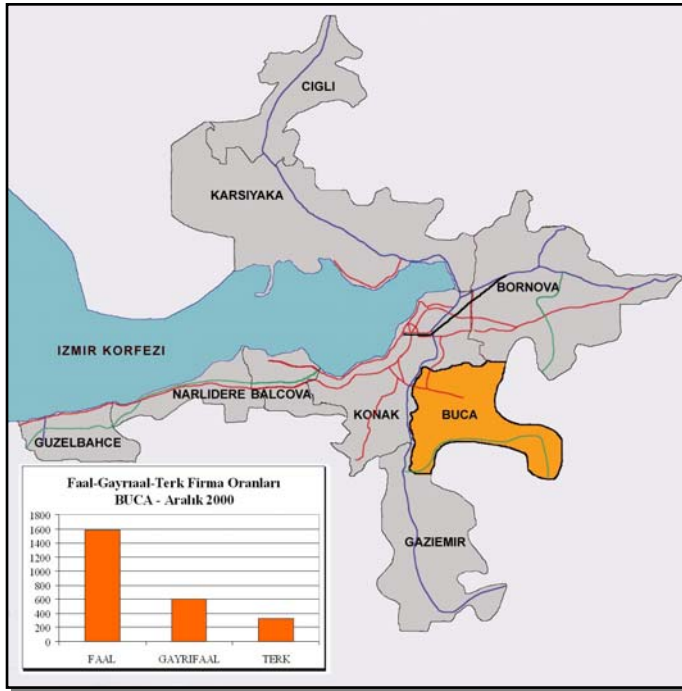
Grafik 4.8 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Bornova-Aralık 2000

4.4.2.3 Buca İlçesi

İzmir'in 9 km. güneydoğusunda kurulan ve kentin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Buca, 04.07.1987 tarihinde yürürlüğe giren 3392 sayılı yasa ile ilçe olmuştur. Dokuz Eylül Üniversitesi'nin kampus alanının bulunması ve ilçede yer alan EVKA ve benzeri toplu konut alanlarının varlığı, ilçeye göçü son yıllarda hızlandırmıştır. Buca ilçesi, ekonomik canlılığına 1950 yılından sonra kavuşmuştur. 19. yüzyılda daha çok azınlıkların ve yabancıların çalıştığı ilçe ekonomisi bugün ticaret, küçük sanayi, ziraat, hayvancılık ve orman ürünlerine dayanmaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2000).

Buca ilçesi sınırları içerisinde herhangi bir hipermarket veya alışveriş merkezi oluşumu henüz gerçekleşmemiştir ancak anahtar sektör grubu ile ilgili olarak ilçede Büyükşehir ve İlçe Belediyesince onaylanan bir tekstil sanayi sitesi yatırımı söz konusudur. **Adatepe Tekstil Sanayi Sitesi**; Ege Giyim Sanayicileri Derneği üyelerince kurulan Ege Giyim Sanayicileri Yapı Kooperatifi tarafından 350.000 m²'lik alanda tasarlanmıştır. Tüm inşaatlar tamamlandığında toplam 260.000 m² üzerine kurulacak 94 adet konfeksiyon fabrikasına sahip bu bacasız sanayi merkezinin Ortadoğu ve Avrupa'nın hazır giyim sektöründeki yeni odak noktası olması ve Türkiye hazır giyimine kaliteli mal sunulması hedeflenmektedir. Bölgede her türlü örgü, dokuma konfeksiyon üretiminin yanı sıra etiket ve aksesuar üretiminin de yapılması planlanmıştır (İzmir Ticaret Odası, 2000).

Ticaret sicil verilerine göre 2000 yılı sonu itibariyle Buca ilçesinde 2505 firma kayıtlı bulunmaktadır. Bunların 1578'i faal, 600'ü gayri faal, 327'si de kapanan firmalar kategorisindedir. Toplam faal firmaların %5,4'ünü sınırları içerisinde barındıran Buca ilçesi, inşaat sektörünün yoğun olduğu bir ilçedir. Yıllar öncesinde sayfiye yeri, bağlar ve ormanlıkların bulunduğu bölge olarak bilinen ilçede hızlı göçün sonucu yerleşim alanları artmıştır. Nitekim firmaların meslek grupları arasındaki dağılımına ilişkin yapılan analizler de bu durumu doğrular niteliktedir.

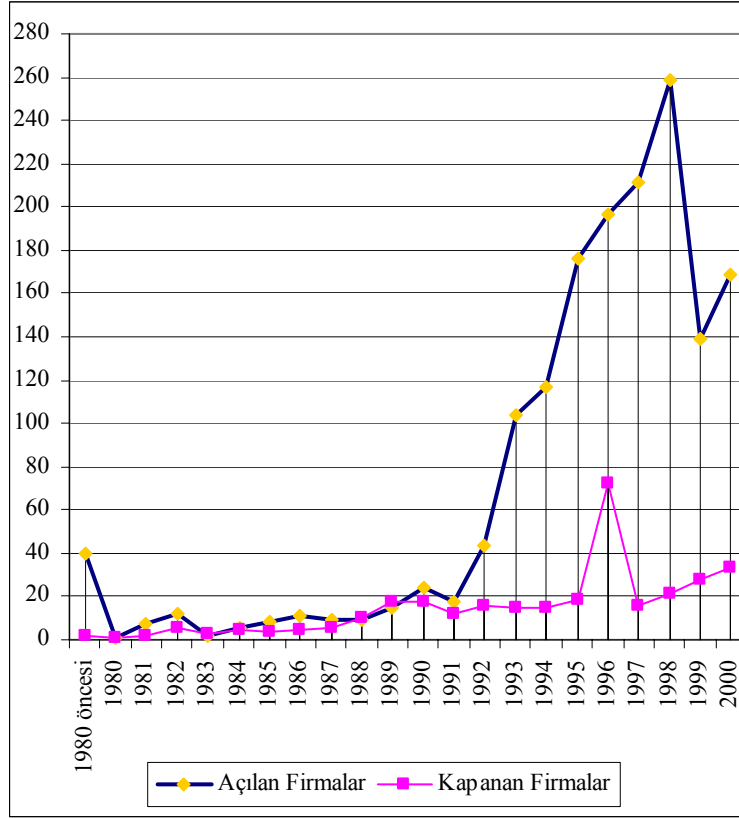

Şekil 4.11 Buca ilçesinde yer alan firma oranları

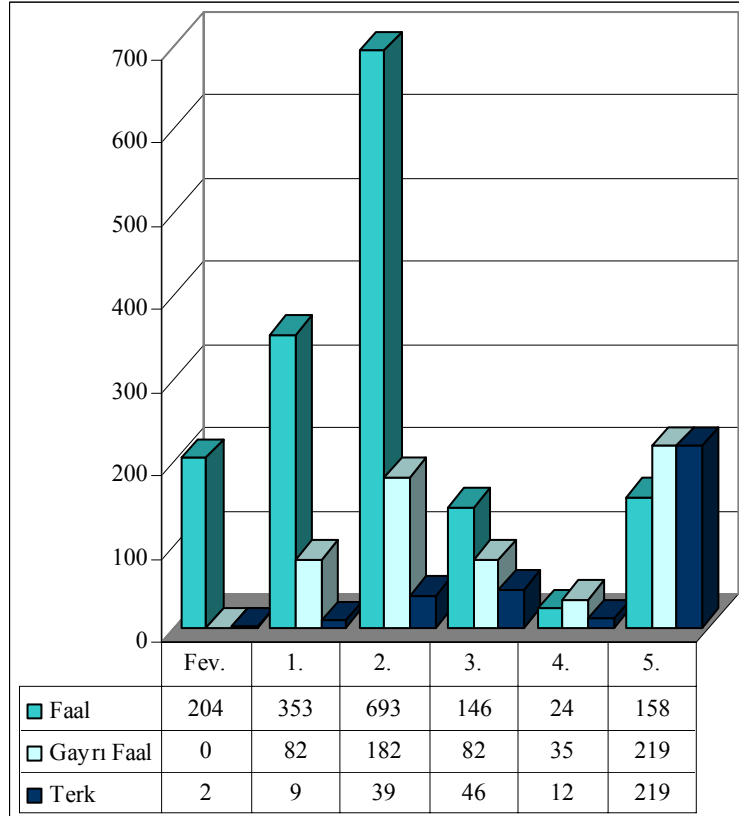
Faal firmaların ağırlıklı olarak **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** (215 firma-%13,6), ve **27-Mobilya Grubu** (132 firma-%8,4)'na dahil olduğu belirlenmiştir (Tablo 4.3). Gayri faal ve terk kategorisine giren firmaların da benzer şekilde **61A** meslek grubunda yoğunlaştığı (103 firma-%17 ve 50 firma-%15) tespit edilmiştir (Tablo 4.4 ve 4.5).

Firmaların kuruluş yıllarına ilişkin yapılan değerlendirmede; 1980 yılından önce 80 adet firmanın ilçede işletmeye açıldığı ve 1992 yılına kadar yılda ortalama 10 adet firmanın faaliyete geçtiği belirlenmiştir. 1992 yılından itibaren firma kuruluşları hız kazanmış ve 1992-1998 yılları arasında geçen yedi yıllık süreçte 1108 firma kurulmuştur. Firma kapanış tarihlerine ilişkin yapılan analizler ise 1996 yılına kadar ortalama 10 olan kapanan firma sayısının, 1996 itibarıyla 72'ye çıktığını, takip eden dört yıl boyunca ise ortalama kapanan firma sayısının 24'e düştüğünü, ancak bu haliyle bile kapanan firma oranının 1996 yılı öncesinde belirlenen ortalama değer iki katından fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Grafik 4.9).

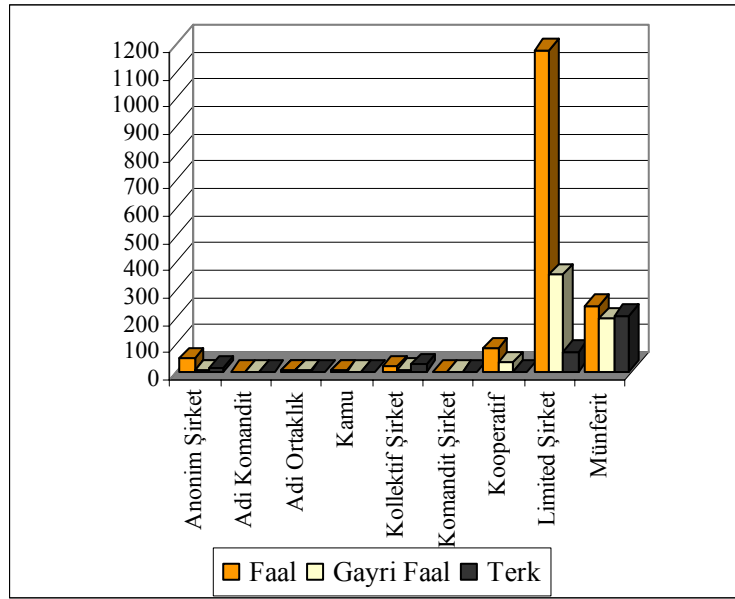
Sermaye derecelerine göre firma dağılımları incelendiğinde, faal durumda bulunan 1578 adet firmanın %44'ünü 2. derece, %22'sini ise 1. derece firmaların oluşturduğu görülmektedir (Grafik 4.10). Gayri faal firmalara ilişkin yapılan değerlendirmede; 5. derece (%36) ve 2. derece firmaların (%30) çoğunlukta olduğu, terk firmalar özelinde ise benzer bir dağılımla kapanan firmaların %67'sinin 5. derece firmalar olduğu belirlenmiştir.

Grafik 4.9 Yıllar itibarıyla açılan ve kapanan firmalar Buca-Aralık 2000

Grafik 4.10 Sermaye derecelerine göre firmalar Buca-Aralık 2000

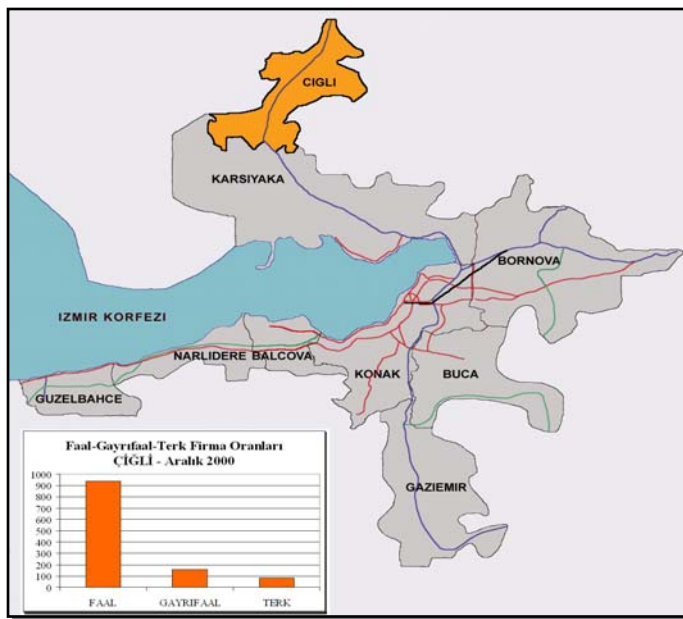
Grafik 4.11 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Buca-Aralık 2000

Hukuksal örgütlenmelerine göre firma dağılımları, faal (1179 firma-%75) ve gayri faal (355 firma-%59) firmalar kategorisinde Limited Şirketlerin en fazla paya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Terk firmalara ilişkin yapılan değerlendirmede ise en yüksek kapanma oranının “Münferit” işletmelerde olduğu (205 firma-%63) belirlenmiştir (Grafik 4.11).

4.4.2.4 Çiğli İlçesi

1980 yılı sonunda ilan edilen olağanüstü hal sürecinde Büyük Çiğli, Belediye meclis kararı olmaksızın, İzmir belediyesine bağlanmış ve daha sonra da Karşıyaka ilçesi merkez belediyesi sınırları içine alınmıştır. Karşıyaka belediyesine bağlı yerleşim alanlarının dağınıklığı ve Karşıyaka nüfusunun fazla olması nedeni ile 1580 sayılı Belediye kanununun 10. maddesine göre Büyük Çiğli yerleşim biriminde belediye şubesi kurulmuş ve buradaki belediye hizmetleri bu şube vasıtası ile karşılanmıştır. Çiğli ile Karşıyaka sınırlarının ayrılması 1992 yılında gerçekleşmiş, Büyük Çiğli ilçe haline gelerek Çiğli adını almış ve yasa gereği yeniden belediye teşkilatı kurulmuştur (İzmir Ticaret Odası, 2000).

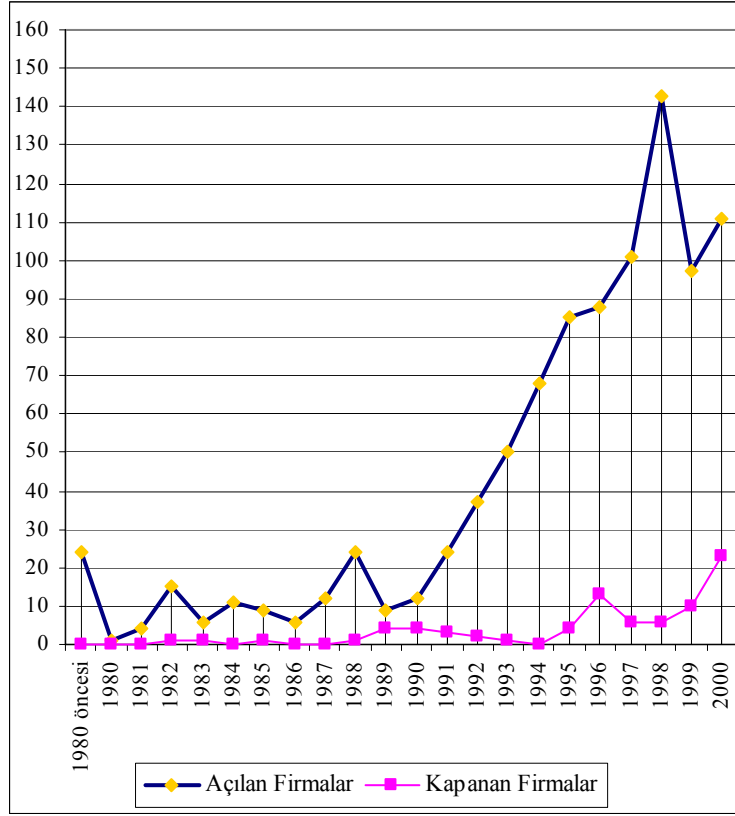
İzmir'in kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan Çiğli ilçesi, 1984-1989 yılları arasında Ege-Koop tarafından gerçekleştirilen 8548 konutluk, 1987-1989 yılları arasında İzmir Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde gerçekleştirilen 3120 konutluk ve Çiğli-Koop tarafından gerçekleştirilen 5108 konutluk toplu konut alanları gelişimine sahne olmuştur (Koç, 2001). İzmir'in eski yerleşim birimlerinden biri olan ilçe, sanayileşme açısından en dinamik ilçelerden biridir ve ülkemizin en büyük organize sanayi bölgelerinden biri olan Atatürk Organize Sanayi Bölgesi bu ilçede yer almaktadır. Bu dinamizm yeni tüketim alanları özelinde de geçerlidir. Kentin kuzey gelişme aksı olarak tarif edilen alanda yer alan ilçede, **bir** hipermarket (Tansaş) ve içinde hem hipermarket hem de mağazaları barındıran **iki** büyük alışveriş merkezi (Kipa, Carrefour) bulunmakta ve İzmir kent bütünü içerisinde önemli bir çekim noktası oluşturmaktadır.

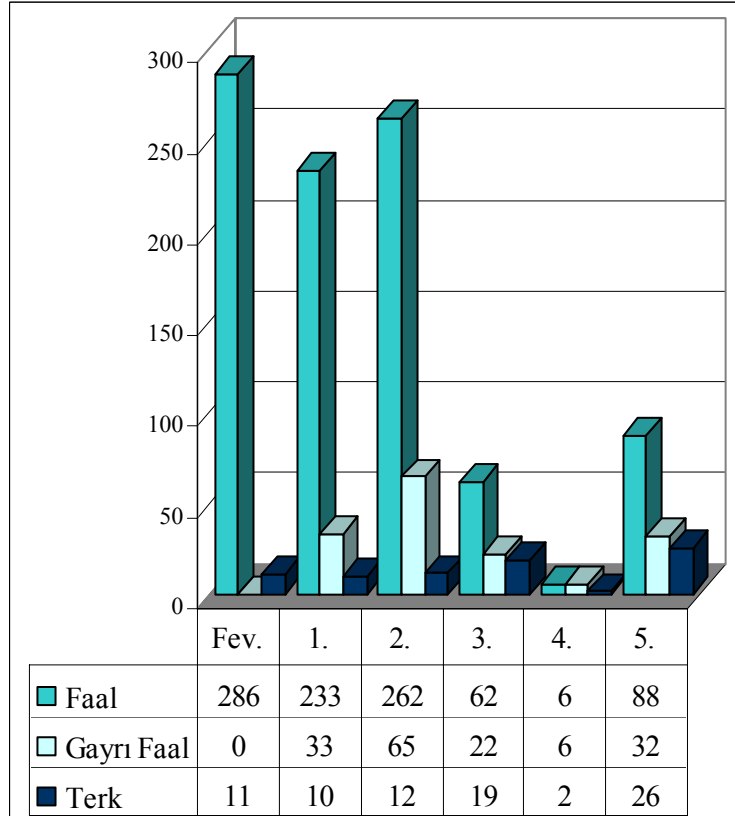
Şekil 4.12 Çiğli ilçesinde yer alan firma oranları

Aralık 2000 kesitinde Çiğli ilçesine 1175 firmanın kayıtlı olduğu, bunlardan 937'sinin faal, 158'inin gayri faal ve 80'inin kapanan firmalar olduğu belirlenmiştir. Çalışma alanı genelindeki toplam firmaların %1,9'unun yer aldığı ilçedeki faal firma oranı, toplam faal firmaların %3,2'sini oluşturmaktadır.

İlçede yer alan firmaların meslek grupları arasındaki dağılımı çeşitlilik göstermektedir ancak yapılan değerlendirmeler ilk iki sırayı **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** (105 firma, %11,2) ile **17-Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu** (52 firma, %5,5)'na dahil firmaların oluşturduğunu ortaya koymuştur (Tablo 4.3). Gayri faal ve terk firma kategorilerinde de benzer dağılım geçerliliğini korumakta ve firmaların büyük bölümü (%16 ve %15) **61A** meslek grubunda yoğunlaşmaktadır (Tablo 4.4 ve 4.5).

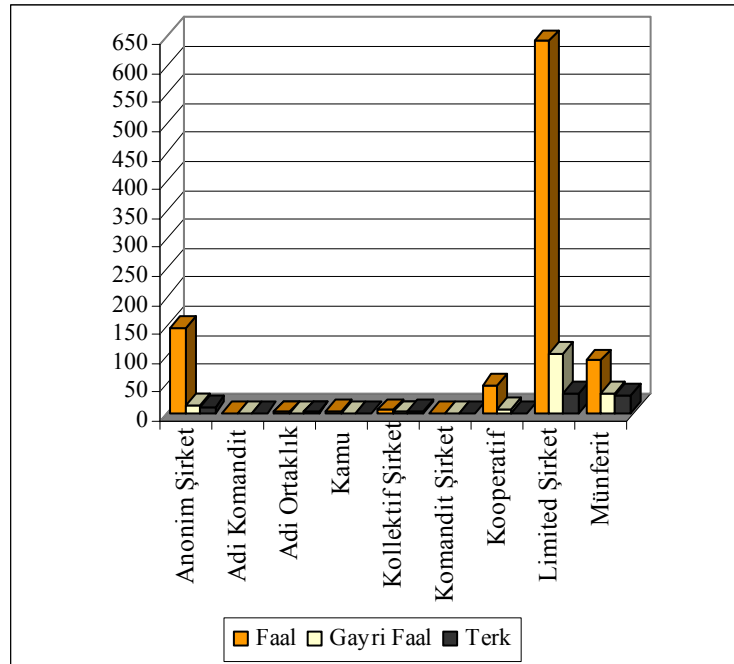
Grafik 4.12 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Çiğli-Aralık 2000

Grafik 4.13 Sermaye derecelerine göre firmalar Çiğli-Aralık 2000

Firmaların kuruluş yıllarına ilişkin yapılan analizler, 1980 yılına kadar İZTO'ya kayıtlı 24 firma bulunduğunu, 1980'li yıllarda bu sayının 97'ye ulaştığını ve 1990'dan itibaren sürekli bir artış içine girdiğini göstermektedir. Asıl artışın 1995-2000 yılları arasındaki dönemde gerçekleştiği ve altı yılda kurulan firma sayısının 625'e ulaştığı tespit edilmiştir. Firma kapanış yıllarını esas alan değerlendirmeler, 1996 yılında ekonomi alanında yaşanan krizin etkisinin Çiğli ilçesinde diğer ilçelere oranla daha az etkili olduğunu ve terk firma kategorisindeki 80 firmanın %16'sının (13 firma) bu tarihte ticari etkinliklerine son verdiğini ortaya koymuştur (Grafik 4.12).

Sermaye derecelerine göre firma dağılımları, faal firmaların büyük çoğunluğunu (%83,5) sırasıyla Fevkalade (%30,5), 2. derece (%28) ve 1. derece (%25) niteliğindeki firmaların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Gayri faal firmalar özelinde %41'lik pay ile 2. derece firmaların çoğunlukta olduğu, terk firmalar özelinde yapılan analizler sonucunda kapanan işletmelerin 1., 2., 3., 5. derece ve Fevkalade kategorileri arasında hemen hemen eşit bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Grafik 4.13). Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firma dağılımları ise; faal ve gayri faal firmaların önemli bir bölümünün (%68,5 ve %64,5), "Limited Şirket"ler olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde kapanan firmaların da büyük çoğunluğunun ise Limited Şirket (%41) ve Münferit işletmelerden (%39) oluştuğu görülmektedir.

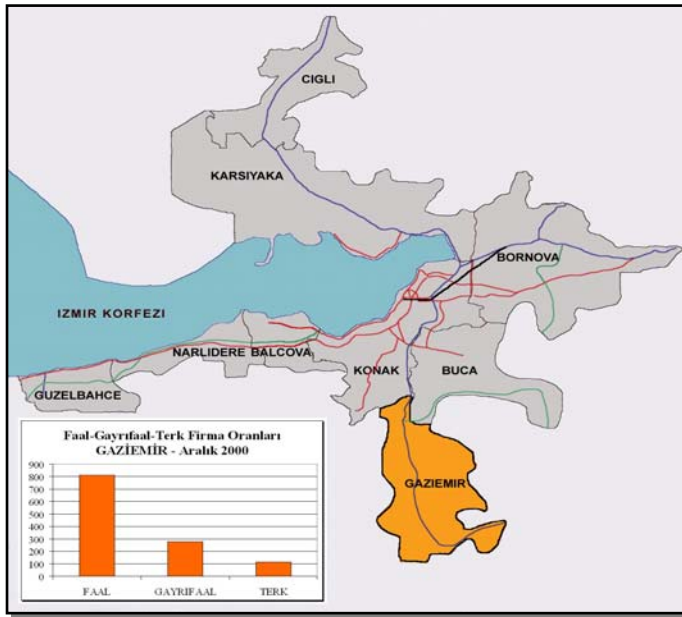

Grafik 4.14 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Çiğli-Aralık 2000

4.4.2.5 Gaziemir İlçesi

İzmir'in 11 km güneyinde, İzmir-Aydın karayolu üzerinde yer alan Gaziemir ilçesinde sanayi, ticaret ve hizmet sektörü son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Özellikle 1970'lerden itibaren ilçe, mobilya ve tekstil sektörünün hakim olduğu bir sanayi ve ticaret merkezi kimliğine bürünmeye başlamıştır. İlçede 2.200.000 m²'lik bir alan üzerinde 1989 tarihinde kurulan ve sekiz bölüm halinde geliştirilen Ege Serbest Bölgesi, Adnan Menderes Hava Limanı, Emlak Bankası Konutları, ve İzmir-Aydın karayolu üzerinde bulunan sanayi ve ticaret alanlarının varlığı, Gaziemir'in kentsel yapılanma sürecini hızlandıran faktörlerdir (İzmir Ticaret Odası, 2000).

Gaziemir ilçesi İzmir ili güney gelişme aksı üzerinde yer alması ve sahip olduğu diğer potansiyelleri nedeniyle, son yıllarda yerel ve yabancı sermayenin gözde yatırım alanlarından biri olmuştur. Halihazırda ilçede hipermarket niteliğinde **dört** işletme (Kipa, Migros, Tansaş, Metro) hizmet vermektedir.

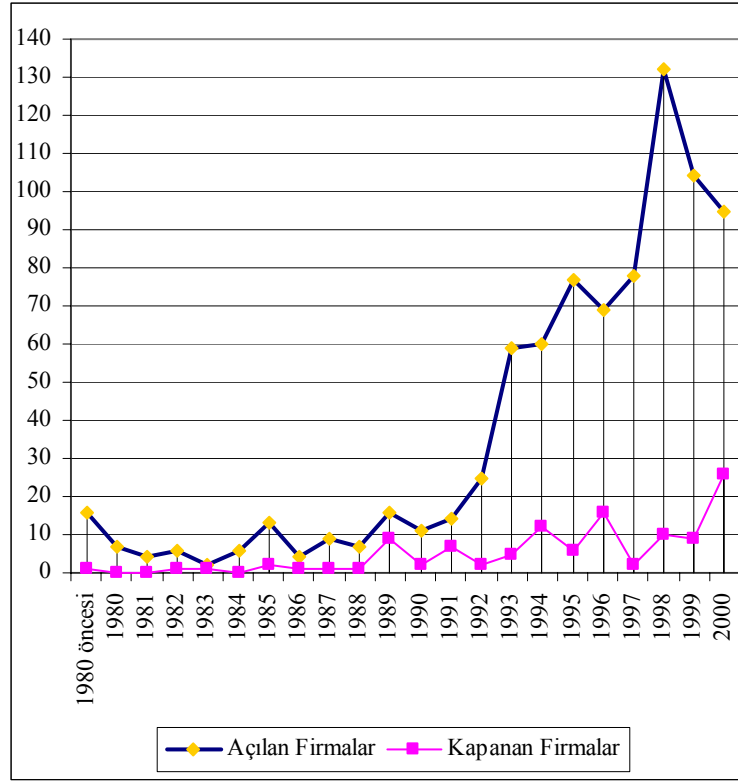

Şekil 4.13 Gaziemir ilçesinde yer alan firma oranları

Ticaret sicil verilerine göre Aralık 2000 tarihi itibarıyla Gaziemir ilçesinde 1208 firma kayıtlı bulunmaktadır. Bu firmaların 814'ü faal, 280'i gayri faal, 114'ü de kapanan firmalar kategorisindedir. Faal firma sayısı açısından Gaziemir ilçesi toplam faal firmaların %2,8'ini sınırları içerisinde barındırmaktadır.

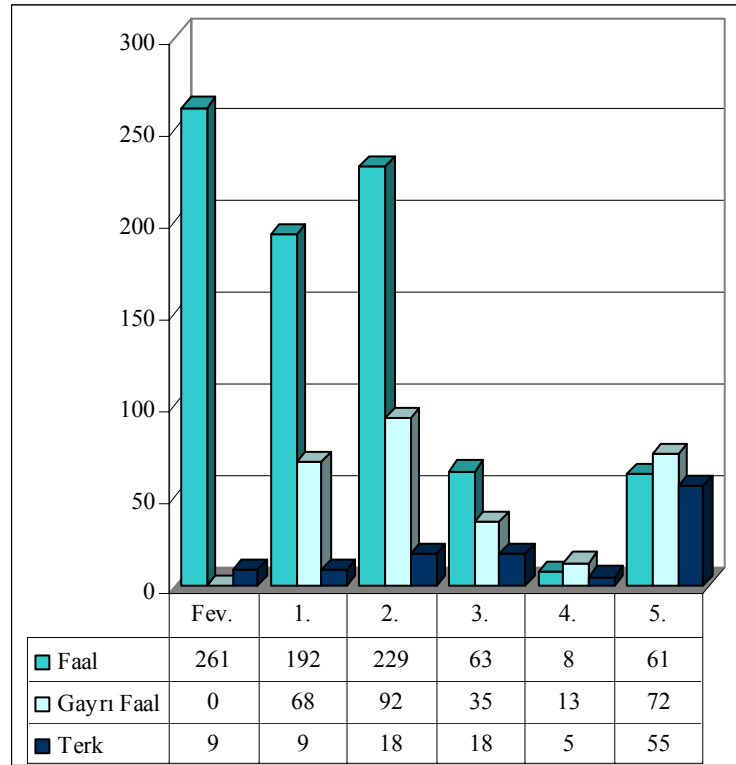
Firmaların meslek grupları arasındaki dağılımına göre, faal firmalar **68-Çeşitli Maddeler İthalatı Grubu** (125 firma-%15), **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** (57 firma-%7) ve **27-Mobilya Grubu** (53 firma-%6,5)'nda yoğunlaşmaktadırlar

(Tablo 4.3). Gayri faal firmalar özelinde gerçekleştirilen analizler, bu kategorideki firmaların en fazla **68** numaralı meslek grubunda (%12) yoğunlaştığını, terk firmalar özelinde ise en yüksek kapanma oranının **17-Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu**'na dahil firmalar arasında (%10) olduğunu ortaya koymuştur (Tablo 4.4 ve 4.5).

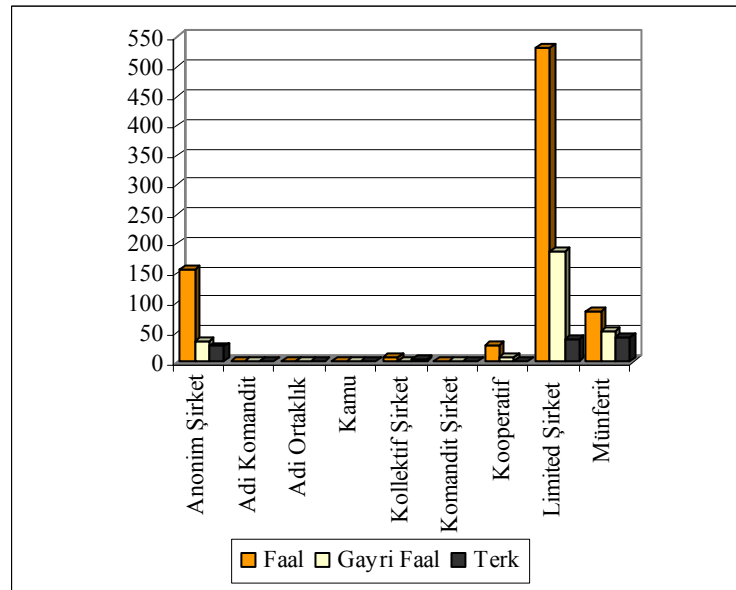

Grafik 4.15 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Gaziantep-Aralık 2000

Firma kuruluş yıllarına ilişkin yapılan değerlendirme, 1980 yılından önce 16 adet firmanın ilçede işletmeye açıldığını ve firma kuruluşlarının belirgin olarak 1992 yılından itibaren artışa geçtiğini ve 1998'de açılan 132 firma ile bu oranın en üst değerine ulaştığını ortaya koymaktadır. Firma kapanış oranlarına ilişkin yapılan değerlendirme, ilçede 1996 ve 2000 yıllarında kapanış oranının üst değerlere ulaştığını göstermektedir (Grafik 4.15). Firmaların sermaye derecelerinin belirlenmesine yönelik yapılan analizlerin sonunda, faal durumda bulunan 814 firmanın %32'sinin Fevkalade, %52'sinin ise 1. ve 2. derece kategorisine dahil firmalar olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.16). Analizler gayri faal firmaların %33'ünün 2. derece, %26'sının 5. derece firmalar olduğunu, kapanan firmaların ise ağırlıklı olarak 5. derece firmalar olduğunu (%48) ortaya koymuştur.

Grafik 4.16 Sermaye derecelerine göre firmalar Gazimir-Aralık 2000

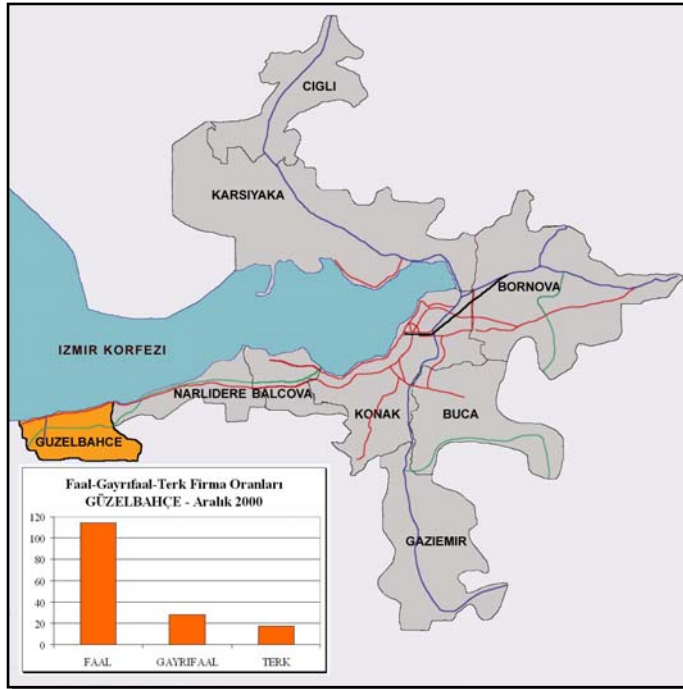

Grafik 4.17 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Gazimir-Aralık 2000

Firmaların hukuksal örgütlenme yapılarını konu alan analizler, Gazimir ilçesinde de diğer ilçelerde olduğu gibi “Limited Şirket”lerin faal ve gayri faal firmalar kategorisinde yaklaşık %67’lik bir oranla başı çektiğini göstermektedir. Kapanan firmaların ise %68’i Limited Şirket ve Münferit işletmeler niteliğindeki firmalardır (Grafik 4.17).

4.4.2.6 Güzelbahçe İlçesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Urla'ya bağlı bir bucak olan Klizman'ın adı, 1958 yılında Güzelbahçe olarak değiştirilerek köyleri ile birlikte Urla'dan ayrılmış ve İzmir-Merkez kazasına bağlanmıştır. İzmir kent merkezine 24 km uzaklıkta olan ilçenin ağırlıklı olarak ikinci konut alanlarından oluşmasına bağlı olarak nüfusu yaz ve kış aylarında değişkenlik göstermektedir. Kent merkezine olan yakınlığı nedeniyle ticari fonksiyonların merkeze kaydığı ilçede ticari etkinlikler son derece durgundur ve hipermarket ya da büyük alışveriş merkezleri niteliğinde büyük ölçekli perakendecilik anlamında herhangi bir gelişim söz konusu değildir (İzmir Ticaret Odası, 2000).

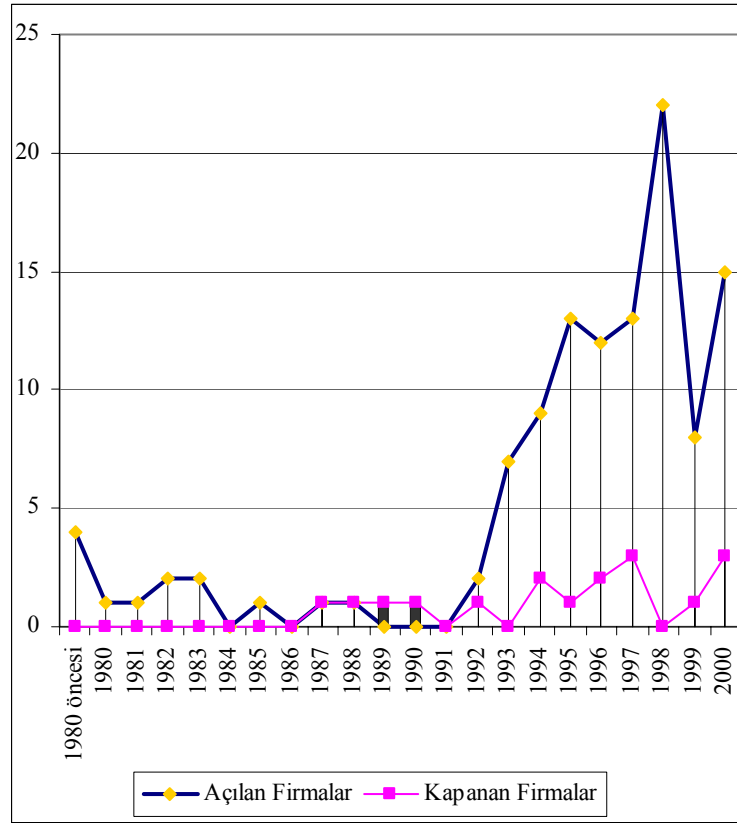

Şekil 4.14 Güzelbahçe ilçesinde yer alan firma oranları

Yapılan analizler sonucunda Güzelbahçe ilçesine 159 firmanın kayıtlı olduğu ve bu oranın analizlere konu olan toplam 59775 firmanın %0,3'üne karşılık geldiği tespit edilmiştir. 114 firmanın faal, 28 firmanın gayri faal ve 17 firmanın terk firmalar kategorisinde yer aldığı ilçede, faaliyet gösteren firmalar toplam faal firmaların %0,4'ünü oluşturmaktadır.

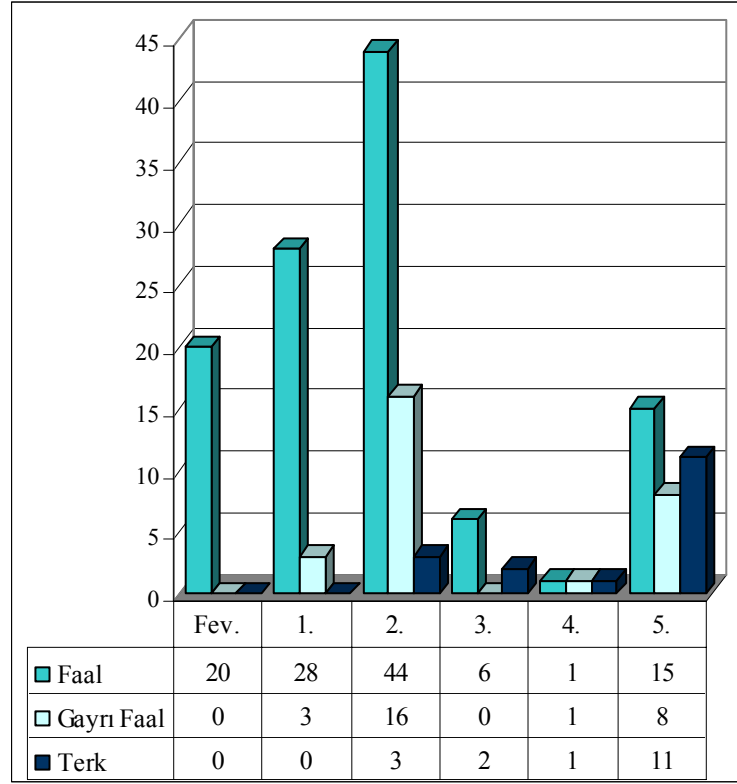
Firmaların meslek grupları arasındaki dağılımına ilişkin analizler, faal firmaların **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu** (17 firma-%15) ve **9B-Deniz Ürünleri Grubu**'nda (16 firma-%14), gayri faal firmaların ise **61A** meslek grubunda (8 firma-%29) yoğunlaştığını göstermektedir. Terk firmalar özelinde ise firma kapanışlarının yoğunlaştığı herhangi bir meslek grubu söz konusu değildir (Tablo 4.3, 4.4 ve 4.5).

Firmaların kuruluş yıllarına ilişkin yapılan değerlendirme, ilçede 1980-1993 yılları arasında yılda ortalama 1.2 olan açılan firma sayısının, 1993 yılından itibaren artış içine girdiğini ve 1998 yılında açılan 22 firma ile en üst değere ulaştığını göstermektedir. Öte yanda firma kapanış oranının diğer ilçelere kıyasla oldukça düşük olduğu görülmektedir (Grafik 4.18).

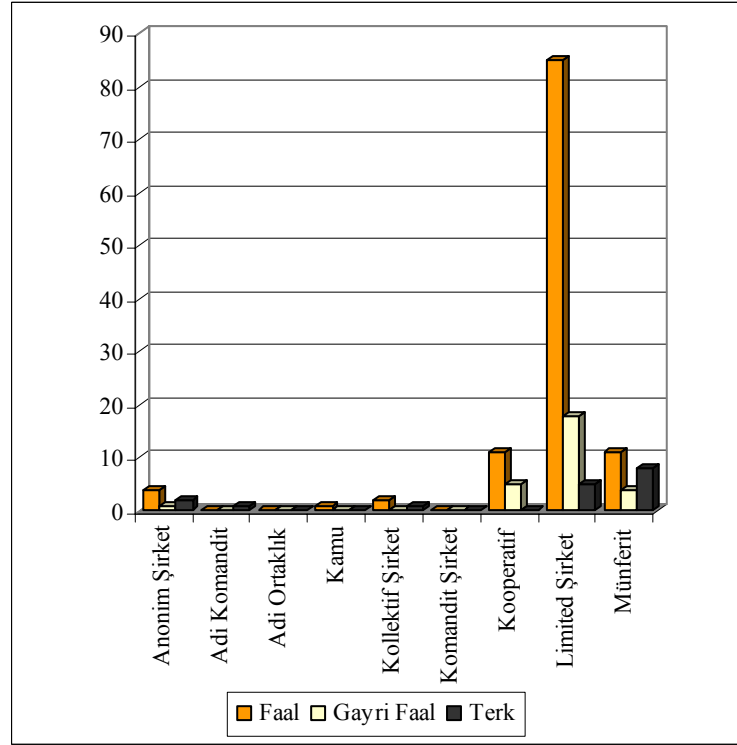

Grafik 4.18 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Güzelbahçe-Aralık 2000

Sermaye derecelerine göre firma dağılımları, faal durumda bulunan firmaların ağırlıklı olarak 2. derece (%38,5) ve 1. derece (%24,5) firmalar olduğunu, gayri faal firmalar kategorisinde ise çoğunluğu (%57) 2. derece firmaların oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan analizler sonucunda, kapanan firmaların %67'sinin 5. derece sermaye aralığına sahip firmalar olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.19). Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firma dağılımları, faal ve gayri faal firmalar kategorisinde Limited Şirketlerin en fazla paya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kapanan firmaların yarıya yakın bir bölümünü ise (%47) Münferit işletmelerin oluşturduğunu tespit edilmiştir (Grafik 4.20).

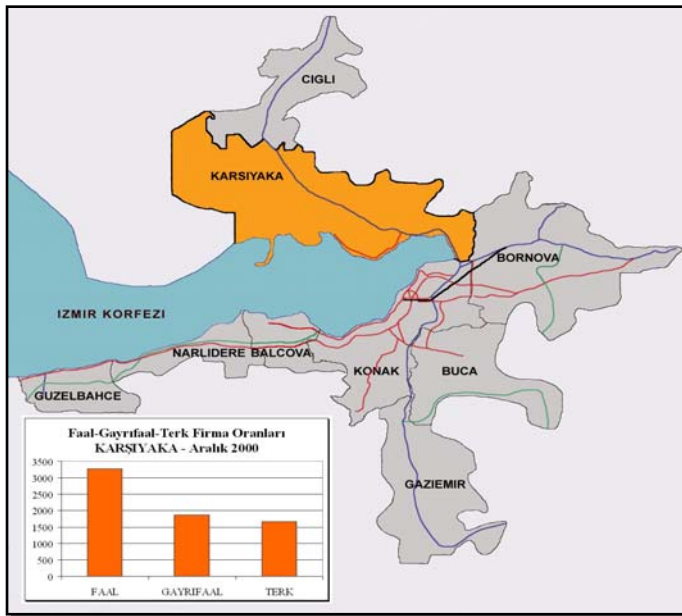
Grafik 4.19 Sermaye derecelerine göre firmalar Güzelbahçe-Aralık 2000

Grafik 4.20 Hukuki örgütlenme yapılarına göre firmalar Güzelbahçe-Aralık 2000

4.4.2.7 Karşıyaka İlçesi

İzmir Körfezi'nin kuzeyinde yer alan ve nüfus açısından İzmir'in ikinci büyük ilçesi olan Karşıyaka'da yerleşim ve ekonomik faaliyetler ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra, ticaret ve sanayi yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Son yıllarda çevre ilçelerden alışveriş amacıyla gelen müşteri potansiyelinin artması, ticari potansiyeli de harekete geçirmiş, Karşıyaka çarşısı il merkezindeki diğer çarşılarla alternatif bir çarşı olma özelliğini almıştır. Kuzey gelişme aksı üzerinde yer alan ilçede hipermarket ve mağazaları içeren **bir** alışveriş merkezi (EGS Park) bulunmaktadır.

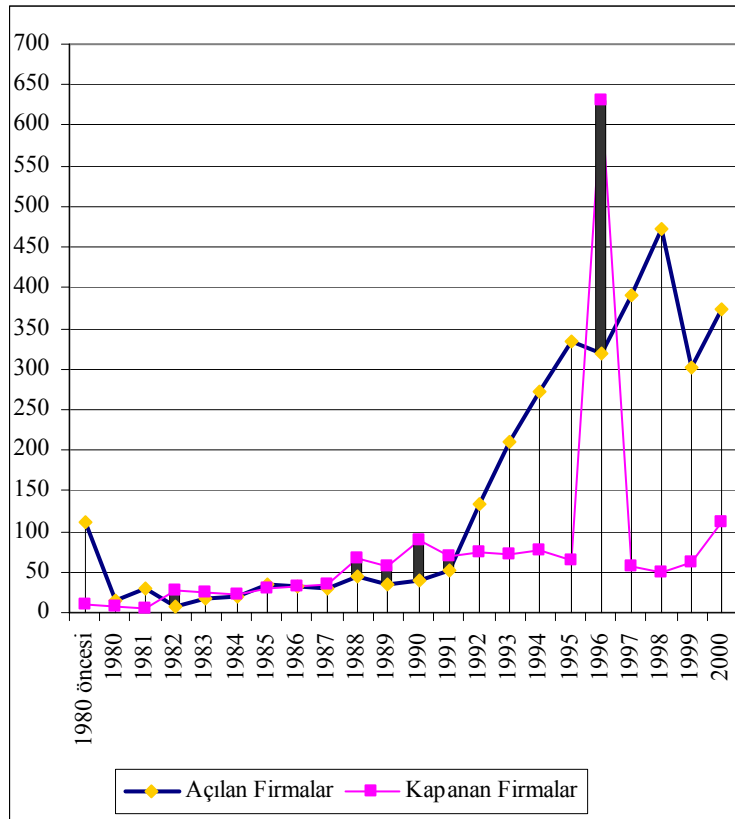
Aralık 2000 tarihi itibariyle Karşıyaka ilçesine kayıtlı 6810 adet firma bulunmaktadır. Konak ve Bornova ilçelerinden sonra en fazla faal firmayı (%11,2) sınırları içinde barındıran üçüncü ilçe konumunda olan Karşıyaka'da 3276 firma faal, 1862 firma gayri faal, 1672 firma da terk firmalar kategorisinde yer almaktadır.

Şekil 4.15 Karşıyaka ilçesinde yer alan firma oranları

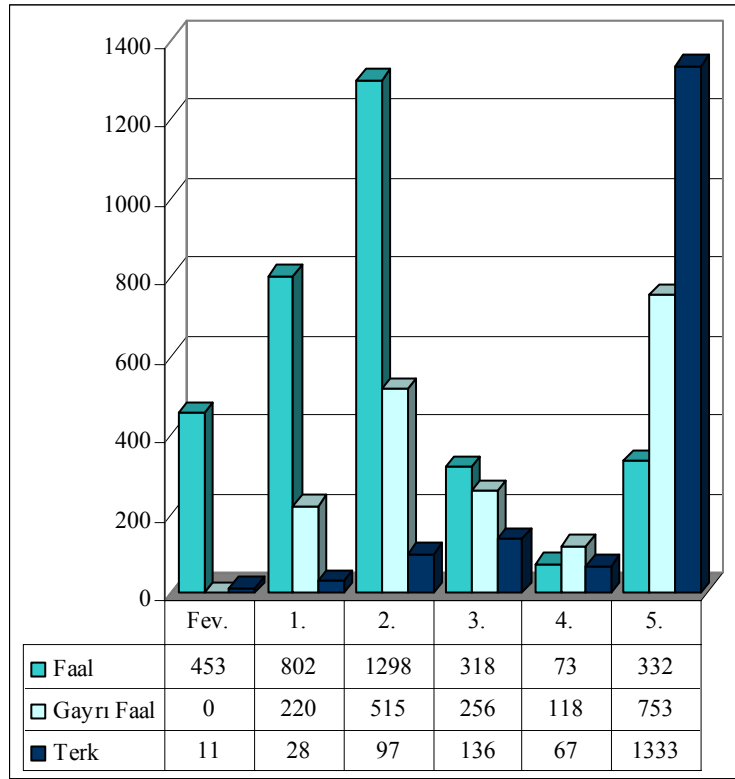
Faal firmalar kategorisinde tüm meslek gruplarının temsil edildiği ilçede, **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu**; faaliyet gösteren 557 firma ve %17'lik payla ilk sırayı almaktadır. Bunu **18-Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu** (122 firma-%3,7) ve **30- Dayanaklı Tüketim Malları Grubu**'na (121 firma-%3,7) dahil firmalar izlemektedir (Tablo 4.3). Gayri faal (373 firma, %20) ve terk firmaların (297 firma, %18) önemli bir bölümünün de **61A** meslek grubuna üye firmalar olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.4 ve 4.5).

Firma kuruluş yıllarına ilişkin yapılan değerlendirmede, 1980 yılına kadar olan dönemde, İZTO'ya kayıtlı olarak Karşıyaka ilçesi sınırları içinde faaliyet gösteren 112 firmanın bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan analizler, 1980-1991 yılları arasında faaliyete geçen firma sayısının yıllık ortalama 29 iken, 1992 yılından itibaren artışa geçtiğini ve bu artışın 1998 yılına kadar devam ettiğini göstermektedir. Firma kapanış yıllarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde, tıpkı Balçova ilçesinde olduğu gibi belirli dönemlerde kapanan firma sayısının yeni kurulan firma sayısının önüne geçtiği görülmüştür. Özellikle 1990 ve 1996'da, o yıl açılan firma sayısının iki katı kadar firmanın kapandığı tespit edilmiştir (Grafik 4.21).

Firmaların sermaye derecelerinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen analizler; faal firmaların %40'ının 2. derece, %25'inin ise 1. derece firmalar niteliğinde olduğunu, gayri faal firmalar özelinde ilk sırayı %40, terk firmalar kategorisinde ise %80 ile 5. derece firmaların aldığını ortaya koymuştur (Grafik 4.22).

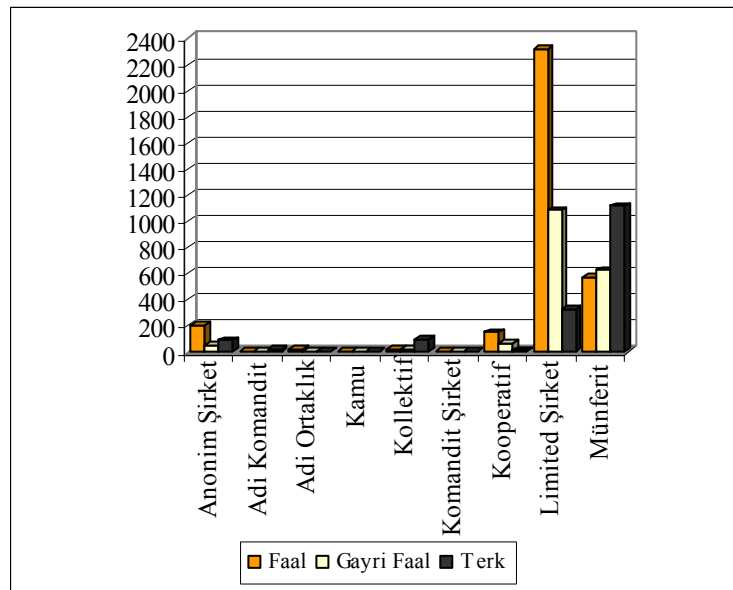

Grafik 4.21 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Karşıyaka-Aralık 2000

Grafik 4.22 Sermaye derecelerine göre firmalar Karşıyaka-Aralık 2000

Hukuksal örgütlenme yapılarına göre değerlendirildiğinde, faal firmaların %71'inin, gayri faal firmaların ise %58'inin "Limited Şirket" kategorisinde olduğu, kapanan firmaların %67'sinin ise "Münferit" işletmeler kategorisinde olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.23).

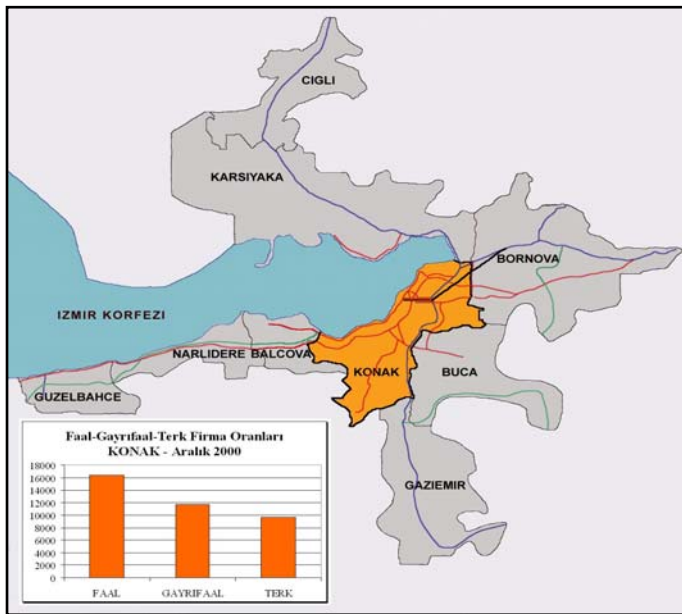

Grafik 4.23 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Karşıyaka-Aralık 2000

4.4.2.8 Konak İlçesi

İzmir ili merkez ilçesi durumunda olan Konak, 04.07.1987 tarih ve 19507 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3392 sayılı kanunla ilçe olmuştur. İlçe; İzmir’in tam merkezinde yer alması ve çeşitli kamu, özel kurum ve kuruluşların idare merkezlerinin burada yer seçmesine bağlı olarak, sanayi ve ticaret ağırlıklı bir gelişme göstermiştir.

Konak Meydanı ve özellikle Kemeraltı olarak anılan çarşı, toptan ve perakende ticaret açısından gösterdiği performans ile İzmir’in en önemli ticaret merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Tonoz ve kubbeli dükkanların yanı sıra; modern iş merkezleri, mağazaları, sinemaları ve kafeteryaları ile her türlü alışverişe hitap edebilen bir merkez niteliğindedir. Bölgede geleneksel sanayi dalı özelliği taşıyan gıda, tekstil, tütün ve kurutulmuş sebze-meyve sanayinin yanı sıra imalat sanayinin hemen hemen her dalı ile ilgili iş yerleri mevcuttur. Ancak dokuma ve giyim sanayi ağırlıklı bir yer tutmaktadır. İlçe sınırları içerisinde bulunan çarşılar ve iş merkezleri de ticari sirkülasyonun hızlanmasını ve artmasını sağlamaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2000). İlçede mağaza ve sinema salonlarını barındıran **iki** büyük alışveriş merkezi (Konak Pier ve Orkide) faaliyet göstermektedir.

İBŞB genelinde en fazla firmayı (%63,2) sınırları içinde barındıran Konak ilçesine 37800 firma kayıtlı bulunmaktadır. Aralık-2000 tarihi itibariyle 16372 firma faal, 11747 firma gayri faal, 9681 firma ise kapanmış durumdadır. Çalışma alanı genelindeki toplam faal firmaların %56,2’si Konak ilçesinde yer almaktadır.

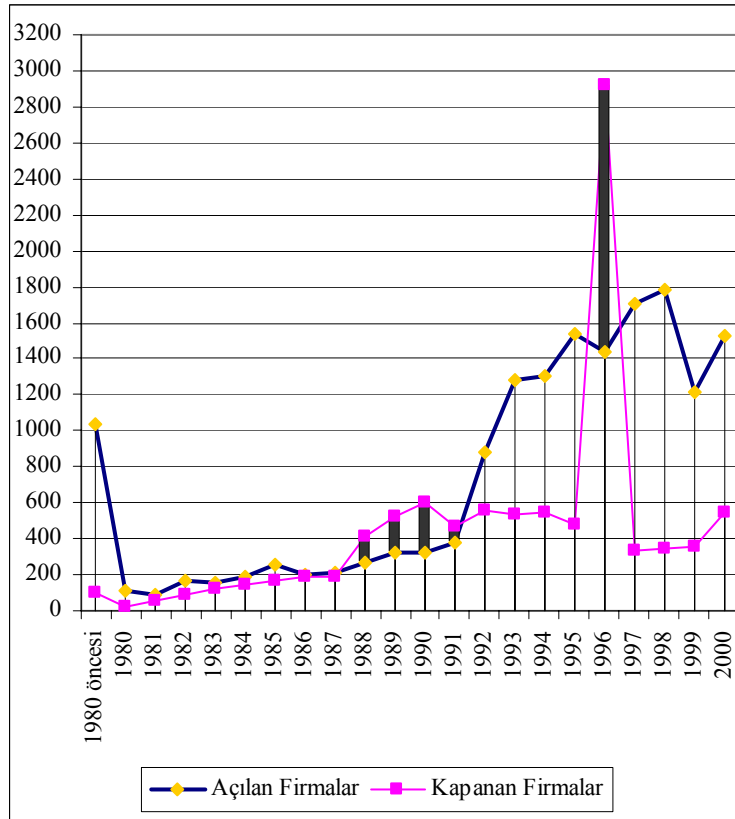
Şekil 4.16 Konak ilçesinde yer alan firma oranları

İlçe genelinde tüm meslek gruplarında faaliyet gösteren firmalar bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmeler, **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu**'nun 1525 firma ile en yoğun (%9) temsil edilen grup olduğunu ortaya koymuştur. Bunu 653 firma ile **18-Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu** (%4) ve 532 firma ile **17-Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu** (%3) takip etmektedir (Tablo 4.3). Gayri faal firmalar özelinde ise ilk sırada **61A** (1257 firma, %11) grubuna dahil firmaların geldiği, 474 ve 470 firma ile bu grubu **18** ve **45-Sigortacılık Grubu**'nun izlediği belirlenmiştir. Kapanan firmaların ise ağırlıklı olarak **61A** (1071 firma, %11) ve **17** (409 firma, %4) numaralı meslek gruplarına üye olduğu belirlenmiştir (Grafik 4.4 ve 4.5).

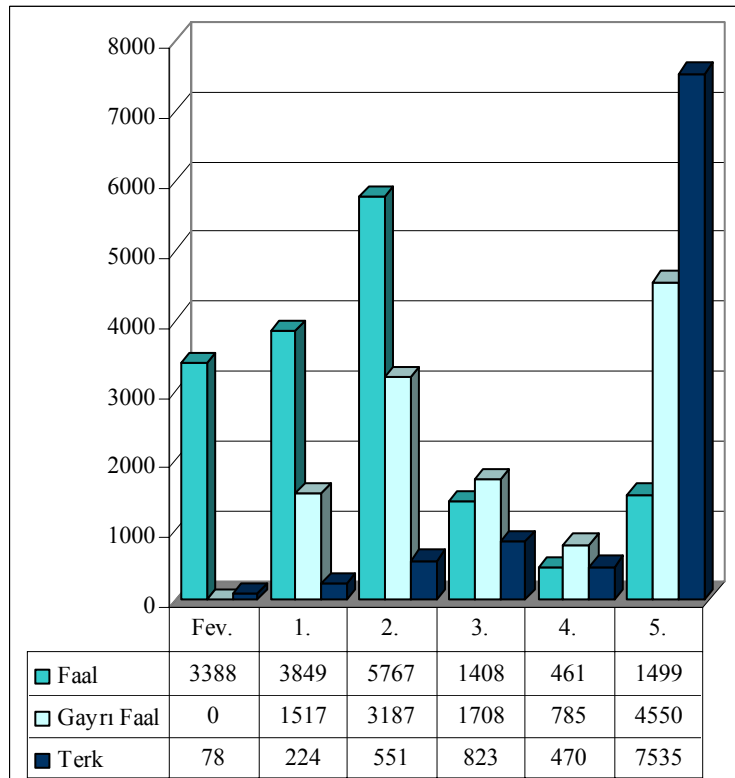
Öte yanda, firma kuruluş yılları esas alınarak yapılan değerlendirmelerde 1980 yılından önce açılan ve İZTO'ya kayıtlı 1032 firmanın olduğu tespit edilmiştir. Balçova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Narlıdere gibi ilçelerin Aralık-2000 kesitindeki toplam faal firma sayısından bile fazla olan bu değer, ilçenin kentin tarihi ticaret merkezi olduğu gerçeğini doğrular niteliktedir. 1980-1991 yılları arasında işletmeye açılan firma sayısı yıllık ortalama 224 iken, 1992-2000 yılları arasında bu değer ortalama 1406 olarak tespit edilmiştir.

Yıllar itibariyle kapanan firma sayıları dikkate alındığında ise, 1988-1991 yılları arasında kapanan firma sayısının açılan firma sayısından fazla olduğu, özellikle 1996 yılında faaliyetlerine son veren firmaların açılan firmaların yaklaşık olarak iki katı kadar olduğu belirlenmiştir (Grafik 4.24).

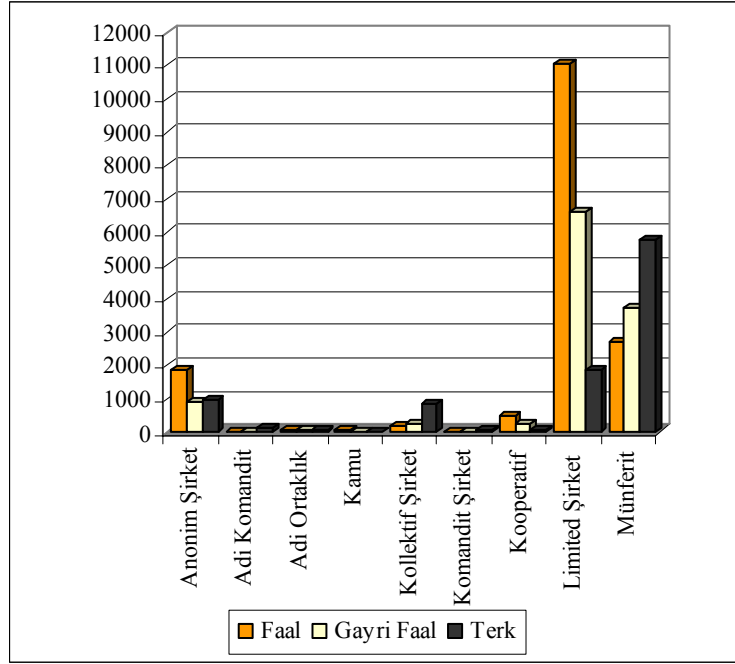
Firmaların sermaye derecelerini dikkate alan analizler, faal firmaların önemli bir bölümünün 2. derece (%35), 1. derece (%23,5) ve Fevkalade (%21) kategorisindeki firmalar olduğunu göstermektedir. Gayri faal ve terk firmalar kategorisinde ise firmaların büyük çoğunluğunun (%39 ve %78) 5. derece sermaye aralığındaki firmalar olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.25).

Grafik 4.24 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Konak-Aralık 2000

Grafik 4.25 Sermaye derecelerine göre firmalar Konak-Aralık 2000

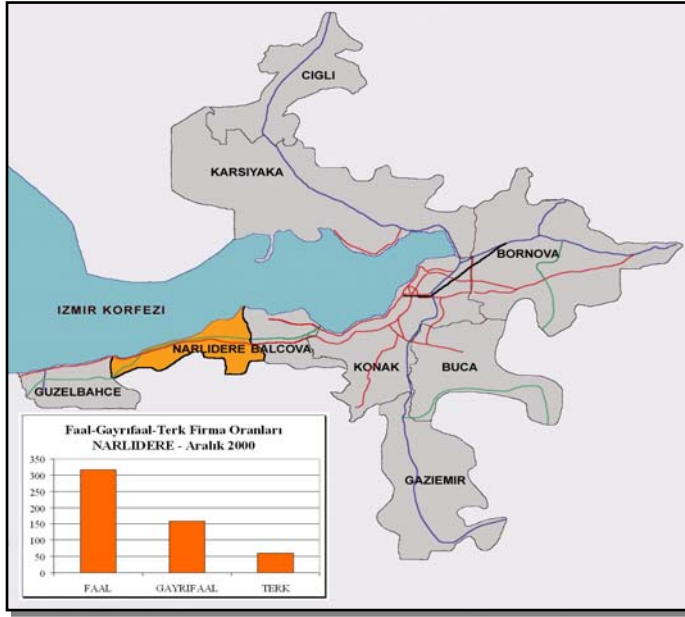

Grafik 4.26 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Konak-Aralık 2000

Firmaların hukuksal örgütlenme türlerine göre yapılan değerlendirme ise “Limited Şirket”lerin faal ve gayri faal firmalar arasında önemli bir orana sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kapanan firmalarda ise ağırlığın “Münferit” işletmelerde (%59) olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.26).

4.4.2.9 Narlıdere İlçesi

Narlıdere 1992 yılına kadar Konak ilçesinin bazı mahallelerinden oluşan bir semt durumundaydı. 03.06.1992 gün ve 21247 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan kanunla ilçe statüsüne kavuşmuş ve Narlıbahçe adını almıştır. 27.12.1993 tarihinde kabul edilen 3949 sayılı kanunla Güzelbahçe ve Narlıdere adıyla iki ilçeye ayrılmıştır. Kent merkezine 10 km. uzaklıkta bulunan Narlıdere, İzmir kentinin batıya doğru hızla büyüdüğü bir hat üzerinde hızlı kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlarla karşı karşıya olan bir ilçedir (İzmir Ticaret Odası, 2000). Güzelbahçe ilçesinin ardından Ticaret Odası’na kayıtlı en az sayıda firmaya sahip ikinci ilçe konumunda olan Narlıdere’de halihazırda herhangi bir hipermarket veya alışveriş merkezi gelişimi söz konusu değildir.

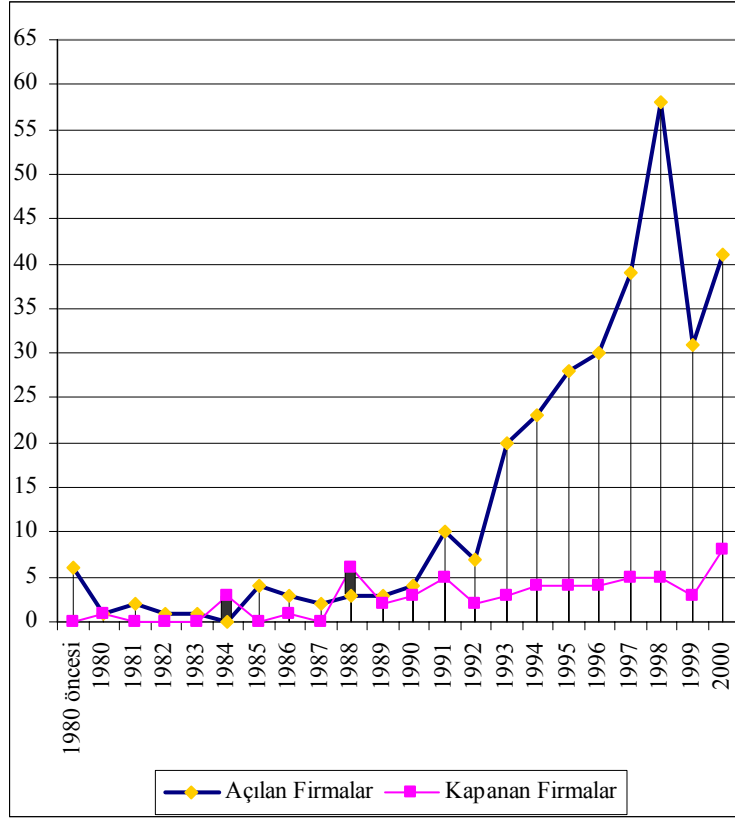
Şekil 4.17 Narlıdere ilçesinde yer alan firma oranları

Aralık 2000 tarihi itibariyle Narlıdere ilçesine 535 adet firma kayıtlı bulunmaktadır. İlçede faal durumda bulunan firma sayısı 317, gayri faal firma sayısı 159, kapanan firma sayısı ise 59 olarak tespit edilmiştir. Toplam faal firmaların %1,1'i ilçe sınırları içinde yer almaktadır.

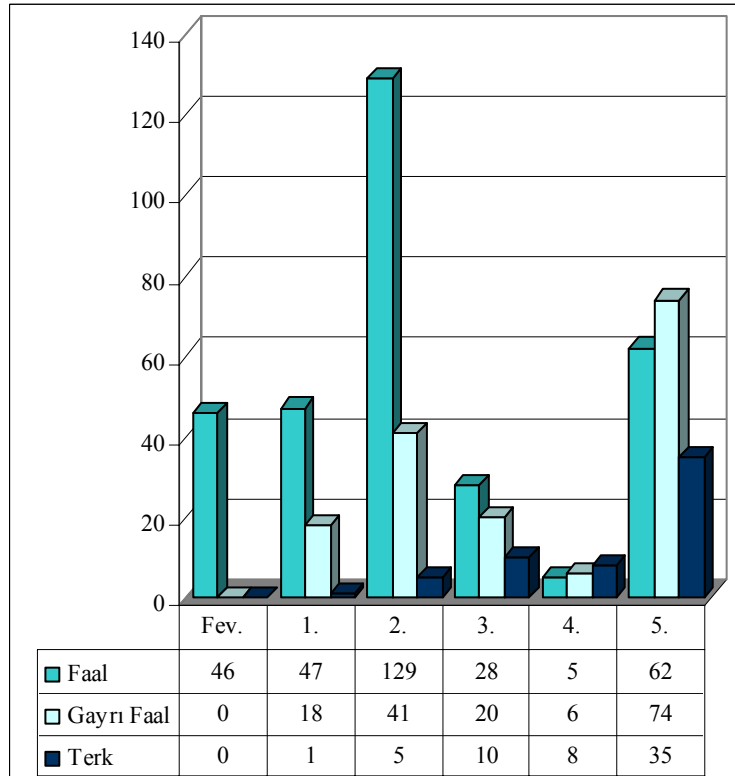
İlçe genelinde kimi meslek grupları hiç temsil edilmezken, **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu**'na dahil firmalar (94 firma) %24'lük pay ile ilk sırayı almaktadır (Tablo 4.3). Gayri faal (35 firma, %22) ve terk firmalar (9 firma, %15) grubunda da firmaların büyük çoğunluğunun **61A** meslek grubunda yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Tablo 4.4 ve 4.5).

Firma kuruluş tarihlerine ilişkin yapılan analizler 1965 yılına kadar ilçede İZTO'ya kayıtlı ticari işletme bulunmadığını, 1965-1980 yılları arasında kurulan ve Aralık-2000 kesiti itibariyle faaliyetini sürdüren 6 firmanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Firma kuruluşları 1991 yılından itibaren hız kazanmış ve 1998 yılında açılan 58 firma ile en üst değerine ulaşmıştır. Firma kapanış yıllarını esas alan değerlendirmelerde ise, 1980-2000 yılları arasında yıllık ortalama kapanan firma sayısının 2,8 olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.27).

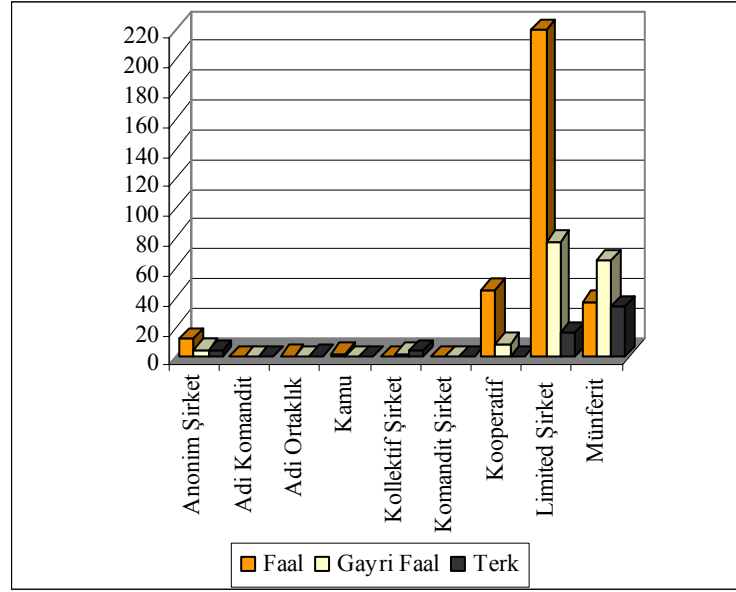
Faal firmalar özelinde yapılan değerlendirmelere göre, 2. derece firmalar toplam içinde sahip oldukları %41'lik payla önde gelmektedirler. Gayri faal (%47) ve terk firmalar (%59) kategorisinde ise 5. derece firmaların önemli bir paya sahip olduğu görülmüştür (Grafik 4.28).

Grafik 4.27 Yıllar itibariyle açılan ve kapanan firmalar Narlıdere-Aralık 2000

Grafik 4.28 Sermaye derecelerine göre firmalar Narlıdere-Aralık 2000

Grafik 4.29 Hukuksal örgütlenme yapılarına göre firmalar Narlıdere-Aralık 2000

Yapılan incelemeler faal firmalar kategorisinde “Limited Şirket”lerin (%69), gayri faal firmalar kategorisinde ise “Limited Şirket” ve “Münferit” firmaların (%90) çoğunluğu oluşturduğu, kapanan firmaların ise çoğunlukla “Münferit” ve “Limited Şirket”ler kategorisinde olduğu tespit edilmiştir (Grafik 4.29).

4.4.3 Analiz Sonuçlarına İlişkin Genel Değerlendirme

Çalışma alanı sınırları içinde yer alan dokuz ilçe özelinde gerçekleştirilen kapsamlı analizler, Aralık-2000 kesitinde İBŞB sınırları içerisinde kayıtlı bulunan perakende ticaret sektörünün profiline ilişkin bazı somut gerçeklikleri ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, bu dönemdeki perakende ticaret etkinliğinin sektörel dağılımına ilişkindir. Yapılan analizler, İzmir’de faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün belirgin olarak **inşaat** ve **tekstil sektörlerine** temellendiğini göstermiştir. Nitekim, firmaların ilçeler itibariyle sektörel dağılımına ilişkin yapılan analizler; İZTO Meslek Grupları Sınıflandırmasında yer alan 69 meslek grubu arasından, **61A-Özel İnşaat Yapımcıları Grubu**’nun faal firmalar özelinde %10,5’lik bir payla (3067 firma) Gaziemir ilçesi dışında sekiz ilçede en fazla firmanın üye olduğu meslek grubu olarak ilk sırada geldiğini ortaya koymuştur (Tablo 4.3, Tablo 4.4 ve Tablo 4.5).

Bu durumu; 1980 sonrasında konut yapımı ile ilgili gelişmelerde önemli rol oynayan 1981 tarihli 2487 sayılı ve 1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunları'nın kabul edilmesiyle konut edinmede tüketiciye sunulan teşvikler ve benzeri ödeme kolaylıkları ile hızlanan konut yapım süreçlerine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Bu dönemde gecekonduların ıslah edilmesine yönelik çalışmalar ve gerek konut kooperatifleri gerekse özel girişimciler eliyle gerçekleşen konut yapım süreçleri, 1980-2000 aralığında özel inşaat yapımcıları grubuna üye firma sayısında önemli bir artışa neden olmuştur.

Bu grubu, toplam içinde sahip oldukları %3,4'lük payla **43A-Kara Taşımacılığı Grubu** (994 firma) ve **18-Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu** (984 firma) ve %3,3'lük bir payla **17-Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu** (976 firma) izlemektedir (Tablo 4.3). Kara taşımacılığı grubunun ikinci sırada gelmesini, önemli bir ticaret limanı olan İzmir limanına mal ve ürünlerin nakledilmesinde karayolu taşımacılığının tercih edilme oranının yüksek oluşuna, kısmen de 1980-2000 yılları arasında yerleşime açılan sadece toplu konut alanları özelinde 63000 konutluk gelişimin neden olduğu kent içi hane halkı hareketliliğine bağlı olarak açıklamak mümkündür.

Bu noktada anahtar sektör grubunun alt meslek kollarını oluşturan **17** ve **18** numaralı konfeksiyon satış ile konfeksiyon toptan imalat ve ihracatı gruplarının, faal firmaların meslek grupları itibariyle dağılımında en fazla firmanın faaliyet gösterdiği ilk üç sıra içinde yer alması ve perakende ticaret sektörünün geneli içinde toplam **%6,7**'lik bir orana sahip olması, tekstil sektörünün tarihsel olarak kentin ekonomisinin temellendiği önemli sektörlerden biri olduğunu doğrular ve bu yönüyle **anahtar sektör grubu** olarak **Tekstil ve Konfeksiyon Grubunun** seçiminin meşruluğunu destekler niteliktedir.

İnşaat Yapımcıları Grubunun faal firmalar genelindeki hakimiyeti, kapanan firmalar özelinde de geçerlidir. Nitekim, Aralık-2000 tarihi itibariyle terk firmalar kategorisinde yer alan 13499 adet firmanın %12'sinin (1645 firma) bu gruba üye firmalar olduğu belirlenmiştir (Tablo 4.5).

Tablo 4.3 Faal firmaların sektörel dağılımı-Aralık 2000

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
1	16	20	66	3	4	2	30	93	11	245
2A	0	6	0	1	1	0	3	27	0	38
2B	0	2	0	0	1	0	2	8	0	13
3	0	18	1	3	1	0	8	55	1	87
4A	4	31	2	7	3	2	12	130	0	191
4B	2	10	0	0	0	0	2	8	0	22
5	1	6	0	0	0	0	7	61	0	75
6	0	18	0	3	0	0	4	19	0	44
7A	0	3	0	1	1	0	1	20	0	26
7B	0	2	2	0	0	0	1	22	0	27
8	3	11	12	1	3	1	14	69	0	114
9A	5	40	18	4	0	1	19	72	2	161
9B	10	7	16	0	1	16	7	32	6	95
9C	2	14	3	0	0	0	12	71	2	104
10	0	10	0	6	0	0	4	46	0	66
11A	11	50	40	13	2	3	59	135	3	316
11B	1	22	9	3	2	0	19	64	2	122
12A	0	5	0	3	5	0	5	46	0	64
12B	2	22	2	4	4	1	7	46	0	88
13	15	150	38	22	13	2	99	505	6	850
14A	9	43	33	20	7	0	55	142	9	318
14B	16	42	20	11	7	1	45	82	5	229
14C	7	25	8	1	3	0	17	41	2	104
15	0	26	1	4	0	2	8	129	0	170
16	1	12	7	1	3	1	22	187	0	234
17	5	242	39	52	32	1	68	532	5	976
18	26	112	27	21	15	0	122	653	8	984
19A	0	4	0	0	0	0	0	17	0	21
19B	0	23	0	4	0	0	1	58	0	86
20	3	21	2	6	9	2	11	196	0	250
21	1	174	9	2	6	0	8	100	0	300
22	4	26	4	4	1	0	15	87	0	141
23	0	46	0	3	2	0	5	37	0	93
24	7	27	7	7	7	0	41	176	0	272
25A	14	40	28	9	5	1	45	263	4	409
25B	0	4	3	1	0	0	3	34	0	45
26	2	29	12	5	5	0	24	124	4	205
27	15	74	132	22	53	0	65	283	9	653
28	4	16	5	3	2	0	13	63	0	106
29	0	8	0	1	1	0	1	37	0	48
30	21	104	67	29	16	5	121	382	10	755
31	5	66	20	20	8	2	38	312	3	474

Tablo 4.3 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
32	7	58	15	13	1	0	55	345	2	496
33	2	41	3	1	3	0	17	65	0	132
34	1	2	2	2	0	0	6	18	0	31
35A	3	18	0	0	0	0	2	18	1	42
35B	25	65	7	4	3	0	28	315	3	450
36A	11	23	17	4	6	2	63	216	3	345
36B	7	52	34	12	4	1	75	425	8	618
36C	9	32	31	14	7	1	66	208	2	370
37	3	48	6	7	5	1	12	179	0	261
38	1	44	3	5	6	0	6	92	1	158
39	6	30	13	6	2	0	33	261	4	355
40A	5	28	8	8	4	0	28	264	1	346
40B	1	13	2	1	1	0	5	97	1	121
41A	5	23	6	2	4	1	38	238	2	319
41B	2	16	7	1	4	0	21	115	0	166
42A	15	101	36	28	14	4	87	316	13	614
42B	8	13	6	5	3	0	22	145	4	206
43A	13	327	31	32	26	3	78	479	5	994
43B	2	2	1	0	4	2	9	39	0	59
43C	0	16	1	4	1	0	4	36	0	62
44A	8	44	13	17	13	3	46	215	5	364
44B	2	16	2	6	1	1	5	73	1	107
45	3	78	19	11	14	1	62	432	6	626
46A	9	20	14	9	6	4	37	68	0	167
46B	1	19	26	4	10	0	13	45	2	120
46C	0	6	0	2	1	0	5	29	1	44
47A	0	1	0	0	0	0	3	132	0	136
47B	2	6	5	3	0	0	18	101	0	135
48A	3	5	3	1	0	0	3	43	1	59
48B	3	31	6	3	6	0	31	216	4	300
48C	1	3	1	0	0	1	6	65	0	77
49A	3	12	3	3	0	0	17	65	1	104
49B	0	6	2	0	0	0	3	29	0	40
50	1	133	4	8	8	0	11	134	1	300
51	4	178	15	20	12	1	16	266	2	514
52A	0	33	7	6	5	1	4	55	0	111
52B	2	203	23	39	39	0	19	201	1	527
52C	0	45	2	7	11	0	18	65	1	149
53A	1	146	16	19	7	0	10	75	1	275
53B	5	43	2	2	9	0	8	53	3	125
54A	2	28	5	2	3	3	22	50	5	120
54B	3	57	19	8	6	3	88	103	5	292

Tablo 4.3 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
55	0	56	10	15	6	1	18	222	2	330
56A	2	45	20	8	12	4	10	133	2	236
56B	0	7	4	3	0	0	4	29	0	47
57A	5	53	27	8	8	0	29	79	8	217
57B	0	6	7	1	1	0	4	15	0	34
58	10	42	16	19	12	0	60	190	2	351
59A	11	166	32	39	26	0	48	244	6	572
59B	0	47	3	2	4	0	7	26	0	89
60A	3	36	17	4	5	1	23	140	2	231
60B	6	86	28	15	12	3	43	150	1	344
61A	93	422	215	105	57	17	557	1525	76	3067
61B	1	5	0	1	1	0	13	53	1	75
62	29	90	60	14	9	6	119	446	13	786
63	4	8	1	0	0	0	12	62	1	88
64A	6	10	1	0	1	0	6	33	1	58
64B	5	29	10	6	4	1	23	87	2	167
64C	3	17	1	4	3	0	11	79	3	121
64D	7	66	13	13	1	0	34	224	5	363
65	4	60	28	16	17	3	47	151	6	332
66A	3	28	2	1	0	1	3	55	0	93
66B	7	96	13	22	16	0	30	187	1	372
67	1	43	10	13	22	0	7	88	0	184
68	7	44	11	9	125	1	24	247	3	471
70	1	0	0	0	0	0	1	57	0	59
toplam	599	5138	1578	937	814	114	3276	16372	317	29145

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Tablo 4.4 Gayri-faal firmaların sektörel dağılımı-Aralık 2000

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
1	8	6	35	3	0	1	14	116	5	188
2A	0	11	0	0	0	0	1	19	0	31
2B	0	0	0	0	0	0	1	6	0	7
3	0	4	0	0	2	0	2	24	0	32
4A	4	29	2	0	1	0	9	144	0	189
4B	0	0	0	0	0	0	3	5	1	9
5	0	2	0	0	0	0	2	42	0	46
6	0	5	0	0	1	0	0	24	0	30
7A	1	0	0	0	0	0	4	20	1	26
7B	0	3	0	0	0	0	3	12	0	18
8	1	4	4	1	0	0	11	43	1	65
9A	1	14	22	0	0	0	27	60	1	125
9B	6	1	7	0	3	0	10	45	2	74
9C	1	12	2	0	1	1	14	57	0	88
10	0	5	1	0	1	0	4	65	0	76
11A	9	37	10	6	5	0	26	64	3	160
11B	0	7	2	0	0	0	12	33	0	54
12A	1	0	1	0	0	0	3	25	0	30
12B	2	4	3	0	1	0	3	27	0	40
13	20	70	18	9	7	0	62	375	4	565
14A	8	15	12	1	2	1	28	110	4	181
14B	2	12	5	2	1	0	12	22	1	57
14C	4	6	3	1	1	0	7	42	2	66
15	2	2	0	1	1	0	7	86	0	99
16	3	5	4	0	1	0	17	109	0	139
17	5	114	25	14	19	0	65	554	5	801
18	10	43	19	3	13	0	64	474	2	628
19A	0	1	0	0	0	0	1	16	0	18
19B	1	5	2	1	2	0	1	28	0	40
20	0	18	3	1	3	0	14	282	0	321
21	0	20	6	0	2	0	3	134	0	165
22	1	8	5	0	0	0	8	59	0	81
23	0	9	2	0	2	0	7	105	0	125
24	5	11	9	0	1	0	24	113	2	165
25A	6	9	5	2	2	0	12	113	1	150
25B	1	2	2	1	0	0	2	19	0	27
26	2	9	5	0	2	0	11	61	2	92
27	4	31	34	5	18	0	44	139	7	282
28	2	7	0	1	1	0	6	55	0	72
29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	14	57	23	4	8	0	66	346	3	521
31	4	28	8	2	4	0	21	235	1	303

Tablo 4.4 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
32	2	16	8	2	3	0	21	165	0	217
33	3	12	4	2	3	0	10	47	1	82
34	1	3	0	0	0	0	10	22	0	36
35A	0	5	0	1	0	0	3	11	1	21
35B	2	25	2	2	2	0	7	262	1	303
36A	3	4	4	0	1	0	19	65	0	96
36B	2	12	6	0	1	0	14	98	1	134
36C	3	15	3	0	6	0	32	107	1	167
37	1	12	1	1	1	1	8	140	0	165
38	1	21	4	1	3	0	4	62	0	96
39	5	19	5	1	1	2	15	223	3	274
40A	3	9	1	2	1	0	20	130	0	166
40B	1	4	0	1	1	0	3	26	0	36
41A	6	10	1	2	3	0	9	196	0	227
41B	1	7	2	1	1	0	19	86	0	117
42A	2	34	11	5	6	4	36	259	4	361
42B	0	6	1	0	0	1	14	109	2	133
43A	3	106	6	4	5	0	33	379	3	539
43B	0	0	0	0	1	0	5	26	0	32
43C	1	8	0	2	0	0	5	22	0	38
44A	0	0	1	0	0	0	0	7	0	8
44B	0	4	0	0	0	0	5	35	0	44
45	3	30	9	3	3	1	60	470	6	585
46A	2	10	3	1	0	1	14	70	2	103
46B	1	5	2	1	1	0	4	38	0	52
46C	1	2	1	0	0	0	4	45	1	54
47A	0	0	1	0	0	0	0	70	0	71
47B	1	2	1	0	1	0	6	73	0	84
48A	0	4	1	0	1	0	5	76	1	88
48B	0	10	3	1	1	0	8	193	1	217
48C	0	3	0	0	0	0	2	39	0	44
49A	0	4	0	0	2	0	4	24	0	34
49B	1	1	1	0	0	0	4	46	1	54
50	4	39	0	3	4	0	2	75	1	128
51	2	71	7	0	2	0	12	170	2	266
52A	0	15	2	1	0	0	3	36	0	57
52B	3	65	5	6	11	0	13	135	0	238
52C	1	18	2	1	1	2	13	53	0	91
53A	0	23	2	1	1	0	5	22	0	54
53B	0	9	0	1	0	0	6	25	0	41
54A	1	16	2	0	0	0	16	33	1	69
54B	4	9	9	3	2	0	33	83	2	145

Tablo 4.4 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
55	1	23	1	2	1	1	5	95	1	130
56A	0	2	5	0	3	0	5	44	0	59
56B	1	0	0	0	0	0	1	10	0	12
57A	6	15	10	0	2	0	19	56	5	113
57B	0	2	0	0	0	0	2	3	0	7
58	7	15	3	0	3	2	16	114	1	161
59A	2	72	11	3	13	0	28	150	3	282
59B	0	17	8	0	0	0	3	26	0	54
60A	2	17	3	1	2	0	7	55	0	87
60B	8	39	10	6	7	1	29	109	8	217
61A	63	252	103	25	16	8	373	1257	35	2132
61B	1	3	0	0	0	0	2	25	0	31
62	15	55	19	3	5	0	90	373	9	569
63	2	8	0	0	0	0	12	50	0	72
64A	2	3	0	1	0	0	1	15	0	22
64B	2	8	1	0	4	0	6	33	1	55
64C	1	8	4	0	1	0	7	45	2	68
64D	8	26	7	2	1	0	31	146	4	225
65	2	35	6	4	4	0	20	124	0	195
66A	1	8	2	1	4	0	4	19	2	41
66B	5	34	7	1	6	1	22	146	2	224
67	1	16	3	1	1	0	5	35	1	63
68	7	16	7	1	33	0	37	227	2	330
70	0	0	0	0	0	0	0	29	0	29
toplam	329	1968	600	158	280	28	1862	11747	159	17131

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Tablo 4.5 Terk firmaların sektörel dağılımı-Aralık 2000

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
1	3	10	22	1	0	2	21	151	2	212
2A	0	10	0	2	0	0	5	28	0	45
2B	0	1	0	0	0	0	1	9	0	11
3	1	7	0	0	2	0	4	49	0	63
4A	0	14	2	0	0	0	15	155	1	187
4B	1	3	1	0	0	0	6	22	0	33
5	1	5	0	1	0	0	6	106	0	119
6	0	11	0	1	0	0	2	58	0	72
7A	0	3	0	0	0	0	6	39	0	48
7B	0	0	1	0	0	0	1	12	0	14
8	0	8	2	0	1	0	16	37	0	64
9A	2	6	7	1	0	0	51	43	0	110
9B	1	2	1	0	0	1	9	33	0	47
9C	1	11	2	0	0	1	13	53	0	81
10	0	3	0	0	0	0	5	74	0	82
11A	1	8	10	2	4	0	22	52	2	101
11B	1	3	1	1	1	0	8	35	1	51
12A	1	3	0	0	1	0	5	43	0	53
12B	1	6	0	1	0	0	11	21	0	40
13	9	58	12	1	5	1	66	308	2	462
14A	3	12	4	1	1	0	17	81	1	120
14B	1	1	1	1	1	0	0	5	0	10
14C	2	8	1	0	0	0	9	27	0	47
15	2	13	2	0	0	0	18	159	0	194
16	4	4	3	0	3	0	15	170	0	199
17	5	30	6	5	10	0	43	409	0	508
18	2	11	5	1	1	0	55	210	1	286
19A	1	7	1	1	1	0	0	41	0	52
19B	0	1	0	0	0	0	3	24	0	28
20	1	5	0	1	1	0	0	55	0	63
21	0	8	1	0	0	0	2	69	0	80
22	0	2	1	0	0	0	5	49	1	58
23	0	4	0	0	1	1	2	54	0	62
24	1	6	6	1	0	0	15	96	0	125
25A	5	6	5	0	0	0	7	65	2	90
25B	0	0	0	0	0	0	3	23	0	26
26	4	11	4	2	0	0	11	79	0	111
27	11	19	22	3	8	0	39	186	1	289
28	6	3	1	1	0	0	12	41	0	64
29	0	1	0	0	0	0	3	39	0	43
30	7	46	14	8	0	1	58	305	3	442
31	7	25	3	6	1	0	33	232	0	307

Tablo 4.5 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
32	0	5	1	0	2	0	4	50	0	62
33	3	15	2	0	0	0	6	55	0	81
34	0	16	1	0	0	0	31	61	0	109
35A	0	0	0	0	0	0	0	8	0	8
35B	0	19	1	0	0	0	12	105	1	138
36A	2	10	3	1	0	1	12	53	1	83
36B	0	3	3	0	2	0	5	47	0	60
36C	6	6	2	0	1	0	16	54	1	86
37	3	7	1	0	1	0	2	49	0	63
38	0	13	0	1	1	0	5	66	1	87
39	4	2	4	2	1	0	13	122	0	148
40A	0	1	0	1	0	0	6	39	0	47
40B	0	1	0	0	0	0	4	9	0	14
41A	0	3	2	1	1	0	9	96	1	113
41B	0	3	2	0	0	0	7	53	0	65
42A	1	7	4	1	0	1	24	77	1	116
42B	0	1	1	0	1	0	8	60	0	71
43A	2	58	5	1	2	0	24	264	0	356
43B	1	3	0	0	0	0	8	37	0	49
43C	0	8	2	0	0	0	3	19	0	32
44A	3	11	2	0	1	0	14	67	2	100
44B	1	2	1	0	2	0	2	25	1	34
45	3	19	7	0	0	0	39	253	1	322
46A	2	8	3	2	1	0	14	98	2	130
46B	0	3	0	0	0	0	1	14	0	18
46C	0	6	0	0	0	0	2	73	1	82
47A	0	1	0	0	0	0	0	36	0	37
47B	1	2	1	0	0	0	4	48	0	56
48A	1	4	1	0	0	0	10	101	0	117
48B	2	0	0	1	0	0	3	32	0	38
48C	0	0	0	0	0	0	0	11	0	11
49A	1	0	1	0	0	0	8	24	0	34
49B	1	1	0	0	0	0	7	53	0	62
50	0	39	2	3	0	0	5	89	0	138
51	2	78	5	1	5	0	22	355	3	471
52A	0	11	1	0	3	0	5	40	0	60
52B	0	28	1	6	4	1	9	122	0	171
52C	0	8	0	1	1	0	8	51	0	69
53A	0	3	1	0	1	0	4	58	0	67
53B	2	6	1	2	0	0	2	24	0	37
54A	0	4	0	0	2	0	6	23	0	35
54B	2	21	4	0	0	2	35	86	1	151

Tablo 4.5 (devamı)

Meslek Grupları	BALÇOVA	BORNOVA	BUCA	ÇİĞLİ	GAZİEMİR	GÜZELBAHÇE	KARŞIYAKA	KONAK	NARLIDERE	TOPLAM
55	0	18	4	1	1	0	5	115	0	144
56A	2	13	1	1	1	0	7	90	0	115
56B	0	4	0	0	0	0	1	6	0	11
57A	2	33	7	0	3	0	31	79	1	156
57B	0	0	2	0	0	0	0	1	0	3
58	5	16	4	1	3	1	29	128	0	187
59A	5	52	9	1	9	0	21	186	1	284
59B	0	1	2	0	1	0	1	4	0	9
60A	5	17	3	1	2	0	21	76	3	128
60B	3	31	11	0	0	0	49	119	3	216
61A	68	134	50	6	8	2	297	1071	9	1645
61B	0	2	0	0	0	0	2	5	1	10
62	10	22	14	1	0	0	59	197	6	309
63	2	6	2	0	0	0	11	60	0	81
64A	2	9	1	0	0	0	14	88	1	115
64B	0	0	0	0	0	0	2	5	0	7
64C	0	5	0	0	0	0	3	11	0	19
64D	1	17	0	0	1	0	9	96	0	124
65	1	12	0	0	0	1	10	43	0	67
66A	0	4	0	0	1	0	4	12	0	21
66B	0	24	3	0	0	0	11	90	0	128
67	0	18	4	1	3	0	7	50	0	83
68	3	13	2	1	7	1	29	233	0	289
70	1	5	1	0	0	0	8	87	0	102
bilinmeyen	4	20	1	0	0	0	19	75	0	119
toplam	335	1307	327	80	114	17	1672	9681	59	13592

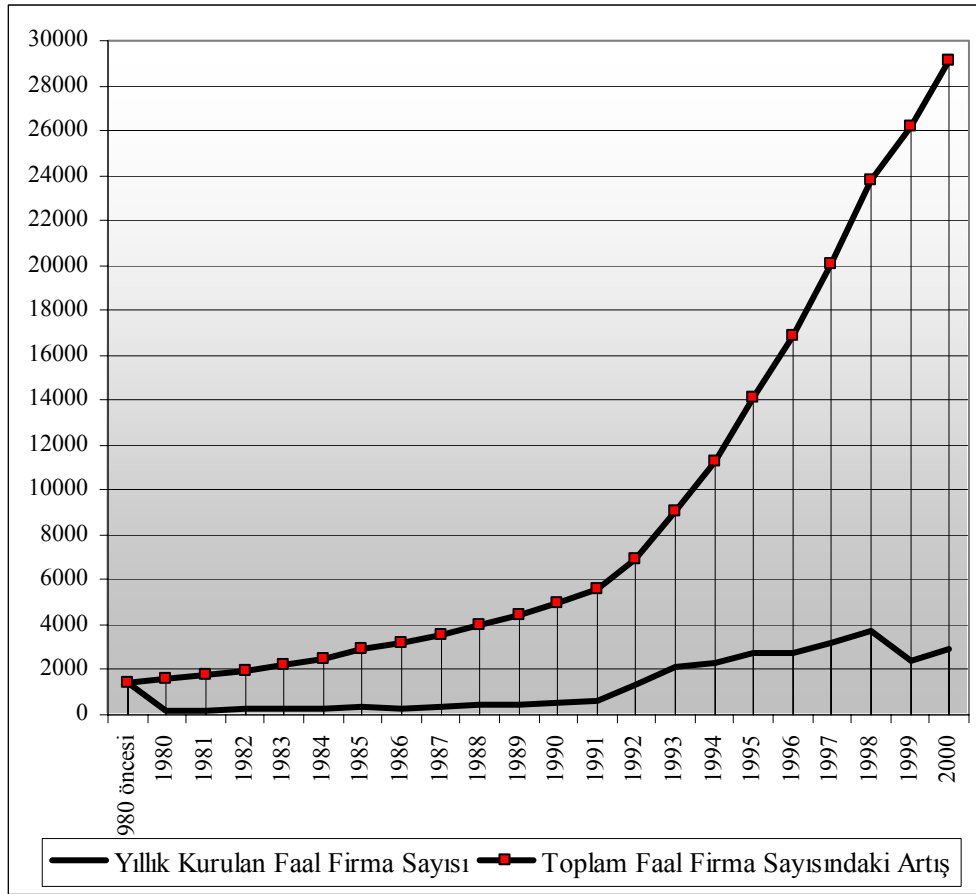
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Analiz sonuçlarının ortaya koyduğu diğer bir gerçeklik ise firmaların kent içi mekansal dağılımına ilişkindir. Nitekim yapılan incelemeler, 2000 yılı sonu itibariyle faal, gayri faal ve terk kategorilerinde yer alan firmaların %63,2'sinin Konak ilçesinde yer aldığını ortaya koymuştur. İlçeyi %14,1 ile Bornova ilçesi, %11,4 ile Karşıyaka ilçesi izlemektedir. Bulgular; 1980'li yıllardan itibaren kentte kaydedilen ekonomik büyümenin yanı sıra artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak hız kazanan konut yapım süreçleri ile ulaşım olanaklarının arttırılmasına yönelik altyapı çalışmalarının merkez alanın ticaret potansiyelini olumsuz yönde

etkilemediğini ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle kentin çeperlerinde gerçekleşen toplu konut yapım süreçleri sonrasında bu alanlarda yer seçen önemli bir nüfus grubunun varlığına rağmen, perakende ticaret etkinliği açısından merkez ilçenin firmalar tarafından önemini koruduğunun bir göstergesidir.

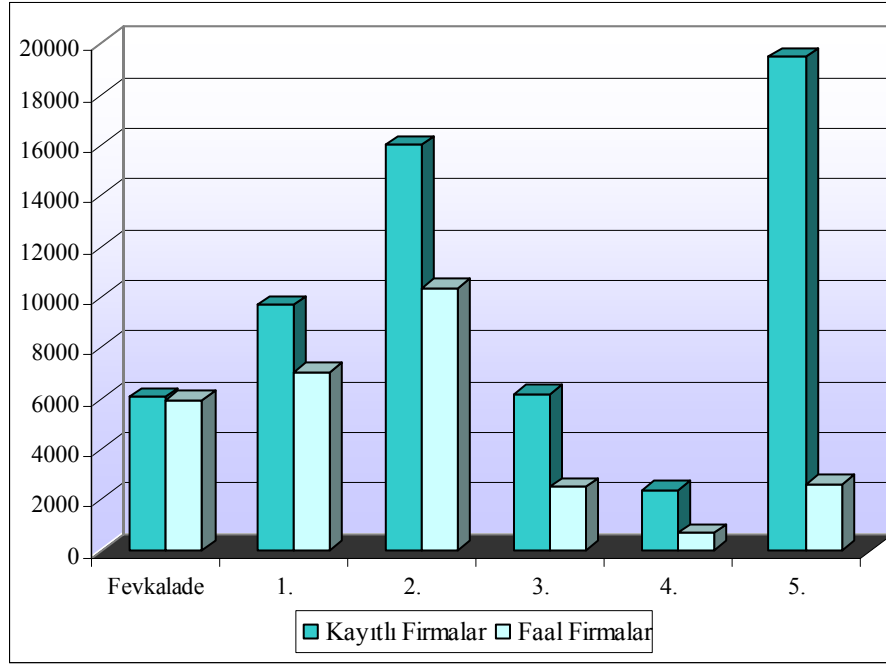
Konak ilçesinde yer alan geleneksel kent merkezi Kemeraltı çarşısının, İzmir'in ekonomik ve ticari yaşamındaki vazgeçilmez rolünün tespit edilmesi amacıyla Akgüngör, Barbaros ve Erol (1998) tarafından gerçekleştirilen çalışma da, araştırmanın kentin gelişme süreci içinde merkez alanın perakende etkinlikleri yönünden önemini koruduğu varsayımını tüketici cephesinden doğrulayan sonuçlar ortaya koymuştur. Nitekim çalışma kapsamında bölgede alışveriş yapan 2033 tüketici ile yapılan görüşme sonuçlarına göre tüketicilerin %66,8'inin Kemeraltı'na geliş amaçları sıralamasında perakende ticareti ilk sıraya koyduğu, %59,6'sının tercih nedenleri arasında ilk sırada çeşitliliği ifade ettikleri öğrenilmiştir. Ucuzluk, merkezilik ve alışkanlık, tüketiciler tarafından ifade edilen diğer tercih nedenleri olmuştur (Akgüngör, ve diğer., 1998).

Araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir gerçeklik ise firma kuruluşlarının yoğunlaştığı zaman kesitine ilişkindir. Faal, gayri faal ve terk firma verilerinin aynı bilgileri içerecek biçimde kaydedilmemesine bağlı olarak yalnızca faal firmalar kategorisinde gerçekleştirilebilen firma kuruluş yıllarına ilişkin yapılan değerlendirmeler, Grafik 4.30'da görüldüğü üzere İBŞB genelinde firma açılışlarının esas olarak 1992 yılından itibaren hız kazandığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar 1990'lı yıllar, Türkiye ekonomisi açısından, kamu kesimi dengelerinin bozulması, ekonomide istikrarın sağlanamaması, Körfez Krizi, aşırı borçlanma, para piyasalarında yaşanan kriz gibi çeşitli faktörlerin etkisinde kaldığı sıkıntılı bir dönem olarak kabul edilse de İzmir, 1980'li yıllardaki durgunluk sürecinden bu dönemde sıyrılarak bir atılım içine girmiştir (Akgüngör, ve diğer, 1998). Nitekim 1980 yılı öncesinde 1394 olan kayıtlı faal firma sayısı; 1980-1991 yılları arasında açılan yıllık ortalama 320 firma ve 1992-2000 yılları arasında açılan yıllık ortalama 2474 firma ile 2000 yılı sonu itibarıyla 29145 sayısına ulaşmıştır.

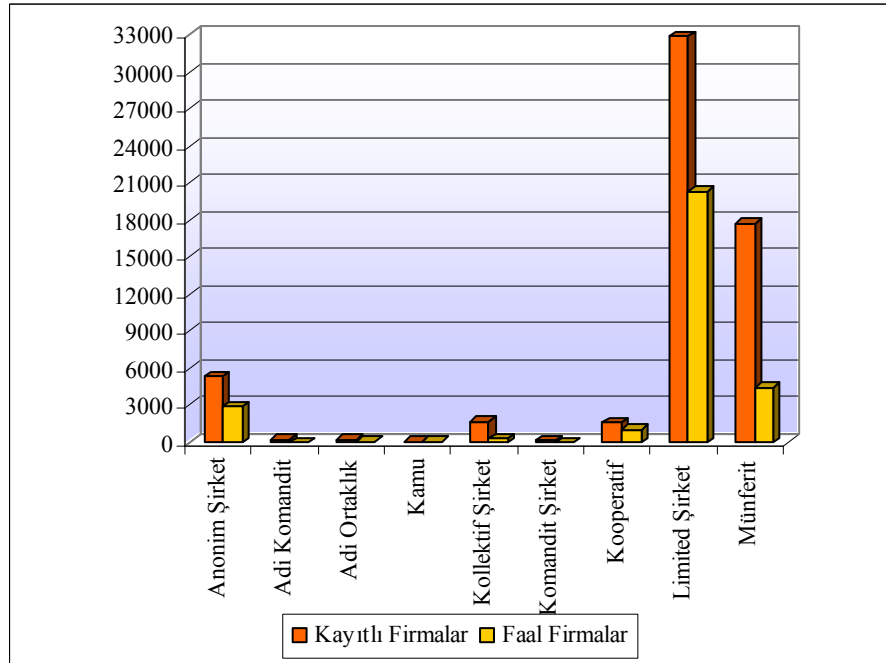

Grafik 4.30 İBŞB sınırları içinde yer alan faal firmaların yıllık ve genel artış değerleri (1980-2000)

Firmaların sermaye derecelerine göre analizi, İBŞB bütününde kayıtlı firmalar özelindeki ticaret sermayesinin önemli bir bölümünü sermaye aralığı en az olan 5. derece ile 2. derece firmaların oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Sermaye aralıkları için bkz. Tablo 4.1). Aralık-2000 tarihi itibariyle faaliyetlerine devam eden firmalar özelinde ise söz konusu dağılım değişiklik göstermekte ve firmaların önemli bir bölümü sırasıyla 2. ve 1. derece ile Fevkalade kategorisindeki firmalardan oluşmaktadır (Grafik 4.31). Grafiğe bakıldığında, kayıtlı firma ile faal firma arasında en fazla farkın 5. derece firmalar arasında olduğu görülmekte, dolayısıyla firma kapanışlarının gayri faal ve terk firmalar özelinde en fazla 5. derece firmalar arasında gerçekleştiğini söylemek mümkün olmaktadır.

Grafik 4.31 İBŞB Genelinde kayıtlı firmaların sermaye derecelerine göre dağılımı

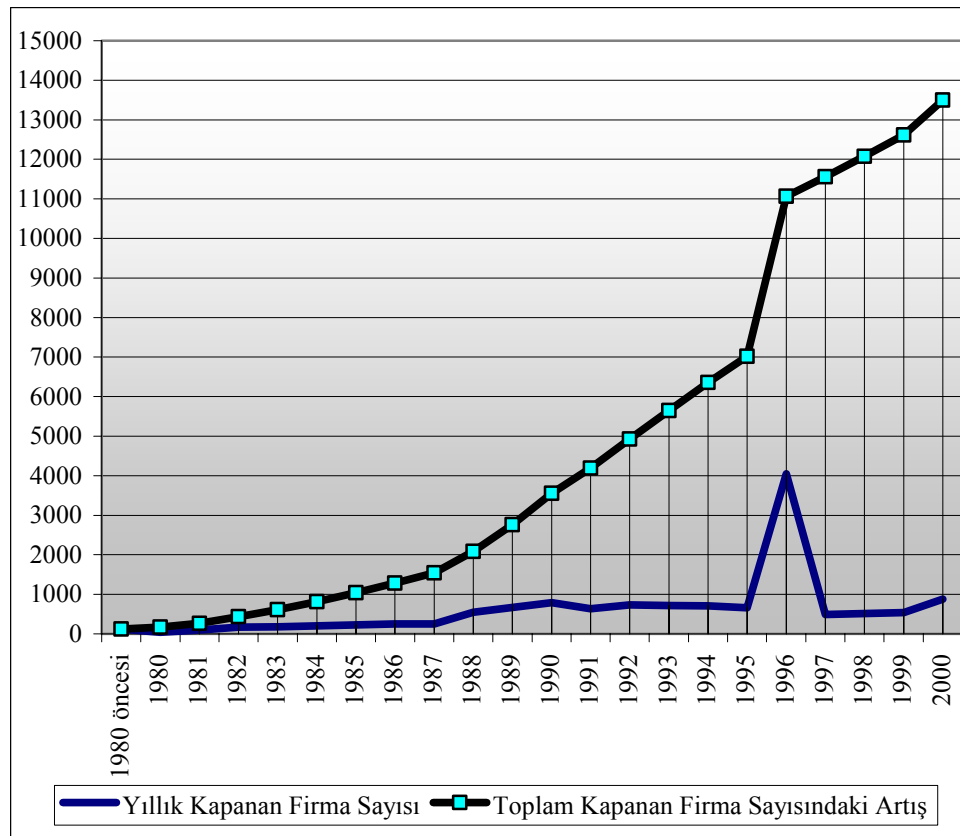

Grafik 4.32 İBŞB Genelinde kayıtlı firmaların hukuksal örgütlenme yapıları

İZTO'ya kayıtlı firmaların hukuksal örgütlenme yapılarına ilişkin gerçekleştirilen analizler, kayıtlı firmaların büyük çoğunluğunun Limitet Şirket ve Münferit işletmeler kategorisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Faal firmalar açısından durum

benzerlik göstermekte, firmaların %85'inin Limitet Şirket ve Münferit işletmeler kategorisinde olduğu görülmektedir (Grafik 4.32).

Son olarak, terk firma verilerinde yer alan firma kapanış tarihleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler, yıllar itibariyle kapanan firma sayılarının genelde bir artış eğilimi içinde olduğunu ancak bu oranın 1996 yılında zirve değerine ulaşarak, bir önceki yılın altı katından fazla artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kapanan firma sayısındaki bu artışı hiç şüphesiz ülke genelinde siyasal ve iktisadi alanda yaşanan istikrarsızlıkların bir sonucu olarak yaşanan 1994 krizinin olası bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür (Grafik 4.33).

Grafik 4.33 İBŞB Sınırları içinde kapanan firmaların yıllık ve genel artış değerleri (1980-2000)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-Aralık 2002)

Anahtar sektör grubunun yapısına ilişkin ayrıntılı analizlere takip eden bölümde yer verilecektir. Ancak İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü verilerine göre Aralık-2000 kesitinde toplam kayıtlı firmalar içinde anahtar sektör grubuna üye meslek gruplarının %10,6'lık, faal firmalar özelinde ise %9,7'lik bir orana sahip olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM BEŞ

İZMİR TİCARET SİCİL MEMURLUĞU VERİLERİ IŞIĞINDA

ANAHTAR SEKTÖR GRUBU ANALİZLERİ (1980-2000)

Bu bölümde araştırma hipotezinin geçerliliğinin sınanmasına yönelik olarak kurgulanan ve anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu özelinde 1980-2000 yılları arasında faaliyete geçen ve yer değiştiren firmaların konumsal tercihlerinin analiz edildiği araştırmaya odaklanılmakta, bu yönüyle çalışmanın temelini oluşturan geniş kapsamlı arşiv araştırmasından elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Daha öncesinde ise konunun açınımla ilgili araştırma yöntemi hakkında bilgi verilmekte, veri kaynağı ve araştırmanın kabulleri, anahtar sektör grubunun belirlenmesinde etkin olan kriterler ile araştırmada kullanılan istatistik analiz yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Bölüm; araştırma bulgularını konu alan genel değerlendirme ile sona ermektedir.

5.1 Konunun Açınımla

Araştırmanın temel varsayımı *İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren kentin çeperlerinde gerçekleşen ve perakende ticaret etkinliğinin desantralizasyonuna neden olabilecek önemli yatırımların varlığına rağmen, geleneksel kent merkezinin perakende etkinlikleri açısından önemini koruduğunu ve gerek yeni açılan gerekse yer değiştiren firmalar açısından tercih edilirliliğinin yüksek olduğunu* ileri sürmektedir. En genel ifadeyle kentin desantralize olarak büyümesine karşılık, perakende ticaret etkinliğinin santralize olma eğiliminde olduğunu ileri süren bu varsayımın geçerliliğinin sınanmasında, perakende ticaret sektörüne üye firmaların mekansal tercihleri ile yer değiştiren firmaların sergilediği mekansal hareketliliğin yön ve büyüklüğünden yararlanılmıştır. Bu amaçla İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB)’ne bağlı dokuz ilçe belediyesi sınırları içerisinde kurulan ve İzmir Ticaret Odası’na (İZTO) kayıtlı bulunan ticari işletmeleri konu alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

5.2 Araştırma Yöntemi

Gerçekleştirilen araştırmanın ana çerçevesinin oluşturulmasında iki temel kriter belirleyici rol oynamış ve bu doğrultuda öncelikle dönemsel değerlendirmelerde esas alınacak *zaman kesitinin* ve analizlere konu olacak *anahtar sektör grubunun* belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Bilindiği üzere 1980 yılı, sermaye birikim sürecinin en önemli kırılma noktası olarak kabul edilmekte ve bu özelliğiyle önceki dönemlerden ayrılmaktadır. Bunun temelinde 24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci ekonomi modelinin terk edilip, öncelikleri ve yaklaşımları serbest piyasa koşullarının işlerlik kazandırılmasına yönelik olan bir ekonomi politikasının benimsenmesi yer almaktadır. 1980 yılı, önceki yirmi yıla damgasını vuran düzenleme biçiminin ve iktisat politikası modelinin kökten değiştirildiği bir dönüm noktası olması bakımından da önem taşımaktadır. Nitekim, 1960'ı izleyen yirmi yıllık dönem “ithal ikameci” ve “müdahaleci” olarak nitelendirilirken, bu nitelendirmelerin içerdiği özelliklerin hemen hemen tümünün, 1980 ile başlayan on beş yıl içinde tamamen değiştiği görülmektedir (Sönmez, 2003).

Böylesi bir süreç sonucunda kentsel ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan ticaret sektöründe köklü dönüşümler yaşanmış, toptan ve perakende ticaretin örgütlenmesinde ve kent içi coğrafi dağılımında önemli değişimler gerçekleşmiştir. Bu bakımdan değerlendirmelerin 1980 yılından itibaren başlaması, araştırma hipotezinin geçerliliğinin sınanması açısından önem taşımaktadır. Araştırmaların esas alacağı zaman kesitinin 2000 yılı ile sınırlandırılması ise bölüm 5.2.1’de ayrıntılı olarak açıklanan ve temelde veri tabanının elde edildiği kurum olan İzmir Ticaret Sicil Memurluğu’nun, firma kayıtlarını tutma biçiminde yaptığı bir değişiklik sonucunda, verilerin 2001 yılı başından itibaren karşılaştırmaya elverişli bir yapı sergilememesinden kaynaklanan zorunlu bir durum olarak belirlemiştir. *Dolayısıyla bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizler 1980-2000 yılları arasında geçen yaklaşık yirmi yıllık süreç üzerinde yoğunlaşmıştır.*

1980-2000 yılları arasında perakende ticaret sektörüne üye olarak faaliyete geçen ve süreç içerisinde konum yeri değişikliğinde bulunan firmaların mekansal tercihlerini ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada, perakende ticaret sektörünün tümünden ziyade, sözü edilen değişimi en belirgin şekliyle yansıtacağına inanılan belirli meslek grupları üzerinde odaklanmanın, ticaret sicil verilerinin analizi aşamasında kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Aslında bu tarz sadeleştirici ve basitleştirici bir odaklanma, sektörler arası olası rekabet ilişkilerinin ezici karmaşıklığından dolayı gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir kentinde faaliyet sürdüren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi bakımından ve Bölüm 5.2.2.'de ayrıntılarıyla açıklanan kriterlere dayanarak **tekstil ve konfeksiyon grubu, anahtar sektör grubu olarak belirlenmiş** ve takip eden analizler İzmir Ticaret Odası'na ait meslek grupları sınıflandırmasında (Ek 2: İzmir Ticaret Odası Meslek Grupları Sınıflandırması) yer alan 15-16-17-18-19-20 ve 28 numaralı alt meslek grupları özelinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen çok yönlü araştırma ve değerlendirmelerde, çeperlerde gerçekleşen önemli yatırım kararları doğrultusunda kentin yağ lekeli formunda dışa doğru bir yayılma ve büyüme gösterdiği 1980 sonrası süreçte, merkez alanın perakende ticaret etkinliği açısından önemini ve hakim yapısını koruduğu varsayımının, anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu'na bağlı sekiz alt meslek grubuna üye firmaların konum yeri tercihleri ve mekansal hareketlilik değerleri ile doğrulanması hedeflenmiştir.

Analizler için gerekli veri tabanının oluşturulması amacıyla İZTO'ya bağlı olarak faaliyetini sürdüren İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda ticaret sicil defterlerini konu alan bir arşiv taraması gerçekleştirilmiştir. Sözü edilen araştırmanın tamamlanmasının ardından, oluşturulan veri tabanını temel alan ve özel bir istatistik analiz programının kullanıldığı çeşitli analizler gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular haritasallaştırılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesi aşamasında öncelikli olarak anahtar sektör grubuna üye olarak faaliyete geçen firmaların 1980 ve 2000 yıllarında çalışma alanı sınırları içinde yoğun olarak yer seçtiği lokasyonların tespiti yapılmış ve süreç içerisinde firma ölçeğinde gerçekleşen yer değiştirmelerin

zaman aralığı ve coğrafi lokasyonlar bazında nasıl bir yoğunlaşma sergilediğinin cevapları aranmıştır.

Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda, anahtar sektör grubuna üye firmalar özelinde tespit edilen ilk kuruluş yeri tercihleri ile yer değiştiren firmaların mekansal hareketlilik özelliklerinin ticaret sektörünün tamamına genellenebileceği ve bu yolla kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün gelecekteki coğrafi dağılımına yönelik sağlıklı kestirimlerin ve mekana referanslı stratejilerin geliştirilebileceği öngörülmüştür.

5.2.1 Veri Kaynağı ve Araştırmanın Kabulleri

Bu bölümde yer alan ayrıntılı analiz ve incelemelerde esas alınacak veri tabanının oluşturulmasında, İZTO bünyesinde faaliyet gösteren **İzmir Ticaret Sicil Memurluğu**'ndan elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Bu kurumdan elde edilen bilgilerin temel özelliği; verilerin firmaların kuruluş tarihlerinden itibaren geçirmiş oldukları tüm değişiklikleri içermesi ve bu yönüyle geçmişe dönük bir değerlendirmeye imkan vermesidir.

Ticaret Sicil Memurluğu'nda, İZTO'ya kayıt yaptıran firmaların açılış ve kapanış tarihlerine ve firma ölçeğinde geçirdikleri değişikliklere ilişkin tüm kayıtlar 1958 yılından beri ticaret sicili esas defterlerine tutulmaktadır. İlçeler için ayrı ayrı düzenlenmiş olan bu defterlerde yer alan firma verileri, firmaların ilk kuruldukları tarihten günümüze ya da kapanıncaya kadar geçirmiş olduğu, gerek sektörel gerekse mekansal ölçekteki tüm değişiklikleri içermektedir. Bu haliyle ticaret sicili esas defterlerinde yer alan bilgiler, anahtar sektör grubu özelinde geçmişe dönük değerlendirmelerin yapılabileceği önemli bir kaynak niteliğindedir. Nitekim, araştırmanın kapsamına bağlı olarak kayıtlara geçirilen ve anahtar sektör grubuna üye firmaların 1980-2000 yılları arasında geçirmiş olduğu tüm değişiklikleri ayrıntılarıyla yansıtan bu veriler, ilgili zaman aralığındaki firma kayıtlarını gösteren 700'ün üzerinde defterin incelendiği uzun bir arşiv çalışmasının ardından bir araya getirilmiştir.

Veri tabanının oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilen bu çalışmalar sırasında kimi kabullerin yapılması kaçınılmaz olmuştur:

- İzmir ili sınırları içinde perakende ve toptan ticaret sektöründe faaliyette bulunacak ticari işletmeler, kuruluş aşamasında İZTO ya da İzmir Esnaf ve Sanatkarlar Odalar Birliği'ne kendi istekleri doğrultusunda kayıt yaptırmaktadırlar. Firmaların sözü edilen iki kuruluştan hangisine kayıt yaptıracığı konusunda kesin kriterler olmamakla birlikte genellikle küçük sermayeli, münferit işletmeler Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na, daha büyük sermayeli, münferit, limitet ve anonim şirket türündeki işletmeler ise İZTO'ya kayıt yaptırmaktadır. **Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde gerçekleştirilen bu araştırmada, İZTO'ya kayıtlı bulunan firmalar esas alınmış ve genel niceliksel gerekse içerdiği çeşitlilik açısından İZTO'ya kayıtlı firmaların İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ve toptan ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil eder nitelikte olduğu kabul edilmiştir.**
- Yapılan incelemeler sırasında, Ticaret Sicil Memurluğu-Sicil Arşivinde yer alan Ticaret Sicili Esas Defterleri'ne firma kayıtlarının tutulması işlemine pratikte karşılaşılan güçlükler nedeniyle 2001 yılından itibaren son verildiği ve bu tarihten sonra açılan firmalara ait kayıtların bilgisayar ortamında tutulmaya başlandığı tespit edilmiştir. Ancak bilgisayar kayıtlarında yer alan bilgilerin sicil defterlerine oranla daha sınırlı olması ve firma ölçeğinde gerçekleşen değişimlerin sürekli olarak mevcut bilginin üzerine kaydedilmesi suretiyle sadece güncel durumun kayıtlarının tutulması, bilgisayar kayıtlarından yararlanarak firmaların geçmişe dönük bilgilerine ulaşılmasına imkan vermemektedir. Örneğin; firmanın adres veya sektörel değişiklikte bulunup bulunmadığına ya da herhangi bir il/ilçeye nakil olup olmadığına ilişkin bilgiler bilgisayar kayıtlarında yer almamakta, yalnızca firmanın en son faaliyet konusu ve adresine ulaşılabilir. **Bu tip salt güncel bilgilerin yer aldığı bir veri tabanı, araştırmanın hedeflerine uygun olarak geriye dönük bir incelemeyi mümkün kılamayacağından, veri tabanının oluşturulması aşamasında Aralık-2000 sonuna kadar olan defter kayıtları esas alınmış, diğer bir**

deyişle Aralık-2000 sonuna kadar açılan ya da kapanan firmalar veri tabanına dahil edilmiş ve bu kayıtlar doğru kabul edilmiştir.

- Ocak-1995 tarihinden itibaren açılan firmaların faaliyet konularının belirlenmesi ve olası sektörel hareketliliklerin tespiti aşamasında önemli bir güçlük karşılaşılmıştır. Sözü edilen güçlük temelde bu tarihten sonra açılan firmaların unvanlarını birden fazla sektörü kapsayacak şekilde almalarından (örneğin; Alphan Tekstil, Turizm, İnşaat ve Sigorta Sanayi Ticaret Limitet Şirketi) kaynaklanmaktadır. Oysa 1980-1995 arası dönemde firma unvanları tek bir sektörü içerecek biçimde örneğin; konfeksiyon sanayi limitet şirketi veya tekstil sanayi ve ticaret anonim şirketi, vb. gibi alınmış ve zaman içinde firma ölçeğinde gerçekleşen faaliyet konusu değişikliklerinin izlenmesi mümkün olabilmıştır. Diğer bir deyişle 1995 yılına kadar olan kayıtlarda, anahtar sektörden çıkılması veya bir başka sektörden bu gruba dahil olunması durumunda firma unvanı farklılık göstermiş ve söz konusu değişiklik ticaret sicili esas defterlerindeki kayıtlara net bir biçimde yansımıştır.

1995 yılından sonra firma unvanlarında gözlenen bu değişiklik ve çeşitliliği, aslında ülkesel ölçekte değişkenlik gösteren ekonomik koşullara karşı firmaların geliştirdikleri bir çeşit savunma mekanizması olarak değerlendirmek mümkündür. Genellikle unvanında ilk belirtilen sektörün firmanın asıl faaliyet konusunu oluşturduğu kabul edildiğinde, bu tip çoklu unvan seçen bir firmanın gerekli gördüğünde artık karlı bulmadığı başlangıç sektöründen çıkarak, unvanında yer alan diğer sektör gruplarından birine, İZTO'yu bilgilendirmesine gerek kalmadan geçiş yapması mümkün olmakta ancak böylesi bir değişiklik doğal olarak ticaret sicil esas defterlerine yansımamaktadır. **Firmaların kayıtlara geçirilmesi aşamasında, bu tip çok sektörlü unvana sahip olan firmalardan, anahtar sektör grubuna üye sekiz alt meslek grubundan birini unvanlarında ilk sektör olarak belirtmiş olanlar anahtar sektör grubuna üye firmalar olarak kabul edilmiş ve kapsamlı analizlere konu olmak üzere kayıtlara geçirilmiştir.**

5.2.2 Anahtar Sektör Grubunun Belirlenmesinde Etkin Olan Kriterler

Ekonomide; ham maddeleri kullanma, istihdam yaratma, ihracat yoluyla döviz kazanma ve sayılan alanlarda devlete vergi geliri sağlama açısından bazı sektörler önem taşımakta ve ön planda gelmektedir. Bu anlamda tekstil ve konfeksiyon sektörü, gerek yaratmış olduğu istihdam ve katma değer, gerekse ihracat yoluyla sağladığı döviz geliri açısından Türkiye'nin en önemli sektörü olma özelliğini taşımaktadır (Gülerman, 2001). Tekstil sektörü yalnız ülkemizde değil, dünya ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir. Turizm ve enformasyon sektörlerinden sonra üçüncü büyük sektör olup, bu alandaki toplam satışların tutarı yaklaşık 1,7 trilyon ABD Dolarıdır. Tekstil sanayisindeki global senaryo ise beş önemli faktörün etkisi altındadır. Önümüzdeki on yıl içinde rekabet ortamının değişmesinde önemli rol oynayacak olan bu faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ✓ Sanayi eğilimleri
- ✓ Dünya ticareti
- ✓ Tüketici eğilimleri
- ✓ Perakende eğilimleri
- ✓ Teknolojideki gelişmeler (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001).

Türkiye’de tekstil ve konfeksiyon sanayi, esas itibariyle, 1980’li yılların başından itibaren ihracata yönelik olarak hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. 1980’lerin başında sektörde toplam üretimin %40’ı ihraç edilirken, yirmi yıllık bir süreç içinde bu oran yaklaşık olarak %80’e çıkmıştır. Toplam Türkiye ihracatının yaklaşık %38’ini tek başına sağlayan tekstil ve konfeksiyon sektörü çalışanları, toplam imalat sanayi çalışanlarının %21’ini oluşturmaktadır. “Türk tekstil ve konfeksiyon sanayii, toplam sanayi üretiminin yaklaşık %12’sine eşittir...Bunlara ek olarak tekstil ve konfeksiyon sanayi, tüketim malları üretiminden %32’lik pay almaktadır” (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001, s.11). “Bu gelişmeler Türkiye’nin dünya ekonomisi ile eklemlenme biçiminin emek ya da hammadde yoğun ürünlerde uzmanlaşma biçiminde gerçekleştiğini göstermektedir. Türkiye’nin tekstil sektöründe uzmanlaşması ve dünyanın önemli tekstil ülkelerinden biri durumuna gelmesi IMF,

Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin yönlendirmesi altında gerçekleşmiştir” (Boratav ve Türkcan, 1993:125-126’dan aktaran Ataay, 2001, s.69).

Konuyla ilgili uzman kişilerle yapılan görüşmeler ve kişisel gözlemler ışığında ülke ekonomisi için bu denli önemli olan **tekstil ve konfeksiyon sektörü**, tüm sektörleri tetikleyen, iktisat politikasına duyarlı ve rekabete açık, dinamik bir sektör olması dolayısıyla **anahtar sektör grubu** olarak belirlenmiş ve takip eden analizler İzmir Ticaret Odası’na ait meslek grupları sınıflandırmasında yer alan 15-16-17-18-19-20 ve 28 numaralı alt meslek grupları özelinde gerçekleştirilmiştir. Bu alt meslek gruplarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- **Grup 15** - Manifatura Grubu
- **Grup 16** - Tuhafiye Grubu
- **Grup 17** - Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu
- **Grup 18** - Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu
- **Grup 19** - Trikotaj ve Konfeksiyon Yan Malzemeleri Grubu
 - **Grup 19A** - Yün, Orlon -Trikotaj İplik
 - **Grup 19B** - Konfeksiyon Dikiş Nakış Malzemeleri
- **Grup 20** – Deri Konfeksiyon Grubu
- **Grup 28** - Mefruşat Grubu

5.2.3 Araştırmada Kullanılan İstatistik Analiz Yöntemi

Araştırmaların tamamlanmasının ardından, oluşturulan veri tabanını temel alan analizlerin gerçekleştirilmesi aşamasında özel bir istatistik analiz programı olan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)’den yararlanılmıştır. İzmir Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda kayıtlara geçirilen firmalara ait bilgiler SPSS ortamına aktarılmış ve bu sayede gerek sıklık dağılımı gerekse çapraz sorgulama seçeneklerinin kullanıldığı çok sayıda analizin yapılması mümkün olmuştur. SPSS analizleri sonucunda elde edilen bilgilerin haritasallaştırılması sürecinde AutoCAD 2000 ve ArcView GIS 3.2 programları

kullanılmış, böylece firmaların ilk kuruluş yeri dağılımları ile süreç içerisinde gerçekleşen mekansal hareketlilikler harita üzerinde izlenebilir hale gelmiştir.

5.3 Anahtar Sektör Grubu Analizleri (İzmir Ticaret Sicil Memurluğu Verileri: 1980-2000)

Bu bölümde yer alan çok yönlü analizlerin amacını; Ocak 1980 - Aralık 2000 yılları arasında anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu'na bağlı sekiz alt meslek grubu özelindeki ticaret sermayesinin, İBŞB sınırları içindeki mekansal dağılımının ve firma ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketliliğin yön ve büyüklüğünün tespit edilmesi olarak özetlemek mümkündür. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmada; Ocak 1980-Aralık 2000 tarihleri arasında işletmeye açılan firmaların yer aldığı 740 adet deftere kaydedilen 81708 firmaya ait bilgiler incelenmiş ve anahtar sektör grubunda faaliyet gösterdiği belirlenen 6991 adet firmaya ait bilgiler kayıtlara geçirilmiştir (Tablo 5.1).

Tablo 5.1 İncelenen ticaret sicil defteri ve firma sayıları (1980-2000)

Defter İsimleri	İncelenen Defter Sayısı ^a	İncelenen Firma Sayısı	Kaydedilen Firma Sayısı ^b
Merkez¹	534	58215	4950
Bornova	97	11059	1098
Karşıyaka²	84	9678	728
Buca	25	2756	215
Toplam	740	81708	6991

¹ Balçova, Gaziemir, Güzelbahçe, Konak ve Narlıdere ilçelerini kapsamaktadır.

² Karşıyaka ve Çiğli ilçelerini kapsamaktadır.

^a 01.01.1980-12.12.2000 tarihleri arasında İzmir Ticaret Odası'na kayıt yaptırarak işletmeye açılan firmaların yer aldığı defterler araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

^b Kaydedilen firmalar belirlenen zaman diliminde;

- Anahtar sektör grubunda faaliyet gösteren,
- Farklı sektörlerde faaliyet gösterirken konu değişikliği yaparak anahtar sektör grubuna dahil olan ve
- Anahtar sektör grubunda faaliyet gösterirken konu değişikliği yaparak başka sektör grubuna dahil olan firmalar olmak üzere üç farklı özellik göstermektedir.

Ticaret sicil defterlerinde anahtar sektör grubuna üye olduğu tespit edilen firmaların kayıtları yapılırken, defterde yer alan ve araştırmanın kapsamı açısından faydalı olacağı düşünülen bilgilerin tümü büyük bir titizlikle bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Sözü edilen bilgiler; takip edilen analizlerde firmanın kimlik numarası görevini gören sicil numarasını, firma adını, unvan ve faaliyet konusunu, ilk kuruluş adresini, açılış tarihini, kuruluş sermayesini (firmaların %30'a varan bir bölümü sermaye bildiriminde bulunmamıştır), varsa yer değiştirme (nakil) tarihleri ve adresleriyle, kapanış tarihlerini ve firma faaliyet konularında gerçekleşmiş olası değişimleri içermektedir. Firmalara ait bilgilerin ticaret sicil defterlerinden elektronik ortama aktarılması işleminin ardından, kuruluş yerine ait sütunda yer alan bilgileri dikkate alarak, firmaların ilçeler bazında ayrıştırılması işlemi gerçekleştirilmiştir. İncelenen defterlerin tüm ilçeler bazında ayrılmamış olması ve "Merkez" defterinin beş, "Karşıyaka" defterinin ise iki ilçeyi birden kapsamaması, sözü edilen gruplamayı analizlerin başında gerekli kılmıştır.

Bu noktada, genelde ticaret sicil defterlerinden aktarılan firma verilerinde, özelde ise mekansal hareketlilikte bulunan firma verilerinde, İzmir Ticaret Odası'nın (İZTO) firma kayıtlarını tutarken kullandığı yöntemden kaynaklanan önemli bir yanlışlığın varlığı dikkati çekmektedir. Sözü edilen yanlışlık, ilçeler arası nakil giden firmaların farklı sicil numaralarıyla hem ilk kuruluşun gerçekleştiği ilçe defterinde hem de sonradan nakil gittiği ilçe defterinde ayrı ayrı yer almasından, diğer bir deyişle aynı firmanın farklı ilçe defterlerinde birden fazla kaydının yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

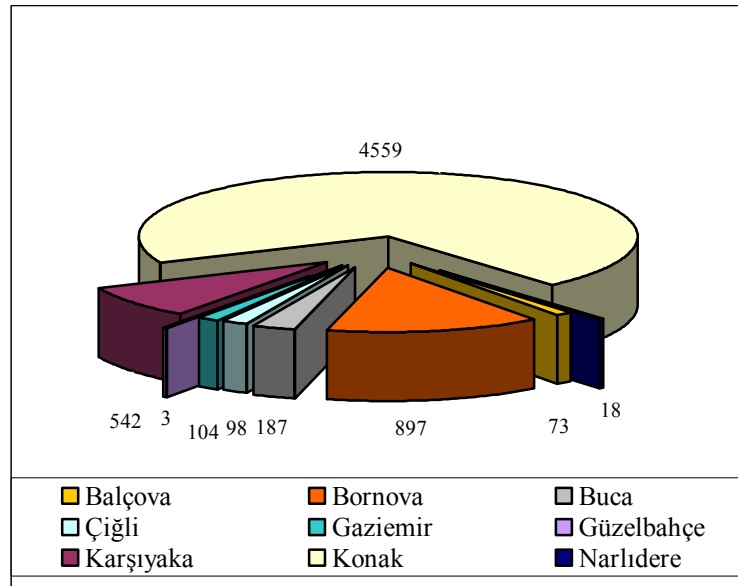
Şöyle ki; sicil verilerine göre herhangi bir firmaya ait bilgiler ilk kurulduğu ilçe defterinde yer almaktadır. Eğer firma işletmeye açıldığı tarihten sonra mekansal hareketlilikte bulunduyorsa ve yer değiştirme ilk kuruluş adresinin bağlı bulunduğu ilçe sınırları içinde gerçekleştiyse, değişime ait bilgiler aynı sayfada yer almaktadır. Öte yanda, firmanın başka bir ilçeye nakil gitmesi durumunda, nakil tarihi o ilçe defterinde kapanış tarihi olarak gösterilmekte, hangi ilçe defterine hangi sicil numarasıyla nakil gittiği ayrıca not düşülmekte ve firmanın bu tarihten sonraki durumunu gösteren bilgiler, nakil gittiği ilçeye ait ticaret sicil defterinde yeni bir sicil

numarası ile yer almaktadır. Bu durumda konum yeri açısından ilçeler arası hareketlilik gösteren firmalar hem ilk kurulduğu ilçe defterinde hem de daha sonra nakil gittiği ilçe defterlerinde yer almış bulunmaktadır.

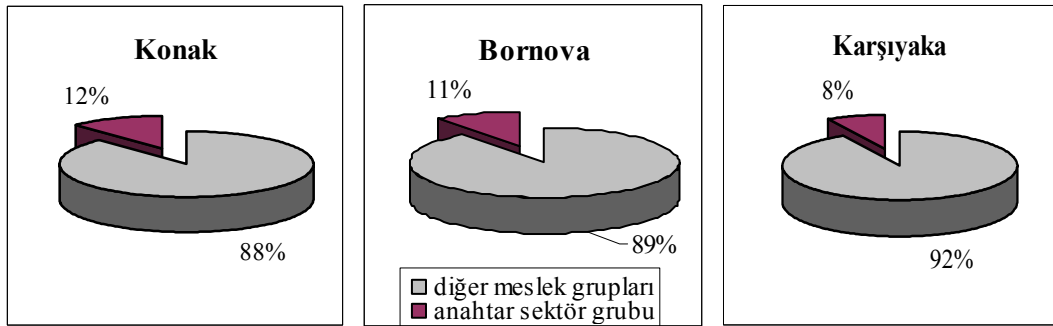
Nitekim, Tablo 5.1’de yer alan toplam kaydedilen firma sayısına karşılık gelen **6991** sayısı, aslında aynı firmalar olmalarına karşılık yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı birden fazla kayıtları yapılmış olan bu tür firmaları da içermektedir. Bu aşamada sözü edilen karışıklığa konu olan ve ilçeler arası hareketlilikte bulunarak mükerrer kaydedilmiş **510** adet firmanın bulunduğu tespit edilmiş ve her bir firmanın nakil gittiği ilçe defterlerinde yer alan bilgileri, firmanın ilk kuruluş bilgilerini içeren satıra eklenerek sözü edilen yanlışlık düzeltilmiştir. Bu durumda, takip eden analizlere konu olan toplam firma sayısı **6991**’den **6481**’e düşmüştür. Firma kayıtları sırasında karşılaşılan bu çoklu kaydedilme durumu hiç şüphesiz anahtar sektör grubu dışındaki diğer meslek gruplarına üye firmalar için de söz konusudur. Nitekim Tablo 5.1’de toplam incelenen firma sayısı sütununda yer alan 81708 sayısının, Ticaret Sicil Müdürlüğü Aralık 2000 verilerine göre İBŞB sınırları içerisinde kayıtlı görünen toplam firma sayısının (Tablo 4.2) oldukça üzerinde olmasını (59775 firma) bu duruma bağlı olarak açıklamak mümkündür.

Yapılan analizler sonucunda, İBŞB bütününde Aralık 2000 itibariyle çeşitli meslek gruplarına kayıtlı 59775 adet firma arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların %10,8’lik bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu gruba üye firmalar ilçeler itibariyle eşitsiz bir dağılım göstermekte ve kayıtlı firmaların büyük çoğunluğu Konak, Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde yer seçmiş bulunmaktadır (Grafik 5.1).

Anahtar sektör grubuna üye firmaların yaklaşık olarak %70’inin kayıtlı olduğu Konak ilçesi, tekstil ve konfeksiyon grubunun en yoğun yer seçtiği yerleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde ise bu oran sırasıyla %13,8 ve %8,4’dür (Tablo 5.9). Bu üç ilçede anahtar sektör grubuna üye firmaların, kayıtlı diğer tüm meslek gruplarına dahil firmalar içindeki oranı ise %8-12 arasında değişiklik göstermektedir (Grafik 5.2).

Grafik 5.1 İlçeler özelinde anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları - 2000

Grafik 5.2 Konak-Bornova-Karşıyaka ilçelerinde anahtar sektör grubuna üye firmaların kayıtlı tüm meslek grupları içindeki oranı - 2000

Sonuç olarak 6481 adet firmaya ait veriler kapsamlı analizlere konu olmak üzere özel bir istatistik analiz programı olan SPSS ortamına aktarılmış ve veriler üzerinde bu programın kullanıldığı çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Analizlerin harita ortamına aktarılması sürecinde mahalle ölçeği esas alınmıştır. Bu amaçla İzmir Büyükşehir Belediyesi Harita Müdürlüğü'nden 2004 yılı itibariyle mahalle sınırlarını içeren bir harita AutoCAD ortamında elde edilmiştir. Elde edilen harita üzerinde çeşitli işlemler yapılarak ArcView GIS 3.2 programında kullanılabilir hale getirilmiştir. Böylelikle sözü edilen programda SPSS analizlerinin haritasallaştırılarak mekan üzerinde somut olarak yorumlanabilir olması sağlanmıştır.

5.3.1 Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 1980 Kesiti

Firmaların mekansal ölçekteki yer değiştirmelerinin tespitinden önce, çalışmanın esas aldığı zaman kesitinin başlangıç yılı olan 1980 yılı itibariyle anahtar sektör grubuna üye firmaların niceliksel büyüklüğünün ve çalışma alanı sınırları içinde hangi lokasyonlarda yoğunlaştıklarının, diğer bir deyişle 1980 kesitinin mekansal dağılımının bilinmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla Ticaret Sicil Müdürlüğü verileri kullanılarak Aralık-1980 yılından önce faaliyete geçen firmalar belirlenmiştir. Bu firmalar içinden sözü edilen tarihten önce faaliyetine son verdiği tespit edilen firmalar elenmiş ve **Aralık 1980** kesitinde, İBŞB bütününde mahalleler itibariyle anahtar sektör grubuna üye **741** adet firmanın faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu firmaların ilçeler arası dağılımlarına bakıldığında (Tablo 5.2), anahtar sektör grubuna üye firmaların ağırlıklı olarak Konak ilçesinde (%87,8) yer seçtiği, bu ilçeyi %7,4 ile Karşıyaka ve %2,6 ile Bornova'nın izlediği, Güzelbahçe ve Narlıdere ilçelerinde ise 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma bulunmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5.2 Aralık 1980 kesitinde ilçeler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Balçova	7	1,0
Bornova	19	2,6
Buca	6	0,8
Çiğli	2	0,3
Gaziemir	1	0,1
Güzelbahçe	0	0,0
Karşıyaka	55	7,4
Konak	651	87,8
Narlıdere	0	0,0
TOPLAM	741	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

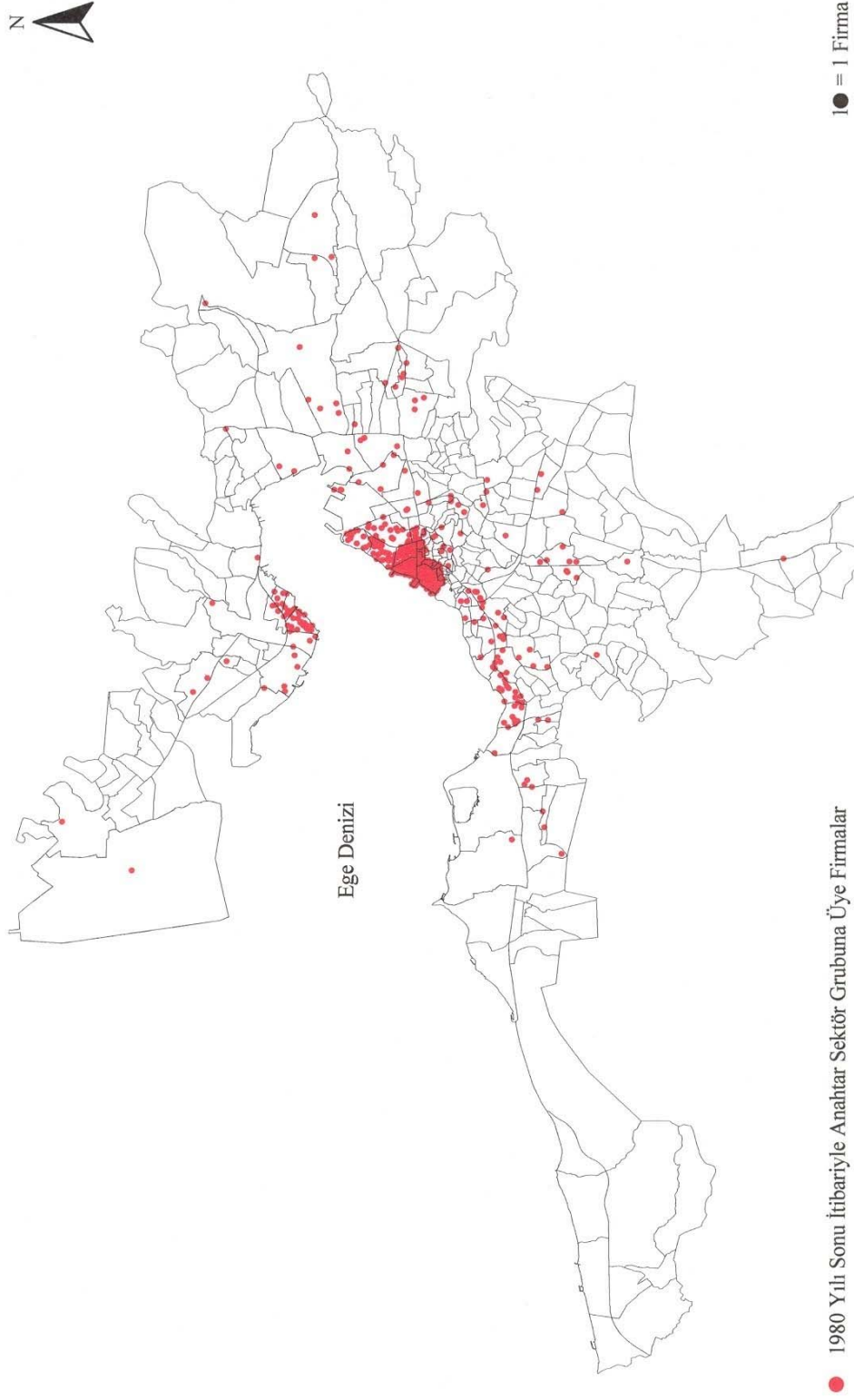
Mahalleler itibariyle firmaların dağılımı göz önüne alındığında, yapılan analizler, 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubuna üye 741 adet firmanın çalışma alanı bütününde 56'sı Konak ilçesi sınırları içinde olmak üzere 90 mahallede faaliyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Balçova, Bornova, Buca, Çiğli ve Gaziemir ilçeleri sınırları içinde yer alan mahallelerde anahtar sektör grubuna üye firma sayısı 1-10 adet arasında değişirken, Konak ilçesine ait mahallelerde bu oranın çeşitlenerek artış gösterdiği ve özellikle **Akdeniz** mahallesinde 196, **Konak** mahallesinde 140 ve **Yenigün** mahallesinde faaliyet gösteren 67 firma ile zirve değerlere ulaştığı tespit edilmiştir (Harita 5.1).

Firmaların alt meslek gruplarına dağılımına bakıldığında, 1980 kesitinde faaliyet gösteren anahtar sektör grubuna üye firmalar arasında Manifatura Grubu'nun %25,6'lık payla ilk sırada geldiği görülmektedir. Bu grubu %24'erlik paylarla, Tuhafiye Grubu ve Konfeksiyon Satış Yerleri Grubunun izlediği, Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubunun ise %11 payla en fazla temsil edilen meslek grubu olarak üçüncü sırada yer aldığı tespit edilmiştir (Tablo 5.3). Hukuksal örgütlenme yapılarına göre dağılım ise 1980 kesitinde firmaların büyük bölümünün münferit işletmeler (%72,3) niteliğinde olduğunu, bu grubu Kollektif Şirket (%12,8) ve Anonim Şirketlerin (%7,8) izlediğini ortaya koymaktadır (Tablo 5.4).

Tablo 5.3 Aralık 1980 kesitinde anahtar sektör grubuna üye firmaların alt meslek gruplarına dağılımı

Alt Meslek Grupları	Firma Sayısı	Oranı (%)
15- Manifatura Grubu	190	25,6
16- Tuhafiye Grubu	178	24,0
17- Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu	87	11,7
18- Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu	177	24,0
19a- Yün, Orlon-Trikotaj İplik	23	3,1
19b- Konfeksiyon Dikiş Nakış Malzemeleri	26	3,5
20- Deri Konfeksiyon Grubu	19	2,6
28- Mefruşat Grubu	41	5,5
TOPLAM	741	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri - Aralık 2002)

Harita 5.1 İBŞB bütütünde mahalleler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları - Aralık 1980 kesiti

Tablo 5.4 Aralık 1980 kesitinde anahtar sektör grubuna üye firmaların hukuksal örgütlenme yapılarına göre dağılımı

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Anonim Şirket	58	7,8
Adi Komandit	17	2,3
Adi Ortaklık	0	0,0
Kamu	7	1,0
Kollektif Şirket	95	12,8
Komandit Şirket	6	0,8
Kooperatif	1	0,1
Limited Şirket	21	2,9
Münferit	536	72,3
TOPLAM	741	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002)

Sonuç olarak 1980 yılı sonu itibariyle anahtar sektör grubu özelinde perakende ticaret sektörünün büyük ölçüde santralize olduğu görülmektedir. Kentin çeperlerinde konut gelişimi anlamında herhangi bir gelişmenin söz konusu olmamasına ve alışveriş olanaklarının henüz çeşitlenmemesine bağlı olarak Konak ilçe merkezinin alışveriş etkinliği anlamında hakim konumunu koruduğu ve bu dönemde perakende ortamına küçük ölçekli, geleneksel işletmelerin hakim olduğu tespit edilmiştir.

Mahalleler itibariyle dağılım, firmaların en yoğun yer seçtiği Akdeniz, Konak ve Yenigün mahallelerinden başlayarak dışarıya doğru yaygın ve dağınık olarak yer seçtiklerini ve akslar özelinde dengesiz bir dağılım gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Nitekim güney ve batı aksında yer seçen firma sayısının oldukça az olduğu, merkez ilçe dışında firma yer seçim eğiliminin ağırlıklı olarak kuzey (Karşıyaka) ve doğu (Bornova) yönünde olduğu görülmektedir.

Her ne kadar firmaların 1980 öncesi niceliksel ve sektörel yapılarına ilişkin elimizde karşılaştırmaya elverişli veri bulunmasa da, 1970'li yılların sonunda yaşanan, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak etkileri giderek ağırlaşan ekonomik

krizin, anahtar sektör grubuna üye firma sayısının azlığında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan ekonomik istikrar tedbirlerinin ve dışa açılmacı, ihracat oryantasyonlu politikaların perakende ticaret sektörü üzerindeki olumlu etkilerinin görülür hale gelmesi için oldukça erken olan 1980 sonu kesitinde, manufakturacılık, tuhafiyecilik ve konfeksiyon satış işlerinin arz ve talep yapısına bağlı olarak önde gelen sektörler arasında yer aldığı, konfeksiyon toptan imalatı ve ihracatı grubunun ise henüz yeterince olgunluğa erişmediği ve bu nedenle firmaların meslek gruplarına göre dağılımında dördüncü sırada geldiği görülmektedir.

5.3.2 Anahtar Sektör Grubuna Üye Firma Dağılımları - Aralık 2000 Kesiti

2000 yılı sonuna gelindiğinde anahtar sektör grubuna üye firma sayısının, 1980 yılında tespit edilen değer yaklaşık sekiz katı artış göstererek 5709'a ulaştığı görülmektedir. Bu sayının Tablo 5.9'da faal firma sayısı olarak yer alan değerden (5446) fazla olmasının nedeni, 1980 yılından önce açıldığı tespit edilen firmaları da içermesidir. 1980 yılından önce açıldığı ve 2000 yılı sonu itibarıyla faal durumda olduğu belirlenen 263 firmanın bilgileri farklı bir veri kaynağı olan İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilmiştir. Bu veriler araştırmanın *mekansal ölçekte yer değiştirmelerin tespitine* ilişkin diğer hedefine uygun bilgileri içermediği için bu kısma ilişkin değerlendirmeler, 1980-2000 yılları arasında faaliyete geçen ve Tablo 5.9'da esas alınan firmalar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Mekansal açıdan dağılım göz önünde bulundurulduğunda, 1980 kesitinden farklı olarak firmaların tüm ilçeler genelinde homojen olmayan ancak yaygın bir biçimde yer seçtiği görülmektedir (Harita 5.2). Firmaların ilçeler arası dağılımı, 1980 yılından bu yana geçen yirmi yıllık süreç içerisinde Konak ilçesinin hakim konumunun değişmediğini ancak, anahtar sektör grubu özelinde Bornova ve Karşıyaka ilçelerinde gerçekleşen yeni gelişmeler paralelinde, sahip olduğu firma oranının yaklaşık olarak %70'e gerilediğini ortaya koymaktadır. 1997 yılında Bornova'nın Meriç mahallesinde 823000 m²'lik alan üzerine kurulan manufakturacılar ve tekstilciler çarşısı (MTK Sitesi), süreç içerisinde ilçede yoğunluk kazanan toplu

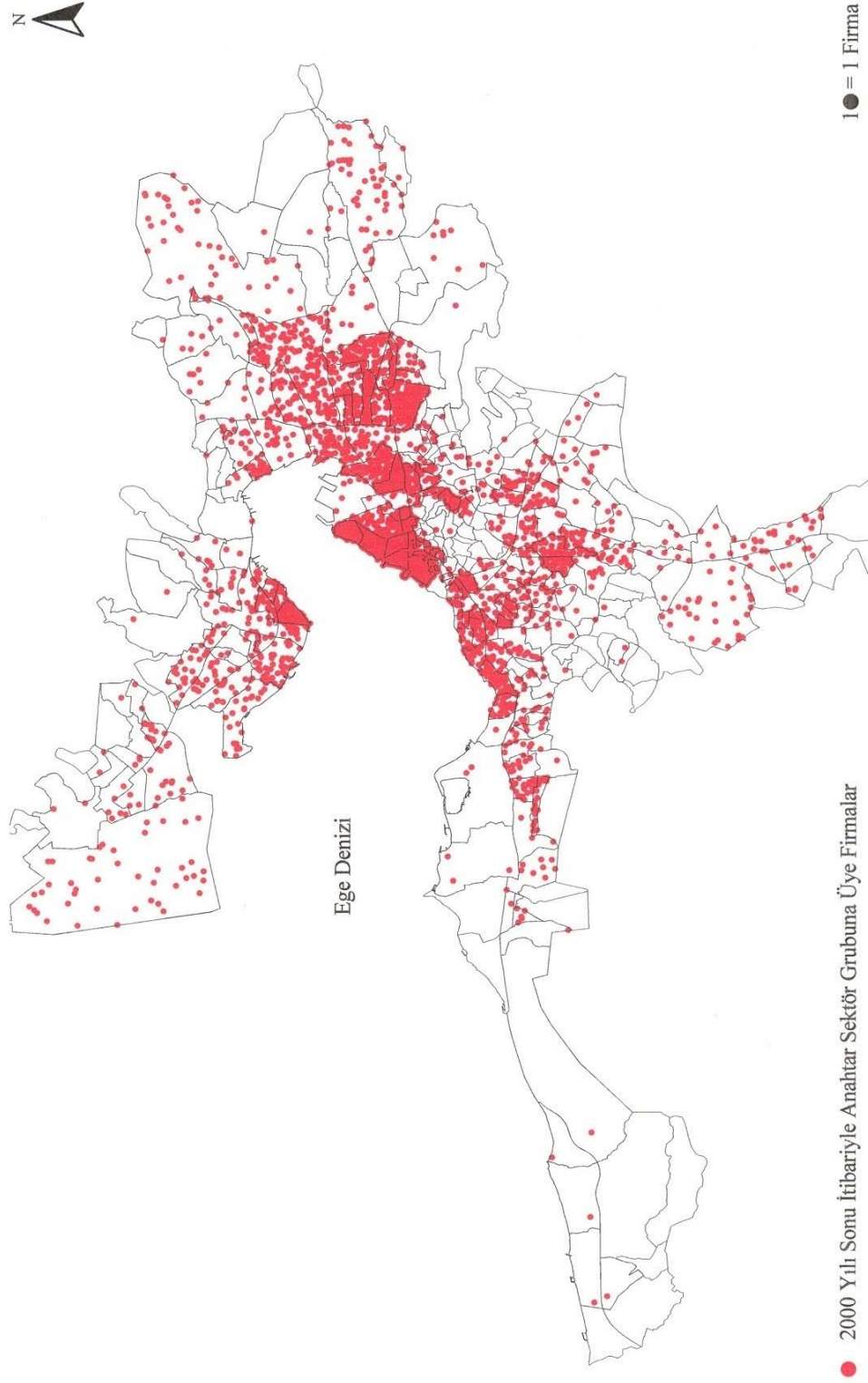
konut faaliyetleri ve benzeri gelişmeler, 1980 kesitinden farklı olarak Bornova ilçesini %14,5'lik payla Konak ilçesinden sonra anahtar sektör grubunun en yoğun yer seçtiği ikinci ilçe konumuna getirmiştir (Tablo 5.5).

Tablo 5.5 Aralık 2000 kesitinde ilçeler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Balçova	66	1,1
Bornova	826	14,5
Buca	175	3,1
Çiğli	89	1,5
Gaziemir	74	1,3
Güzelbahçe	3	0,1
Karşıyaka	482	8,4
Konak	3976	69,7
Narlıdere	18	0,3
TOPLAM	5709	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002 ve İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

Firmaların mahalleler itibariyle dağılımına ilişkin yapılan değerlendirmeler, çalışma alanı genelindeki 332 mahallenin 239'unda anahtar sektör grubuna üye firmanın bulunduğunu ortaya koymuştur. 188 mahallede 1-20 adet arası firma yer alırken, Konak ilçesinde yer alan **Akdeniz** (973), **Konak** (534), **İsmet Kaptan** (260), **Kültür** (241) ve **Yenigün** (197) mahalleleri, Bornova'da **Kazım Dirik** (154) ve **Meriç** mahalleleri (139) ile Karşıyaka'da **Donanmacı** mahallesi (143) içerdikleri anahtar sektör grubuna üye firmaların fazlalığıyla öne çıkmaktadır. Söz konusu değerler dikkate alındığında, geçen yirmi yıllık sürenin sonrasında Akdeniz ve Konak mahallelerinin anahtar sektör grubuna üye firmaların en fazla yer seçtiği mahalleler olma özelliğini korudukları, 1980 yılı kesitinde üçüncü sırada yer alan Yenigün mahallesinin beşinci sıraya gerileyerek yerini İsmet Kaptan mahallesine bıraktığı görülmektedir.

Harita 5.2 İBŞB bütütünde mahalleler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları - Aralık 2000 kesiti

Ayrıca Bornova ve Karşıyaka'nın çeşitli mahallelerinde anahtar sektör grubuna üye firmaların Konak ilçesine alternatif oluşturacak yeni yoğunlaşmalar sergiledikleri tespit edilmiştir. Toplu konut alanları ve ulaşım yatırımları paralelinde kentin dışı doğru bir büyüme gösterdiği süreç sonrasında, firmaların da daha geniş pazar alanlarına hizmet verecek biçimde yaygınlık kazanması beklenen bir durumdur. Ancak Tablo 5.5'deki değerler dikkate alındığında, çeşitli ilçelerdeki alt merkezlerin gelişimine rağmen Konak ilçesinin %69,7'lik firma oranıyla perakende ticaret etkinliği açısından önemini sürdürdüğü görülmektedir.

2000 yılı sonu itibariyle firmaların alt meslek gruplarına dağılımı, 1980 yılı kesitinden oldukça farklı bir durum ortaya koymaktadır. 1980 yılı kesitinde en fazla firma sayısına sahip Manifatura ve Tuhafiye gruplarına üye firma sayısında, geçen yirmi yıllık süreç sonunda hiç artış gerçekleşmediği ve bu grupların anahtar sektör grubuna üye sekiz meslek grubu arasında dördüncü ve beşinci sıralara geriledikleri tespit edilmiştir (Tablo 5.6). Manifatura grubu temsilcileri bu durumun, arz talep koşulları ve malın demode olmasına bağlı olarak azalan talebin ve ülke genelindeki ekonomik istikrarsızlığın bir sonucu olduğunu, bu nedenlerden dolayı gruba üye firma sayısında artış olmadığı gibi, üye firmaların bir kısmının da faaliyet konusu değişikliği yaparak karlı buldukları başka sektörlerle geçtiklerini belirtmişlerdir (Manifatura Grubu, 2005).

Tablo 5.6 Aralık 2000 kesitinde anahtar sektör grubuna üye firmaların alt meslek gruplarına dağılımı

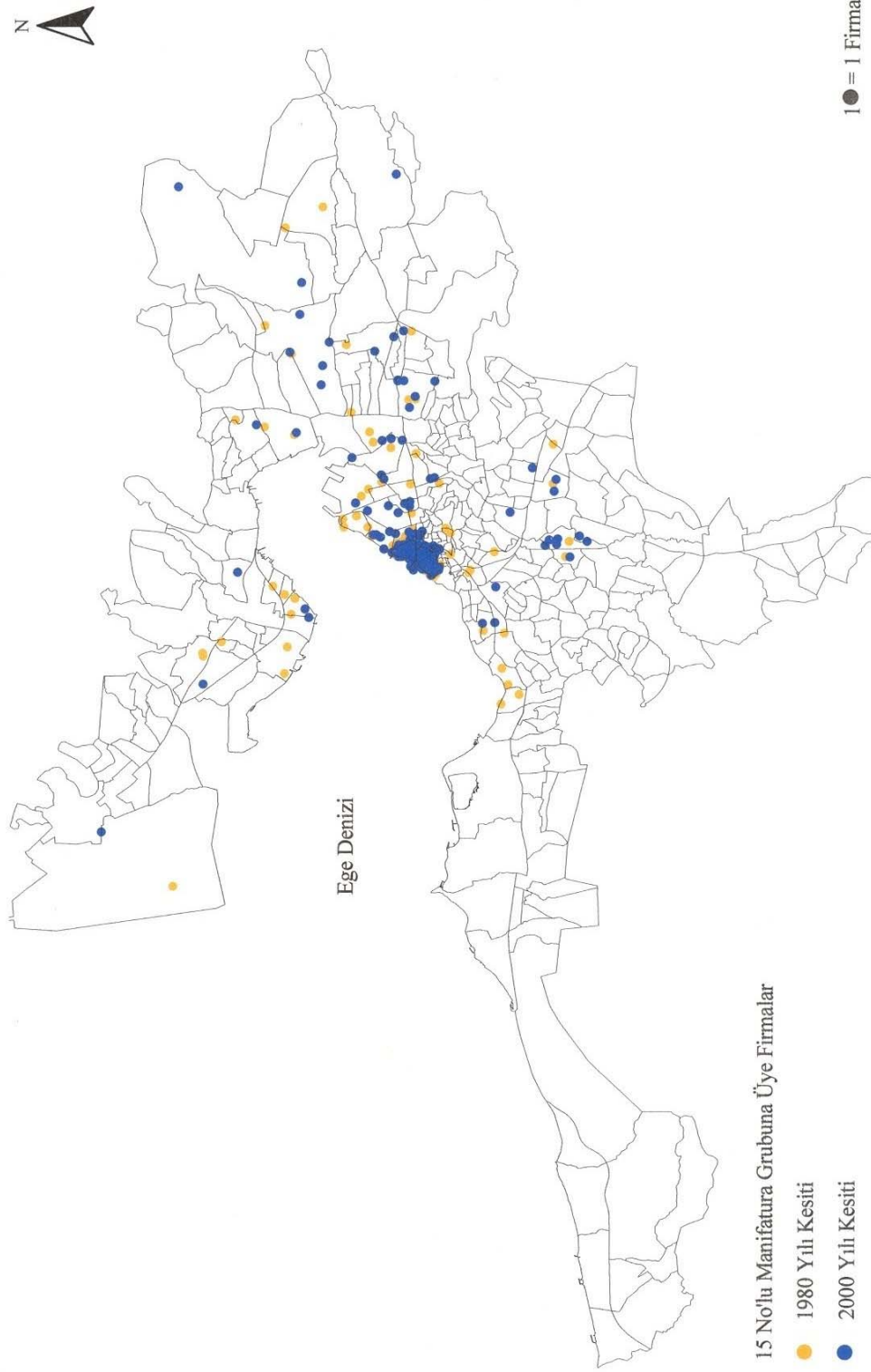
Alt Meslek Grupları	Firma Sayısı	Oranı (%)
15- Manifatura Grubu	185	3,2
16- Tuhafiye Grubu	204	3,6
17- Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu	2675	46,8
18- Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu	1717	30,1
19a- Yün, Orlon-Trikotaj İplik	81	1,4
19b- Konfeksiyon Dikiş Nakış Malzemeleri	95	1,7
20- Deri Konfeksiyon Grubu	616	10,8
28- Mefruşat Grubu	136	2,4
TOPLAM	5709	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002 ve Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

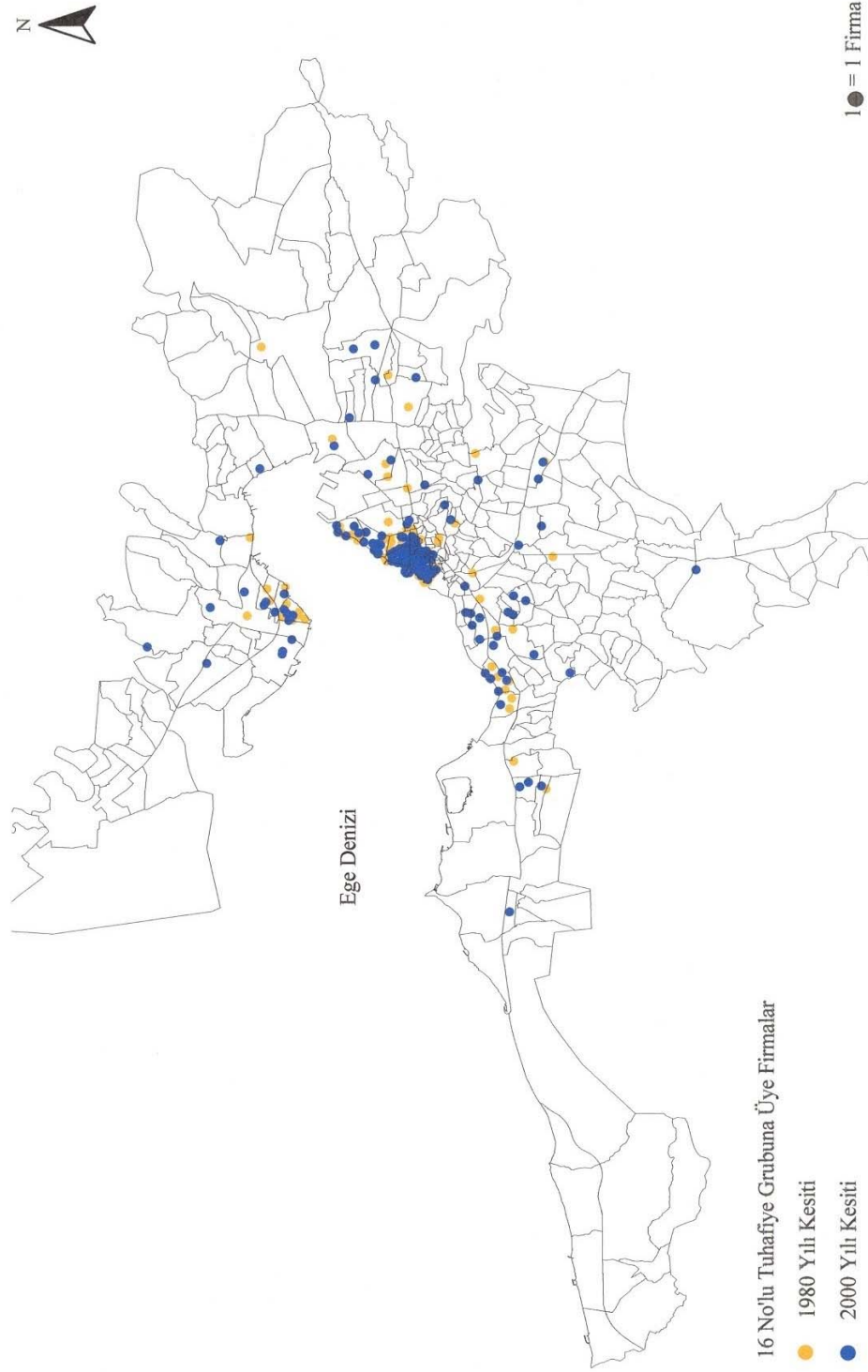
Tuhafiye grubunun temsilcileri ile yapılan görüşmede ise, gruba üye firma sayısında artış olmamasının kayıt dışı semt pazarlarının yarattığı etkinin bir sonucu olduğu belirtilmiştir. Tuhafiye ve konfeksiyon ürünlerinin ağırlıklı olarak satıldığı, vergisi, dükkan kirası ve benzeri giderleri olmayan semt pazarlarının neden olduğu haksız rekabet yüzünden mevcut dükkanların da kapanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun altı çizilmiştir (Tuhafiye Grubu, 2005). Her iki grubun da çalışma alanı içinde 1980 ve 2000 yılı kesitlerinde yer seçtikleri alanların benzer olduğu ve Konak ilçesi dışında yer seçenlerin çok az sayıda olması nedeniyle oldukça santralize olmuş bir perakende ticaret etkinliği türü olduğu görülmektedir (Harita 5.3 ve Harita 5.4).

Trikotaj ve Konfeksiyon Yan Malzemeleri ile Mefruşat Grupları da benzer şekilde, üye firma sayısında çok az bir artış göstererek en az temsil edilen meslek grupları olmuşlardır. Bu grupların 1980 ve 2000 yılı kesitlerindeki yer seçim kalıplarına bakıldığında, 1980 yılı kesitinde oldukça merkezileşmiş bir yer seçim modeli sergileyen her iki grubun da 2000 yılı sonuna gelindiğinde kuzey, güney ve doğu aksları yönünde bir gelişim sergilediği görülmektedir (Harita 5.5 ve Harita 5.6). Trikotaj ve konfeksiyon malzemeleri grubu açısından bu durumu, yan sektörü olduğu konfeksiyon imalat ve ihracatı grubunun yakın çevresinde yer alma isteği, mefruşat grubu açısından ise sözü edilen yönlerde önemli oranda konut alanı gelişiminin gerçekleşmesine bağlı olarak ortaya çıkan tüketici kitlesine yakın olma isteğine bağlı olarak açıklamak mümkündür.

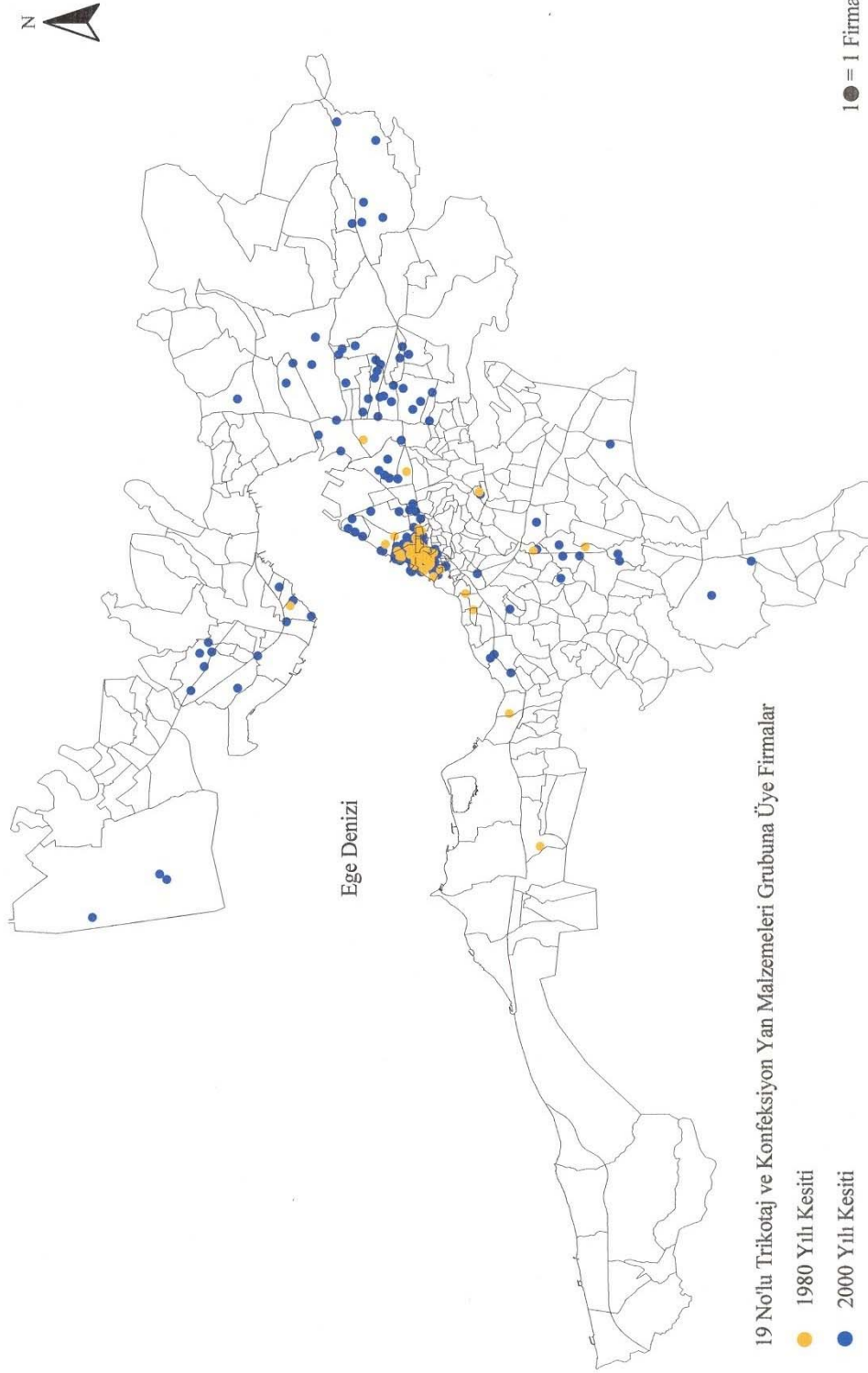
1980 yılı kesitinde üye firma sayısı açısından üçüncü sırada yer alan Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubunun 2000 yılı sonuna gelindiğinde %46,8 ile birinci sıraya yerleştiği görülmektedir. 1980 yılı kesitinde Konak ilçesi dışında birkaç firmanın faaliyet gösterdiği bu meslek grubunun 2000 yılı sonuna gelindiğinde oldukça desantralize olduğu, kentin dört aksı üzerinde özellikle de Bornova ilçesinde önemli bir yoğunlaşma sergilediği görülmektedir (Harita 5.7). Konfeksiyon toptan imalat ve ihracatı grubu temsilcileri, 1980 yılından 2000 yılına firma sayısında görülen artışın arz ve talep ile bağlantılı bir durum olduğunu ve 2000 yılında grubun altın çağını yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Günümüzde ise ekonomik nedenlerden dolayı özellikle de Çin Halk Cumhuriyeti'nin konfeksiyon imalatı alanında yarattığı haksız rekabet ortamının etkisiyle büyük bir kriz içinde olduklarını belirtmişlerdir.

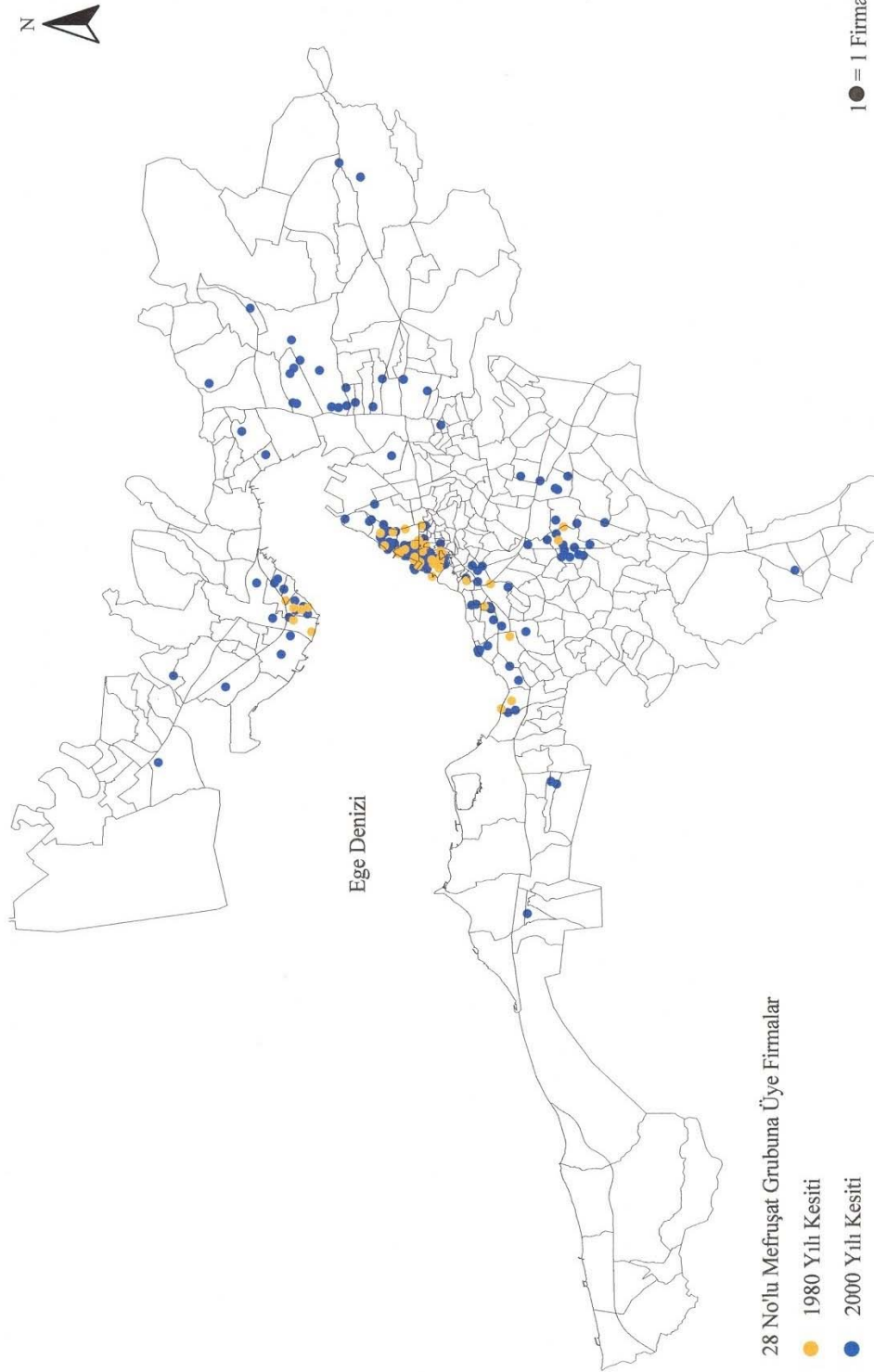
Harita 5.3 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde manifatura grubuna üye firma dağılımları

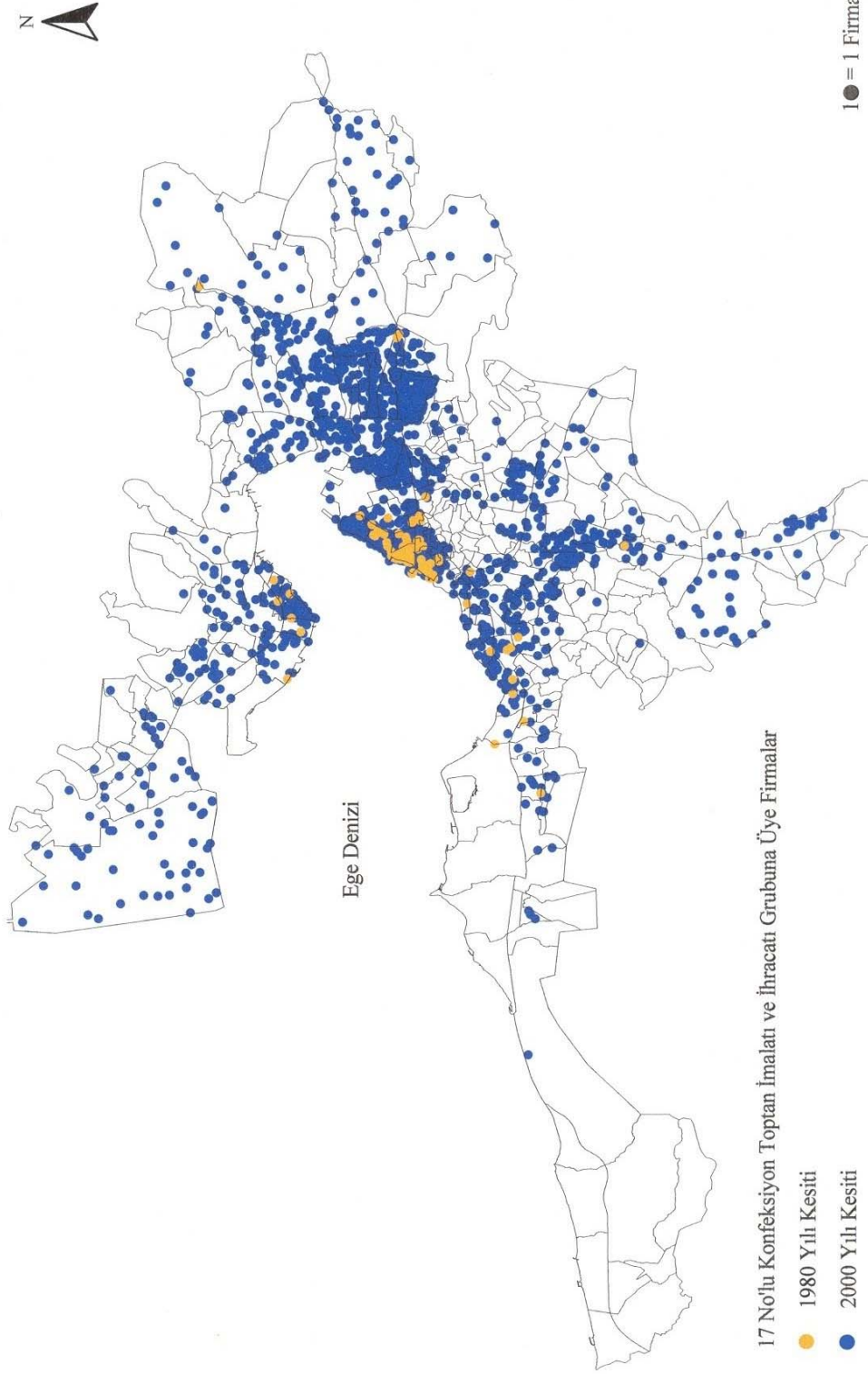
Harita 5.4 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde tuhafıye grubuna üye firma dağılımları

Harita 5.5 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde trikotaj ve konfeksiyon yan malzemeleri grubuna üye firma dağılımları

Harita 5.6 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde mefruşat grubuna üye firma dağılımları

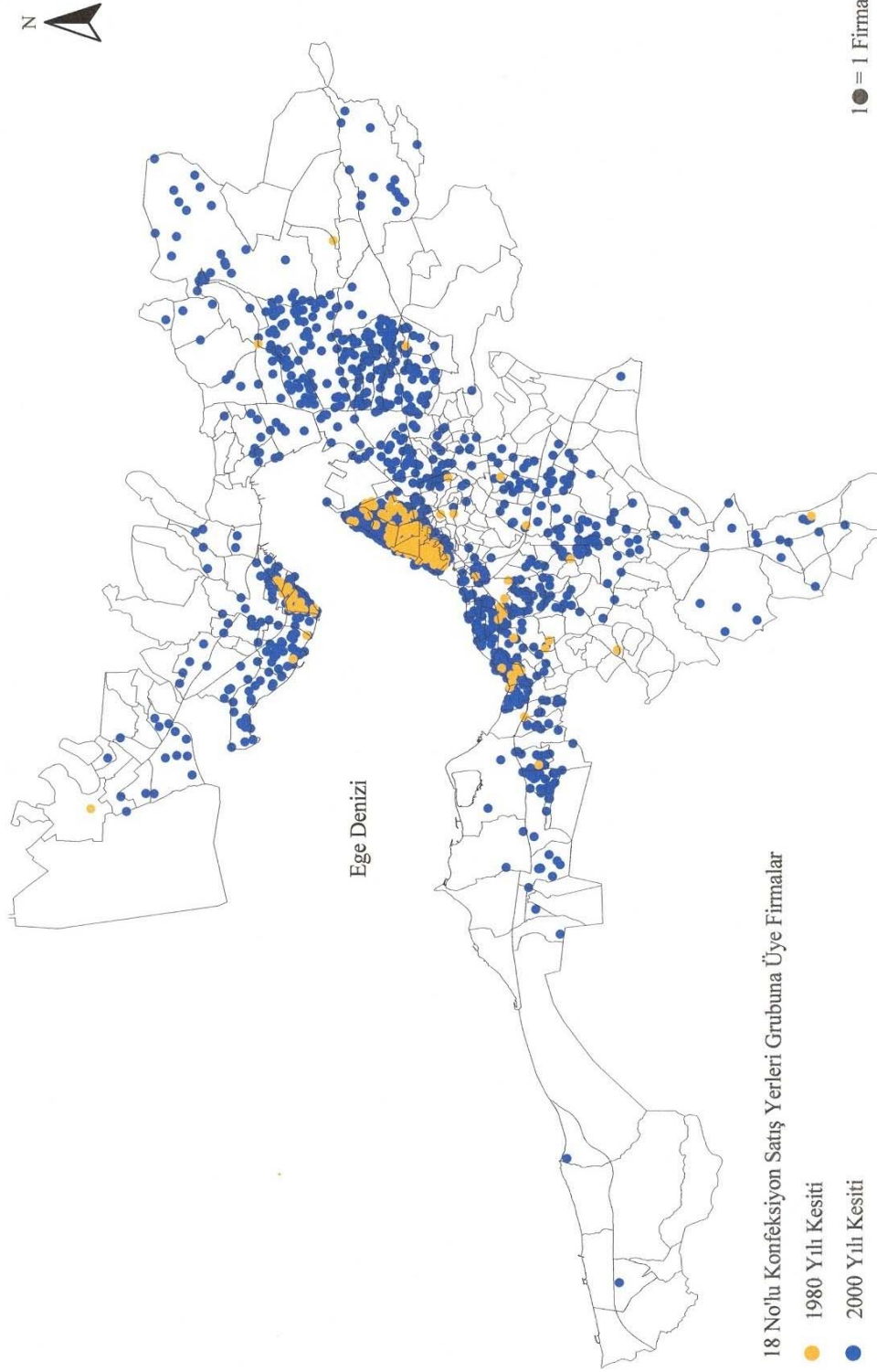

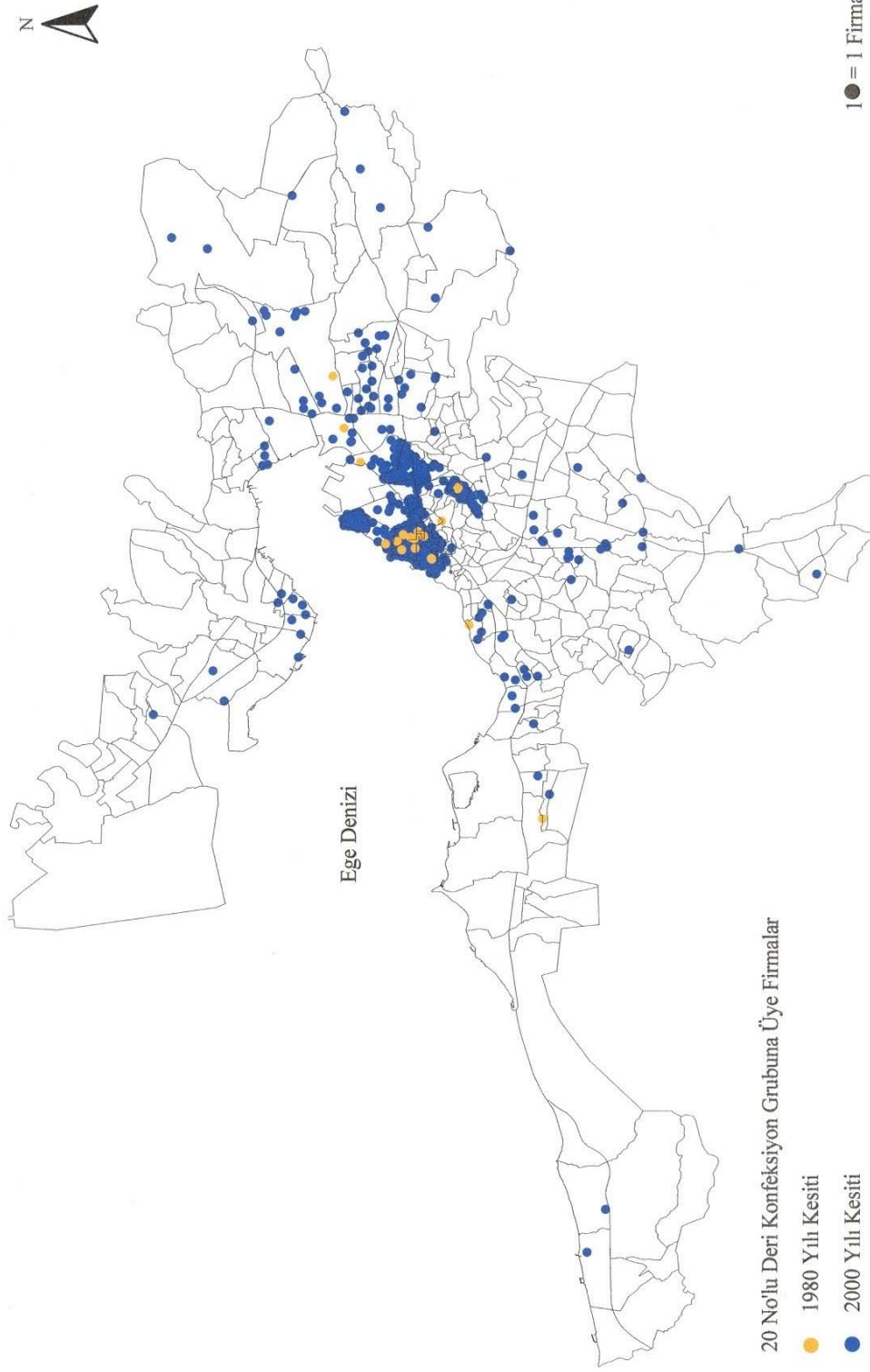
Harita 5.7 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde konfeksiyon toptan imalatı ve ihracatı grubuna üye firma dağılımları

Ayrıca gruba üye firma ölçeğinde gerçekleşen yer değiştirmelerin büyük bölümünün Belediye'nin, Mimar Kemalettin Caddesinde üretim yapma yasağının bir sonucu olduğunu, üretim işliğinin yakınında olmayı tercih eden firmaların bu nedenle yer değiştirdiklerini, bir bölümünün de fabrika kurma amacıyla yer değiştirdiklerini ileri sürmüşlerdir (Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu, 2005).

Öte yanda %30,1 ile en fazla üyeye sahip meslek grubu olarak ikinci sırada yer alan Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu açısından da benzer merkez dışı gelişim süreci söz konusu olmuştur. Merkez alan buralarda yer seçen firma sayısına bağlı olarak yoğunluğunu korumakta ancak çok daha fazla firma kentin kuzey, batı ve doğu aksları üzerinde yer seçmektedir (Harita 5.8). Konfeksiyon Satış Yerleri Grubunun temsilcileri ile yapılan görüşmelerde; giyim reyonu bulunan hipermarketlerin ve pazar yerlerinin, gruba üye firmaların karşı karşıya olduğu en temel sorun olduğu öğrenilmiştir. Firmaların ilk kuruluş yerinin belirlenmesinde, satılan malın kalitesinin büyük oranda belirleyici olduğu, nitelikli malların satılacağı firmalar açısından, gerekli talep düzeyini oluşturacak üst gelir grubunun yer seçtiği alanların önem taşıdığı, seri sonu ya da defolu ürünlerin satılacağı dükkanlar için konum yerinin çok fazla önem taşımadığı ileri sürülmüştür. Grup temsilcileri, alışveriş merkezlerinin de kendileri için bir tehdit oluşturduğunun altını çizmişler ve benzer ürünlerin pazarlanmasından dolayı, alışveriş merkezi dışında ya da yakınında yer seçmenin dezavantajlı bir durum ortaya koyduğunu belirtmişlerdir (Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu, 2005).

Geçen süre içinde firma sayısında önemli bir artış yaşayan bir başka grup da Deri Konfeksiyon Grubu olmuştur. 1980 yılında %2,6 ile en az firmanın üye olduğu meslek grubu olarak son sırada gelirken, 2000 yılı kesitinde %10,8'lik payla üçüncü sıraya yerleşmiştir. Yer seçim kalıpları açısından bakıldığında, 1980 yılında Konak ilçesinde düşük yoğunluklu, dağınık bir yapı sergileyen firmaların, 2000 yılı sonuna gelindiğinde merkez ilçede oldukça yoğun, doğu ve güney akslarında ise daha düşük yoğunluklu bir yapı sergilediği görülmüştür (Harita 5.9). Deri Konfeksiyon grubuna üye firmaların yoğun olarak yer seçtikleri Yeşildere bölgesinin boşaltılması kararının uygulamaya konmasıyla, gruba üye firmaların çoğu; Kapılar, Mezarlıkbaşı, Çamdibi, Yenişehir, Çiğli-AOSB ve Karabağlar'da yer seçmişlerdir.

Harita 5.9 1980 ve 2000 Yılı kesitlerinde deri konfeksiyon grubuna üye firma dağılımları

Deri Konfeksiyon Grubu temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, 1980'den 2000 yılına geçen sürede gruba üye firma sayısında gerçekleşen artışın temelinde iki önemli gelişmenin olduğu belirtilmiştir. Bunlardan ilki 1980'de uygulamaya konan ihracatı teşvik tedbirleri ile ihracat yapan firmalara önemli oranlarda para teşviklerinin yapılması olmuştur. İhracatı teşvik destek primi olarak adlandırılan bu ödemelerde firmalara toplam ihracat tutarlarının %30'unu devletten geri alabilme hakkı tanınmasıyla bu dönemde bir ihracat patlaması yaşanmıştır. Dış ticaretle uğraşan firmalar, deri ticareti yapan firmalar haline dönüşmüş ve döviz kuru farklılıkları nedeniyle bu dönemde aşırı karlar elde etmişlerdir.

İkinci gelişme ise, 1990 yılına gelindiğinde Körfez Krizi ve paralelinde başlayan Amerikan ürünlerinin boykot edilmesi, Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesinin, yeni pazarların oluşumuna neden olmasıdır. Bu ülkelerde yaşayanların iklimsel koşullar nedeniyle deri konfeksiyona duydukları ilgi, 1998 yılına kadar deri konfeksiyon sektörünün cazibesini korumasını sağlamıştır. Ancak 1997'de önce güneydoğu Asya'da, 1998'de ise Rusya'da boy gösteren ve giderek dünya ekonomisine yayılan küresel kriz, Türkiye ekonomisini ve dolayısıyla deri konfeksiyon sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde deri fiyatları altı misli değer kaybetmiş, deri, tekstil ve ayakkabı gibi Rusya'ya bağımlı sektörlerin çok büyük darbe almasına neden olmuştur (Deri Konfeksiyon Grubu, 2005).

Sonuç olarak 2000 yılının sonuna gelindiğinde, çalışma alanı genelinde anahtar sektör grubuna üye firmaların önemli bir yoğunluğa sahip olduğunu ve bu firmaların mekansal açıdan merkez alan ağırlıklı olmak üzere, çalışma alanının hemen hemen tamamına dağıldığını söylemek mümkündür. Firmaların en fazla yoğunluk gösterdikleri lokasyonlar 1980 kesiti ile benzerlik göstermekle birlikte (Akdeniz ve Konak mahalleleri), Bornova ve Karşıyaka'da yeni mahallelerin süreç içinde ön plana çıktığı görülmektedir. Firmaların üye oldukları alt meslek grupları özelinde de bir değişim yaşandığı, konfeksiyon toptan imalat ve ithalatı ile konfeksiyon satış işlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

1980 kesiti ile kıyaslandığında, Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubunun büyük bir gelişme göstererek ilk sıraya yükseldiği, Manifatura ve Tuhafiye Gruplarının ise yirmi yıl önce sahip oldukları etkinliği yitirdikleri ve çok daha az temsil edildikleri görülmektedir. Hukuksal örgütlenme yapılarına göre dağılım ise, 1980 kesitinde hakim olan “Münferit” işletme türünün yerini “Limited Şirket”lere bıraktığını ortaya koymaktadır (Tablo 5.7).

Tablo 5.7 Aralık 2000 kesitinde anahtar sektör grubuna üye firmaların hukuksal örgütlenme yapılarına göre dağılımı

İlçeler	Firma Sayısı	Oranı (%)
Anonim Şirket	370	6,5
Adi Komandit	16	0,3
Adi Ortaklık	15	0,3
Kamu	3	0,1
Kollektif Şirket	77	1,3
Komandit Şirket	8	0,1
Kooperatif	0	0,0
Limited Şirket	4064	71,2
Münferit	1156	20,2
TOPLAM	5709	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Müdürlüğü Verileri-2002 ve İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

5.3.3 1980-2000 Tarihleri Arasında Beşer Yıllık Dönemler İtibariyle Faaliyete Geçen Firmaların Mekansal Dağılımı

1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna üye olduğu tespit edilen 6481 firmanın faaliyete geçtikleri dönemler itibariyle çalışma alanı genelindeki mekansal dağılımlarının bilinmesinin, yıllar itibariyle anahtar sektör grubu özelinde gerçekleşen gelişmenin yön ve büyüklüğünün anlaşılmasında önem taşıyacağı düşünülmüştür. Bu amaçla firma verileri üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda, 1980-1984 yılları arasında 574 firmanın faaliyete geçtiği belirlenmiştir (Tablo 5.8). Bu dönemde faaliyete geçen firmalar yer seçimleri açısından

değerlendirildiğinde; açılan firmaların %90'ından fazlasının Konak ilçesinde yer seçtiği görülmektedir. Nitekim **Akdeniz** (167 firma) ve **Konak** (103 firma) mahalleleri buralarda yer seçen firma sayısının fazlalığına bağlı olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde en çok tercih edilen alanın açık farkla Konak ilçesi olduğunu, diğer firma kuruluşlarının ise doğu ve kuzey aksında gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Tablo 5.8 Beşer yıllık dönemler itibariyle faaliyete geçen anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

İlçeler	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-2000	TOPLAM
Balçova	2	5	17	49	73
Bornova	17	66	220	594	897
Buca	3	12	48	124	187
Çiğli	0	5	9	84	98
Gaziemir	1	1	23	79	104
Güzelbahçe	0	0	0	3	3
Karşıyaka	28	61	154	299	542
Konak	523	721	1351	1964	4559
Narlidere	0	1	4	13	18
TOPLAM	574	872	1826	3209	6481

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

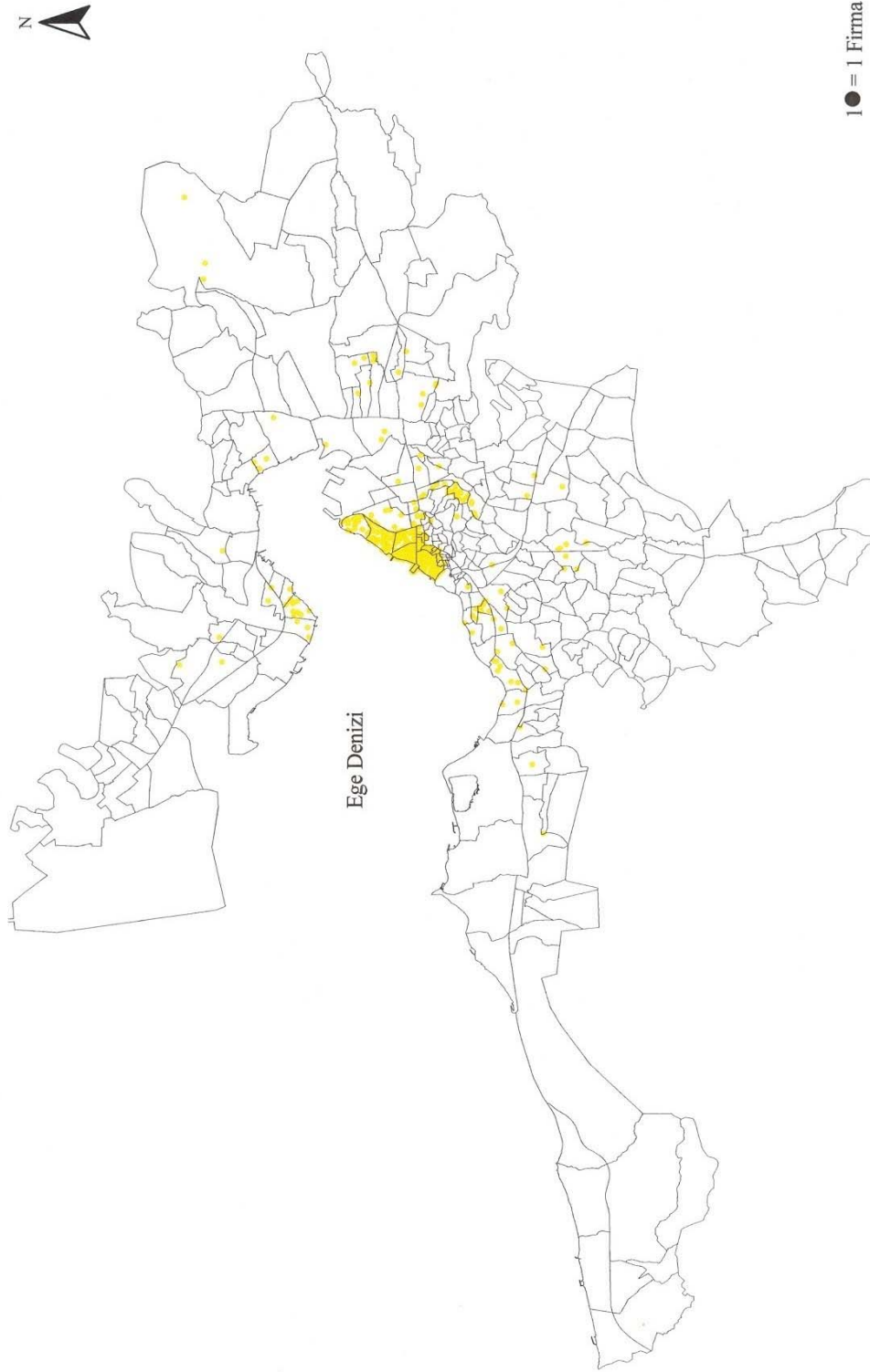
Kentin çeperlerine doğru henüz bir genişlemenin görülmediği ve toplu konut alanları ya da yeni tüketim mekanları özelinde herhangi bir önemli yatırım kararının bulunmadığı 1980-1984 döneminde, anahtar sektör grubuna üye firma yer seçim kararlarının merkez ilçe konumunda olan Konak ilçesinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Mahalle ölçeğinde sıçramalı bir yer seçim modelinin hakim olduğu bu dönemde, batı ve güney akslarında bu gruba üye hemen hemen hiç firma bulunmadığı görülmüştür (Harita 5.10).

872 firmanın faaliyete geçtiği 1985-1989 yılları arasında geçen beş yıllık süreçte, Konak ilçesinin %82,7'lik payla (721 firma) en fazla firmanın yer seçtiği ilçe olma özelliğini koruduğu görülmektedir. İlçe içinde **Akdeniz** (175 firma) ve **Konak** (124

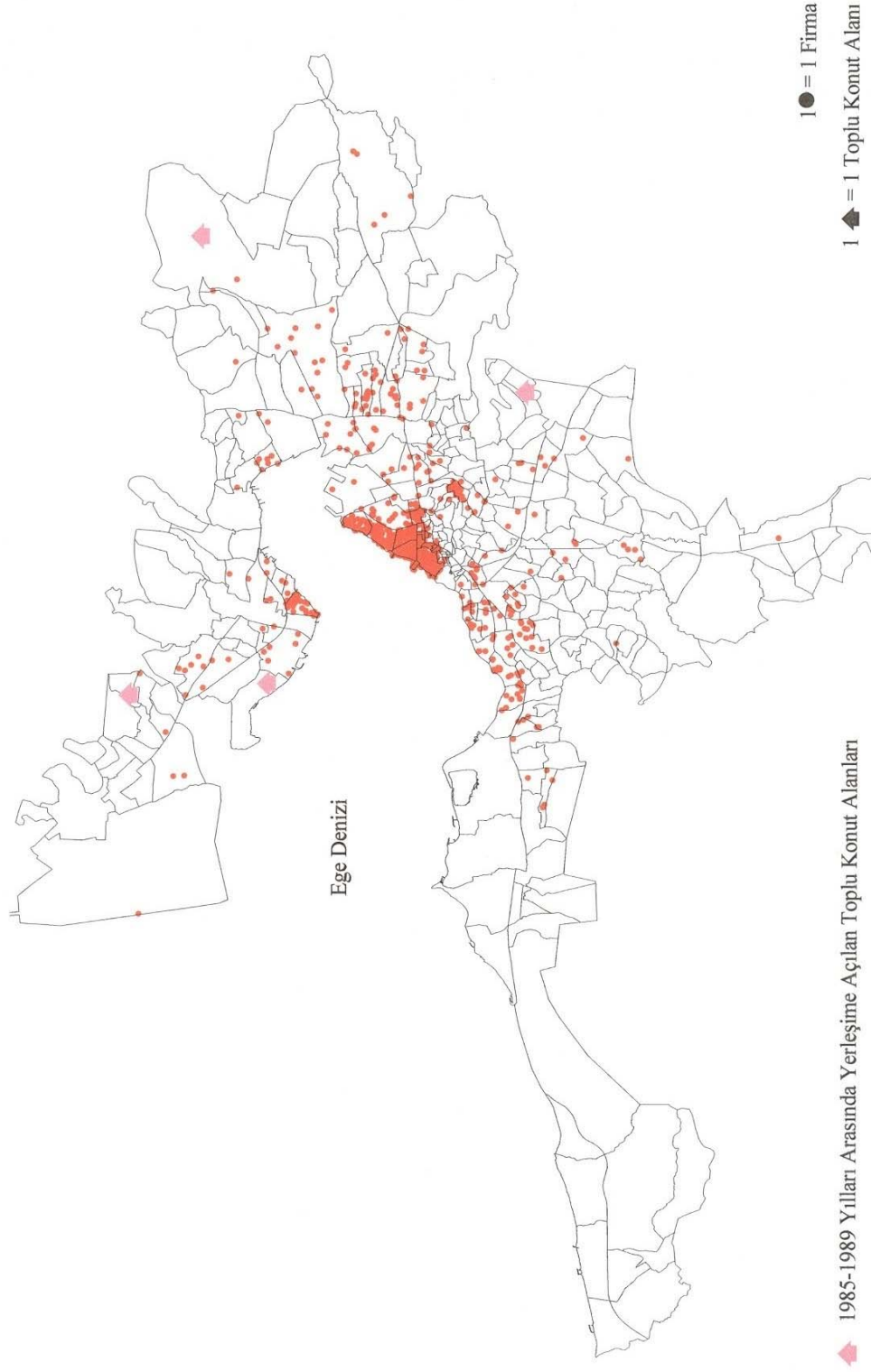
firma) mahalleleri bu dönem boyunca da firmaların en fazla tercih ettikleri lokasyonlar olmuştur. Firmaların yer seçtiği mahallelerin bir önceki döneme oranla daha bütünsel bir yapı sergilediğini ve lekesel olarak mekansal dağılım göz önüne alındığında firmaların Konak, Bornova ve Karşıyaka ilçelerinin çeşitli mahallelerinde yoğunlaşma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür (Harita 5.11). Ayrıca bu dönemde sayıları oldukça az olsa, firmaların batı ve güney aksları boyunca yer seçmeye başladıkları görülmektedir.

1990-1994 döneminde firma açılışlarının hız kazandığı ve faaliyete geçen firma sayısının bir önceki dönemin iki katından fazla artış göstererek 1826'ya ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde işletmeye açılan firmaların yoğunlaştığı ilçeler önceki dönemlerle benzer bir yapı sergilemekte ve açılan firmaların %74'ü Konak ilçesinde, %12'si Bornova ilçesinde, %8,4'ü ise Karşıyaka ilçesinde yer almaktadır. Konak ilçesinde en fazla firma açılışının gerçekleştiği mahaller **Akdeniz** (393 firma), **Konak** (144 firma) ve **İsmet Kaptan** (116 firma) mahalleleri olarak belirlenmiştir. Bu dönemden itibaren Bornova ilçesi belirgin olarak Konak ilçesinden sonra anahtar sektör grubuna üye en fazla firmanın yer seçtiği ikinci ilçe konumuna gelmektedir. Gaziemir ilçesinde açılan firma sayısında önceki dönemlere oranla önemli bir artış görülmekte, Güzelbahçe, Narlıdere ve Çiğli ilçeleri ise bu dönemde de anahtar sektör grubuna üye firma yer seçimlerinde en az tercih edilen ilçeler olmaya devam etmektedirler (Harita 5.12).

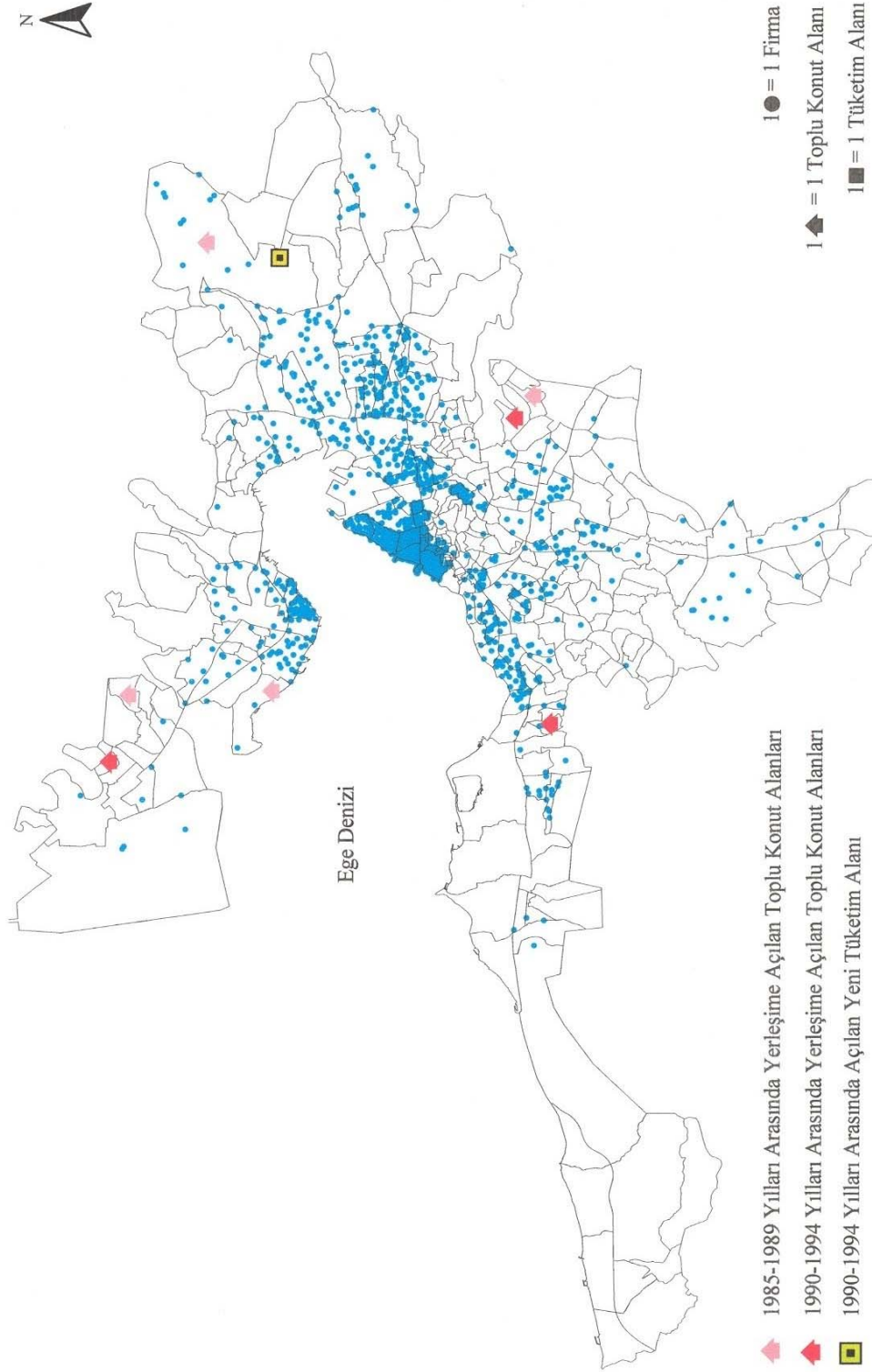
1995-2000 dönemine gelindiğinde, firma açılış oranının bir önceki dönemde açılan firma sayısının iki katından az olduğu ve 3209'a ulaştığı görülmektedir. Faaliyete geçen firmaların %61'i Konak ilçesinde, %18,5'i Bornova ilçesinde, %9,3'ü de Karşıyaka ilçesinde yer seçmiş bulunmaktadır. Birkaç mahalle dışında hemen hemen tüm mahallelerde anahtar sektör grubuna üye firmanın bulunduğu bu dönemde, Konak ilçesinde yer alan **Akdeniz** (408 firma) ve **Konak** (218 firma) mahalleleri ile Bornova ilçesinde yer alan **Kazım Dirik** (118 firma) ve **Meriç** (115 firma) mahalleleri çalışma alanı genelinde anahtar sektör grubuna üye firmaların en yoğun yer seçtikleri mahalleler olarak öne çıkmaktadır (Harita 5.13).

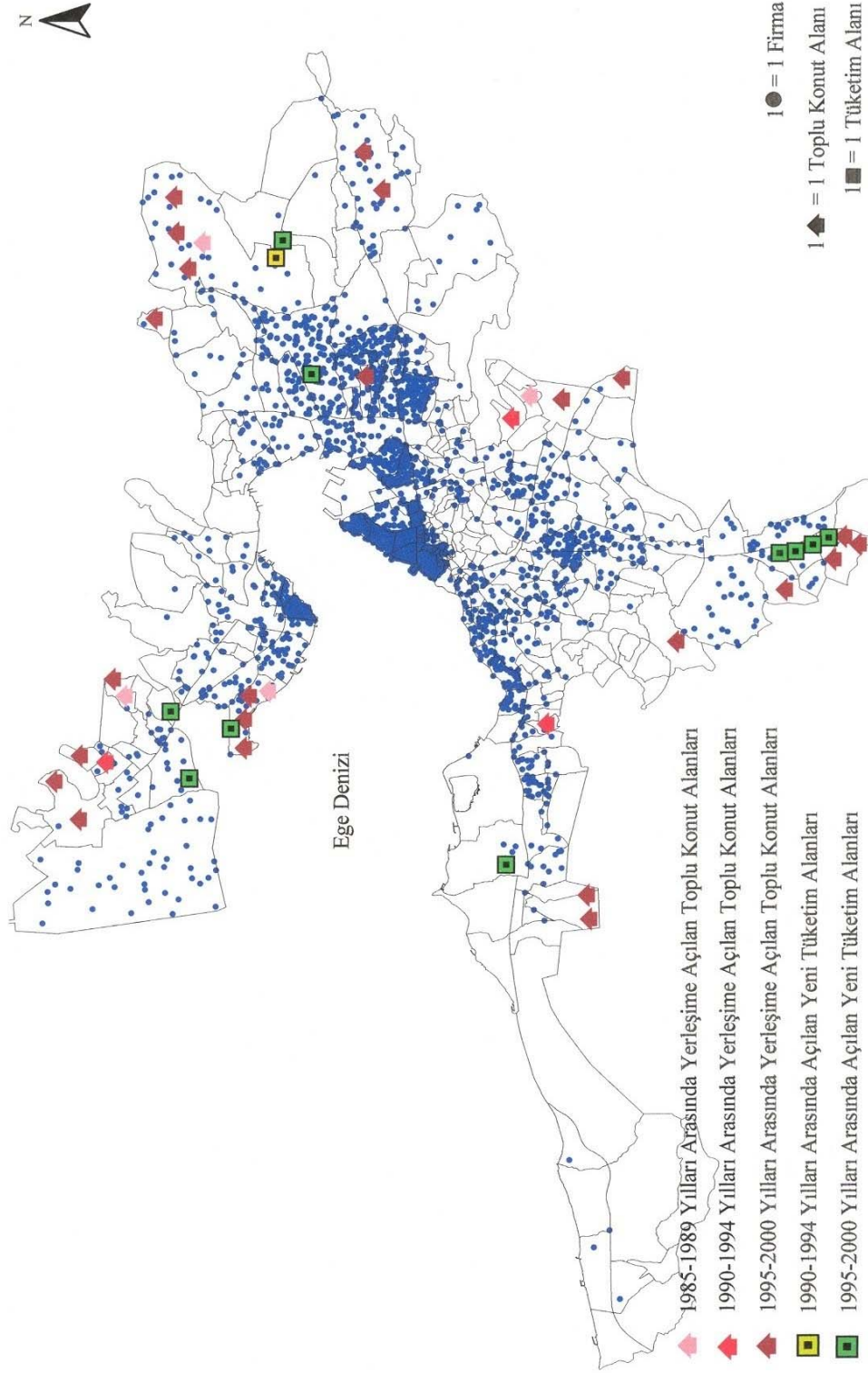
Harita 5.10 1984 Yılı sonu itibariyle faaliyet gösteren anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

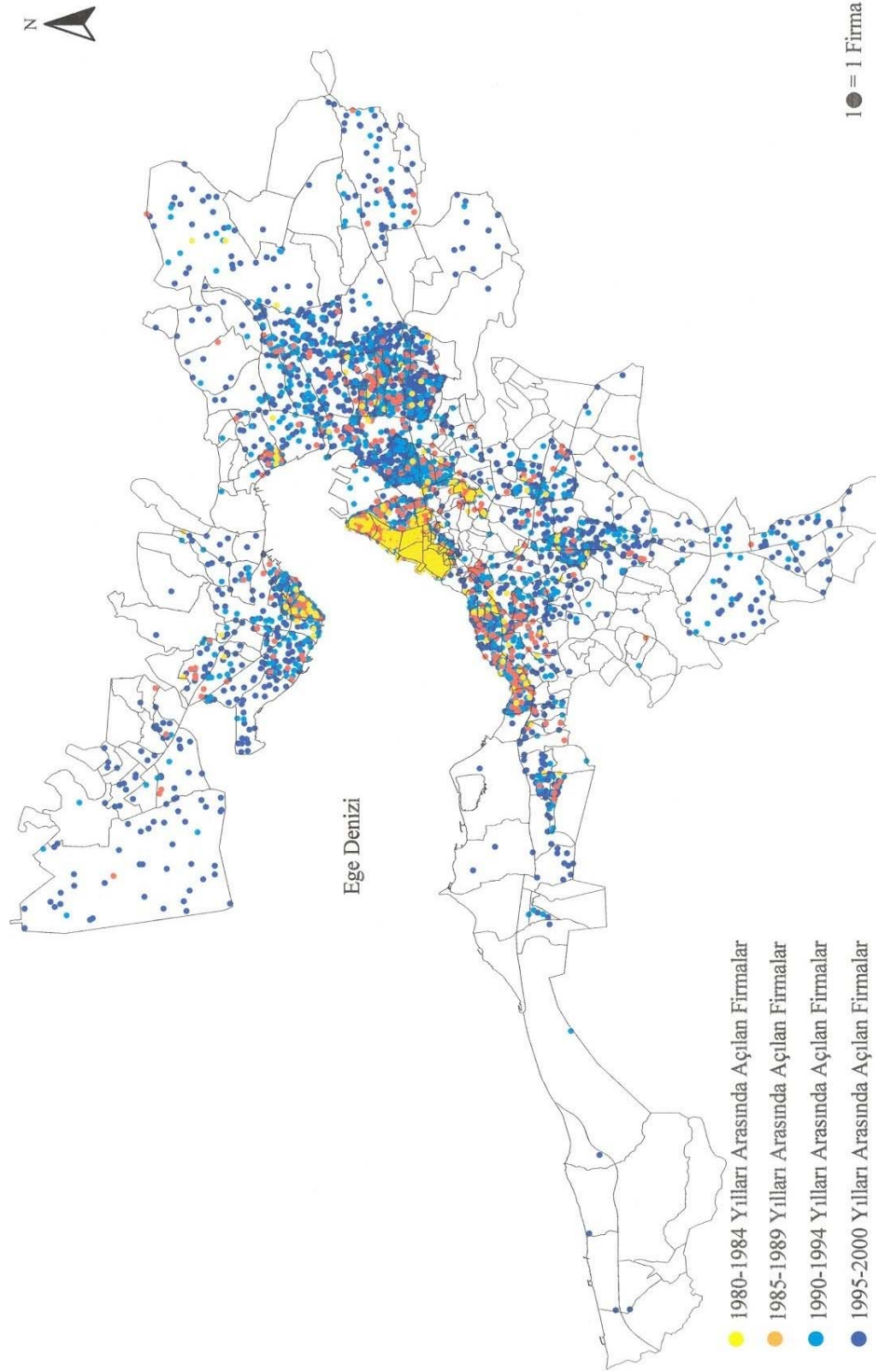
Harita 5.11 1989 Yılı sonu itibarıyla faaliyet gösteren anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

Harita 5.12 1994 Yılı sonu itibariyle faaliyet gösteren anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

Harita 5.13 2000 Yılı sonu itibariyle faaliyet gösteren anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları

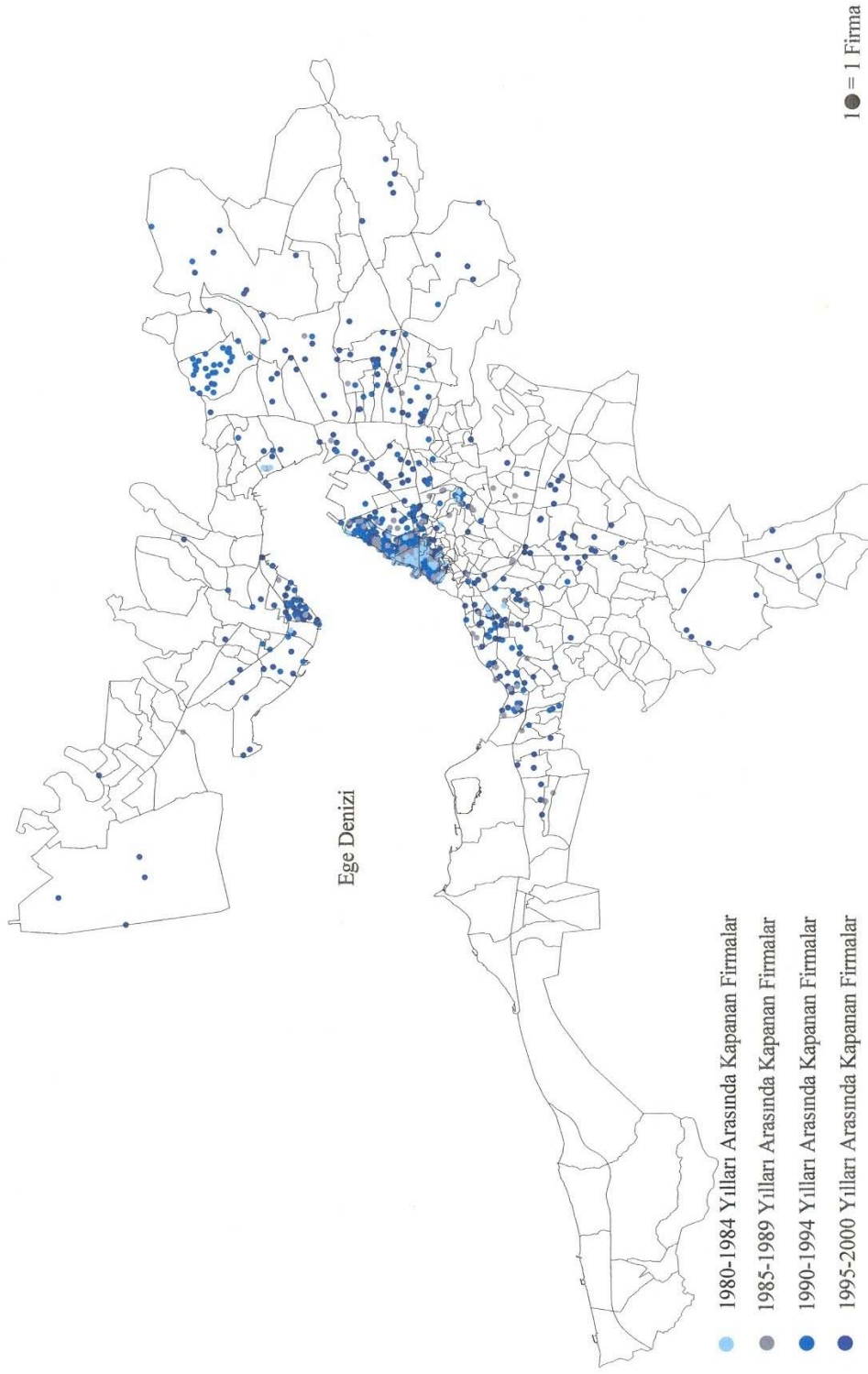
Harita 5.14 Beşer yıllık dönemler itibarıyla faaliyete geçen anahtar sektör grubuna üye firma dağılımları (1980-2000)

Sonuç olarak; yukarıda özetlenen beşer yıllık dönemler itibariyle anahtar sektör grubuna üye firma açılışları dikkate alındığında ilk iki beş yıllık dönemde firmaların ağırlıklı olarak Konak-Karşıyaka-Bornova ilçelerinde yer seçtiğini, takip eden dönemlerde ise firma açılışlarının hızlı bir artış içine girerek yer seçimlerinde sözü edilen ilçelerin yanı sıra diğer ilçelere de yöneldikleri görülmektedir (Harita 5.14). Akdeniz, Konak ve İsmet Kaptan mahallelerinin sözü edilen dönemler boyunca en fazla firma açılışına sahne olması; bu mahallelerin kentin Merkezi İş Alanı olarak tarif edilen bölge içinde yer almaları, bölgedeki yoğun rekabet ilişkileri ve oldukça yüksek olan kira giderleri ile açıklanabilir.

5.3.4 Faal/Terk Firma Analizleri

Araştırmaya konu olan 6481 adet firmanın %84'ünün faal, geriye kalan %16'lık bölümünün ise çeşitli nedenlerle ticari etkinliklerine son vererek terk firmalar kategorisine geçen firmalar olduğu tespit edilmiştir. İlçeler itibariyle sahip olunan faal firma oranı yaklaşık olarak benzer bir dağılım gösterirken, kapanan firmalar özelinde ilçeler arası bazı farklılıklar dikkati çekmektedir (Tablo 5.9). Mahalleler itibariyle kapanan firma oranlarına bakıldığında, firma kapanışlarının en fazla Konak ilçesinin Akdeniz (223 firma), Konak (112 firma), İsmet Kaptan (62 firma) ve Kültür (57 firma) mahallelerinde gerçekleştiği görülmektedir (Harita 5.15). Bu durumu bölgedeki yoğun rekabet ilişkileri, yüksek kira değerleri ve tüketiciyi seçiminde özgür kılan fırsatların çeşitliliği ile ilişkilendirmek mümkündür.

Buna karşılık toplam firmaların ancak %0,3'ünü sınırları içinde barındıran (sınırları içinde İZTO'ya kayıtlı bulunan sadece üç firma olması nedeniyle faal ve terk firma oranlarının istatistiki açıdan göz ardı edilebileceği Güzelbahçe ilçesinin ardından) Narlıdere ilçesinde firma kapanış oranının %0,0'a gerilediği görülmektedir. Bunun temelinde de hiç şüphesiz az sayıda işletmenin faaliyetini sürdürdüğü ilçede, ticari canlılığın ve rekabetin de en alt seviyede olması yatmaktadır. Sonuç olarak Tablo 5.9'da yer alan faal ve terk firmalara ait değerler, anahtar sektör grubu olan Tekstil ve Deri Konfeksiyon sektöründe 1980 yılından sonra kurulan firmaların önemli bir bölümünün, ülkede belirli aralıklarla yaşanan ekonomik krizlere ve

Harita 5.15 Anahtar sektör grubu özelinde firma kapanışlarının gerçekleştiği mahalleler (1980-2000)

değişken tüketici tercihlerine rağmen büyük oranda değişen koşullara ve taleplere uyum sağlayarak ayakta kaldığını göstermektedir.

Tablo 5.9 Anahtar sektör grubu özelinde ilçeler itibariyle faal ve terk firma dağılımları

	Faal Firmalar		Terk Firmalar		TOPLAM	
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)
Balçova	64	87,7	9	12,3	73	1,1
Bornova	822	91,6	75	8,4	897	13,8
Buca	173	92,5	14	7,5	187	2,9
Çiğli	92	93,9	6	6,1	98	1,5
Gaziemir	91	87,5	13	12,5	104	1,6
Güzelbahçe	3	100,0	0	0,0	3	0,0
Karşıyaka	466	86,0	76	14,0	542	8,4
Konak	3717	81,5	842	18,5	4559	70,3
Narlidere	18	100,0	0	0,0	18	0,3
TOPLAM	5446	84,0	1035	16,0	6481	100,0

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-2004)

5.3.5 Mekansal Hareketlilik Analizleri

İlk açıldığı lokasyonu değiştirerek mekan üzerinde bir noktadan diğerine nakil giden, diğer bir deyişle mekansal hareketlilikte bulunan firmaların gerçekleştirdikleri yer değiştirmelerin yön ve büyüklüğünün dönemler itibariyle bilinmesi, araştırmanın kentin dışı doğru büyüme gösterdiği bir süreçte perakende ticaret etkinliğinin merkezde yer alma eğilimi içinde olduğu varsayımının, mekansal hareketlilikte bulunan firmaların yeni lokasyon tercihleri ile desteklenerek doğrulanması bakımından büyük önem taşımaktadır. Yapılan ilk analizler, 1980-2000 tarihleri arasında çalışma alanı sınırları içinde yer alan, anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların %20'ye yakın bir kısmının (1219 firma) mekansal hareketlilikte bulunduğunu ortaya koymuştur (Tablo 5.10).

Tablo 5.10 Mekansal hareketlilik değerleri

Firmaların İlk Kuruluş Lokasyonları	Yer Değiştiren Firma Sayısı	Sabit Lokasyonlu Firma Sayısı	Toplam Firma Sayısı	Mekansal Hareketlilik Oranı (%)
Balçova	15	58	73	20,5
Bornova	195	702	897	21,7
Buca	35	152	187	18,7
Çiğli	23	75	98	23,5
Gaziemir	22	82	104	21,2
Güzelbahçe	-	3	3	0,0
Karşıyaka	87	455	542	16,1
Konak	840	3719	4559	18,4
Narlidere	2	16	18	11,1
TOPLAM	1219	5262	6481	18,8

(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

Tablo 5.10’da firma ölçeğinde gerçekleşen mekansal hareketlilik oranına ilişkin yer alan değerler dikkate alındığında; Çiğli, Bornova ve Gaziemir ilçelerinde yüksek oranda yer değiştirme süreçlerinin gerçekleştiği, öte yanda Güzelbahçe ilçesinde mekansal hareketlilik gösteren firma bulunmazken, Narlıdere ilçesinde de yer değiştiren firma oranının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Değerlendirmelerde kolaylık sağlaması açısından, takip eden kısımda ele alınan mekansal hareketlilik analizleri ilçe ölçeğinde gerçekleştirilmiş ancak Güzelbahçe ve Narlıdere ilçeleri sözü edilen durumdan dolayı değerlendirme dışı bırakılmışlardır.

İZTO Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde yürütülen çalışma sırasında bazı firmaların birden fazla yer değiştirdiği saptanmıştır. Firma bazında gerçekleşen bu çoklu yer değiştirme sayısının en fazla dört olduğu belirlenmiş ve dört adede kadar olan yer değiştirmeler kayıtlara geçirilmiştir. Bu durumda 1980-2000 yılları arasında mekansal hareketlilik gösteren 1219 firmanın 1670 kez yer değiştirdiği tespit edilmiştir. Güzelbahçe ve Narlıdere ilçeleri dışında her bir ilçe için ayrı haritasallaştırılan mekansal hareketliliklerde, firmaların ilk yer değiştirmeleri esas

alınmıştır. Toplam yer değiştirmelerin beşer yıllık dönemler itibariyle dağılımı, dönemsel olarak yer değiştiren firma sayısındaki artış hızının azalan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim 1985-1989 yılları arasında bir önceki dönemin 4 katı bir artış gerçekleşirken, 1990-1994 yılları arasında yer değiştiren firmaların bir önceki dönemin yaklaşık 3 katı, 1995-2000 yılları arasında ise bu değerin bir önceki yılın yaklaşık 2 katı kadar olduğu görülmektedir (Tablo 5.11).

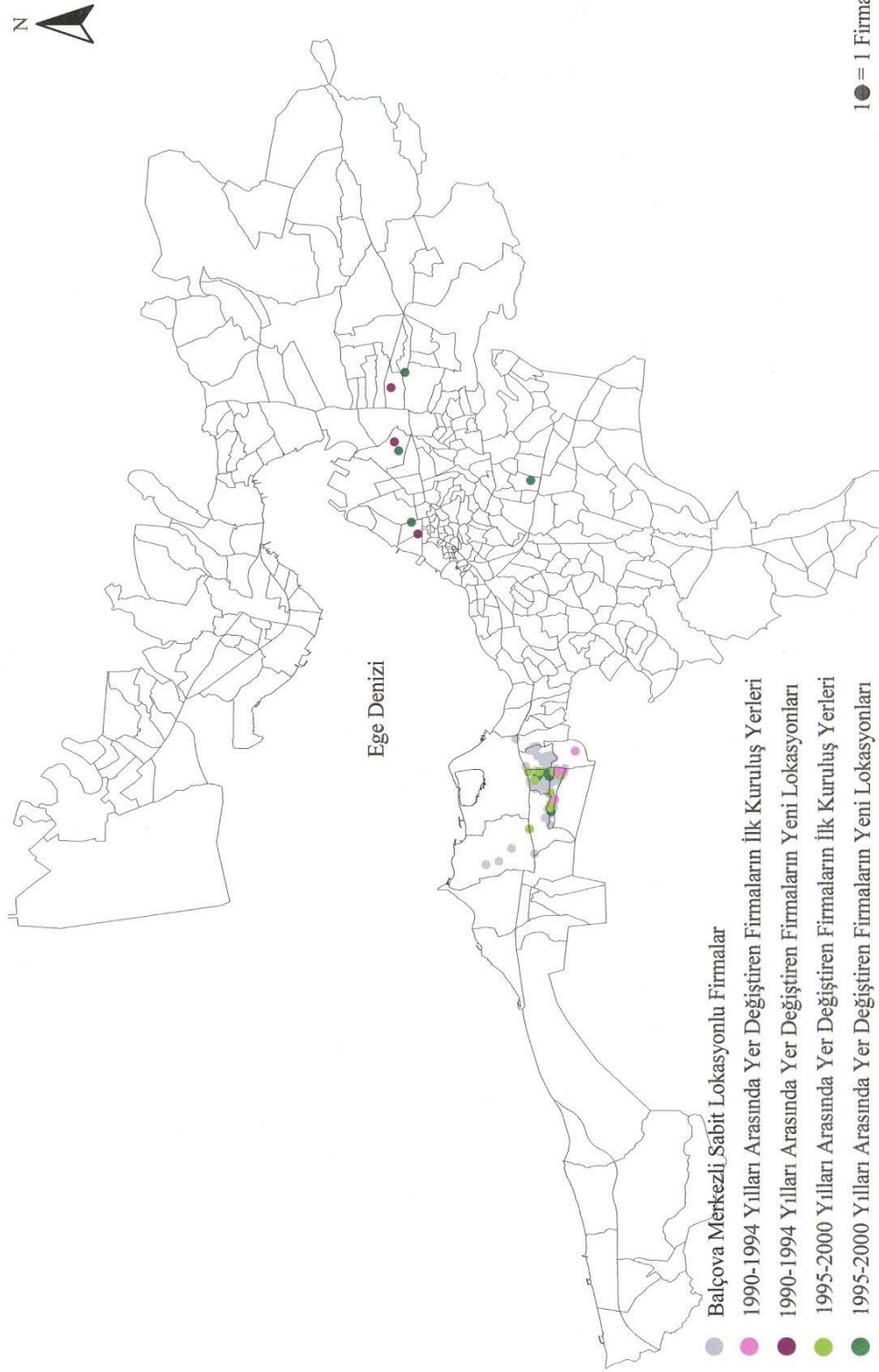
Tablo 5.11 1980-2000 yılları arasında dönemler itibariyle yer değiştiren firma sayıları

Dönemler İtibariyle Yer Değiştirme Sayısı				
1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-2000	TOPLAM
35	144	475	1016	1670

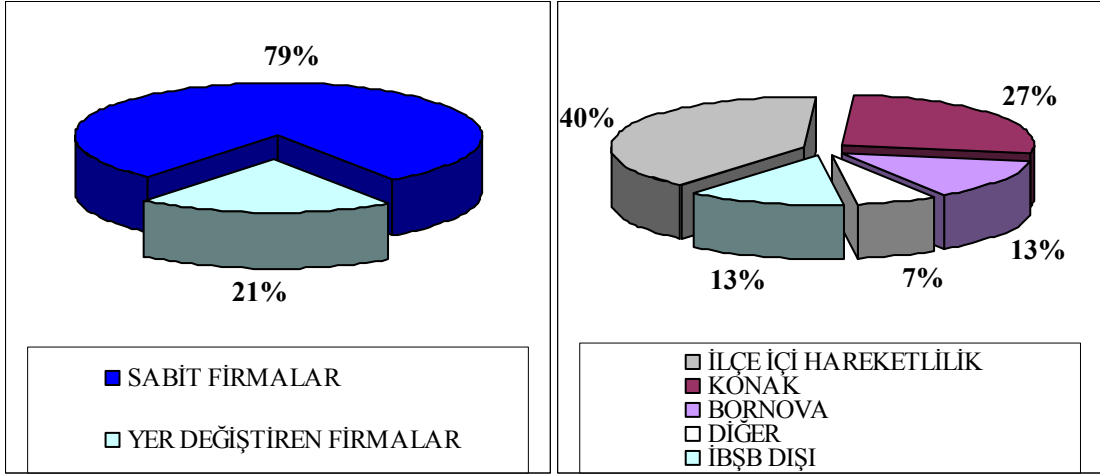
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

5.3.5.1 Balçova Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

Balçova ilçesinde 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı bulunan 73 firmanın 58'inin sabit lokasyonlu, 15'inin ise yer değiştiren firmalar olduğu belirlenmiştir (Grafik 5.3). Mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği dördüncü ilçe konumunda olan ilçede, anahtar sektör grubu özelinde gerçekleşen yer değiştirmelerin 1990 yılından itibaren başladığı, 1990-1994 yılları arasında 4, takip eden 1995-2000 döneminde ise 11 firmanın yer değiştirdiği ve yer değiştiren firmaların **17** no'lu Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubu (6 firma) ile **18** no'lu Konfeksiyon Satış Yerleri grubuna üye (9 firma) firmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Yapılan analizler, ilk yer değiştirmelerin %40'ının ilçe içinde gerçekleştiğini, firmaların %27'sinin Konak ilçesini, %13'ünün Bornova ilçesini, %7'sinin çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %13'ünün de çalışma alanı sınırları dışındaki çeşitli il ve ilçeleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır (Grafik 5.4 ve Harita 5.16).

Harita 5.16 Balçova merkezli firmaların dönemsel yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasında lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dokümanları-Haziran-2004)

Grafik 5.3 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Balçova 1980-2000

Grafik 5.4 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Balçova 1980-2000

Firmaların yeni lokasyonları, meslek grupları özelinde önemli bir farklılaşma ortaya koymamaktadır. Her iki grup da Balçova ilçesi içinde ve Konak ilçesi (İsmet Kaptan ve Halkapınar mahalleleri) yönünde hareket eğilimi göstermektedir. Farklı olarak Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubunun Bornova ilçesini (Meriç ve Tuna mahalleleri) tercih etmesini; Manifaturacılar ve Tekstilciler Sitesinin Meriç mahallesinde bulunmasına ve bu gruba üye firmaların bölgede yoğun olarak yer seçmesine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Konfeksiyon Satış Yerleri grubunun Konak ilçesi yönündeki hareketini ise, 2000 yılı sonu itibariyle bu gruba üye faal firmaların %66'ya yakın bir kısmının Konak ilçesinde yer almasına bağlı olarak firmaların bir arada bulunma ekonomilerinden fayda sağlama eğilimine dayanarak açıklamak mümkündür.

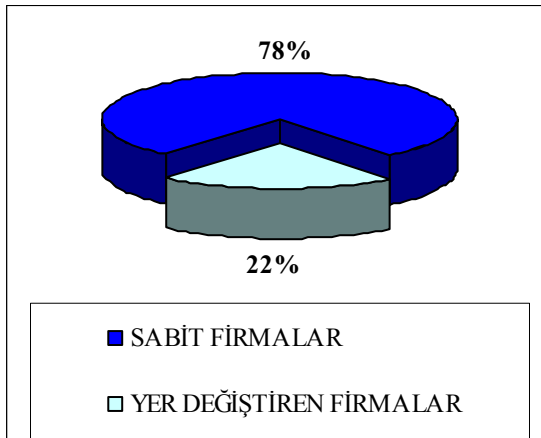
5.3.5.2 Bornova Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

Yapılan incelemeler, Bornova ilçesinde 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı bulunan 897 firmanın 195'inin yer değiştirdiğini ve %21,7 ile mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ikinci ilçe olduğunu ortaya koymuştur (Grafik 5.5). Bornova merkezli ve yer değiştiren firmaların ilk yer değiştirmelerinin %51 oranında ilçe içinde gerçekleştiği, %35'inin Konak, %10'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışında yer

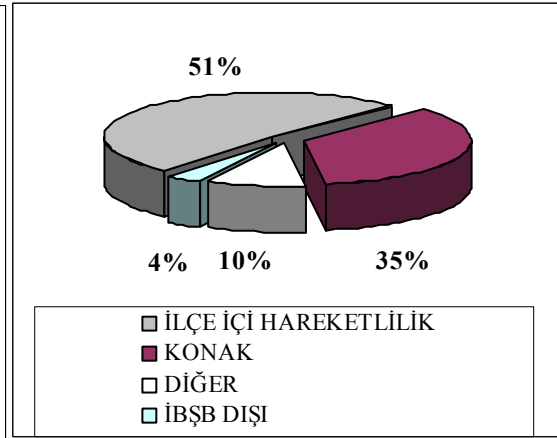
seçtiği tespit edilmiştir (Grafik 5.6). İlçe içi hareketlilik oranı açısından Bornova, en yüksek değere sahip Konak ilçesinin (%71) ardından ikinci sırada gelmektedir.

Yer değiştirmelerin 1985 yılından itibaren başladığı ilçede, 1985-1989 yılları arasında yer değiştiren firmaların tamamına yakın kısmının ilçe içinde anahtar sektör grubunun yoğun olarak yer seçtiği merkez mahalleleri tercih ettiği görülmektedir (Harita 5.17). 1990-1994 yılları arasında yer değiştirdiği belirlenen 61 firmanın büyük bir kısmı, ilçedeki mevcut ticaret dokusu içinde yeni lokasyonları ve Konak ilçesini, bir bölümü de Çiğli (AOSB mahallesi) ilçesini tercih etmiştir (Harita 5.18).

1995-2000 yılları arasında ise yer değiştiren 120 firmanın bir bölümünün yer seçim kararlarının ilçe içinde merkez alanda, ilçe dışında ise ağırlıklı olarak anahtar sektör grubunun en fazla yer seçtiği Konak ilçesinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu dönemden itibaren ilçe içinde yer değiştiren firmaların çeperdeki alanlara, ilçe dışında ise güney aksına yöneldiği ve firmaların daha uzak mesafelerde yer seçme eğilimi içinde olduğu görülmektedir (Harita 5.19).

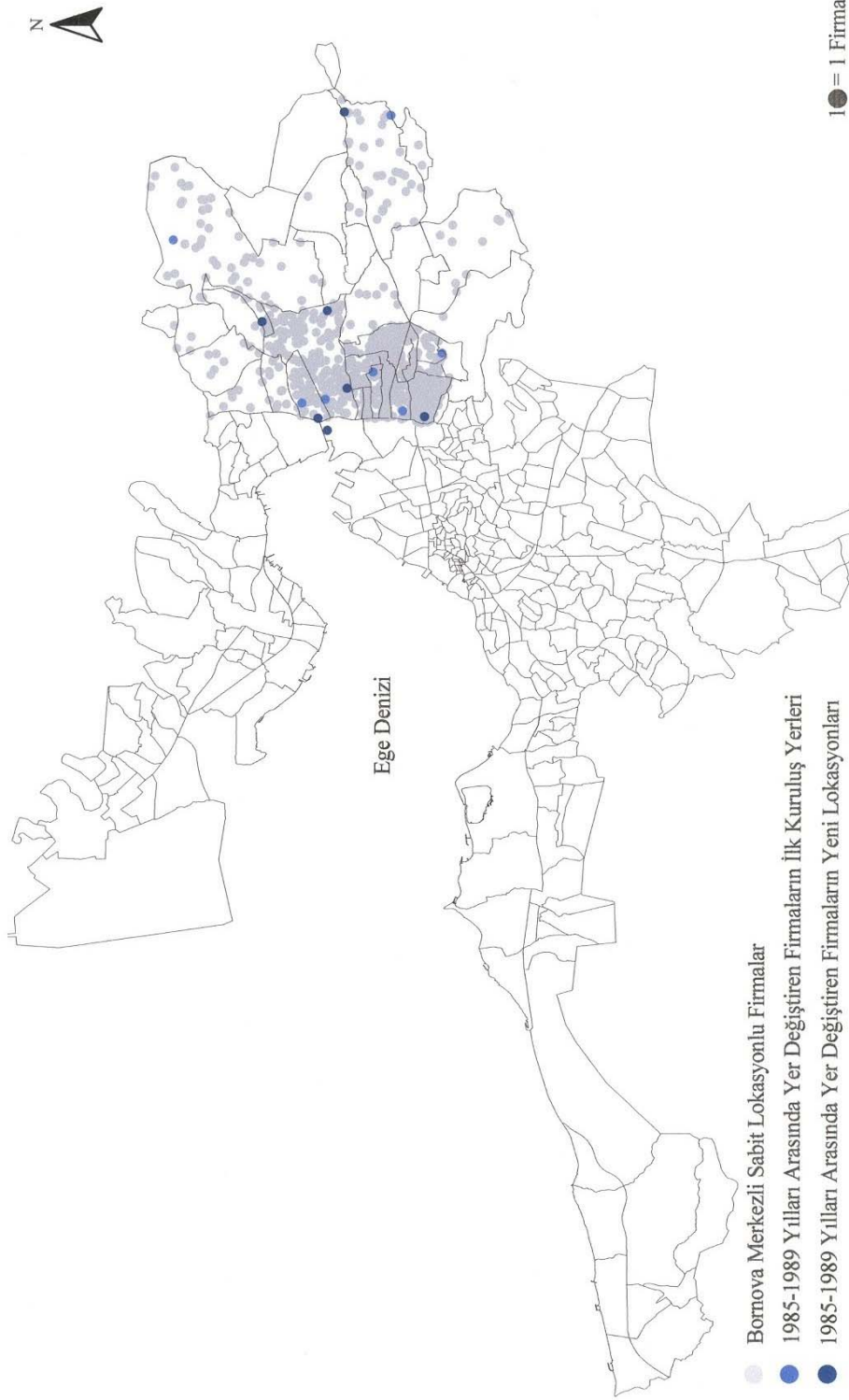

Grafik 5.5 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Bornova 1980-2000

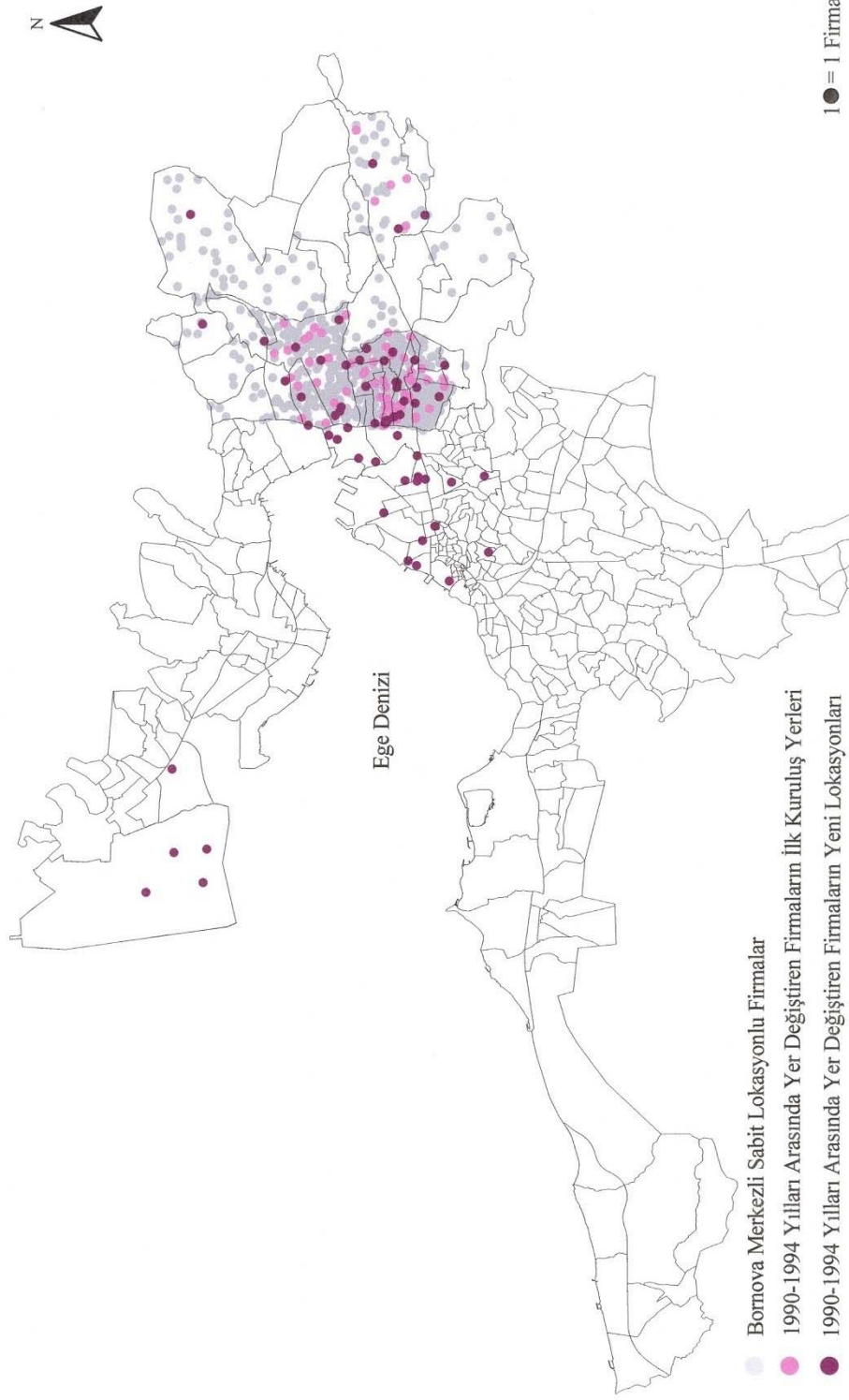

Grafik 5.6 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Bornova 1980-2000

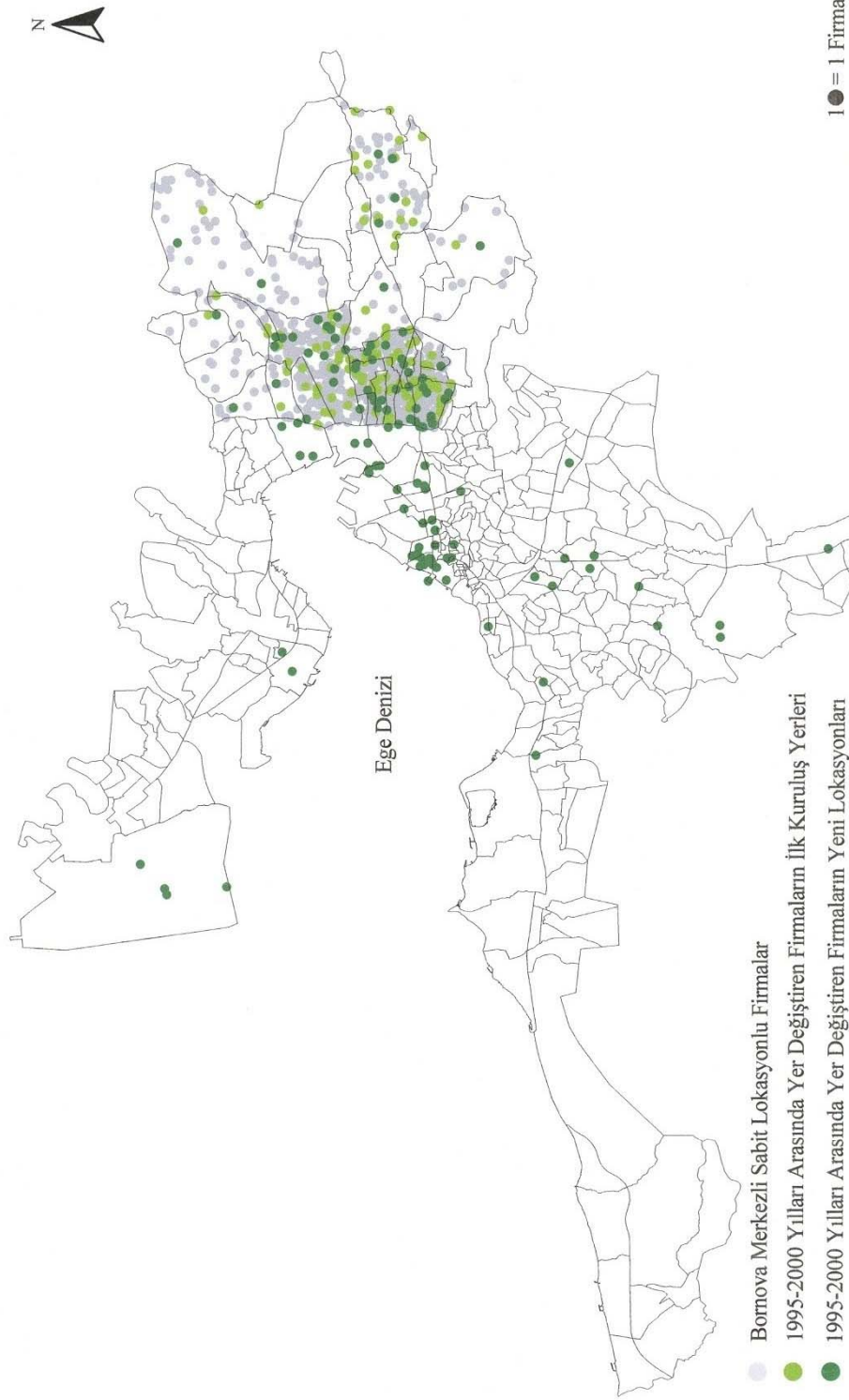
Yer değiştiren firma sayısının artan bir hıza sahip olduğu ilçede mekansal hareketlilik gösteren firmaların meslek grupları açısından dağılımına bakıldığında, en yüksek yer değiştirme oranınının 122 firma ile Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubuna ait olduğu, bu grubu 42 firma ile Konfeksiyon Satış Yerleri grubunun izlediği görülmektedir. Firma ölçeğinde gerçekleşen yer değiştirmeler; 1985-2000

Harita 5.17 1985-1989 Yılları arasında yer değiştiren Bornova merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaındaki lokasyonları (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

Harita 5.18 1990-1994 Yılları arasında yer değiştiren Bornova merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran-2004)

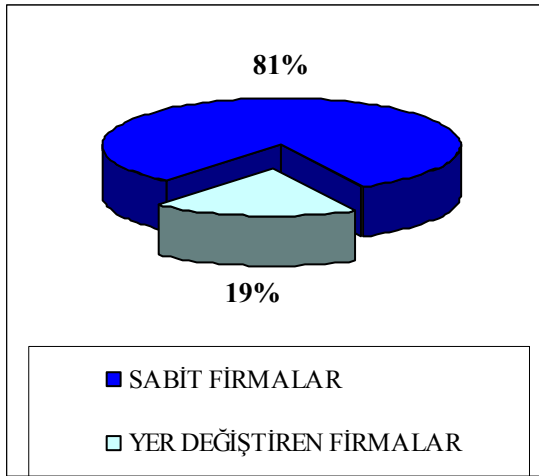

Harita 5.19 1995-2000 Yılları arasında yer değiştiren Bornova merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri/öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran-2004)

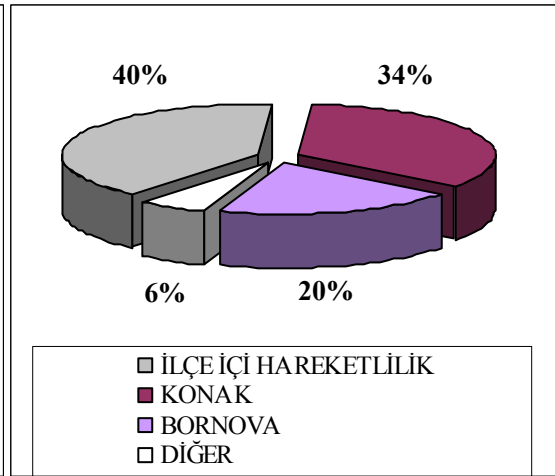
yılları arasında yer değiştiren firmalar açısından Bornova ilçesinin cazibesini koruduğunu, 1990 yılından itibaren ise başta Konak ilçesi olmak üzere ilçe dışı lokasyonların önem kazandığını ortaya koymaktadır. 1995-2000 yılları arasında gerçekleşen yer değiştirmelerde firmaların yeni lokasyonları temelde bir önceki dönemde tercih edilen lokasyonlarla benzerlik göstermekte, bu dönemde farklı olarak kentin çeperlerine doğru yayılma gözlenmektedir.

5.3.5.3 Buca Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

1980-2000 aralığında ilçede anahtar sektör grubuna kayıtlı 187 firmanın yalnızca 35'inin mekansal hareketlilikte bulunduğu belirlenmiştir. Yapılan incelemeler, firmaların %40'ı ilçe içinde yer değiştirirken, %34'ünün Konak, %20'sinin Bornova ilçesini, %6'sının ise çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri tercih ettiğini ortaya koymaktadır (Grafik 5.7, Grafik 5.8 ve Harita 5.20).

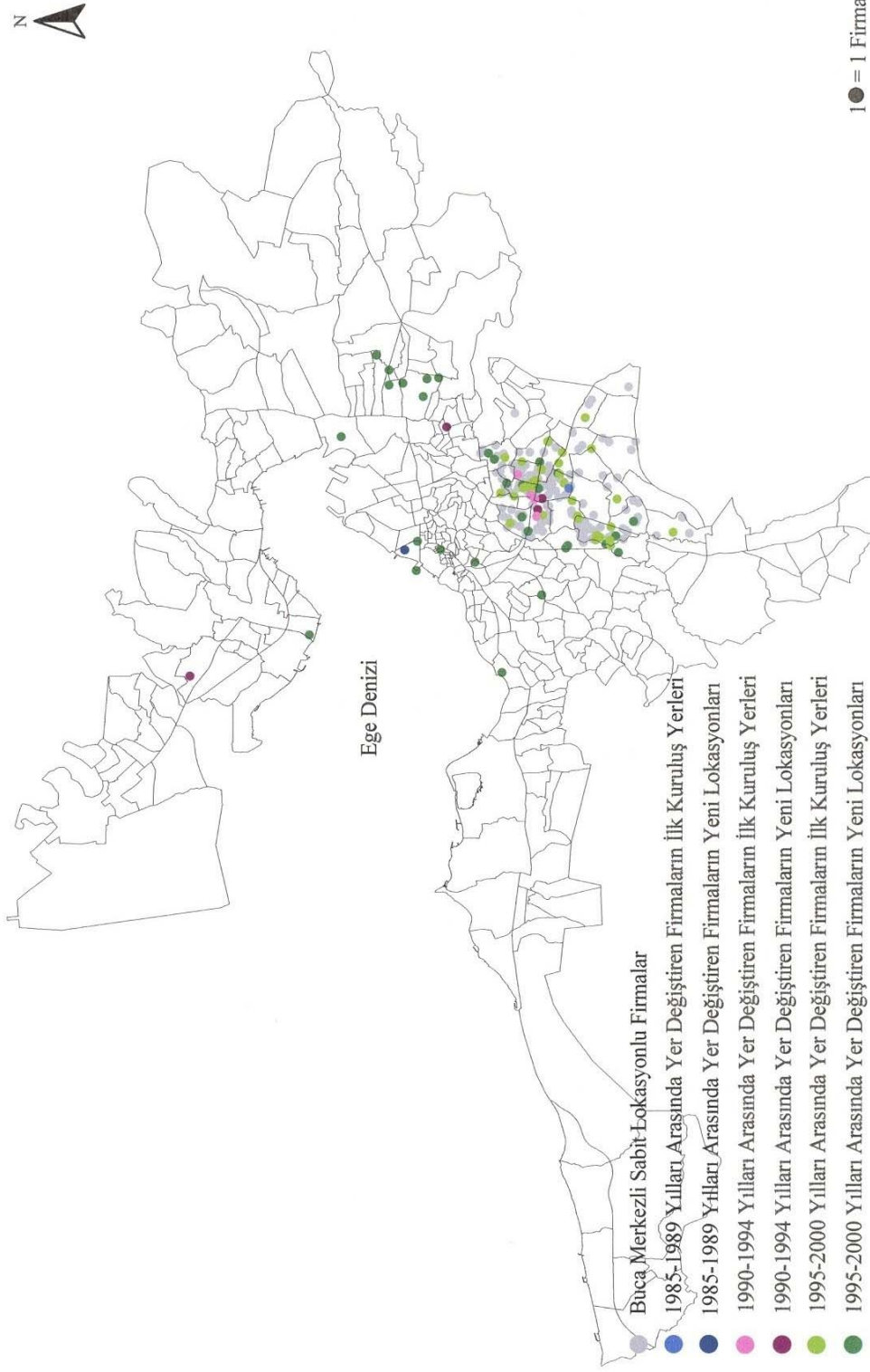

Grafik 5.7 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Buca 1980-2000

Grafik 5.8 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Buca 1980-2000

Firma ölçeğinde ilk yer değiştirmelerin 1989 yılından itibaren başladığı tespit edilen ilçede 1985-1989 döneminde 1, 1990-1994 döneminde 4, 1995-2000 döneminde ise 30 firmanın yer değiştirdiği belirlenmiştir. 1995-2000 yılları arasında yoğun olarak yaşanan mekansal hareketlilikte, ilçe dışında yeni lokasyonlar seçen firmaların ağırlıklı olarak Konak (Aşık Veysel ve Akdeniz mahalleleri) ve Bornova (Meriç mahallesi) ilçelerinde yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Konak ilçesinde yer

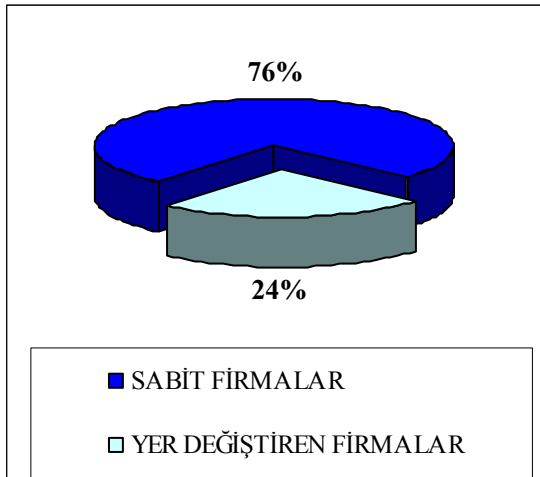

Harita 5.20 Buca merkezli firmaların dönemsel yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
 (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dokümanları-Haziran,2004)

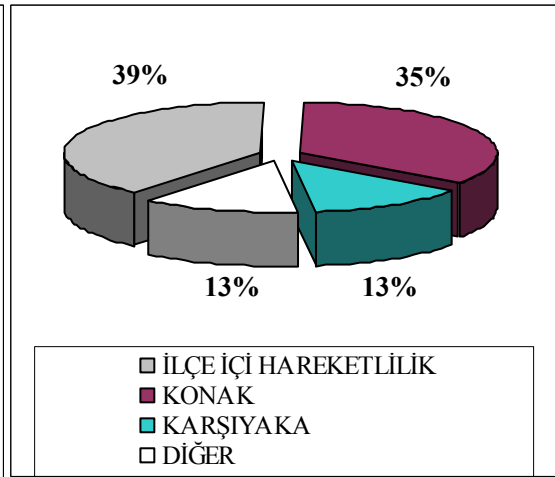
seçen firmalar mahalle ölçeğinde belli bir yoğunlaşma sergilemezken, Bornova ilçesini tercih eden firmaların Manifaturacılar ve Tekstilciler çarşısının yer aldığı Meriç mahallesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir. Yer değiştiren 35 firmanın 31'inin Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubu (19 firma) ile Konfeksiyon Satış Yerleri grubuna (12 firma) üye firmalar olduğu belirlenmiştir.

5.3.5.4 Çiğli Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

Yapılan incelemeler, Çiğli ilçesinde anahtar sektör grubuna üye olarak kurulan 98 firmanın 23'ünün yer değiştirdiğini ve %23,5 ile mekansal hareketliliğin en yüksek oranda gerçekleştiği ilçe olduğunu ortaya koymaktadır. İlk yer değiştirmelerin %39'unun ilçe içinde, %35'inin Konak, %13'ünün Karşıyaka ve %13'ünün çalışma alanı içindeki diğer ilçelerde gerçekleştiği belirlenmiştir (Grafik 5.9, Grafik 5.10 ve Harita 5.21).

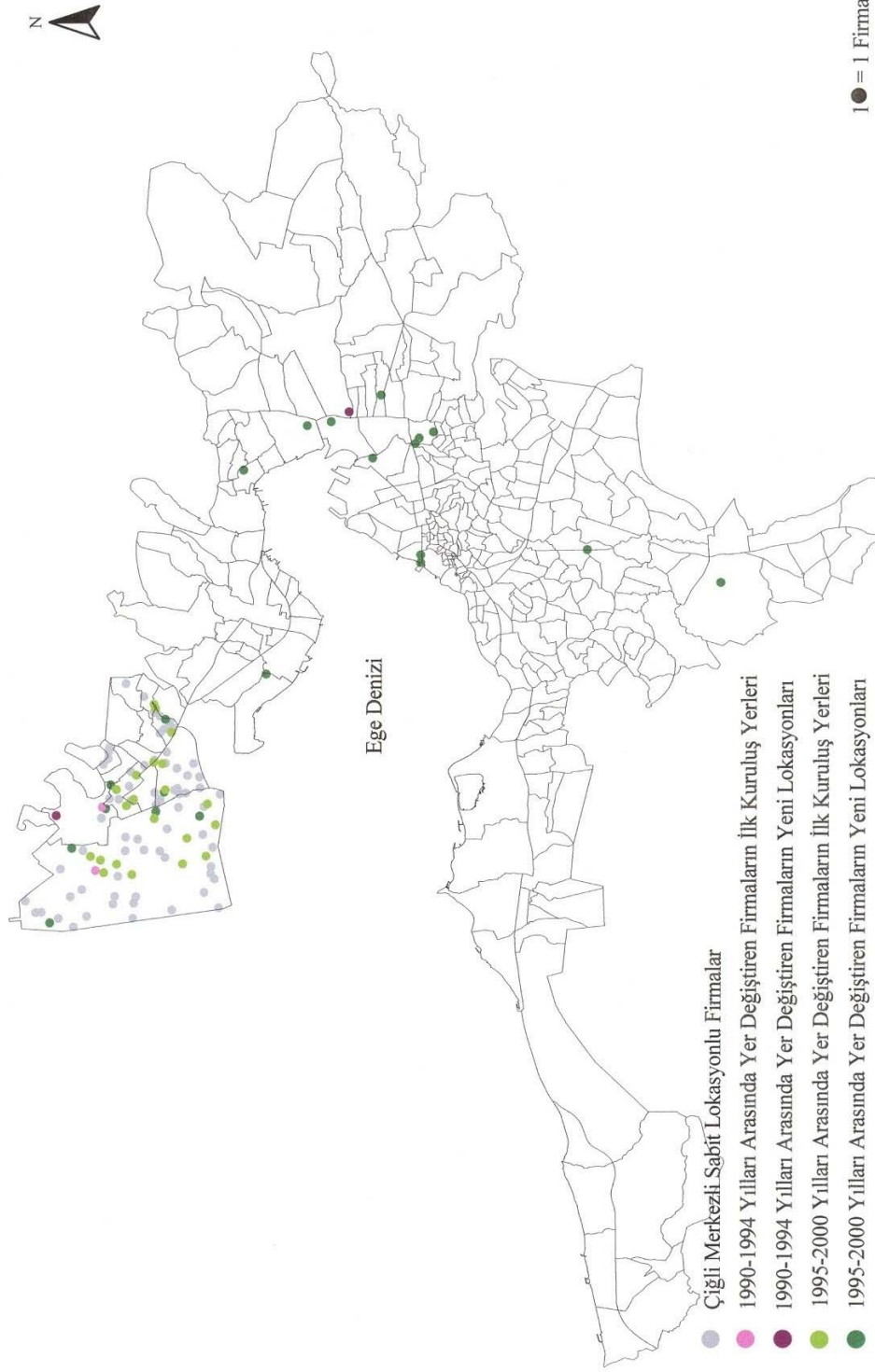

Grafik 5.9 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Çiğli 1980-2000

Grafik 5.10 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Çiğli 1980-2000

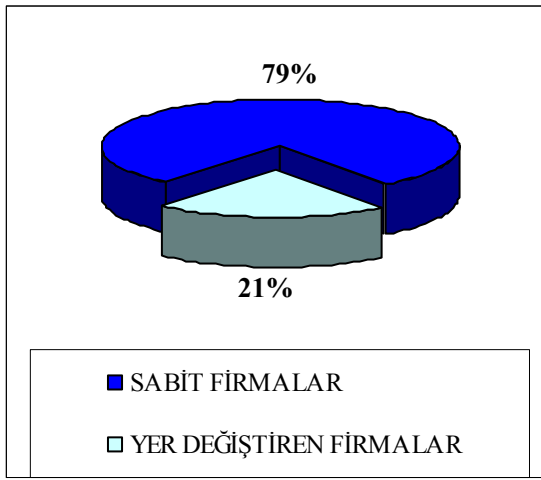
Yer değiştirmelerin 1993 yılından itibaren başladığı ilçede 1990-1994 döneminde 2, 1995-2000 döneminde ise 21 firma yer değiştirmiştir. İlçede yer değiştiren firmalar ağırlıklı olarak (19 firma-%83) Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubuna üye firmalardır. 1995-2000 tarihleri arasında ilçe dışında gerçekleşen yer değiştirmelerde Konak (Cengiz Topel ve Akdeniz mahalleleri) ve Karşıyaka (Adalet, Fuat Edip Baksi ve Mavişehir mahalleleri) en fazla tercih edilen ilçeler yerler olmuştur.

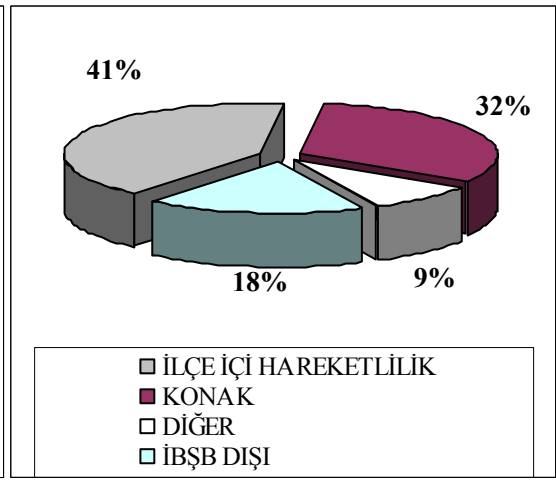
Harita 5.21 Çiğli merkezli firmaların dönemsel yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

5.3.5.5 Gaziemir Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

Gaziemir ilçesinde 1980-2000 yılları arasında kayıtlı bulunan 104 firma içinde ilk kuruluş yerini değiştiren 22 firma olduğu ve ilçedeki mekansal hareketlilik değerinin %21,2 oranında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Yer değiştiren firmaların %41 oranında ilçe içinde yer değiştirdiği, %32'sinin Konak, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %18'inin ise çalışma alanı sınırları dışındaki il ve ilçeleri tercih ettikleri belirlenmiştir (Grafik 5.11, Grafik 5.12 ve Harita 5.22).

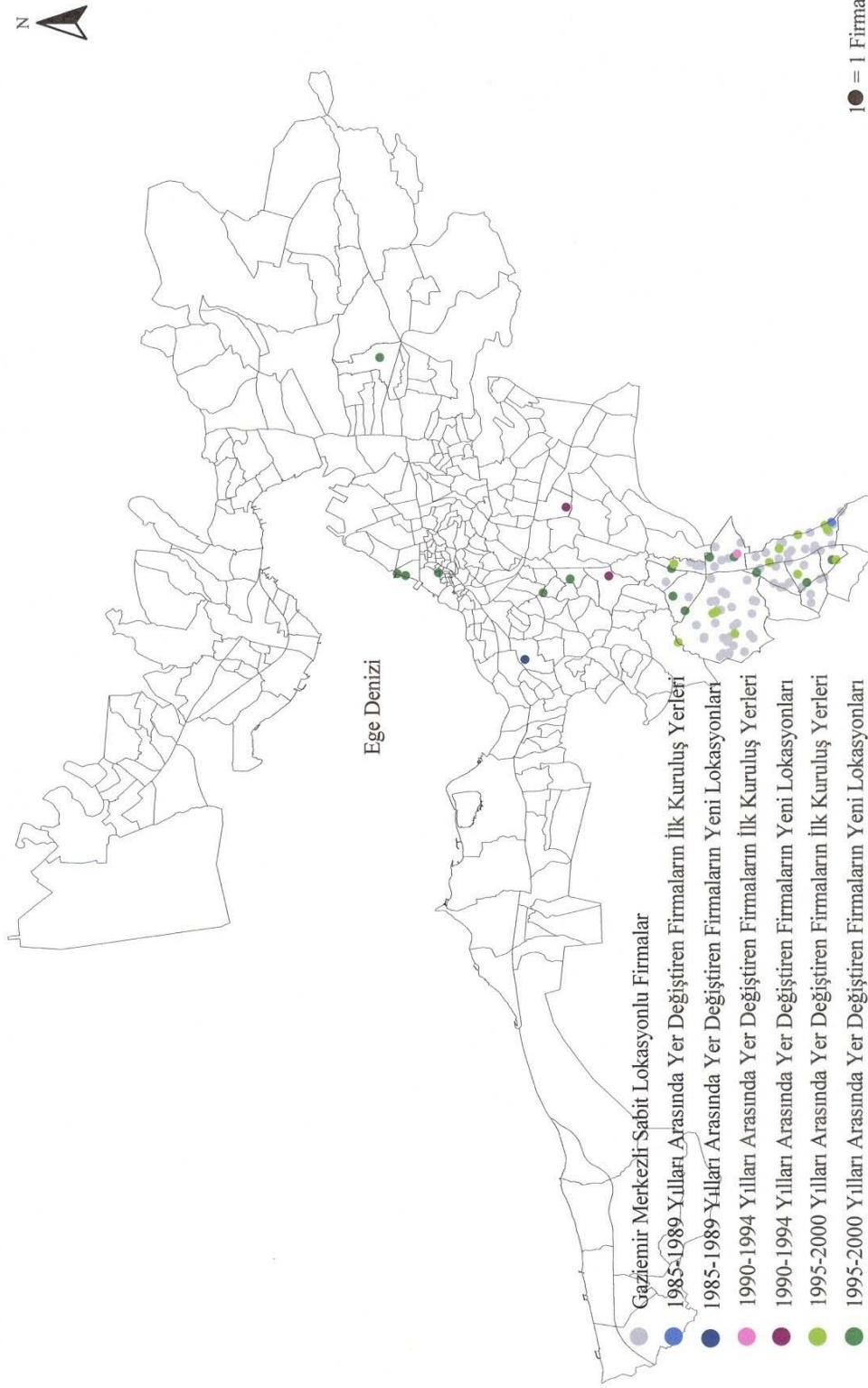

Grafik 5.11 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Gaziemir 1980-2000

Grafik 5.12 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Gaziemir 1980-2000

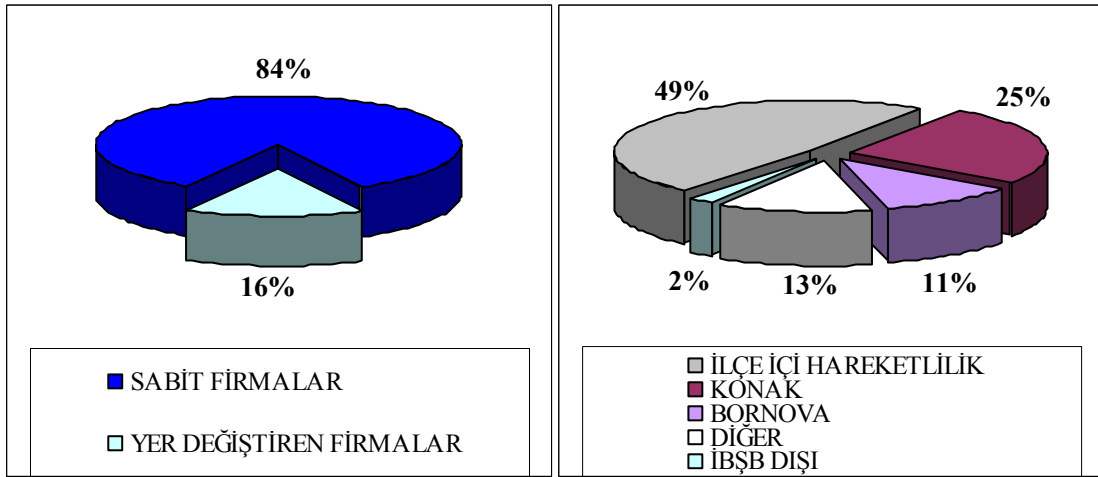
İlçede ilk yer değiştirme 1986 yılında gerçekleşse de, firma ölçeğinde yer değiştirmelerin asıl olarak 1995 yılından itibaren hız kazandığı görülmektedir. Nitekim, 1985-1989 döneminde 1, 1990-1994 döneminde 2 firma yer değiştirirken, 1995-2000 döneminde bu sayı 19 olarak tespit edilmiştir. İlk dönemden itibaren yer değiştiren firmaların ağırlıklı olarak tercihi Konak ilçesi olmuştur. Gaziemir ilçesinde de tıpkı diğer birçok ilçede olduğu gibi en fazla yer değiştirmenin Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubuna üye firmalar arasında gerçekleştiği ve bu firmaların büyük bir bölümünün ilçe içinde yer değiştirdiği tespit edilmiştir.

Harita 5.22 Gaziantep merkezli firmaların dönemsel yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

5.3.5.6 Karşıyaka Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

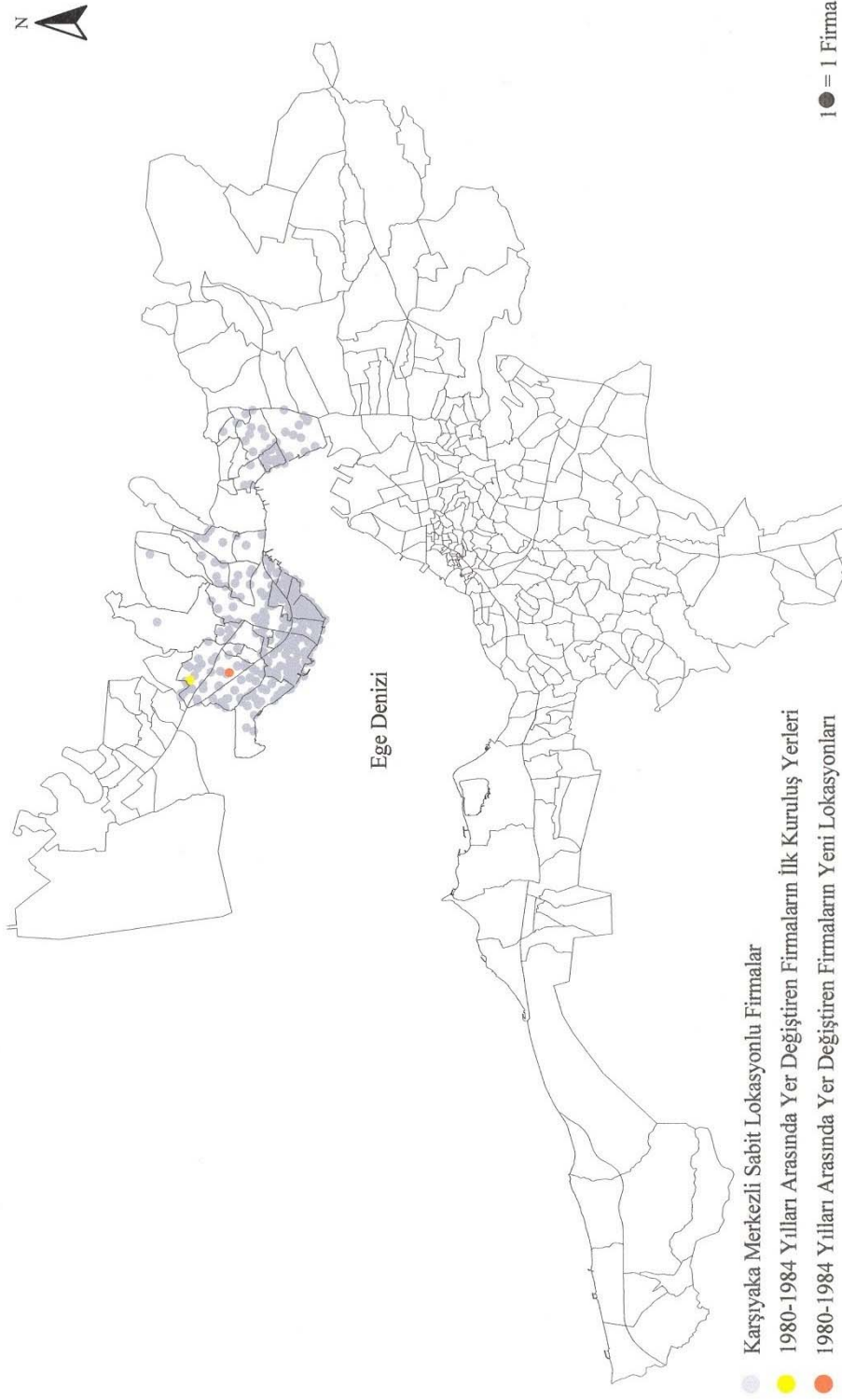
1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna bağlı olarak faaliyetini sürdüren 542 firmanın 87'sinin yer değiştirdiği ve mekansal hareketlilik oranının %16 olduğu tespit edilmiştir (Grafik 5.13). İlk defa yer değiştiren firmaların %49'u ilçe içinde yer değiştirirken, %25'inin Konak ilçesini, %11'inin Bornova ilçesini, %13'ünün çalışma alanı dışındaki diğer ilçeleri, %2'sinin ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleri tercih ettiği görülmüştür (Grafik 5.14). İlçe içindeki yer değiştirme oranının Konak ve Bornova ilçelerinin ardından en yüksek değere sahip olması, anahtar sektör grubuna üye firmalar açısından ilçenin cazibesini koruduğunu ortaya koyar niteliktedir.

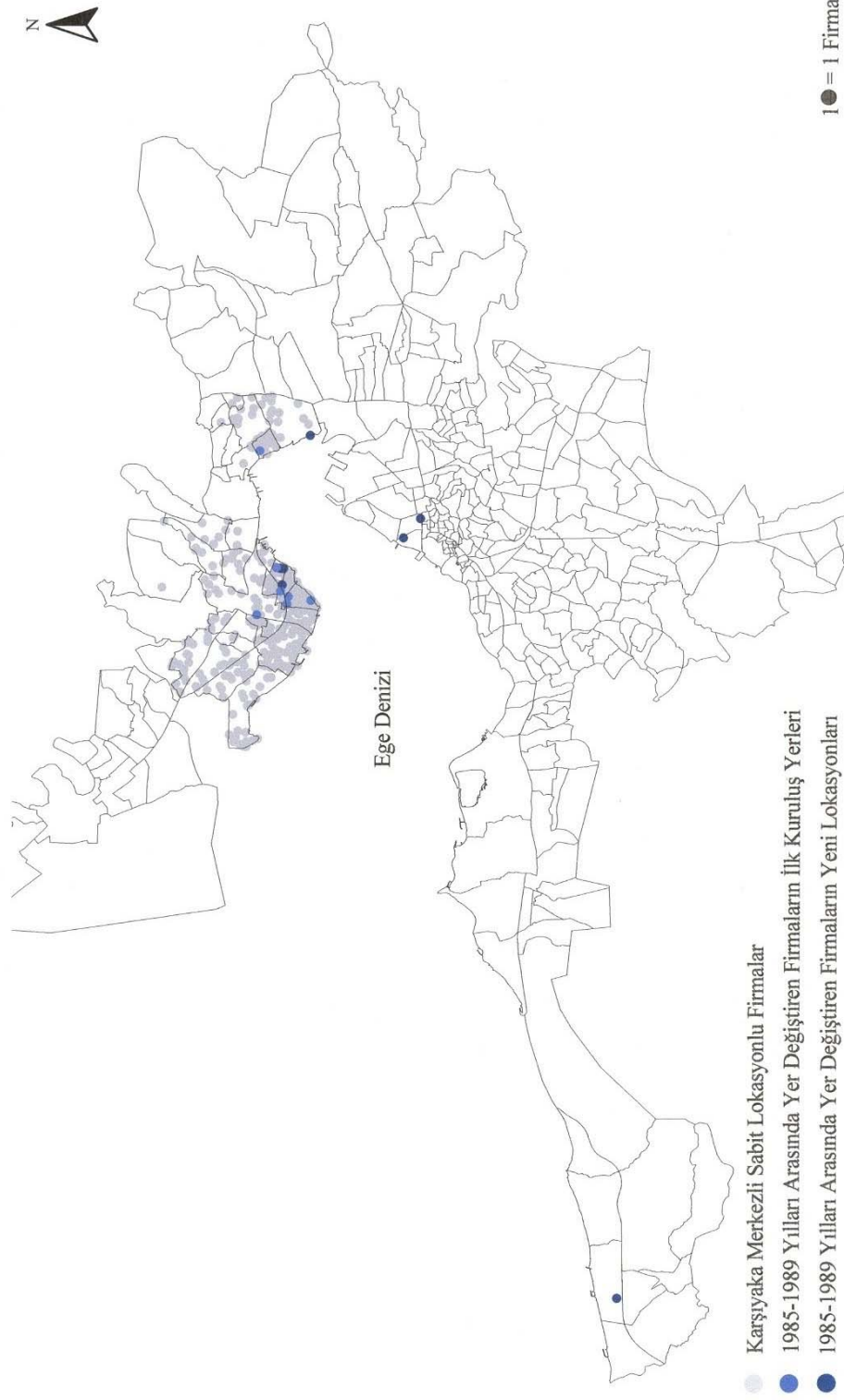
Grafik 5.13 Sabit-yer değiştiren firma oranı – Karşıyaka 1980-2000

Grafik 5.14 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Karşıyaka 1980-2000

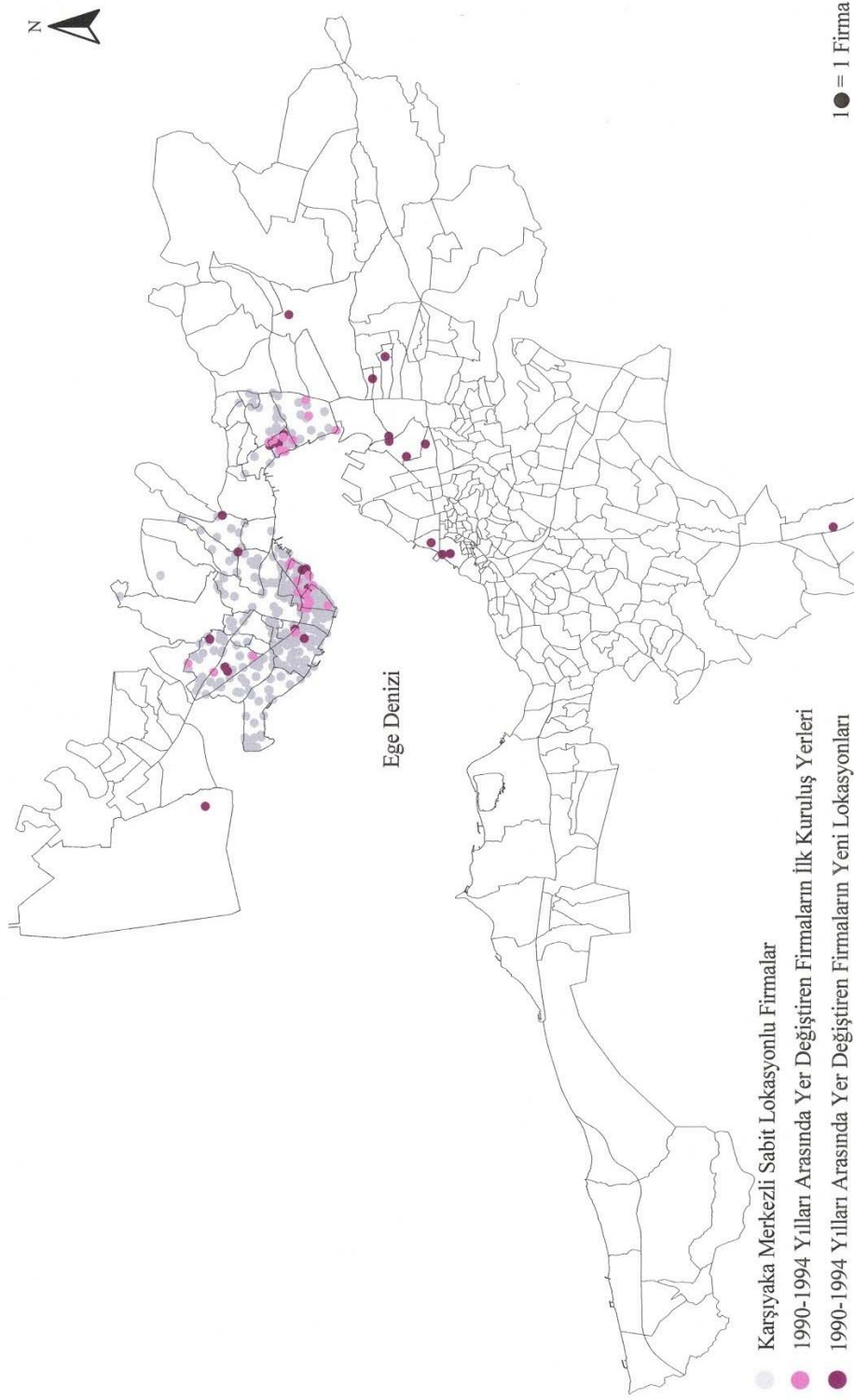
İlçede firma ölçeğinde ilk mekansal hareketlilik 1 firmanın yer değiştirdiği 1984 yılında başlamıştır. Takip eden 1985-1989 döneminde 7, 1990-1994 döneminde 26, 1995-2000 döneminde ise 53 firma yer değiştirmiştir. Dönemler itibariyle tercih edilen lokasyonların analizi, 1980-1989 yılları arasında ilçe içi hareketliliğin ağırlıkta olduğunu ortaya koymaktadır (Harita 5.23 ve Harita 5.24). 1990-1994 arası dönemde ilçe dışında ağırlıklı olarak Konak ilçesinin (Akdeniz, Halkapınar, Yenişehir, Çınarlı, Konak mahalleleri) tercih edildiği (Harita 5.25), 1995-2000 arası dönemde ise bu lokasyonlara Çiğli (AOSB mahallesi) ve Bornova'nın (Meriç mahallesi) eklendiği tespit edilmiştir (Harita 5.26). Yer değiştiren firmaların %70'e yakın bir oranının Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubuna, %22'lik bir kısmının ise Konfeksiyon Satış Yerleri grubuna üye firmaların olduğu belirlenmiştir.

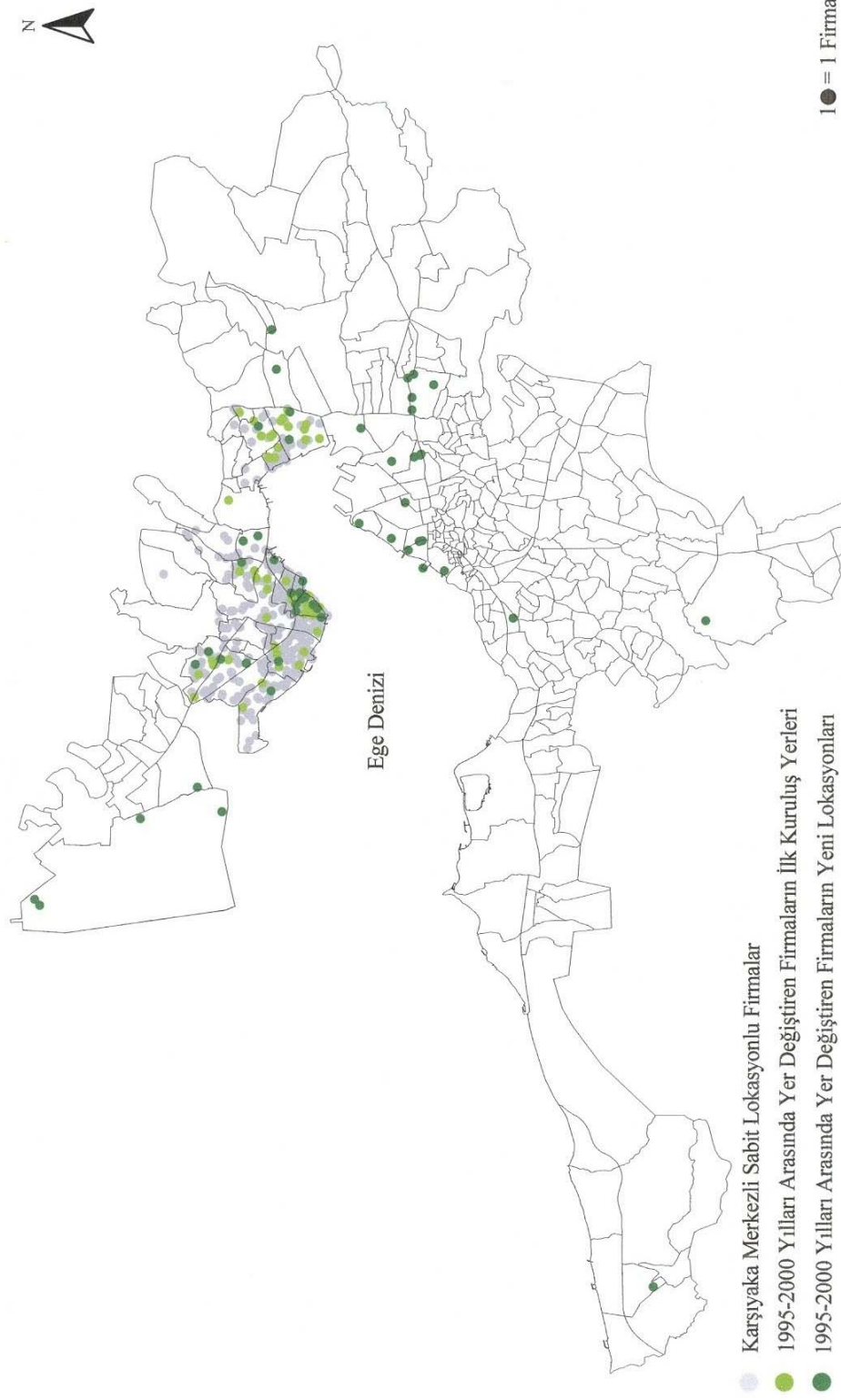
Harita 5.23 1980-1984 Yılları arasında yer değiştiren Karşıyaka merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dokümanları-Haziran-2004)

Harita 5.24 1985-1989 Yılları arasında yer değiştiren Karşıyaka merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

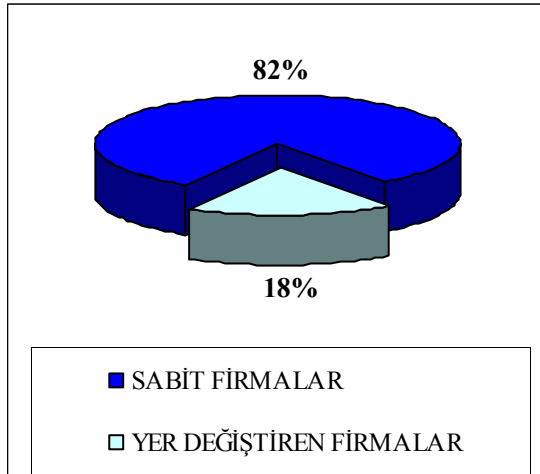
Harita 5.25 1990-1994 Yılları arasında yer değiştiren Karşıyaka merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri-öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

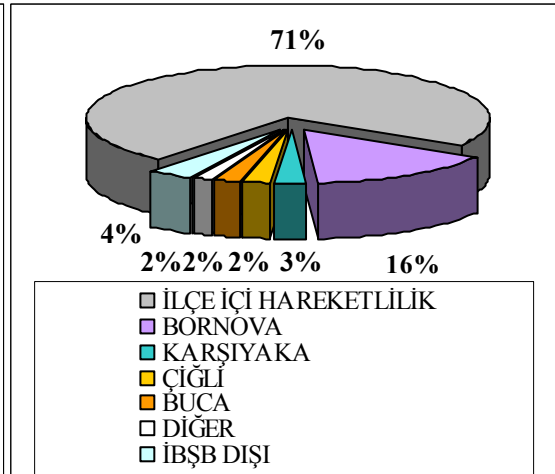
Harita 5.26 1995-2000 Yılları arasında yer değiştiren Karşıyaka merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri (öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran-2004)

5.3.5.7 Konak Merkezli Firmaların Yer Değiştirme Süreçleri

Konak ilçesinde anahtar sektör grubuna bağlı olarak faaliyet gösteren 4559 firmanın 840'ının yer değiştirdiği ve mekansal hareketlilik oranının yaklaşık %18 olarak gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 5.15). Diğer ilçelerden farklı olarak, ilçe içi hareketlilik oranının Konak ilçesinde oldukça yüksek olduğu ve yer değiştiren firmaların %71'inin yeni yer seçimlerinin aynı ilçe içinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Geriye kalan firmaların %16'sı Bornova'yı tercih ederken, %9'unun çalışma alanı içindeki diğer ilçeleri, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışındaki yerleşmeleri tercih ettikleri belirlenmiştir (Grafik 5.16).

Grafik 5.15 Sabit- yer değiştiren firma oranı – Konak 1980-2000

Grafik 5.16 İlk yer değiştirmelerin mekansal dağılımı – Konak 1980-2000

Yer değiştirmelerin 1980 yılından itibaren başladığı ilçede, 1980-1984 yılları arasında 32, 1985-1989 yılları arasında 103, 1990-1994 yılları arasında 280, 1995-2000 yılları arasında 425 firma yer değiştirmiştir. Beşer yıllık dönemler itibariyle yer değiştirmelerin artan bir hızla gerçekleştiği ilçedeki mekansal hareketliliğin bu denli yoğun olmasını, anahtar sektör grubuna üye firmaların en fazla bu ilçede yer seçmesine bağlı olarak üst düzeyde yaşanan rekabet ilişkilerine ve kira değerlerinin yüksekliğine bağlı olarak açıklamak mümkündür. Yer değiştiren firmaların %56'sının Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı grubuna, %17'sinin Konfeksiyon Satış Yerleri grubuna ve %16'sının Deri Konfeksiyon grubuna üye firmalar olduğu tespit edilmiştir. Bunda hiç şüphesiz yerel yönetimin bu grupları ilgilendiren,

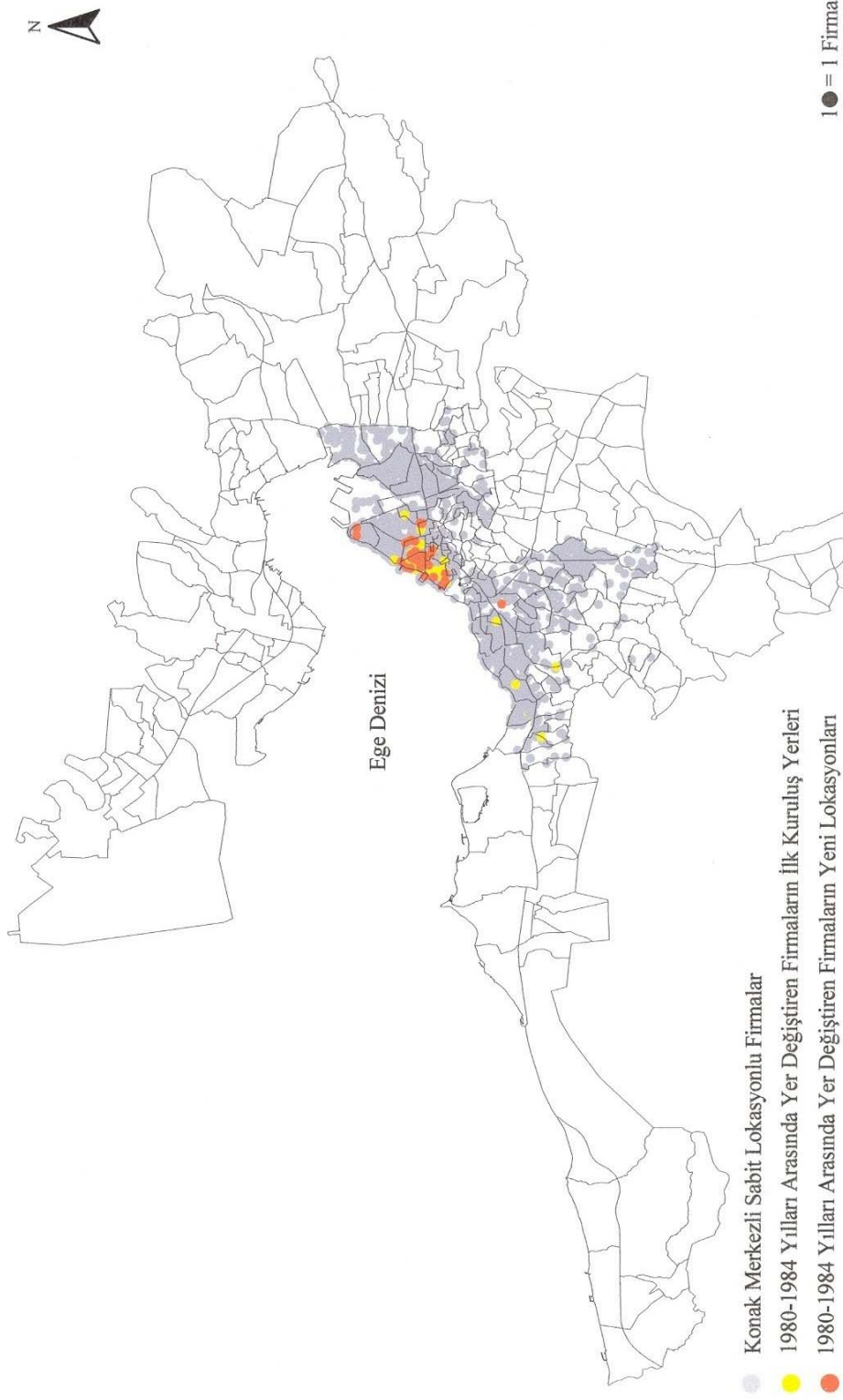
mekana referanslı politikalarının uygulamaya konmasının önemli etkileri olmuştur. Örneğin konfeksiyon toptan imalat ve ihracatı grubunun yoğun olarak yer seçtiği Mimar Kemalettin caddesinde üretim yapmanın yasaklanması, bir çok firmanın zorunlu olarak bu bölgeden ayrılmasına yol açmıştır. Benzer şekilde Yeşildere bölgesinde bulunan Deri Konfeksiyon grubuna üye firmaların bu alanın boşaltılması kararıyla kent içinde başka lokasyonlar seçmek durumunda kalmasına neden olmuştur.

Konak ilçesi merkezli firmaların yer değiştirme hareketleri incelendiğinde, 1980-1984 arası yer değiştirmelerin tamamının ilçe içinde ve Akdeniz, Konak ve İsmet Kaptan mahallelerinin yer aldığı merkezi iş alanı sınırları içinde gerçekleştiği görülmektedir (Harita 5.27).

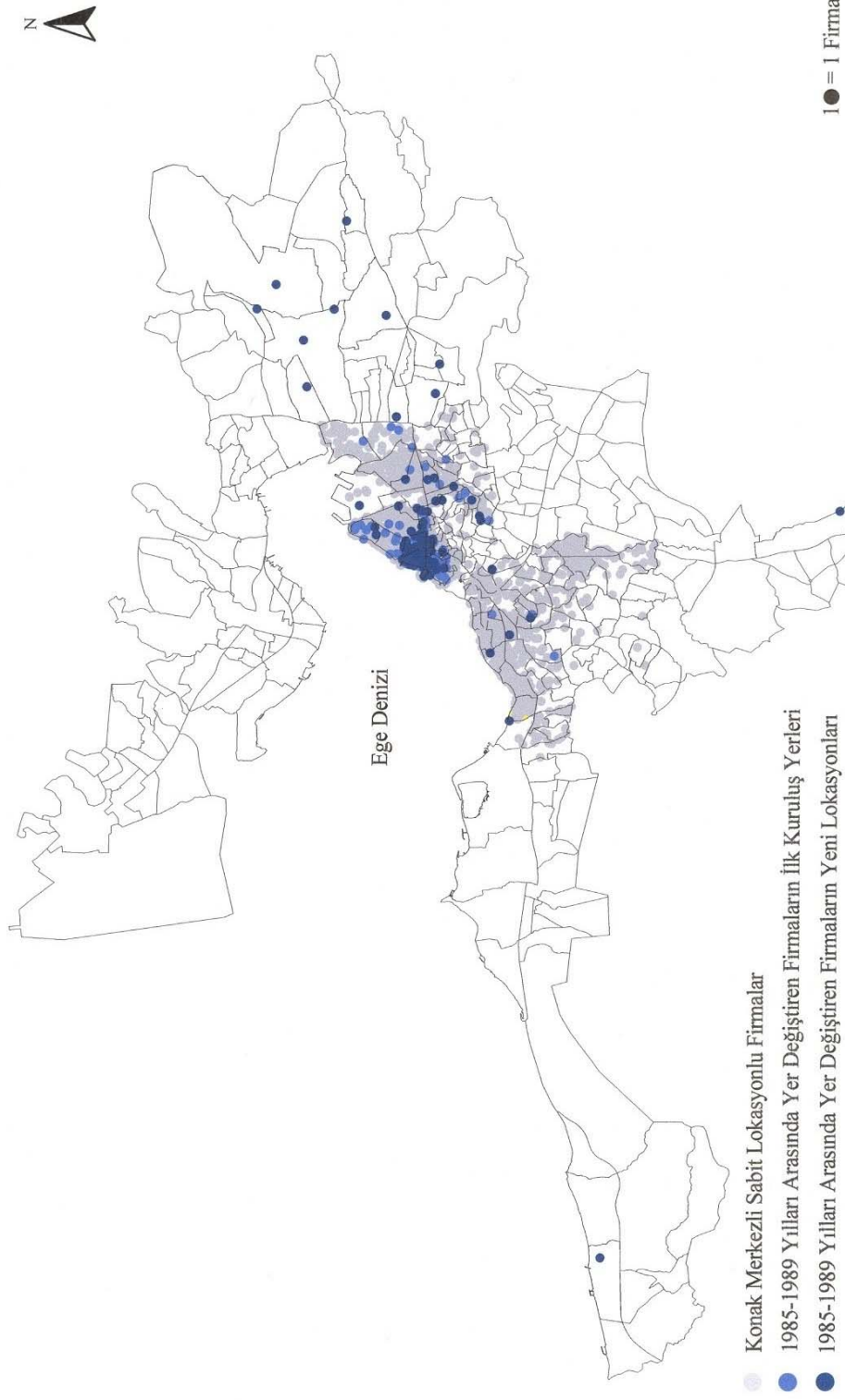
1985-1989 arası yer değiştiren bir kısım firmalar için bu mahalleler (Akdeniz, İsmet Kaptan, Konak) halen önem taşırken, bazı firmaların ilçe içinde merkezi iş alanı dışındaki mahallerde ve Bornova ilçesinde yeni konum yerleri seçtikleri görülmektedir (Harita 5.28).

1990-1994 arası dönemde ise Akdeniz (74 firma), İsmet Kaptan (31 firma), Kültür (15 firma) ve Konak (12 firma) mahalleleri yer değiştiren firmaların bir kısmı tarafından en fazla tercih edilen lokasyonlar olmayı sürdürürken, çok daha fazla firmanın merkezden dışarıya doğru özellikle doğu ve güney yönünde yer seçme eğiliminde olduğu görülmektedir (Harita 5.29).

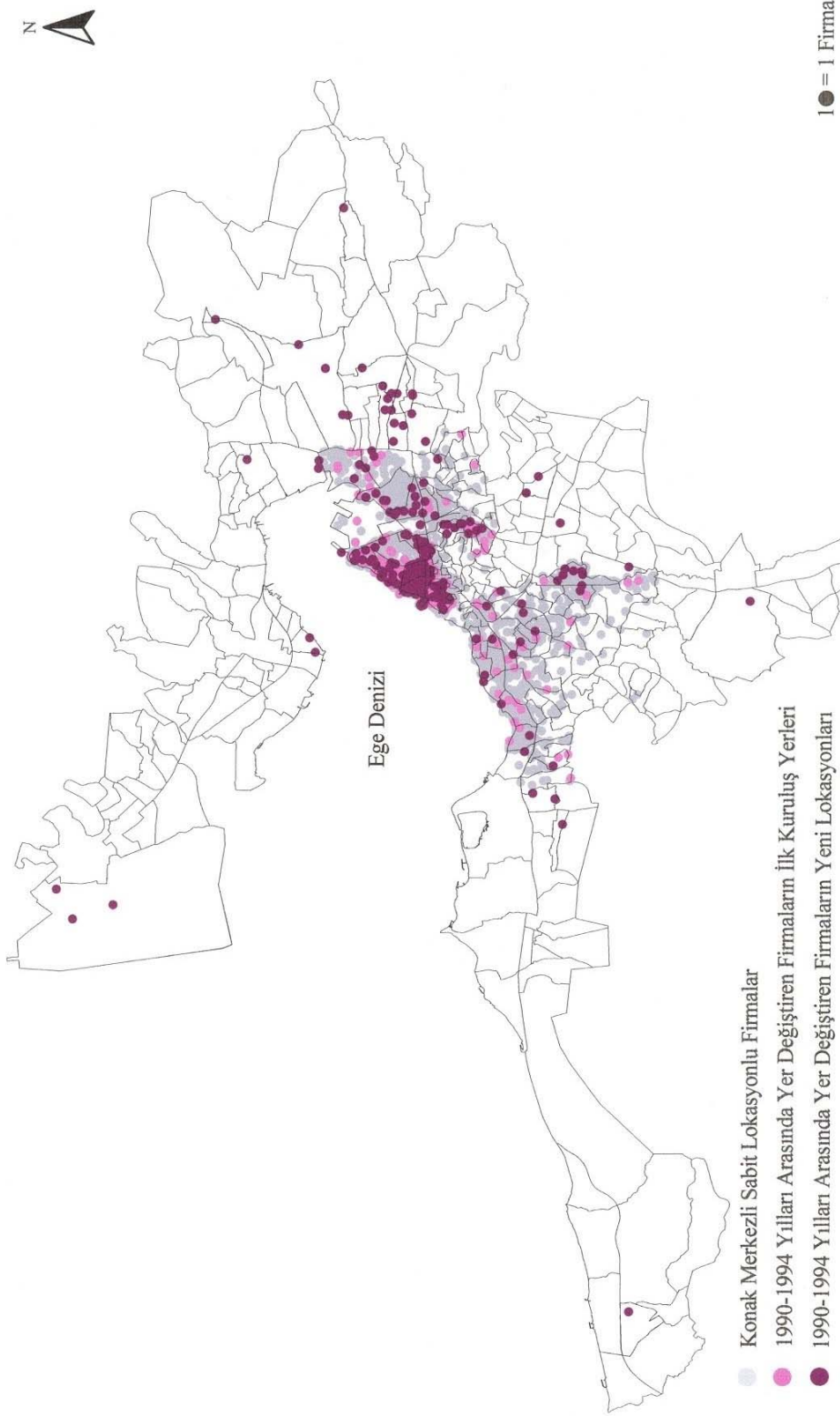
1995-2000 yılları arasına gelindiğinde yer değiştiren firmaların sırasıyla en çok Konak/Akdeniz mahallesi (74 firma) ve Bornova/Meriç mahallesinde (45 firma) yer seçtiği, bunu Konak/Konak mahallesi ve Çiğli/AOSB mahallesinin izlediği tespit edilmiştir (Harita 5.30).

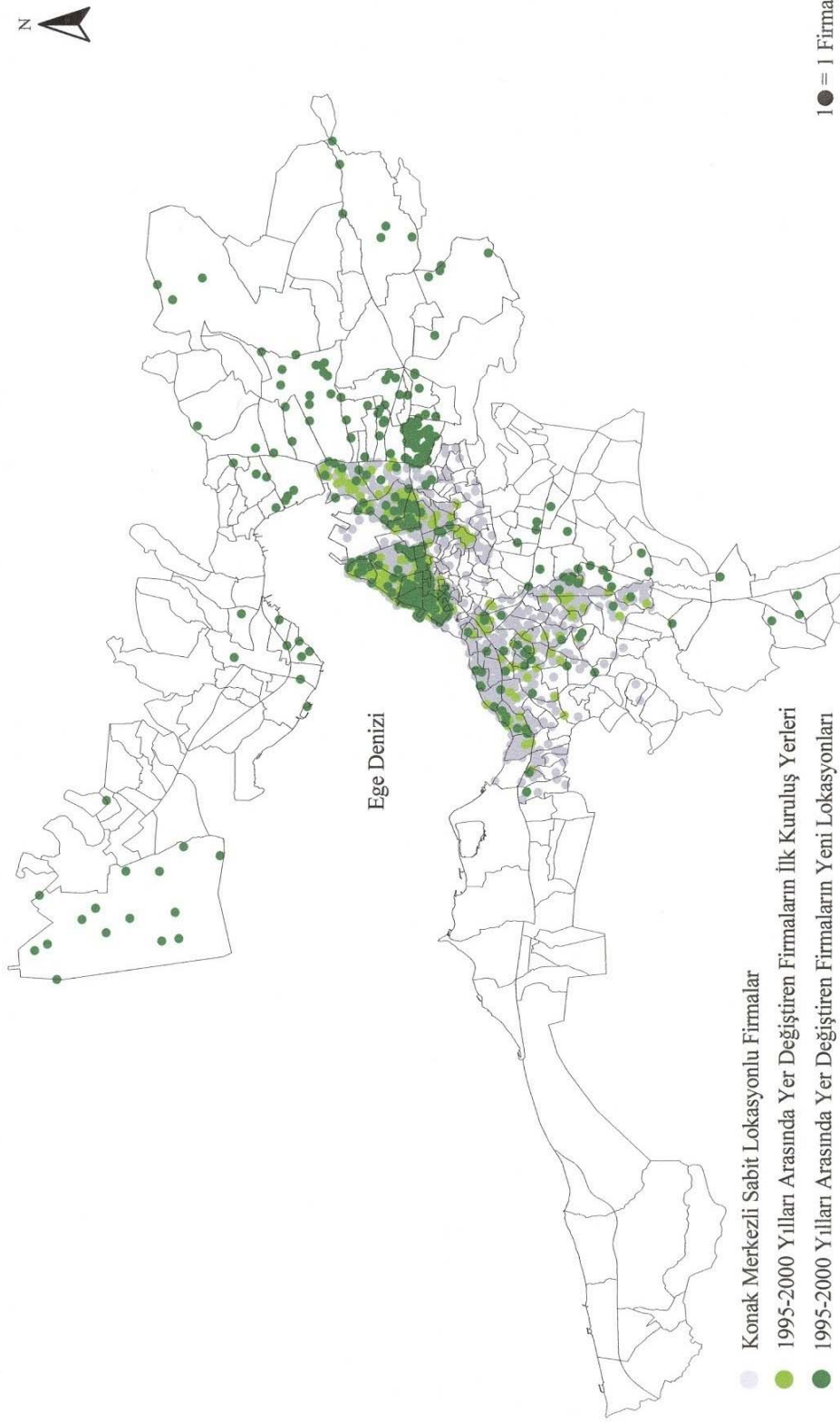
Harita 5.27 1980-1984 Yılları arasında yer değiştiren KonaK merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

Harita 5.28 1985-1989 Yılları arasında yer değiştiren KonaK merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri-öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

Harita 5.29 1990-1994 Yılları arasında yer değiştiren Konak merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaındaki lokasyonları
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri-Haziran 2004)

Harita 5.30 1995-2000 Yılları arasında yer değiştiren KonaK merkezli firmaların yer değiştirme süreçleri öncesindeki ve sonrasındaki lokasyonları (Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dokümanları-Haziran 2004)

5.4 Genel Değerlendirme

Anahtar sektör grubuna üye firmaların çalışma alanı içinde 1980 ve 2000 yıllarına ait mekansal dağılımları, perakende ticaret sektörünün tamamına genellenebilecek, sektörün 1980-2000 yılları arasında geçirdiği değişimin yön ve büyüklüğüne ilişkin olduğu kadar geleceğine de ilişkin önemli ipuçları içermektedir. 1980 yılı kesitinde anahtar sektör grubuna üye firmaların çalışma alanı genelindeki dağılımı ve firmaların tamamına yakın bir kısmının (651 firma-%88) Konak ilçesinde yer seçmiş olması, o dönem için tek merkezli bir yapının mevcut olduğunu doğrular niteliktedir. Bu dönemde Konak ilçesi dışında Karşıyaka ilçesinde de anahtar sektör grubu özelinde bir perakende ticaret yığılmasından (55 firma-%7,4) söz etmek mümkündür. Ancak oransal olarak bakıldığında, Konak ilçesine alternatif oluşturacak düzeyde bir alışveriş odağı oluşturmadığı ve Konak ilçesinin 1980 yılı itibariyle anahtar sektör grubu özelinde oldukça santralize olmuş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Kentin çeperlerinde, konut alanları, büyük ölçekli alışveriş merkezleri ya da perakende ticaret sektörünün saçaklanmasını ve büyümesini gerektirecek anlamda büyük ölçekli bir yatırımın henüz söz konusu olmadığı bu dönemde, kentin merkezi konumunda olan Konak ilçesi, ulaşım kolaylığı ve ticari canlılık açısından firmalara cazip fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenlere ek olarak geleneksel merkez tüketiciler açısından da, perakende ticaret sektörüne üye farklı meslek gruplarının bir arada yer seçmesine bağlı olarak çok çeşitli mal ve ürünü bir arada bulabildikleri, fiyat ve kalite açısından karşılaştırmalı alışverişe imkan sağlayan bir özelliğe sahiptir.

Perakende ticaret sektörü bilindiği üzere, küresel ve ulusal ölçekte gerçekleşen değişimlerden önemli oranda etkilenen bir sektördür. Analizlerin yoğunlaştığı 1980 yılı sonu, ulusal ölçekte ekonomik istikrar tedbirlerinin ve dışa açılmacı, ihracat oryantasyonlu politikaların henüz uygulamaya konduğu, ithalat üzerindeki yasakçı yaklaşımın ise devam ettiği bir sürece karşılık gelmektedir. Perakende ticaret sektörünün henüz uluslararası bir yapı kazanmadığı dönemin koşullarına uygun olarak, yapılan analizler perakende ticaret ortamına küçük ölçekli, düşük sermayeli

ve hukuksal örgütlenme yapısı bakımından münferit kategorisindeki firmaların hakim olduğunu gösteren sonuçlar ortaya koymuştur.

2000 yılı sonuna gelindiğinde anahtar sektör grubuna üye firmaların 1980 yılında tespit edilen değerlerin yaklaşık sekiz katı artış göstererek kentin hemen hemen tüm bölgelerine yayıldığı ve belli alanlarda yoğunlaşmalar sergilediği tespit edilmiştir. Bunda hiç şüphesiz ihracat oryantasyonlu kalkınma politikasının olumlu sonuçları ile ithalat üzerindeki yasaklayıcı yaklaşımın kaldırılması kadar, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren kentte yoğunluk kazanan toplu konut uygulamalarının kentin gelişme dinamikleri üzerinde belirleyici bir rol oynaması etkili olmuştur. Nitekim, 1985-2000 yılları arasını kapsayan onbeş yıllık süreçte yerleşime açılan yaklaşık 63000 konutluk toplu konut alanı gelişimiyle buralarda ortaya çıkan nüfus yığılmalarının oluşturduğu talep düzeyi paralelinde, bir kısım küçük ölçekli perakende firmalarının bu bölgelerde yer seçerek yeni alışveriş odakları oluşturdukları görülmüştür. Bu süreçte hızlı bir gelişim süreci içine giren Karşıyaka, Bornova, Gaziemir ve Balçova ilçeleri anahtar sektör grubu özelinde en fazla firmanın yer seçtiği, öte yandan hipermarket ve alışveriş merkezleri özelindeki büyük ölçekli perakende kuruluşlarının en yoğun tercih ettiği yerleşmeler olmuşlardır.

Kentsel gelişimin dinamik bir yapıya sahip olduğu her yerleşmede, müşteriye ve konum yerine doğrudan bağımlı bir etkinlik olan perakende ticaret sektörünün de çeşitlilik göstererek yaygınlık kazanması beklenen bir durumdur. ***Burada İzmir kentine, belirtilen zaman aralığına ve anahtar sektör grubuna özgü olan durum, kentsel gelişmedeki tüm dışı doğru büyüme eğilimlerine rağmen, kentin merkezi konumunda olan Konak ilçesinin perakende etkinlikleri açısından tekil yapısını sürdürdüğü gerçeğidir.*** Nitekim 2000 yılı sonu itibariyle kent genelinde alt merkezler anlamındaki yeni alışveriş alanlarının varlığına rağmen, Konak ilçesinin %70'lik payla (3976 firma) Tekstil ve Konfeksiyon Grubu özelinde perakende etkinlikleri açısından sahip olduğu önemi koruması, bu gerçeğin en somut kanıtıdır.

Konak ilçesinde faaliyet gösteren firma sayısında 1980 kesitine oranla gerçekleşen görece gerileme, kısmen yerel yönetim tarafından kente ilişkin alınan ve

uygulamaya konan kararların, anahtar sektör grubu içindeki alt meslek grupları açısından farklı sonuçlar ortaya koymasına bağlı olarak gelişmiştir. Örneğin 1997 yılında Manifaturacılar ve Tekstildciler çarşısının Bornova-Meriçler mahallesinde faaliyete geçmesi, manifatura ve konfeksiyon imalatı işiyle uğraşan firmaların bu dönemden itibaren yoğun olarak burada yer seçmesine, halihazırda büyük çoğunluğu Konak ilçesinde faaliyet gösteren firmaların ise mekansal hareketlilikte bulunarak bu bölgeye taşınmasına neden olmuştur. Sektör temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, sözü edilen meslek gruplarına üye firmaların, Bornova ilçesi yönündeki hareketinin 2000 yılından sonra artarak devam ettiği öğrenilmiştir. Dolayısıyla, merkez dışında yer seçen bu ve benzeri yatırımlar, geçmişten bu yana merkez alanda yer seçen bazı fonksiyonların desantralizasyonuna neden olmuştur.

Anahtar sektör grubuna üye firmaların 2000 yılı sonu itibariyle dağılımlarına ilişkin harita; yirmi yıllık sürecin sonunda kentin belirli aksları doğrultusunda alışveriş odaklarının oluştuğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Kuzeyde Karşıyaka ilçesi, doğuda Bornova ilçesi, batıda Balçova ile Konak merkez arasında kalan ve Konak ilçesi sınırları içinde yer alan Güzelyalı bölgesi bunlar arasında en belirgin olanlarıdır. Nitekim firmaların ilk konum yerlerine ilişkin yapılan analizler, Bornova ilçesinin (826 firma-%14,5) 2000 yılı sonu itibariyle önemli bir atılım yaparak Konak ilçesinin ardından anahtar sektör grubu özelindeki perakende etkinlikleri açısından ikinci konuma geldiğini ve bunu %8,4 ile Karşıyaka ilçesinin izlediğini ortaya koymuştur.

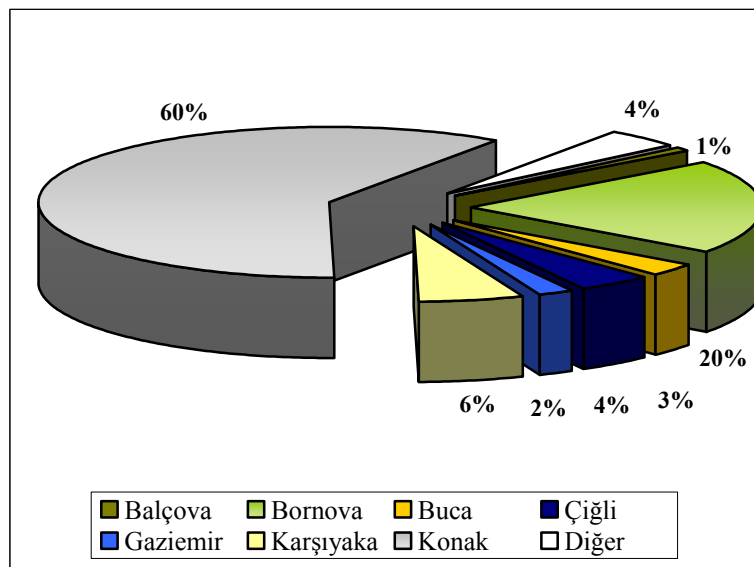
Buraya kadar olan değerlendirmeler ışığında, 1980 ve 2000 yılları arasında, anahtar sektör grubu özelindeki firma dağılımları açısından Konak ilçesinin merkezi bir yapıya sahip olduğu açıklık kazanmıştır. Çalışma kapsamında, firmaların ilk kuruluş yeri analizlerine temellenen bu sonuçlar, mekansal hareketlilikte bulunan firmaların yeni yer seçimlerinin analizi ile de desteklenmiştir.

Ticari başarının, karın maksimizasyonu ilkesine temellenmesi, ticari işletmeler açısından 1980-2000 yılları arasında geçen yirmi yıllık süreçte; bir kısmı pazar ve müşteri yeri değişikliğine, bir kısmı ise önemli kentsel yatırımlar, iş hacminin

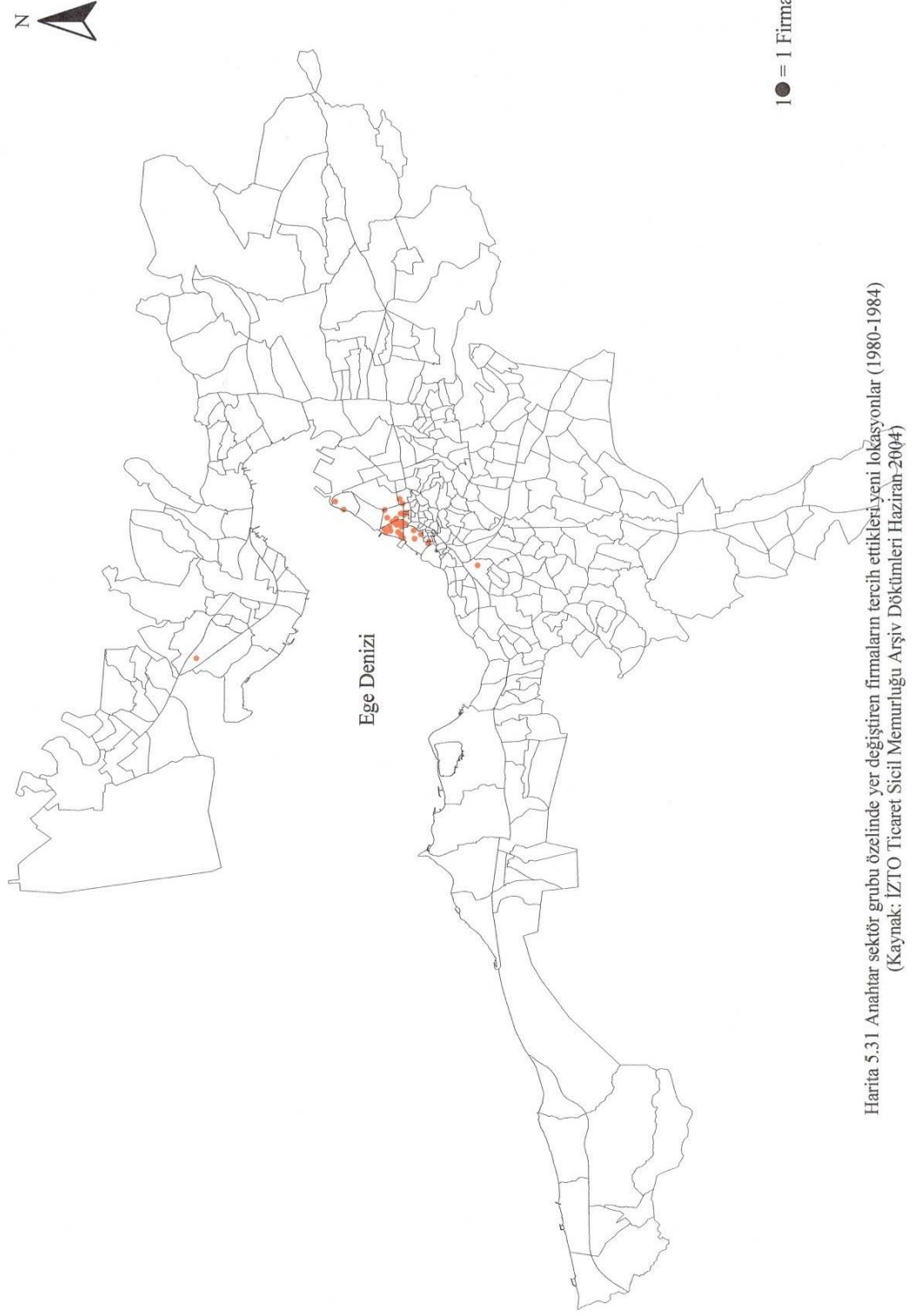
genişlemesi ve kişisel nedenlere bağlı olarak gelişen mekansal hareketliliklere neden olmuştur. Anahtar sektör grubuna üye firmaların yer değiştirme süreçlerine ilişkin yapılan analizler; 1980-2000 yılları arasında kayıtlı firmaların %20'ye yakın bir kısmının mekansal hareketlilikte bulunduğunu ve yer değiştiren firmaların %60'ının yeni yer seçimlerini Konak ilçesi içinde yaptıklarını ortaya koymuştur. Nitekim toplam yer değiştirmelerin mahalleler itibariyle dağılımını gösteren haritalar, beşer yıllık dönemlerde gerçekleşen yer değiştirmelerin önemli bir bölümünün merkez ilçe sınırları içindeki mahallelerde gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Harita 5.31,5.32, 5.33 ve 5.34)

İlçe ölçeğinde haritasallaştırılmış olan mekansal hareketlilik analizleri, yer değiştiren firmaların ilk kuruluş ilçelerine ve meslek gruplarına göre farklı yer değiştirme yön ve büyüklüklerine sahip olduğunu göstermiştir. Mekansal hareketliliğe ilişkin yapılan bazı tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

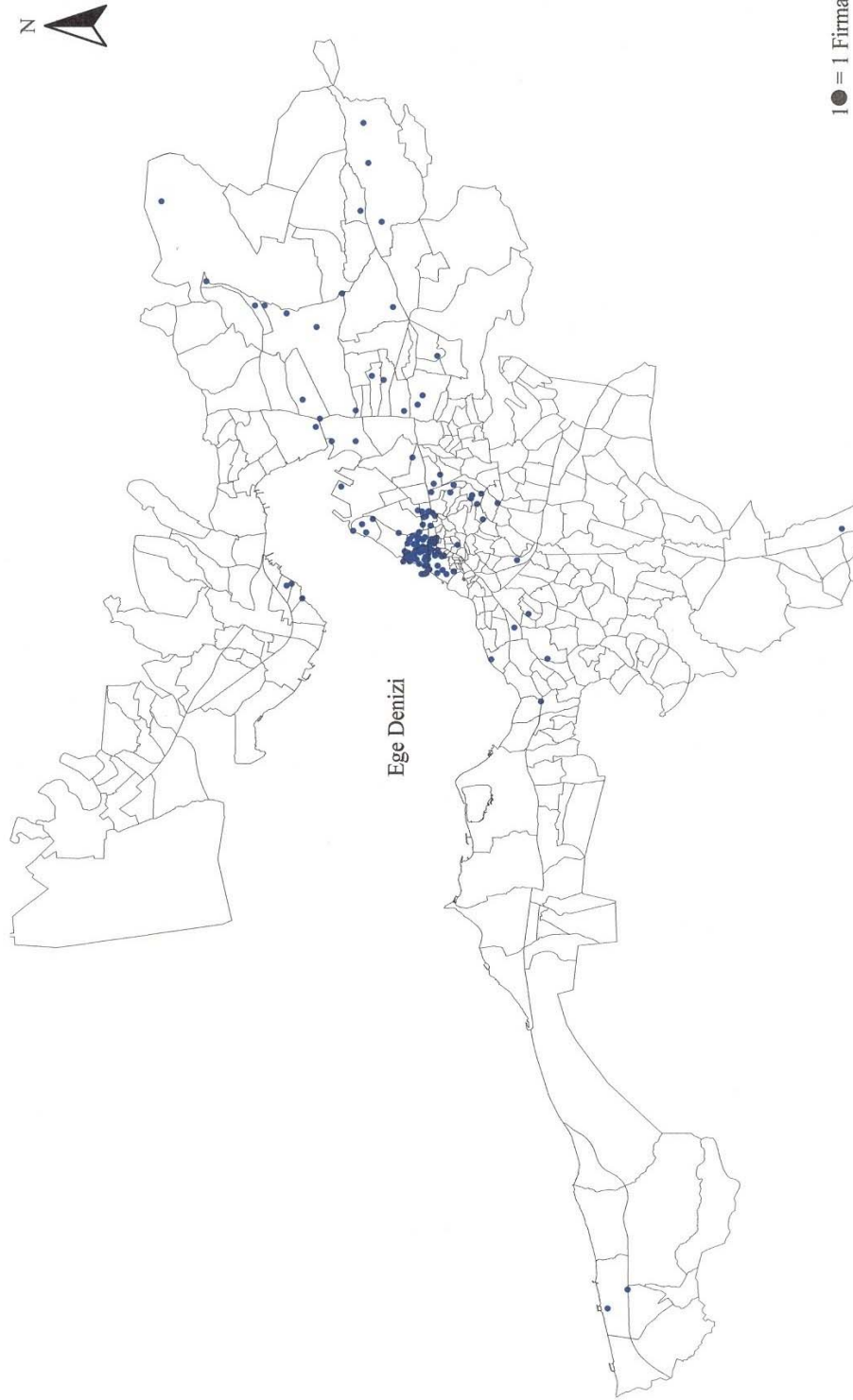
- Yer değiştiren firmaların yeni yer seçimlerinde, Konak ilçesinin tercih edilme oranının oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Toplam yer değiştiren firmaların %60'ının Konak, %1'inin Balçova, %20'sinin Bornova, %3'ünün Buca, %4'ünün Çiğli, %2'sinin Gaziemir, %6'sının Karşıyaka ilçelerinde, %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışındaki çeşitli il ve ilçelerde yeni yer seçimlerini yaptıkları tespit edilmiştir.

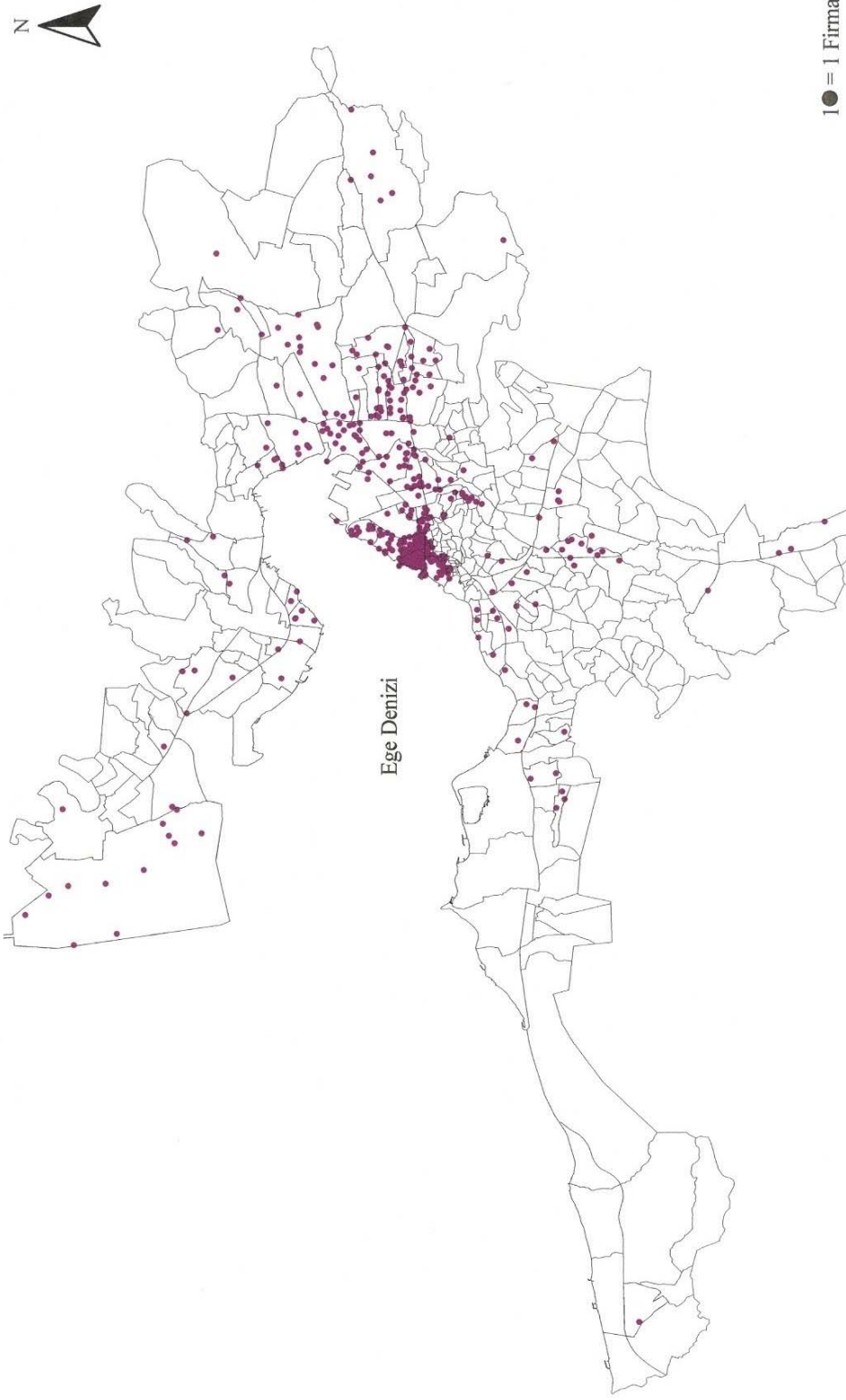
Grafik 5.17 Toplam yer değiştirmelerin ilçeler itibariyle dağılımı

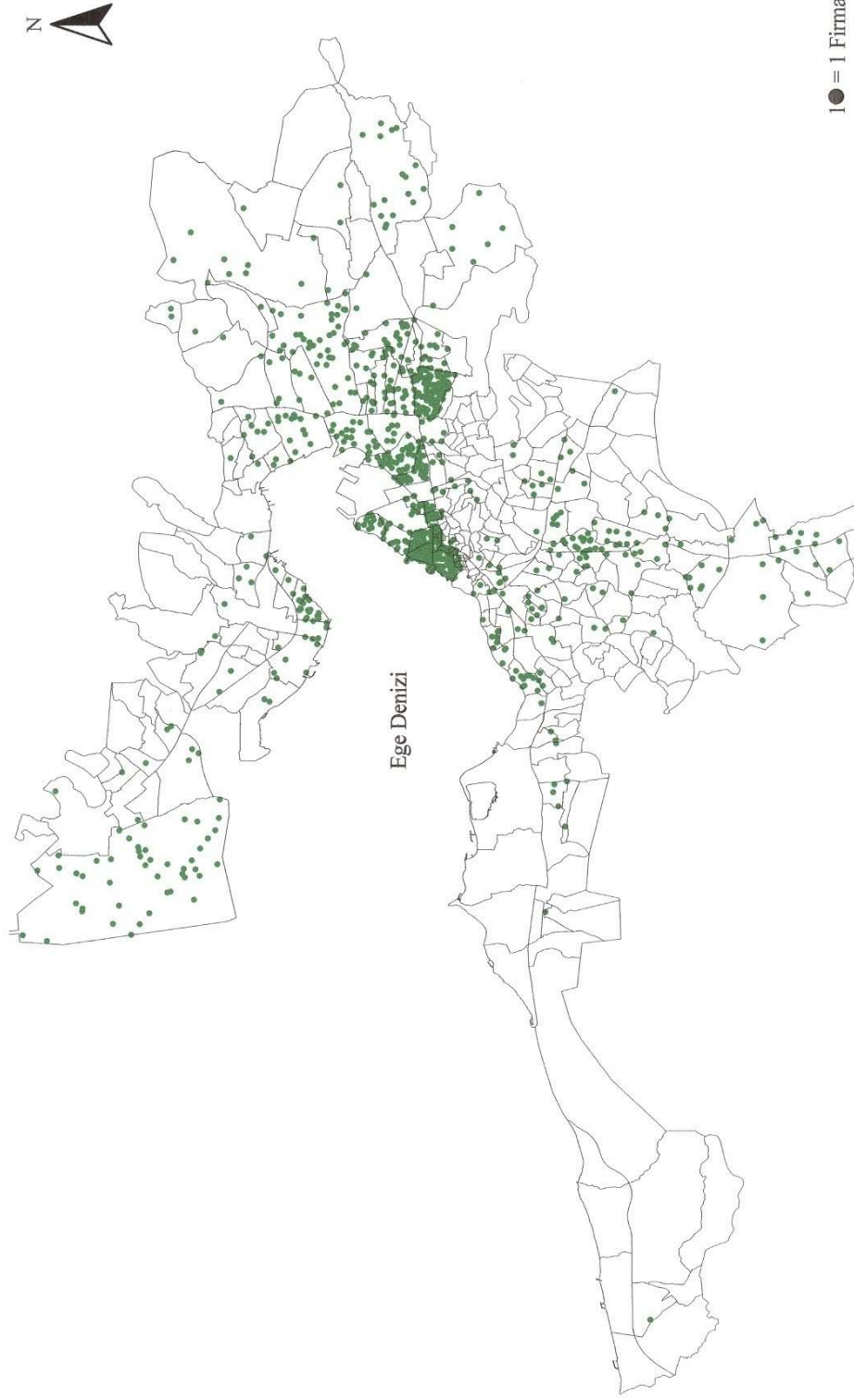
Harita 5.31 Anahtar sektör grubu özelinde yer değiştiren firmaların tercih ettikleri yeni lokasyonlar (1980-1984)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri Haziran-2004)

Harita 5.32 Anahtar sektör grubu içinde yer değiştiren firmaların tercih ettikleri yeni lokasyonlar (1985-1989)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri Haziran 2004)

Harita 5.33 Anahtar sektör grubu özelinde yer değiştiren firmaların tercih ettikleri yeni lokasyonlar (1990-1994)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dokümanları Haziran 2004)

Harita 5.34 Anahar sektör grubu özelinde yer değiştiren firmaların tercih ettikleri yeni lokasyonlar (1995-2000)
(Kaynak: İZTO Ticaret Sicil Memurluğu Arşiv Dökümleri Haziran 2004)

Perakende ticaret sektörünün kent genelinde çok daha geniş bir alanda hizmet vermesine ve çeşitli alt merkezlerin varlığına rağmen, dönemler itibariyle gerçekleşen yer değiştirmelerde firmaların yeni yer seçimlerinin önemli bir kısmının yine merkezi iş alanı olarak tarif edilen bölge içinde kalan mahallelerde gerçekleşiyor olması, bölgenin perakende etkinlikleri açısından canlılığını sürdürdüğü ve yer değiştiren firmalar açısından cazibesini koruduğunun bir kanıtıdır. Bu durumu, kentin çeşitli aksları üzerinde yer seçen büyük alışveriş merkezlerinin küçük ölçekli perakendeciler üzerinde yarattığı olumsuz etkiden, geleneksel ticaret bölgesinde bir arada konumlanarak korunma olarak yorumlamak da mümkündür.

- Mimar Kemalettin'in moda merkezi haline dönüştürülmesi projesi, Kemeraltı Koruma Amaçlı İmar Planının uygulamaya konması ve alanı daha cazip kılacak yöndeki benzeri planlama disipliniyle ilişkilendirilebilecek kararlar, Konak ilçesi dışında kurulan firmaların bu bölgede konumlanmalarını teşvik etmektedir.
- Anahtar sektör grubuna üye firmaların ilk kuruluş yeri seçimleri, 1980-2000 yılları arasındaki süreçte, yerel ölçekte alınan ve alt meslek gruplarını ilgilendiren bazı kararlara bağlı olarak değişim göstermiştir. Örneğin 1980 ve 2000 yılı kesitleri dikkate alındığında, manifatura ve tuhafiyeye grubuna üye firmaların çalışma alanı genelindeki dağılımının hemen hemen aynı kaldığı, öte yanda firma sayısındaki önemli artışa paralel olarak konfeksiyon toptan imalat ve ihracatı ile konfeksiyon satış ve deri konfeksiyon işinin, 1980 ve 2000 yılı kesitlerinde mekansal dağılımı en fazla farklılaşan meslek grupları olduğu görülmüştür. Konak-Akdeniz mahallesinde yer alan ve konfeksiyon imalatı ile uğraşan firmaların yoğun olarak yer seçtikleri Mimar Kemalettin caddesinde üretimin yasaklanması, aynı şekilde deri konfeksiyonu işiyle uğraşan firmaların bulunduğu Yeşildere bölgesinin boşaltılması kararı ve benzeri gelişmeler, burada yer seçmiş olan firmaların kentin farklı yerlerinde yeni yerler seçerek mekansal hareketlilikte bulunmalarına neden olmuştur.

- Manifaturacılar ve Tekstilciler sitesinin 1997 yılında faaliyete geçmesiyle, 2000 yılı sonuna kadar olan yer değiştirmelerde 76 adet firmanın bu bölgeyi tercih ettiği belirlenmiştir. Meslek komite üyeleriyle olan görüşmelerde, 2000 yılından sonra bu hareketliliğin daha yoğun gerçekleştiği öğrenilmiştir.
- Bornova, Çiğli, Karşıyaka ve Konak ilçelerinde faaliyet gösteren ancak iş ve üretim hacminin genişlemesine bağlı olarak daha geniş bir yer ihtiyacı duyarak yer değiştiren 35 firmanın Çiğli ilçesinde yer alan Atatürk Organize Sanayi Bölgesini tercih ettiği tespit edilmiştir.
- Anahtar sektör grubuna üye firmaların en yoğun yer seçtiği Mimar Kemalettin Caddesinin yer aldığı Akdeniz mahallesinde 1980-2000 yılları arasında 258 firmanın yer değiştirdiği tespit edilmiştir. Bu oran toplam yer değiştiren firmaların %21'ine karşılık gelmektedir. Bu firmaların %48'i aynı mahallede yer seçerken, %6'sının İsmet Kaptan mahallesine, %8'inin Manifaturacılar ve Tekstilciler sitesine, %34'lük dilimin çalışma alanı içindeki diğer mahallelerde, geriye kalan %4'ünün ise çalışma alanı sınırları dışında yer seçtiği belirlenmiştir. Konfeksiyon Satış Yerleri meslek grubunun temsilcileri ile yapılan görüşmelerde, toptan satışın ağırlıklı olduğu Mimar Kemalettin caddesi üzerinde yer alan ve mekansal hareketlilikte bulunan firmaların yine aynı cadde üzerinde yer seçmiş olmalarının temelinde, iş hacminin büyümesine bağlı olarak daha geniş dükkanlara taşınma gereksinimi olduğu öğrenilmiştir.

BÖLÜM ALTI

SONUÇLAR

Çalışmanın son bölümünde buraya kadar yapılan değerlendirmelerin ve elde edilen araştırma bulgularının genel bir özetine ve 1980-2000 yılları arasında konu alan anahtar sektör grubu analizleri ışığında İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde süregelen perakende ticaret etkinliğinin gelecekteki mekansal dağılımına ilişkin geliştirilen senaryo ve stratejilere yer verilmiştir.

6.1 Perakende Ticaret Sektöründe Değişimi Hazırlayan Küresel ve Ulusal Ölçekli Oluşumlar

Kapitalizmin küresel ölçekte yeniden yapılanması sürecinde dünya, güç ilişkilerinde önemli bir değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. 1960'ların sonunda başlayıp, 1970'lerin başında derinleşen dünya ekonomik krizini takip eden yirmi yıl, çoğu ülke için ekonomik yeniden yapılanmanın, toplumsal ve politik uyarlanma sürecinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Kapitalizmin çelişkilerinin denetim altında tutulmasına imkan vermeyen katı bir örgütlenmeyi öngören Fordist üretim sisteminin 1973 krizi ile çöküşü, birikim rejimi ilkelerinde köklü bir değişimi gerekli kılmış ve daha 'esnek' olarak tanımlanan yeni bir birikim ve düzenleme rejiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Farklı emek ve sermaye ilişkisine dayalı bir birikim rejimi olarak yükselen post-Fordizmin en temel özelliklerinden biri; ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında üretimdeki yeni teknolojileri ve örgütlenme biçimlerini kullanarak, çeşitlenmiş tüketici taleplerine esnek bir şekilde yanıt verebilme yeteneğine sahip olan bu yeni birikim rejimi, bireyler için artan seçenekleri de beraberinde getirmiştir.

Üretim süreçlerinde ortaya çıkan değişimlere paralel olarak tüketimin anlam ve işlevi de büyük ölçüde değişime uğramıştır. Üretimde yükselen devir hızı, sistemin işlerliğinin sağlanması için yeterli değildi. Bu noktada tüketici cepesinde de üretilen malın hızlı tüketimini sağlayacak reklamcılık ve benzeri faaliyetler ile *iletimsel*

düzlemde, yeni tüketim mekanlarının gelişimine zemin hazırlayacak düzenlemeler ile de *mekansal düzlemde* gerekli örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi öncelik kazanmıştır. Esnek emek süreçlerine ve piyasalara, sermayenin uluslararası ölçekte yüksek coğrafi akışkanlığına ve tüketim kalıplarında hızlı değişikliklere dayanan bu yeni birikim rejiminin hakim olduğu ortamda, mekanın kendisi de kaçınılmaz olarak metalaşmış ve sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanmıştır. Bu süreçte merkezi ve yerel yönetimler daha sorumlu bir rol üstlenmiş, merkezi yönetim küresel sermayeyi ulusal çıkar adına kendi sınırları içine çekebilmek için üst ölçekte ekonomik yönden gerekli cazip koşulları hazırlarken, yerel yönetimler de kendilerine dayatılan yarışmacı ortamda yaşayabilmek adına yeni mekansal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi yoluna gitmişlerdir.

Tüketim süreçlerinde ortaya çıkan dönüşümlerin kent mekanı açısından önemli sonuçları olmuştur. Zira, tüketim ve kentsel form arasındaki ilişki her zaman için çift yönlü olmuş ve her ikisi de üretim süreçlerindeki yeniliklerden, ilgili kurum ve yasal düzenlemelerdeki değişimlerden etkilenmiştir. Tüketimin sahip olduğu merkeziliğin en fazla hissedildiği yer olan kentsel alanlarda küresel ölçekte süregelen toplumsal ve ekonomik gelişmeler ile teknolojik ilerlemeye temellenen bir değişimden söz etmek mümkündür. Bu değişimin izleri kavramsal boyutta kentsel ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan perakende ticaret sektöründe, mekansal boyutta ise kentsel mekandaki alışveriş alanlarının gelişiminde belirgin hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, kadının toplum içindeki değişen rolü, kişi başına düşen gelir, tüketici harcamaları, kredi kartı kullanımındaki ve araç sahipliğindeki artış ile benzeri toplumsal ve politik yaşamda süregelen bir dizi gelişme, perakende ticaret sektörünün sadece yapısal değişimini değil, aynı zamanda kent içi mekansal dağılımında farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Ticari modernizasyon ve tüketici tercihlerindeki gelişmeler, çok geniş çeşitlilikte perakende ticaret biçimlerini ortaya çıkarmış ve yeni tüketim mekanlarının yükselişine imkan sağlayan bir dizi yeniden düzenlemeye neden olmuştur. Bu yeni yapılanmalar, var olan eski kent merkezlerindeki alışveriş mekanlarında bir dönüşüme neden olurken, kent içinde ve dışında, kente imaj kazandıran ve kent

içinde odak noktaları oluşturan salt alışveriş amaçlı değil, aynı zamanda rekreasyon alanı olarak kent içinde rol üstlenen yeni alışveriş merkezlerini ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle, yeni tüketim mekanlarının kentsel çevrenin bir parçası olarak farklı yerelliklere adapte olma biçimi, zaman içinde yeni kentsel formların ortaya çıkışına ve eskilerin yeniden biçimlenişine neden olmuştur.

Avrupa ülkelerinin bir çoğu ve Amerika Birleşik Devletleri perakende ticaret sektöründe gerçekleşen değişime çok daha erken bir dönemde tanıklık etmiştir. Bu ülkelerde yeni tüketim alanları son yirmi beş yıldır planlama disiplininin önemli bir ilgi alanı haline gelmiş, ticaretin örgütlenmesi pek çok karşılaştırmalı araştırmaya konu olmuştur. Perakende ticaretin desantralizasyonuna ilişkin ilk gelişmelerin 1960'larda yaşandığı Batı Avrupa ülkelerinde ticaret, bilinen merkez hiyerarşisi içinde, tüketicilerin yürüyerek ulaşabilecekleri mesafede gerçekleşiyordu. Ancak zaman içinde özel araç sahipliğindeki artış ile bireylerin alışveriş etkinliğine ilişkin daha devingen bir yapı kazanmaları, bağımsız satıcıların yerel ölçekte ellerinde bulundurdukları mekansal tekeli zayıflatmış, ulaşılabilirlik, park yeri, ürün çeşitliliği ve benzeri yönlerden tüketiciye çeşitli avantajlar sunan alışveriş merkezlerinin ortaya çıkışını hızlandırmıştır.

Avrupa'da perakende ticaret gelişiminin kontrol altında tutulmasında iki yöntem kullanılmaktadır. Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya'da kullanılan ilk yöntemde, rekabetin bir bileşeni olarak kabul edilen yeni gelişmeler özel kanunlarla yönlendirilmekte, önceden belirlenen taban alanının üzerine çıkan perakende ticaret gelişimi ancak hükümetten gerekli iznin alınmasının ardından mümkün olmaktadır. Yerel otoritenin ve özel komisyonların dahil olduğu ve yasal bir nitelik taşıyan bu sistemde sadece desantralize olmuş perakende ticarete ilişkin yeni başvurular değil, aynı zamanda kent merkezinde olası yeni teklifler için de aynı yasal süreç uygulanmaktadır.

Almanya, İngiltere, Hollanda ile İskandinav ülkelerinde uygulanan diğer yöntemde ise özel yasaların bulunmadığı, yeni ticaret gelişiminin daha yerel düzeye devredilerek şehir planlama sistemiyle yönlendirildiği görülmektedir. Sözü edilen ülkelerdeki yerel

otoritenin karar verme yetkisi üzerindeki hükümet kontrolünün kapsamı farklılık göstermekte ve yeni gelişmenin yaratacağı dışsallıkların kabul edilemez olduğu durumlarda ancak hükümet müdahalesi söz konusu olmaktadır. Genel olarak Avrupa ülkelerinde perakende ticaret sektörünü konu alan hükümet müdahalesinin en genel ifadeyle *verimliliğin arttırılması, dışsallıkların azaltılması ve mevcut dükkanların korunmasını* hedefleyen üç ilkeye temellendiğini söylemek mümkündür.

Ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde perakende ticaret sektöründe yaşanan dönüşüme ilişkin geliştirilen politikalar farklılıklar göstermekle birlikte, temelde vurgu perakende ticaret sektörüne ilişkin uygun konum yerinin toplumun sağlıklı ve sürdürülebilir gelişimi, özellikle de sürdürülebilir kentsel gelişme için önemli bir ön koşul olduğu üzerine olmuştur. Yeni perakende gelişmeleri ile kent merkezinin canlılık ve çeşitliliği arasında dengeyi kuran, sürdürülebilir bir perakende ticaret yapısı teşvik edilmiştir. Merkez dışı perakende ticaret gelişimine yönelik artan bir sınırlamanın olduğu bu ülkelerde büyük ölçekli perakende ticaret kuruluşlarının geliştirdiği tepki doğal olarak sınırlamaların daha az olduğu diğer ülkelere yönelme olmuştur. Fransız hipermarket şirketlerinin İspanya ve Portekiz'deki yakın tarihli yayılmaları buna en belirgin örnektir. Özellikle Avrupa ülkelerinde büyük ölçekli perakendeciliğe yönelik daha fazla sınırlayıcı yaklaşımlar getiren yasaların varlığı, bu şirketlerin Bulgaristan, Türkiye, Tayland, Endonezya gibi ülkeleri yeni pazarlar olarak belirlemelerine neden olmuştur.

Ülkemiz kentlerinde, 1980'lerin sonlarından itibaren alışveriş alanları özelinde yaşanan hızlı değişimin ulusal ve küresel ölçekte gerçekleşen toplumsal süreçlerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. 24 Ocak 1980'de ülkenin kalkınma politikasında ihracat oryantasyonlu bir modele geçiş yönünde yapılan değişim ve yabancı sermaye yatırımlarının serbestleştirilmesiyle etkin hale gelen yeni fırsatlar, perakende ticaret sektörünün hızlı bir büyüme ve modernizasyon süreci içine girmesine neden olmuştur. Bu dönemden itibaren imalat ve ticaret arasındaki güç dengesi ticaret lehine yön değiştirmiş ve yatırımların önemli bir bölümü hizmetler sektörüne yönelmiştir.

1984 yılında ithalata yönelik yasakçı yaklaşımın kaldırılması ve aynı gelişme stratejisinin bir parçası olarak ekonominin küresel firmalara açılarak yabancı sermayenin ülkede yatırım yapması için teşvik edilmesi yönündeki politika değişimleri, ülkenin imalat, perakende ve toptan ticaret sektörleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve gerek örgütsel gerek mekansal anlamda önemli yeniden yapılanma süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Avrupa'da kişi başına düşen tüketim oranlarının stabilize olmaya başlaması ve belli bir doygunluğa ulaşması, özellikle Avrupa kentlerinde büyük ölçekli perakendeciliğin ağırlaşan mevzuat şartları ve küçük ölçekli perakendecileri koruma amaçlı getirilen yasal sınırlamalar ve yaşlı nüfusun artması gibi demografik değişimlerin tümü perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeyi yeni pazar arayışlarına itmiştir. Ulusal ve küresel ölçekli bu yeni oluşumların önemli bir sonucu, daha önce tamamen yerli bir faaliyet olan *perakende ticaret sektörünün uluslararasılaşması* olmuştur.

Dışa açılmacı yeni ekonomi politikasının bir parçası olarak yabancı ve daha çok Avrupalı perakende ticaret kuruluşları, gerek tek başına gerekse Türk firmalarıyla ortaklıklar kurarak 1988 yılından itibaren Türk perakende ticaret sektörüne girmişlerdir. Yabancı yatırımcıya bu dönemde tanınan teşvikler, sermaye ve teknoloji transferi yoluyla sektördeki değişime ivme kazandırmıştır. Öte yanda ithalat üzerindeki yasaklayıcı yaklaşımdan vazgeçilmesi, uzun zamandan beri ithal ikameci sanayileşme politikalarından yarar sağlayan yerli, büyük sermaye grubu açısından koşulları değiştirmiştir. Bu grup, süregelen faaliyetlerine büyük ölçekli perakendeciliği ekleyerek ve çoğu zaman yabancı sermayeye verilen teşviklerden yararlanabilmek amacıyla ortaklıklar kurarak uluslararası pazarlarla bütünleşme yoluna gitmiştir. Üretim faaliyetlerini perakendecilikle bütünleştirerek hem risklerini farklı alanlara dağıtarak minimize etmiş hem de Türkiye gibi durağan bir ekonomik yapıya sahip olmayan bir ortamda perakendeciliğin sıcak nakit akışından fayda sağlamışlardır.

Geleneksel olarak perakende ticaret sektörüne hakim olan küçük ölçekli, bağımsız, tek lokasyonlu, küçük sermayeli, çoğu zaman aile tarafından işletilen firmalar, perakende ticaretin uluslararası bir yapı kazandığı bu dönüşüm sürecinden en fazla etkilenen grup olmuş ve sektörde büyük ölçekli perakendecilik lehine süregelen değişime rağmen kentsel alandaki varlıklarını sürdürmüşlerdir.

6.2 İzmir Kentinde Perakende Ticaret Sektörüne Üye Firmaların 1980-2000 Aralığındaki Mekansal Tercihlerinin Ortaya Koydukları

Bu çalışma; İzmir kentinde, gelişmiş ülke kentlerinin çoğunda görülen, kentsel büyüme sürecinde perakende ticaret sektörünün desantralize olarak merkezde çöküntü alanlarının oluşumuna neden olduğu örneklerden farklı bir durumun geçerli olduğunu ve 1980-2000 yılları arasında, kentin dışı doğru büyüme ve genişleme sürecinde perakende ticaret sektörünün merkez alanda kümelenme eğiliminde olduğunu ortaya koymak üzere kurgulanmıştır. Kentsel ekoloji yaklaşımı kapsamında önce Burgess, daha sonra Hoyt tarafından geliştirilen kuramlarda yer alan, kentin perakende ticaret ve benzer merkez kullanımlarının yoğunlaştığı tek merkezi iş alanına sahip olduğu ve bunun da kentin merkezinde yer aldığına ilişkin kabullerin, İzmir kenti özelinde ve belirlenen zaman aralığında geçerliliğinin sınanması hedeflenmiştir. Kentin merkezi konumunda olan ve geleneksel çarşı Kemeraltı'nı da içeren Konak ilçesinin perakende etkinlikleri açısından geçmişten bu yana sahip olduğu merkeziliği 2000 yılı sonu itibariyle de koruduğu varsayımı, hem perakende ticaret sektörünün geneline ilişkin yapılan değerlendirmeler hem de anahtar sektör grubuna üye firmalar özelinde gerçekleştirilen analizlerle doğrulanmıştır.

Ülkenin diğer kentleri gibi İzmir de, 1960'lardan itibaren önemli yapısal dönüşümlere sahne olmuştur. 1960-1980 yılları arasında kalkınma modeli olarak benimsenen, sermaye birikim süreçleri ve egemen sınıfların şekillenmesi bakımından önemli bir dönüm noktasını oluşturan ithal ikameci sanayileşme, sermayenin ve emeğin, dolayısıyla nüfusun mekanda yeniden dağılımı açısından yenilikler getirerek, ülke içindeki nüfus hareketlerine büyük ivme kazandırmıştır. İzmir kenti de bu süreçten payına düşeni almış ve kent önemli oranda göçe maruz kalırken kentsel mekan bu dönemde yap-satçı konut üretim modelleriyle oluşturulmuştur.

1980'lerden sonra ise ülkenin kalkınma politikasında gerçekleşen değişim ve uygulamaya konan liberal ekonomik politikalar yoluyla uluslararası pazarlarla bütünleşerek ekonominin rekabet gücünün arttırılması hedeflenmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarına önem verilmiş, gümrük vergilerinin indirilmesi ve çeşitli

teşvikler yoluyla ülkede yabancı sermayenin yatırım yapması için gerekli koşullar hazır hale getirmiştir. Ancak, bu dönemdeki yerli ve yabancı büyük sermayenin sektörel dağılımına ilişkin yapılan analizler, sanayinin payının önemli oranda azaldığını, diğer yandan finans ve ticaret sektörlerinin öne çıktığını, dolayısıyla rant sektörlerinin ve kent mekanının dönemin en karlı yatırım alanları haline geldiğini ortaya koymaktadır. Nitekim İzmir’de de kent mekanına olan yatırımlar 1980’lerin ikinci yarısından itibaren konut sektöründe yoğunlaşmış, 1985-2000 yılları arasında kapsayan onbeş yıllık süreçte, yarıya yakın bir bölümü kentin kuzey gelişme aksı üzerinde yer seçen 63000 konutluk toplu konut alanı gelişimi gerçekleşmiştir.

1990’lardan itibaren İzmir’de kent mekanına yapılan yatırımlar ticaret ve hizmetler sektörüne yönelmiş ve kentin gelişme dinamikleri üzerinde kaçınılmaz olarak önemli bir etkiye sahip olmuştur. Küresel-yerel sermayenin girişimleri doğrultusunda 1990 yılından itibaren çeşitli ilçelerde kurulan hipermarket ve alışveriş merkezleri biçimindeki yeni tüketim alanları geleneksel kent merkezine alternatif oluşturacak yeni alışveriş odakları yaratmış, özellikle kentin batı ve kuzey akslarında bu anlamda önemli oluşumlar gerçekleşmiştir.

Dinamik bir kentsel gelişme sistemine sahip yerleşmelerde, kentin büyümesiyle birlikte, kentin ana merkezine alternatif çeşitli alt merkezlerin ortaya çıkması gerçekleşmesi beklenen bir durumdur. Nitekim, sözü edilen toplu konut yapım süreçleriyle kentin dışı doğru büyümesi sonrasında bu alanlarda ikamet etmeye başlayan önemli nüfus gruplarının genellikle gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak, Karşıyaka, Bornova, Buca gibi ilçelerde herhangi bir sektörde uzmanlaşmayan çeşitli alt merkezlerin oluştuğu gözlenmektedir. Ancak firmaların ilçeler itibariyle dağılımı, bu alt merkezlerden hiçbirinin perakende etkinlikleri açısından merkez alanın sahip olduğu güce alternatif oluşturacak bir düzeye erişemediğini ortaya koymuştur. Perakende ticaret sektörünün, müşteriye yakından bağımlı bir ekonomik aktivite olduğu göz önünde bulundurulduğunda, firmaların merkez alanda kümelenme eğilimi aynı zamanda müşterilerin alışveriş amaçlı tercihlerinin de bu alanda yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Günümüzde büyük ölçekli modern perakendecilik İzmir kenti özelinde desantralize olmuş bir yapıya sahiptir. Kent merkezinde konumlanmak için oldukça büyük alan gerektiren bu kullanımlar, 1990'ların ikinci yarısından itibaren önce kentin doğu, kuzey ve güney aksları üzerindeki çıkış noktalarında, 2000 yılından sonra ise batı aksı üzerinde yer seçmişlerdir. Yakın tarihte Konak ilçesinde, geleneksel kent merkezinin çok yakınında faaliyete geçen iki alışveriş merkezi ise istisnai bir durum oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında cevabı aranan temel soru; *kentin önemli konut yapım süreçleriyle dışa doğru büyümesi ve modern büyük ölçekli perakendeciliğin kentin çeperlerinde yer seçen alışveriş merkezleri özelindeki yeni tüketim mekanları yoluyla desantralize olması sürecinde, küçük ölçekli geleneksel perakendeciliğin nasıl bir konumsal tercih geliştirdiği* olmuştur.

Bu sorunun cevabını bulmaya yönelik olarak, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne (İBŞB) bağlı dokuz ilçe belediyesi sınırları içerisinde İzmir Ticaret Odası'na (İZTO) kayıtlı olarak kurulan ticari işletmeleri konu alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. İki aşamalı bir yöntemin izlendiği araştırma kapsamında öncelikle İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün geneline ilişkin tespitler yapılmış, firmaların çalışma alanı genelindeki mekansal ve sektörel dağılımı analiz edilmiştir. İzmir Ticaret Sicil Müdürlüğü'nden elde edilen ticaret sicil verilerine temellenen ve Aralık-2000 kesitinde perakende ticaret sektörünün mevcut profilinin belirlenmesini hedefleyen bu analizler, çalışma alanı sınırları içerisinde perakende ticaret sektörüne kayıtlı bulunan firmaların sektörel ve mekansal dağılımlarına ilişkin aşağıda yer alan bazı somut gerçeklikleri ortaya koymuştur.

- **Sektörel Dağılım:** İzmir'de perakende ticaret sektörü ağırlıklı olarak inşaat sektörüne temellenmektedir. Nitekim kayıtlı 59775 adet firma içinden, faal durumda ticari etkinliklerini devam ettirdiği belirlenen 29145 firmanın esas alındığı analizler; İZTO Meslek Grupları Sınıflandırmasında yer alan 69 meslek grubu arasından, **Özel İnşaat Yapımcıları Grubunun** %10,5'lik payla, Gaziemir ilçesi dışındaki sekiz ilçede en fazla firmanın üye olduğu meslek grubu olarak ilk sırada geldiğini ortaya koymuştur. Bu grubu toplam içinde sahip oldukları %3,4'erlik payla **Kara Taşımacılığı Grubu** ile **Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu**

izlemektedir. **Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu**, %3,3'lük payla en fazla firmanın üye olduğu meslek grubu olarak üçüncü sırada gelmektedir. Bu noktada anahtar sektör grubunun alt meslek kollarını oluşturan Konfeksiyon Satış Yerleri ile Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubunun, faal firmaların meslek grupları itibariyle dağılımında en fazla firmanın faaliyet gösterdiği ilk üç sıra içinde yer alması, tekstil sektörünün tarihsel olarak kentin ekonomisinin temellendiği önemli sektörlerden biri olduğunu doğrular ve bu yönüyle anahtar sektör grubu olarak belirlenmiş olmasının haklılığını destekler niteliktedir.

- **Mekansal Dağılım:** Yapılan incelemeler, 2000 yılı sonu itibariyle İZTO'ya kayıtlı olan firmaların **%63,2'sinin Konak ilçesinde yer aldığını**, bunu %14,1 ile Bornova ilçesinin ve %11,4 ile Karşıyaka ilçesinin izlediğini ortaya koymuştur. Bu durum, 1980'li yıllardan itibaren kentte kaydedilen ekonomik büyümenin yanı sıra, artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak hız kazanan konut yapım süreçleri ile ulaşım olanaklarının artırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen altyapı çalışmalarının merkez alanın ticaret potansiyelini olumsuz yönde etkilemediğini göstermektedir. Nitekim, 2000 yılı sonu itibariyle merkez ilçe perakende ticaret sektöründe faaliyet gösteren firmaların büyük çoğunluğunun yer aldığı ve ticari canlılığın üst düzeyde olduğu bir yapı sergilemektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında ise analizler, İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü temsil etmesi bakımından ve analizlerde kolaylık sağlaması açısından anahtar sektör grubu olarak belirlenen Tekstil ve Konfeksiyon Grubu'na üye firmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda yapılan analizlerde, merkez alanın tekil yapısını ortaya koymaya yönelik olarak gruba üye firmaların ilk kuruluş yeri tercihleri ile yer değiştiren firmaların yeni konum yeri tercihlerinden yararlanılmıştır. ***Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda, anahtar sektör grubuna bağlı sekiz alt meslek grubu özelindeki ticaret sermayesinin, İBŞB sınırları içerisindeki mekansal tercihlerinin perakende ticaret sektörünün tamamına genellenebileceği ve bu yolla kentsel ekonominin önemli bir bileşeni olan perakende ticaret sektörünün gelecekteki mekansal dağılımına yönelik gerçekçi tahminlerin ve stratejilerin geliştirilebileceği öngörülmüştür.***

İZTO Ticaret Sicil Memurluğu arşivinde yürütülen araştırma sonucunda oluşturulan veri tabanına temellen analizler, araştırma varsayımını doğrulayan sonuçlar ortaya koymuştur. 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna bağlı olarak faaliyet gösteren 6481 adet firmaya ait veriler üzerinde gerçekleştirilen değerlendirmelere göre, hem 1980 yılı kesitinde hem de 2000 yılı kesitinde firmaların önemli bir bölümünün, merkez alanda kümelenme eğilimi içinde olduğu tespit edilmiştir. Yer değiştiren firmaların yeni konum yerlerine ilişkin gerçekleştirilen mekansal hareketlilik analizleri de, firmaların ilk kuruluş yeri esas alınarak gerçekleştirilen analizleri destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Buna göre, 1980-2000 yılları arasında anahtar sektör grubuna kayıtlı firmaların %20'ye yakın bir kısmının ilk kuruluş yerini değiştirerek mekansal hareketlilikte bulunduğu ve yer değiştiren firmaların %60'ının merkez ilçe Konak'ta yeni yer seçtiği tespit edilmiştir.

Müşterinin konum yerine doğrudan bağımlı bir ticari aktivite olan perakende ticaret sektörü her ne kadar İzmir'in yeni gelişme alanlarında yer seçme eğilimi gösteriyorsa da, gerek sektörün tamamına gerekse anahtar sektör grubuna yoğunlaşan analizler, perakende ticaret sektörüne üye firmaların önemli bir bölümünün 2000 yılı sonu itibariyle kent merkezinde yer aldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, ilk kuruluş yeri itibariyle merkez dışı alanlarda yer seçen firmaların olası mekansal hareketliliklerinde en temel konumsal tercihlerinin merkez alanda yer alma yönünde olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel kent merkezi Kemeraltı çarşısını da kapsayan ve tarihsel gelişim incelendiğinde 3000 yıldan fazla bir süredir aynı konumunu ve geleneksel çerçevesini koruyan Konak ilçesinin anahtar sektör grubu özelinde perakende ticaret etkinliklerinin önemli bir bölümünü elinde tutması, Burgess (1925) ve Hoyt (1939) tarafından geliştirilen kuramlarda yer alan, kentin tek bir ana merkezi iş alanının olduğu ve bunun da kentin çekirdeğinde yer aldığı kabulü ile de tutarlılık sergilemektedir.

2000 yılı sonu itibariyle, kent genelinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünün içinde yer aldığı tespit edilen İzmir kent merkezi, kentin büyüme süreci içerisinde farklılaşan ilişkiler sistemine bağlı olarak çeşitli değişim ve dönüşümlere sahne olmuştur. Çeşitli dönemlerde İzmir Tarihi Kent

Merkezinine ilişkin gerçekleştirilen arazi kullanım çalışmaları (İzmir Nazım Plan Bürosu -1972, Seymen -1982, Taner, Göksu, Sönmez, Ünverdi ve Gökçen-1999), merkez alanın sahip olduğu dinamik yapıya bağlı olarak bu alanda süregelen işlevsel dönüşümü net bir biçimde yansıtmıştır. Nitekim bu çalışmalarda;

- tarihi kent merkezinde geçmişten beri var olan konut kullanımının 1972-1982 yılları arasında büyük oranda dönüşerek yerini üretim etkinliklerine bıraktığı,
- yine bu dönemde alanda faaliyet gösteren toptan ticaret etkinliklerinde azalma olurken, perakende ticaret ve hizmetler sektörünün alansal kullanımında önemli artışlar gerçekleştiği,
- 1972 kesitinde alansal büyüklük açısından hizmetler sektörü - üretim etkinlikleri - perakende ticaret sektörü şeklindeki sıralamanın, 1982 kesitinde hizmetler sektörü-perakende ticaret sektörü-üretim etkinlikleri şeklinde değiştiği,
- 1982 kesitinde konut ve üretim işliğı olarak kullanılan birimlerin çoğunun 1998 kesitinde perakende ticaret kullanımına dönüştüğü ve bu dönemde arazi kullanım türlerinin zemin katlar itibariyle dağılımında, en çok alan kaplayan kullanımın perakende ticaret olduğu,
- 1998 kesitinde sektörel sıralamanın perakende ticaret sektörü-hizmetler sektörü-toptan ticaret sektörü şeklinde olduğu ve bu üçlü sıralamada yer almayan küçük üretimin tarihi kent merkezi içinde 1998 yılı itibariyle çok küçük bir orana sahip olduğu tespit edilmiştir (Taner, ve diğer., 1999).

Büyükşehirlerde ve metropoliten alanlarda merkez alanın belirli sektörlerde uzmanlaşması ve zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve işlevsel dönüşümlere uğraması beklenen bir durumdur. Nitekim, geçmişte konut, küçük üretim, depolama ve toptan ticaret kullanımının mekanı olan kent merkezi zaman içerisinde önce küçük üretimin öncelik taşıdığı işlevsel bir dönüşüme uğramış, 1980'lerden itibaren ise mevcut konut ve üretim işliklerinin perakende ticaret ve hizmetler sektörü ağırlıklı kullanımlara dönüştüğü bir yapı sergilemiştir. Yukarıda sözü edilen çalışmaların ortaya koyduğu ve bu araştırmanın bulgularının da desteklediği gerçeklik, küçük ölçekli geleneksel perakende ticaret etkinliğinin 2000 yılı sonu itibariyle merkez alanda yoğunlaşan bir yapı sergilediğidir.

Araştırma sonuçları, 1980'lerden itibaren kentin dışı doğru yayılarak büyümesinin ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli perakende ticaretin merkez dışı gelişiminin, geleneksel ticaret merkezinin anahtar sektör grubu özelinde geçmişten bu yana sürdürdüğü tekil yapısını etkilemediğini, merkezin 1980-2000 yılları arasında gerek yeni açılan gerekse yer değiştiren firmalar açısından yoğun oranda tercih edilen alan olma özelliğini koruduğunu ortaya koymuştur. Perakende ticaret, en fazla tabakalaşmanın olduğu sektör olarak bilinmektedir. Nitekim, 1990'ların ikinci yarısından itibaren alışveriş merkezleri biçimindeki büyük ölçekli perakendeciliğin kentin çıkış aksları üzerinde gelişimi perakende ticaretin tabakalaşmasına ivme kazandırmıştır. Ancak bu merkezlerin varlığı merkez alanın yaşayabilirliğini değil, müşteri profilini etkilemiştir. Lüks ve kaliteli ürünlerin ticaretinin yapıldığı bu merkezler, ağırlıklı olarak üst gelir grubunun alışveriş amaçlı tercihlerini etkilemiştir. Orta ve alt gelir grubu bu tür merkezleri sosyalleşme mekanı olarak kullanmakta, alışverişlerini ise hem aynı ürünün hem de farklı ürünlerin ticaretini yapan çok sayıda dükkanı bir arada bulabildikleri, hem karşılaştırmalı hem de çok amaçlı alışveriş gereksinimlerine cevap veren merkez alanda yapmayı sürdürmektedirler.

Yeni tüketim mekanlarının hitap ettiği müşteri kitlesi göz önüne alındığında, bu tür merkezlerin sayısal olarak artışının, benzer kalitedeki ürünlerin satıldığı, Alsancak gibi kentin prestij alışveriş bölgesi niteliğinde olan semtlerdeki perakende satışların gerilemesine ve bu alanların zaman içinde konut ve ofis kullanımlarına dönüşmesine yol açabileceği düşünülebilir. Konak ilçesinin ise daha uzun bir süre orta ve alt gelir grubunun alışveriş mekanı olma özelliğini koruyacağı, perakende ticaret etkinlikleri açısından geçmişten gelen önemini ve yaşayabilirliğini sürdüreceğini söylemek mümkündür.

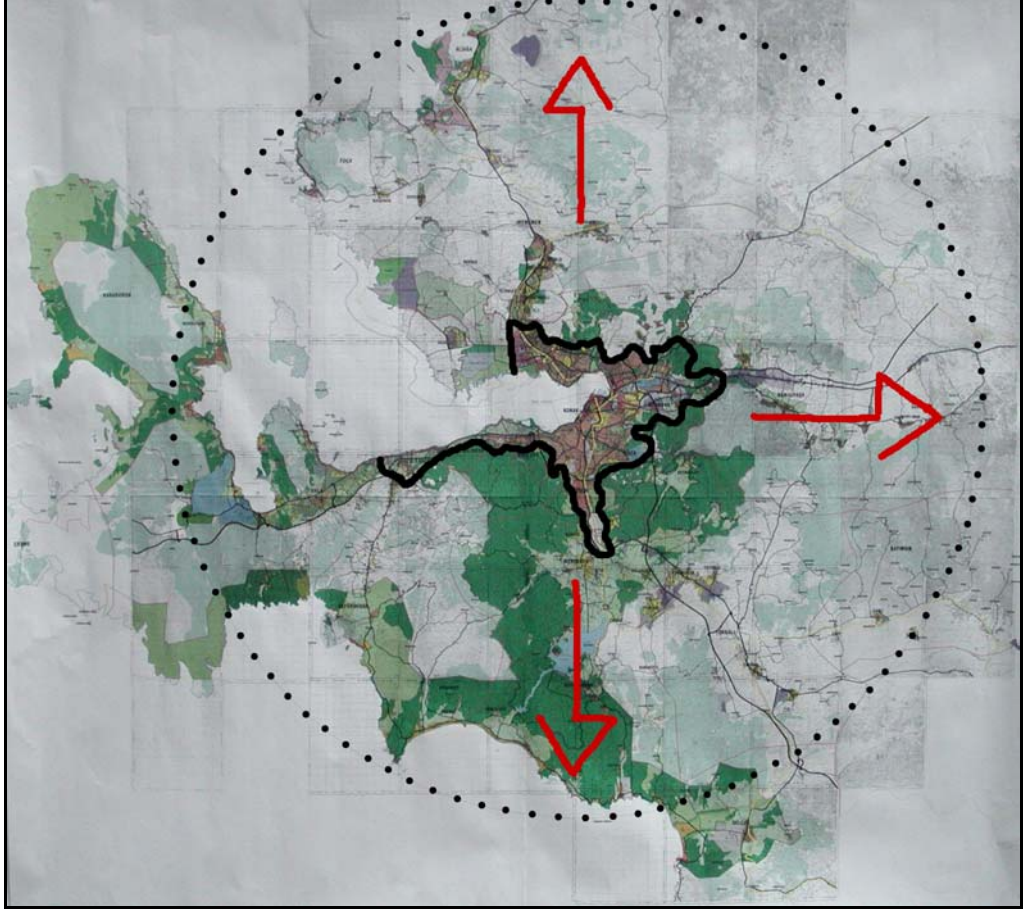
6.3 İzmir'de Perakende Ticaret Sektörünün Gelecekteki Mekansal Dağılımına İlişkin Senaryo ve Stratejiler

Perakende ticaret sektörünün gelecekte nasıl bir mekansal dağılım sergileyeceğine ilişkin geliştirilecek senaryo ve stratejilerin hiç kuşkusuz İzmir kentinin gelişimine ilişkin geliştirilen üst ölçekli senaryolarla uyum sağlaması gerekmektedir. Perakende

ticaret sektörünün kent merkezindeki arazi kullanımının önemli bir bileşeni olduğu ve kentsel gelişme senaryolarının esas olarak kent merkezinin gelişme eğilimlerine temellendiği göz önünde bulundurulduğunda, bu uyum daha da önem kazanmaktadır.

Son dönemde kentin gelişme senaryolarını ve gelecekteki arazi kullanım yapısını önemli ölçüde etkileyecek bir gelişme 10.07.2004 tarihinde, Büyükşehir Belediyeleri yönetiminin hukuki statüsünü düzenlemek, hizmetlerin planlı, programlı, etkin, verimli ve uyum içinde yürütülmesini sağlamak amacıyla 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”nun kabul edilmesi olmuştur. Kanun gereğince, Büyükşehir Belediyelerinin nüfus büyüklükleriyle orantılı bir dairesel alan belediye sınırı olarak belirlenmiş, bu alanda kalan belde ve ilçe belediyeleri Büyükşehir belediyelerine bağlanmıştır. Kanuna göre İzmir’de kent içindeki Valilik binası merkez kabul edilerek yarıçapı 50 kilometre olan daire içindeki tüm yerleşmeler Büyükşehir Belediye yönetim alanı olarak tanımlanmıştır. Sınırları yeniden belirlenen Büyükşehir Belediyesi yönetimine yeni tanımlanan alan bütünü için yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bunların başında da yeni sınırları kapsayacak şekilde bir strateji planının hazırlanması zorunluluğu gelmektedir. Merkez alanın en önemli faaliyet kolu olan perakende ticaret sektörünün gelecekteki mekansal dağılımına ilişkin geliştirilecek senaryoların, bu strateji planının öngörülerıyla bütünlük sağlaması, sektörün geleceğine ilişkin gerçekçi stratejilerin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kanunun beraberinde getirdiği en temel gerçeklik, Büyükşehir Belediyesi sınırları içine dahil olan belediyelerle, kent merkezinin yakın gelecekte çok daha büyük bir nüfus kitlesine hizmet verecek olmasıdır. Nitekim 5216 sayılı yasa gereği, merkezden 50 kilometrelik yarıçap kuralı uygulandığında, daha önce 9 olan Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki belediye sayısı 57’ye yükselmiştir. Alansal olarak ise İzmir Büyükşehir Belediyesi, 9 ilçe belediyesi ve Tahtalı Barajı havzasını kapsayan 110000 hektardan 565000 hektara genişlemiş, diğer bir deyişle sorumluluk alanı yaklaşık beş kat artmıştır (Harita 6.1).

Harita 6.1 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre İzmir ve değişen sınırlar

Kanun sayesinde Büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasındaki özellikle imar konusunda ortaya çıkan ihtilafların önüne geçilmesinde Büyükşehir Belediyeleri tam yetkili kılınmakta, böylelikle çok daha geniş bir alanın arazi kullanım planlaması konusunda tek yetkili konumuna gelmektedir. Sivil toplum örgütleri ve meslek odaları ise, yerel demokrasinin dışlanması ve ilçe belediyelerinin yetkisizleştirilmesi anlamına gelen bu tür uygulamaların izleyen dönemlerde Büyükşehirlere yeni sorunları beraberinde getireceğini ileri sürmekte, ayrıca Büyükşehir Belediyesi sınırlarının bu şekildeki tespitinin hiçbir bilimsel ölçüte dayanmadığı ve metropoliten etki alanlarının göz ardı edildiği gerekçesiyle kanuna karşı olumsuz görüş ileri sürmektedirler. Kanunun bu ve benzeri olumsuz yönlerine rağmen, daha önce mücavir alan içinde olduğu halde Büyükşehir'e bağlı olmayan ve çarpık gelişmenin gerçekleştiği odaklar haline gelebilen belde belediyelerinin yeni kanunla Büyükşehir Belediyesi'ne bağlanması olumlu bir gelişme olarak kabul edilmektedir (TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, 2004).

Büyükşehir Belediyesi yeni kanunla birlikte, kentin mevcut yapısını tanımlama anlamında kullanılan “çanak” içinde kalan ve gerek büyük alan gerektiren, gerekse çevre kirliliğine yol açan ve bu yönüyle sıkıntı yaratan bazı kullanımları, “çanak” dışında yer alan ve Büyükşehir belediyesi sınırlarına yeni dahil olan ilçe belediyelerine gönderme yetkisine sahip olmaktadır. Böylelikle, yeni sınırlar içinde üst ölçekli bir plan dahilinde belirli sektörler özelinde ihtisaslaşmaların olduğu yeni odakların oluşumu mümkün olmaktadır. Bu kapsamda “çanak” içinde yer alan büyük alana sahip kamu kuruluşlarının, sanayi alanlarının hatta giderek eğitim alanlarının, buldukları alanlardan çıkarak Aliğa, Kemalpaşa, Torbalı, Seferihisar aksları üzerinde yer seçeceğini, onlardan boşalan alanların ise hizmetler ve perakende ticaret sektörü ağırlıklı kullanılacağını öngörmek mümkün olmaktadır. Nitekim, Kemalpaşa, Torbalı ve Aliğa, İBŞB’nin sanayi odakları, Urla ve Seferihisar da buralarda yer seçen üniversite kampüslerine bağlı olarak eğitim ve konut gelişme odakları olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında, halihazırda kent içinde ayakkabıcılar, dericiler, mobilyacılar gibi imalat işleriyle uğraşan iş kollarının, örgütlenerak merkez alanı terk ettiği ve kendileri için hazırlanan organize alanlara yerleştiği örnekler mevcuttur.

Bu durumda, gelecekte perakende ticaret fonksiyonunun merkez alanın yanısıra özellikle güneydeki Gazimир, kuzeydeki Çiğli ve doğudaki Bornova aksları üzerinde yoğunluk kazanacağını söylemek mümkündür. Anahtar sektör grubunu konu alan analizler, 2000 yılı sonu itibariyle anahtar sektör özelindeki perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünün merkez ilçe Konak’ın ardından Bornova ve Karşıyaka ilçesinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Perakende ticaret sektörünün gelecekte güney aksında yoğunluk kazanacağı öngörüsünün temelinde ise, mevcut durumda kent içinde yer alan fuar alanının sergi işlevinden arınıp tamamıyla rekreatif amaçlar için ayrılması, mevcut ihtisaslaşmış sergi alanının da Gazimир ilçesine taşınması kararı yer almaktadır. Ayrıca yakın gelecekte bu ilçede yer alan ve mobilya imalatçılarının yoğun olarak yer seçtiği Karabağlar bölgesinden imalat fonksiyonunun tamamıyla çıkarak Kısıkköy’de yer seçmesini, boşalan yerleri perakende ticaret fonksiyonunun kaplayacağını öngörmek mümkündür. Kentin batı aksının ise, bu aks üzerinde yer alan Balçova ilçesinde 2000 yılından sonra yer seçen çok sayıdaki alışveriş merkezi ve hipermarket türündeki yeni tüketim merkezlerine

bağlı olarak büyük ölçekli perakendecilik, eğlence ve dinlenme kullanımları ağırlıklı bir fonksiyon üstleneceği düşünülebilir.

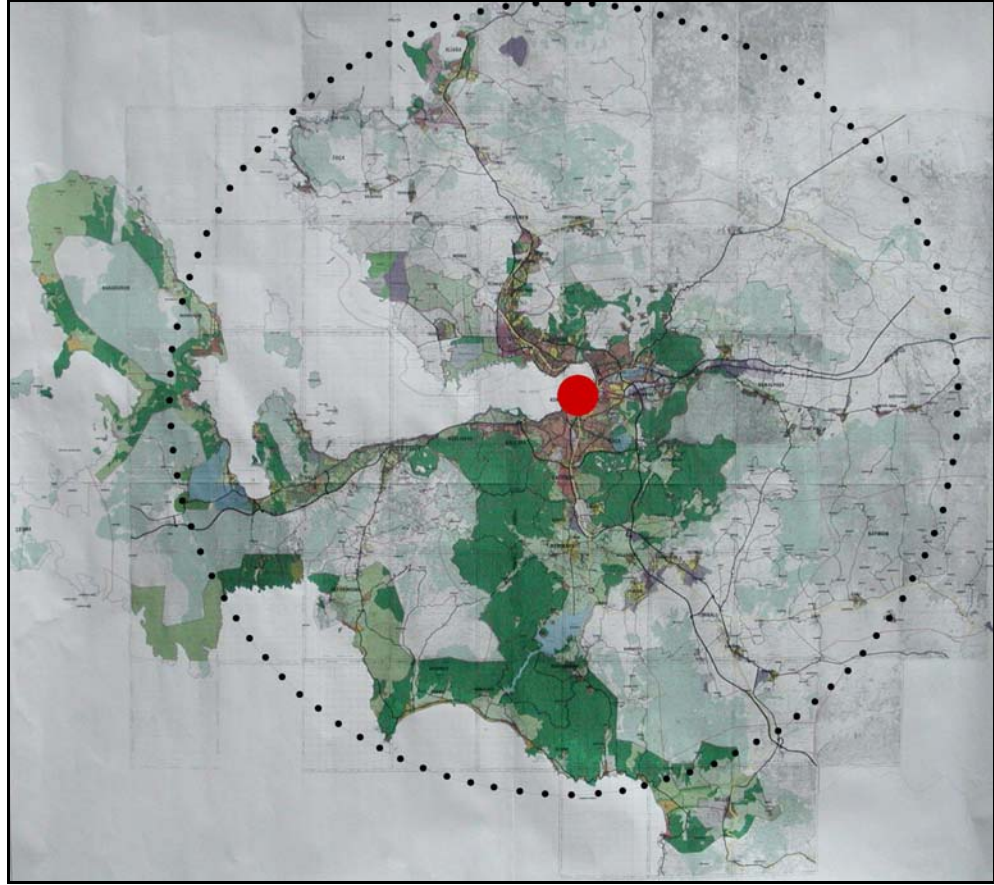
Buraya kadar özetlenen gelişmeler ışığında; Büyükşehir Belediyesinin yönetim alanının genişlemesine bağlı olarak perakende ticaret ve hizmetler sektörüne olan talebin artacağını ve yakın gelecekte bu sektörlerde faaliyet gösteren birimlerin de artmasına paralel olarak sektörün mekansal olarak dağılımına ilişkin öngörülerin önem kazanacağını söylemek mümkündür. Bu kapsamda aşağıda perakende ticaret sektörünün gelecekteki kent içi yer seçim eğilimleri açısından geliştirilen üç farklı senaryoya yer verilmiştir.

Senaryo 1: Perakende Ticaret Sektörünün Tek Merkezli Gelişimi:

Bu senaryoya göre; gelecekte küçük ölçekli geleneksel perakende ticaretin üst düzeyde *santralize* olduğu ve kentin çeşitli bölgelerinde yer alan alt merkezlerde yaşayanların gündelik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ürünlerin ticaretini yapan firmalar dışındaki tüm perakende ticaret birimlerinin merkez alanda toplandığı bir yapı tarif edilmektedir. Öngörülen yapıya göre büyük ölçekli perakendecilik ile gündelik tüketim mallarının satışının yapıldığı bir kısım küçük ölçekli perakendecilik desantralize olmakta, karşılaştırmalı ve çok amaçlı alışverişe imkan veren perakendecilik ise merkez alanda toplanmaktadır. ***Bu senaryo aslında merkezin perakende ticaret fonksiyonları özelinde geçmişten bugüne sürdürdüğü tekil yapısının daha da güçlenerek sürdürülmesini öngörmektedir*** (Harita 6.2).

Böylesi bir süreçte, geçmişte merkezin önemli arazi kullanım bileşenlerinden olan ancak değişen koşullar karşısında zamanla gerileyen üretim, depolama ve toptan ticaret faaliyetlerinin tamamıyla bölgeden çıkması ve merkez alanın, sektörel ihtisaslaşmaya bağlı olarak perakende ticaret ve hizmetler sektörü ağırlıklı olarak yeniden yapılanması beklenmektedir. Bu durum aslında, metropoliten kentlerde olması gereken, ***merkezin uzmanlaşması*** sürecinin bir parçasıdır. Nitekim, küçük üretim ve toptan ticaret işleriyle uğraşan firmalar, kimi zaman yerel yönetimin yaptırımlarıyla, kimi zaman da kendi istekleriyle merkez alanı terk etmekte ve kendileri için hazırlanan bölgelere yerleşmektedirler. İnşaat malzemelerinin satıldığı

gıda çarşısı, konfeksiyon ve yan malzemelerinin küçük üretiminin ve toptan ticaretinin yapıldığı manifaturacılar ve tekstilciler sitesi, ayakkabı imalatının yapıldığı ayakkabıcılar sitesi ile deri ve deri ürünlerinin imalatının yapıldığı dericiler sitesi, merkez alanın üretim ve toptan ticaret fonksiyonlarından arındırılmasına yönelik olarak hayata geçirilmiş projelerden bazılarıdır. Böylesi bir sürecin kent merkezi açısından en önemli sonucu kuşkusuz merkezin en temel sorunları olan trafik sıkışıklığının ve tarihi yapıların kapasiteleri üzerinde kullanımı sonucu hızlı eskimesinin önüne geçilmesi olacaktır. Bu firmalardan boşalan birimlere, perakende ticaret ve hizmetler sektörüne birimleri yerleşecek, geleneksel merkezin çok daha verimli ve yoğun olarak kullanılması mümkün olabilecektir.

Harita 6.2 Perakende ticaret sektörünün tek merkezli gelişimi

Son birkaç yıldır gündemde olan merkezi yeniden canlandırma projeleri kapsamındaki büyük ölçekli yenileme projeleri aslında merkezin perakende ticaret ve hizmetler sektörü ağırlıklı olarak yeniden yapılanması için gerekli mekansal

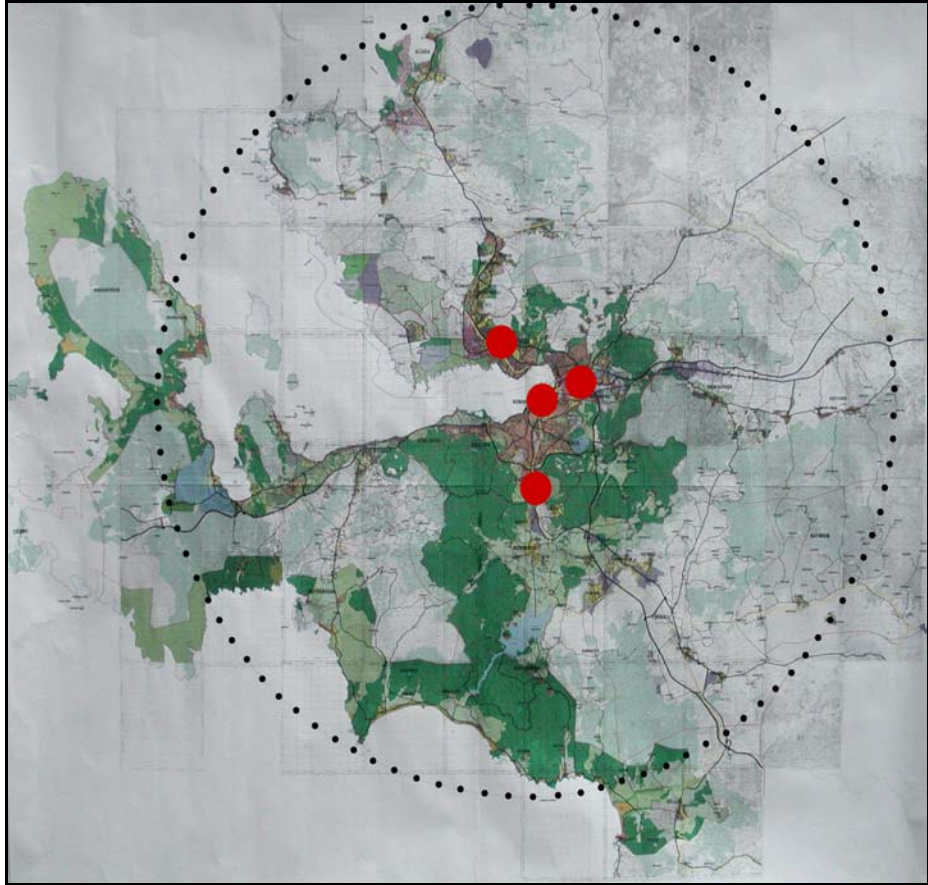
koşulları hazırlar niteliktedir. Ayrıca, kentin tarihi merkezi üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla Turan ile Alsancak Limanı arasındaki 550 hektarlık alanda İBŞB tarafından hazırlanan ve geleceğin İzmir kent merkezini öneren “İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı” da bir kentsel dönüşüm projesi kapsamında değerlendirilmelidir. Bu alan için yapılan arazi kullanım önerileri turizm ağırlıklı bir sektörel yapılanma ile büyük sermaye şirketlerinin yönetim merkezlerinin ve gelişmiş finans sektörünün yer aldığı, çevresinde yönetsel merkezlerin bulunduğu kongre, toplantı ve gösterilere ev sahipliği yapabilecek donanıma sahip bir mekansal organizasyon üzerinde odaklanmaktadır.

Planın gerçekleşmesi durumunda, 2000 yılı sonu itibariyle perakende ticaret sektörünün önemli bir bölümünü içeren geleneksel merkez, yönetsel merkezlerin ve finans sektörünün yeni kent merkezine taşınmasıyla mekansal anlamda büyük ölçüde rahatlayacaktır. Bu durum, merkez dışında yer seçmiş olan perakende ticaret birimleri açısından, merkezde yer seçerek geçmişten beri bu bölgede var olan ticari canlılıktan faydalanma anlamında çok daha uygun koşulları beraberinde getirecektir. Böylelikle İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı ile yaratılan geleceğin yeni kent merkezi; yönetim merkezleri, turizm yerleşim alanları ve kentsel sosyal altyapı alanlarıyla literatürdeki anlamıyla bir kent merkezi içeriğine sahip olurken, tarihi çarşı Kemeraltı'nı da kapsayacak biçimde Konak ilçesi “geleneksel ticaret merkezi” olma kimliğini sürdürecektir.

Bu senaryonun gerçeklik kazanması ve perakende ticaret sektörüne üye firmaların yakın gelecekte daha geniş bir alana ve nüfus büyüklüğüne hizmet verecek şekilde sayıca artarak merkez alanda yığılması, büyük oranda yeni kent merkezi planının hayata geçmesine bağlıdır. Zira ancak bu durumda merkezin ihtisaslaşarak kentin ticaret merkezi olarak gelişim göstermesi mümkün olacaktır. Yeni kent merkezi planının günümüzde karşı karşıya olduğu çıkmazlar göz önüne alındığında, bu tür bir tekil yapının gerçekleşme olasılığı oldukça zayıf görünmektedir.

Senaryo 2: Perakende Ticaret Sektörünün Eş Merkezler Halinde Gelişimi:

Bu senaryoya göre, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu gereği genişleyen sınırların bir sonucu olarak, İzmir kentinde faaliyet gösteren perakende ticaret sektörünün çok daha geniş bir alana ve büyük bir nüfus kitlesine hizmet etmek üzere merkez alanın yanı sıra kentin kuzey, güney ve doğu akslarında önemli yığılmalar sergileyeceği bir yapı tarif edilmektedir. ***Bu senaryo aslında merkezin geçmişten beri perakende ticaret fonksiyonları özelinde sürdürdüğü tekil yapısının, son dönemde gündeme gelen gelişmeler paralelinde çok daha geniş bir alana ve nüfus büyüklüğüne hizmet etmek üzere dönüşeceğini ve merkez alanın yanı sıra üç farklı noktada eş yapıda perakende ticaret odaklarının gelişeceğini öngörmektedir*** (Harita 6.3).

Harita 6.3 Perakende ticaret sektörünün eş merkezli gelişimi

Aslında bu tip bir öngörü, anahtar sektör grubu özelinde gerçekleştirilen analiz sonuçları ile de tutarlılık göstermektedir. Her ne kadar yapılan analizler, yaklaşık

yirmi yıllık süreç boyunca merkez alanın perakende etkinlikleri açısından önemini koruduğunu gösterse de, 1980 yılından 2000 yılına firmaların oransal olarak dağılımı, süreç içerisinde ortaya çıkan Bornova ve Karşıyaka ilçelerindeki yeni alt merkezler ile diğer ilçelerdeki görece olarak daha küçük ölçekteki alışveriş odakları paralelinde, merkez alanda faaliyet gösteren firma sayısında azalma olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, 1980 kesitinde Konak ilçesinde faaliyet gösteren firmaların oransal ağırlığının %87,8'den, 2000 kesitinde %69,7'ye gerilemesi bu tespitin en temel dayanağıdır. Senaryoya göre merkez alanın, benzer yapıda farklı merkezlerin gelişimine imkan verecek biçimde, perakende etkinlikleri açısından görece öneminin gerilemeyi sürdüreceği beklenebilmektedir.

Senaryoya göre, İBŞB'nin Yeni Kent Merkezi planının, gerekli olan sermaye akışının sağlanmasında ve plan kararlarının hayata geçirilmesi için önerilen imar uygulamaları sırasında önemli çıkmazlarla karşılaşacağı düşünülmektedir. Ayrıca yeni kent merkezinin gelişiminin, liman ve çevre yolu gibi bürokratik ve yargı engellerine sahip yatırım kararlarına bağlı olması, planın belediyenin öngördüğü 4 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşmesini olanaksızlaştırmaktadır. Kent merkezinin bugün sahip olduğu yönetsel, idari, kültürel ve ticari işlevlerini gelecekte de sürdüreceği, ancak mekanın sınırlı olduğu düşünüldüğünde, talep paralelinde artan perakende ticaret birimlerinin belli bir süre sonunda bu alanda yer alamayacağı ve kentin genişlemesi nedeniyle sözü edilen akslardaki merkezlerde yer seçmeyi tercih edeceği açıktır.

Merkez alanın sektörde faaliyet gösteren firmalar açısından 2000 yılı sonu itibarıyla sahip olduğu oranın, kentin kuzey, güney ve doğu akslarında gelişmesi öngörülen perakende ticaret sektörü ağırlıklı merkezlerle eşitleninceye kadar gerilemesi ve belli bir süre sonunda perakende ticaret fonksiyonu açısından geleneksel merkezle eşit öneme sahip çeşitli merkezlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu noktada senaryo kapsamında sektörün geleceğine ilişkin öngörülerin gerçekleşmesi, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile bu kanun uyarınca yapılması zorunlu hale gelen kent makroform çalışmasına bağlı olmaktadır. Yeni yasanın kabulü ile gündeme gelen gelişmeler paralelinde, perakende etkinliklerinin eşit bir dağılım gösterdiği eş merkezli bir yapının gelişimi, tek merkezli bir yapıyı öngören birinci senaryodan daha gerçekçi görünmektedir.

Senaryo 3. Perakende Ticaret Sektörünün Yoğunlaşmış Gelişimi

Bu senaryo, 5216 sayılı yasa gereği sınırları genişleyen kent içinde, kuzeyde Aliğa-Helvacı, doğuda Kemalpaşa-Ulucak, güneyde Torbalı-Ayrancılar akslarında sanayi ağırlıklı, batıda Urla-Seferihisar aksında ise konut ağırlıklı gelişme odakları tarif etmekte ve böyle bir sistemde yeni gelişen odalarda çalışan ve yaşayan nüfusun merkez kente bağımlı bir yapı sürdüreceğini öngörmektedir. **Temelde perakende ticaret sektörünün eş merkezli gelişimini öngören yapının bir varyasyonu niteliğinde olan bu senaryo, yeni gelişme odaklarının bağımlı bir yapıya sahip olmasına ve merkez kentin çok daha yoğun kullanılmasına bağlı olarak merkez alanın; kuzey, doğu ve güney yönlerinde genişleyerek, perakende ticaret ve hizmetler sektörünün de dahil olduğu merkez alan fonksiyonlarını içeren çok daha yoğunlaşmış (compact) bir yapıya sahip olacağını öngörmektedir** (Harita 6.4).

Harita 6.4 Perakende ticaret sektörünün yoğunlaşmış gelişimi

İzmir Büyükşehir Belediyesi sorumluluk alanının 5216 sayılı yasa gereği genişlemesi, kentsel gelişmenin denetim altına alınması konusunu önemli hale getirmektedir. Genişleyen sınırlar içinde kontrolsüz bir gelişmenin gerçekleşmesi olasılığı, şu an için merkez kenti çevreleyen verimli tarım topraklarının, ovaların ve koruma havzalarının yok olması anlamına gelmektedir. Nitekim, İzmir Çevre Yolunun Çanakkale yönünde uzatılması durumunda, tarım topraklarının içinden geçen otoyol projesi, bu alanların hızla yapılaşması olasılığını beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerde uygulanan “Kentsel Büyüme Sınırı”nın İzmir kenti için de belirlenerek uygulamaya konması, sözü edilen büyüme kutupları ile merkez kent arasında kalan alanın, korunması gereken yeşil kuşak olarak ayrılmasını olanaklı hale getirecek, bu şekilde sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kentsel gelişimin sağlanması mümkün olacaktır.

Gelecekte perakende ticaret sektörünün yoğunlaşmış bir mekansal yapı içinde çok daha geniş bir alanda hizmet vereceğini ileri süren senaryoda yer alan, gelişme odaklarının merkez kente bağımlı bir yapı sürdüreceğine ilişkin öngörünün iki temel dayanağı bulunmaktadır. İlk olarak kuzey, doğu ve güney aksında yer alan ve sanayi alanları ile sınırlı sayıda konut alanını içerecek olan bu büyüme kutuplarının, çevrelerinde yer alan verimli tarım toprakları, topografik engeller ve benzeri eşiklerin varlığına bağlı olarak konut, eğitim, sağlık, eğlence ve hizmetler sektörü açısından kendi kendilerine yeterli birer yerleşme haline gelmelerini sağlayacak bir mekansal büyüklüğe erişmelerinin mümkün olmayacağı düşünülmektedir. İkinci olarak ise Aliağa-Cumaovası istasyonları arası yaklaşık 80 kilometrelik hatta mevcut olan sistemin, kuzey-güney akslarını birbirlerine ve merkez kente bağlayacak yüksek standartlı ve yüksek hızlı bir kent içi toplu taşıma sistemine dönüştürülmesi projesi ve ayrıca doğu aksı ile olan bağlantıyı güçlendirecek İzmir-İstanbul otoyol projesinin varlığı, sözü edilen bu gelişme odakları ile merkez kent arasındaki ilişkiyi, dolayısıyla da senaryonun bağımlılık öngörüsünü daha da güçlendirmektedir.

Ayrıca senaryoya göre uzun vadede İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planının, önündeki çeşitli engelleri aşarak hayata geçeceği kabul edilmektedir. Bu durumda mevcutta kent merkezi olarak işlev gören alanın, gelecekte İzmir Yeni Kent

Merkezinin yer alacağı Turan-Alsancak arasındaki bölgeyi de içerecek ve kuzeyde Karşıyaka-Çiğli'yi, Yeni Kent Merkezi'nin doğusunda kalan Bornova ilçesinin Manavkuyu ve Mansuroğlu mahallelerini ve güneyde Karabağlar olarak bilinen Gaziemir ilçesinin Gazi, Atıfbey, Gazikent ve Dokuz Eylül mahallelerini de içine alacak biçimde genişleyeceği düşünülmektedir. Süreç içerisinde bu alanlardaki mevcut kullanımların kentsel yenileme projeleri yoluyla dönüşmesi beklenmektedir. Merkez kente bağımlı gelişme odaklarının olduğu bir gelişim şemasında, merkez alanın, sadece hizmetler ve perakende ticaret sektörü olarak değil, kültürel ve yönetsel diğer merkez alan kullanımlarını da içerecek biçimde çok daha yoğunlaşmış bir alanda yeniden yapılanmasını öngören bu senaryonun uzun vadede gerçeğe en yakın senaryo olduğu düşünülmektedir.

6.4 Bitirirken...

Konumsal özellikleri ve geçmişten bugüne taşıdığı izleriyle İzmir kenti, gelişiminin çok sayıda dinamik tarafından yönlendirildiği ve bu yönüyle geleceğine ilişkin belirsizlikleri içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Küresel, ulusal ve hatta yerel ölçekte gerçekleşen oluşumlar, her zaman için kentsel gelişimi etkileyecek senaryolara dönüşebilme olasılığını taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırma bulgularını esas alan değerlendirmelerin ve geleceğe ilişkin geliştirilen öngörülerin, olası bir çok durumdan yalnızca bir kaçına karşılık geldiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışma sırasında karşılaşılan en temel kısıtlayıcı, anahtar sektör grubu özelinde firmaların mekansal tercihlerine ilişkin gerçekleştirilen araştırmanın 2000 yılı itibariyle son bulmak durumunda kalması olmuştur. İlgili bölümde de değinildiği üzere bu durum, İzmir Ticaret Sicil Memurluğu'nda ticaret sicil defterlerini konu alan arşiv araştırması sürecinde incelenen ticaret sicil defterlerinin, kurumun verilerin işlenmesi yönteminde yaptığı değişiklik sonucu 2000 yılı sonu itibariyle son bulmasına bağlı olarak gelişmiştir. Belirli bir alanda, belirli bir zaman diliminde ve perakende ticaret sektörünün belirli bir alt sektörü özelinde gerçekleştirilen mekansal tercih analizlerine temellenen araştırma sonuçları; İzmir kentinde yeni açılan ve yer

değiştiren firmaların önemli bir bölümünün içinde yer almak istediği, tek ana merkezli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın İzmir kentini konu alan, ileriye yönelik araştırmalar için bir zemin hazırlaması en temel dilektir. Bilindiği üzere kentsel yerleşmeler durağan bir yapıya sahip değildir ve sürekli bir değişim geçiren kentler, yeni koşullara sonradan uyum sağlayan bir özellik göstermektedirler. Dolayısıyla İzmir kentindeki perakende ticaret sektörünün 2000 yılı sonrasındaki gelişimini konu alacak çalışmaların, sektörün geleceğine ilişkin geliştirilen öngörülere zenginlik katacağı düşünülmektedir. Ayrıca İzmir kentini konu alan ileriki araştırmalarda farklı bir anahtar sektör grubuna odaklanılmasının da, perakende ticaret sektörünün gelecekteki mekansal yapısına ilişkin farklı açınımlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Aynı zamanda ileri yönelik araştırmaların benzer bir metodolojiyle perakende ticaret sektörü dışında, toptan ticaret, küçük imalat, hizmetler sektörü gibi farklı sektörler üzerine odaklanması durumunda da, ilgili sektörlerin gelecekteki mekansal dağılımlarına ilişkin önemli ipuçlarına varılacağı düşünülmektedir. Her şeyden önemlisi bu çalışma yere özgü bir nitelik taşımaktadır. Bulgular bir anlamda İzmir kentinin geçmişten bugüne taşıdığı farklı mekansal, toplumsal ve ekonomik pratiklerin bir sonucudur. Aynı zaman aralığı ve aynı anahtar sektör grubunu farklı bir kent özelinde ele alacak olan bir çalışmanın, yerleşmeler arası farklılıkların ortaya konması açısından da değer taşıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akgüngör, S., Barbaros, R.F. ve Erol, N. (1998). *Mega ticaret merkezi Kemeraltı ekonomik yapı içindeki yeri ve sorunları* (1. Baskı). İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayın No. 49.

Altınçekiç, F. (1998). The role of the accumulation connections in reproduction of spatial organization - the industrial as an apparatus for regulations about the city. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ataay, F. (2001). Türkiye kapitalizminin mekansal dönüşümü. *Praksis*, 2, 53-96.

Atay, Ç. (1998). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir planları* (1. Baskı). İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Bal, E., Altınörs, A. ve Doğmuş, O.E. (2005). Kente yön veren aktörler temelinde İzmir yeni kent merkezi nazım planı. *EgeMimarlık*, 53 (1), 32-36.

Balchin, P.N., Bull G.H. ve Kieve J.L. (1995). *Urban land economics and public policy* (5. Baskı). Great Britain: MacMillan Press Ltd.

Bayer, Y. (30 Aralık 2000). Hiper'den 100 gram peynir alamam ki... Hürriyet, s.17.

Burgess, E.W. (1925). The growth of the city. R.E. Park, E.W. Burgess ve R.D. McKenzie, (Ed.), *The city* (7. Baskı) içinde (47-62). Chicago: The University of Chicago Press.

Chasco, C.Y., & Vicéns, J. (1998). Spatial Interaction Models Applied to the Design of Retail Trade Areas. European Regional Science Association Conference Paper.

Deri Konfeksiyon Grubu Meslek Komitesi üyeleriyle görüşme, 26.05.2005, İzmir Ticaret Odası, İzmir.

- DEÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (1997). *Habitat II Dünya Deneyimleri Kapsamında İzmir Bağlamına Nasıl Bakılabilir: Bir Gelişmenin Anatomisi*. İzmir.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı – tekstil ve giyim sanayi özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Yayın No.2549-ÖİK 565. <http://ekutup.dpt.gov.tr/imalatsa/tekstil/oik565.pdf>
- Dökmeci, V., Dülgeroğlu, Y. ve Akkal, B. L. (1993). İstanbul şehir merkezi transformasyonu ve büro binaları (1. Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Duru, B. ve Alkan, A. (2002). Giriş: 20. yüzyılda kent ve kentsel düşünce. B. Duru ve A. Alkan, (Ed.), *20. Yüzyıl kenti* (7. Baskı) içinde (7-25). Ankara: İmge Kitabevi.
- Eppli M.J. ve Shilling J.D. (1996). How critical is a good location to a regional shopping center. *The Journal of Real Estate Research*, 12 (3), 459-468.
- Eraydın, A. (1988). Sermaye birikim sürecinde kentler. *Defter*, 5, 133-153.
- Fotheringham, A.S. ve O’Kelly, M.E. (1989). Spatial interaction models: formulations and applications. *Studies in Operational Regional Science*, Kluwer Academic Publishers.
- Goodall, B. (1972). The economics of urban areas (1. Baskı). Great Britain: Pergamon Press.
- Göksu, S. (1988). Konut ve konut alanları yerseçimi konusunda değişik yaklaşımlar: tarihsel perspektif. Yayınlanmamış Şehir Coğrafyası Ders Notları, İzmir.
- Gülerman, A. (2001). Türk ekonomisinde tekstil. *Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası Aylık Dergisi*, 260, 21-24.
- Harris, C.D. ve Ullman E.L. (2002). Kentin doğası. B. Duru ve A. Alkan, (Ed.), *20. Yüzyıl kenti* (7. Baskı) içinde (7-25). Ankara: İmge Kitabevi.

- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu* (1. Baskı). (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990).
- Hernandez, T., Bennison, D. ve Cornelius, S. (1998). The organisational context of retail locational planning. *GeoJournal*, 45, 229-308.
- Hükümet ‘hipermarket yasası’ nı geri çekti. (20 Mayıs 2005). Hürriyet, s.9.
- İzmir Ticaret Odası. (2000). *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*. İzmir: Yayın No.89.
- Kepenek, Y. (1990). *Gelişimi, üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye ekonomisi* (5. Baskı). Ankara: Verso Yayıncılık.
- Koç, H. (2001). *Cumhuriyet döneminde İzmir’de sosyal konut ve toplu konut uygulamaları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayın No. MİMF-01-DK-003.
- Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu Meslek Komitesi üyeleriyle görüşme, 26.05.2005, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu Meslek Komitesi üyeleriyle görüşme, 13.06.2005, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- Kongar, E. (1999). *21. yüzyılda Türkiye* (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Manifatura Grubu Meslek Komitesi üyeleriyle görüşme, 26.05.2005, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- Osmay, S. (1998). 1923’ten bugüne kent merkezlerinin dönüşümü. Y. Sey, (Ed.), *75 Yılda değişen kent ve mimarlık içinde* (139-154). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Sönmez, M. (2003). *İşte eseriniz!..100 göstergede kuruluştan çöküşe Türkiye ekonomisi* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Şengül, T.H. (2001a). *Kentsel çelişki ve siyaset* (1. Baskı). İstanbul: WALD: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi.
- Şengül, T.H. (2001b). Tüketim toplumu, tüketim kültürü ve tüketim merkezleri. *EgeMimarlık*, 40-41, 8-9.
- Taner, T., Göksu, S., Sönmez, İ., Ünverdi, H. ve Gökçen, Ş. (1999). *İzmir kent merkezinde toptan ticaret sektörünün dünü, bugünü ve geleceği*. İzmir: İZTO Yayınları
- Tekeli, İ. (1984). Sunuş. *Türkiye'de ve dünyada yaşanan ekonomik bunalım* (1. Baskı) içinde (4-16). Ankara: Yurt Yayınları.
- Temel, A., Boyar, E. ve Saygılı, Ş. (2002). Türkiye ekonomisinde yapısal değişim: 1946-1999. *Planlama Dergisi*. 17 Ekim 2002, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/temela.pdf>.
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi (2004). Yeni Büyükşehir Belediyesi kanunu ile ilgili basın açıklaması yaptık. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Haber Bülteni*, 151, 25-26.
- Tokatlı, N. ve Boyacı, Y. (1997). Internationalization of retailing in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 17, 97-128.
- Tokatlı, N. ve Özcan, G.B. (1998). The state and the corporate private sector in the recent restructuring of Turkish retailing. *New Perspectives on Turkey*, 18, 79-111.
- Tokatlı, N. ve Boyacı, Y. (2002). Globalization and the changing political economy of distribution channels in Turkey. *Environment and Planning A*, 34, 217-238.

Tuhafiye Grubu Meslek Komitesi üyeleriyle görüşme, 01.06.2005, İzmir Ticaret Odası, İzmir.

Tüzün, G. (1985). Ekonomik bunalım ve 24 Ocak kararları üzerine. *İşbitiren ekonomi* (1. Baskı) içinde (46-61). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

WEB_1. (2005). *Center for spatially integrated social science*, (2005), <http://www.csiss.org/classic/content/26>.

WEB_2. (2005). The Chicago school and community design, (2003), http://www.morris.umn.edu/services/cst/presentations/chicago_present.doc

WEB_3. (2004). *The Boston consulting group*, (b.t). 14 Şubat 2004, <http://www.neighborhoodconnections.org/module2/22.html>.

WEB_4. (2004). *The Boston consulting group*, (b.t). 16 Şubat 2004, <http://www.neighborhoodconnections.org/module2/22.html>.

WEB_5. (2004). T.C. Sanayi Bakanlığı. 17 Şubat 2004, www.sanayi.gov.tr.

WEB_6. (2003). İstanbul Ticaret Odası-Rehber Yayınlar. 17 Eylül 2003, <http://www.ito.org.tr>.

WEB_7. (2003). Devlet İstatistik Enstitüsü. 17 Eylül 2003, <http://www.die.gov.tr/sozluk/20thtt.htm>.

EK 1: BÜYÜK MAĞAZALAR KANUNU TASARISI

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Tanımlar

Amaç ve kapsam

Madde 1- Bu Kanunun amacı, büyük mağazaların kurulmaları ve ticari faaliyette bulunmaları ile denetlenmelerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Bu Kanun, hangi ad altında olursa olsun il, ilçe ve belde belediyeleri hudutları içinde kalan dört yüz metre kare üzerinde satış alanına sahip, büyük mağazaları kapsar.

Tanımlar

Madde 2- Bu Kanunun uygulanmasında;

- a) Bakanlık : Sanayi ve Ticaret Bakanlığını,
- b) Büyük Mağaza: Dört yüz metre karenin üzerinde satış alanına sahip olan, süpermarket, hipermarket, megamarket, grosmarket, tanzim satış mağazası ve benzeri isimler altında tüketim maddeleri ve ihtiyaç malzemelerinin toptan ve/veya perakende satışının yapıldığı iş yerlerini,
- c) Satış Alanı : Otopark ve depolama alanları hariç büyük mağazaların doğrudan satış alanları ile aracı satıcılara kiraladığı alanların toplamını,
- d) Şehir yerleşim merkezi: İl, ilçe ve belde olarak tanımlanan yerleşim birimleri içinde sosyal ve ekonomik olarak gelişimini tamamlamış mahalleri,
- e) Şehir yerleşim merkezi dışı: İl, ilçe ve belde olarak tanımlanan yerleşim birimleri hudutları içinde kalmakla beraber yoğun ticari gelişimi olmayan, sosyal ve ekonomik olarak gelişmemiş, nüfus, trafik ve yerleşim sorunu bulunmayan mahalleri,
- f) Valilik: Büyük mağazanın kurulduğu yerin valiliğini,
- g) Belediye: Büyük mağazanın kurulduğu yerin belediyesini, Büyükşehir'de kuruluyor ise Büyükşehir ve ilgili ilçe belediyesini,

- h) Oda: Büyük mağazanın kurulduğu yerdeki Ticaret ve Sanayi odasını veya Ticaret odasını,
- ı) ESOB: Büyük mağazanın kurulduğu ilin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğini,
- j) TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğini,
- k) Dernek: Büyük mağazanın kurulduğu yerdeki üyesi en fazla olan tüketici derneğini,
- l) Belge: Büyük mağazanın kurulmasına ilişkin Bakanlık veya valilik tarafından verilecek izin belgesini,
- m) Yetkili Makam: Kuruluş iznini verecek olan valiliği veya Bakanlığı, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Kuruluş ve Diğer Esaslar

Kuruluş

Madde 3- Büyük mağazaların kuruluşuna, valilik veya valiliğin teklifi üzerine Bakanlık tarafından izin verilir. Kuruluş izninin alınması diğer kanunların zorunlu kıldığı izin ve ruhsatların alınması yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Kuruluş iznini almayan projelere, belediyeler tarafından ruhsat verilmez ve bu projeler teşvik kapsamına alınmaz.

Kuruluş izni

Madde 4- Satış alanı üç bin metre kareyi geçmeyen büyük mağazaların kuruluş izinleri belediyenin görüşü de alınarak valilik tarafından verilir. Vali bu yetkiyi vali yardımcısına veya belediye başkanına devredebilir.

Satış alanı üç bin metre kareden büyük onbeş bin metre kareden küçük olan büyük mağazaların kuruluş izinleri, belediye, ESOB, oda ve dernek görüşü alınarak, imar planlarında belirlenmiş ticari alanlarda veya çevre düzenlemesi yönünden uygun yerlerde valilik tarafından verilir.

Satış alanı onbeş bin metre kareden fazla olan büyük mağazaların kuruluş izinleri, belediye, ESOB, oda ve dernek görüşlerini de içeren valilik teklifi üzerine, sadece imar planlarında belirlenen ticaret merkezlerinde veya şehir yerleşim merkezleri dışında Bakanlık tarafından verilir.

Kuruluş izin kriterleri

Madde 5- Büyük mağazaların kurulabilmesi için, öncelikle imar planlarında ticaret merkezi olarak ayrılmış alanların belirlenmiş olması ve bu alanların büyük mağaza kurulmasına müsait bulunması şartı aranır.

Ayrıca;

- a) Faaliyet gösterilecek yerdeki nüfus ve trafik yoğunluğu,
- b) Faaliyet gösterilecek yerdeki esnaf ve sanatkarlar ile küçük ve orta boy işletme yoğunluğu,
- c) Satış alanları büyüklüklerine göre büyük mağazaların şehir yerleşim merkezlerine ve birbirlerine olan uzaklıkları,
- d) Büyük mağazaların, ulaşım, otopark, sosyal tesisleri ile şehir alt yapısına getireceği yükler, dikkate alınır.

İzin kriterleri piyasa ekonomisi ve ticari kurallardaki gelişmeler ışığında kamu yararı esas alınarak yetkili makam tarafından değerlendirilir ve kuruluş talebinin uygun olup olmadığına karar verilir.

Büyük mağazanın kuruluş izin talebinin kabul edildiği veya gerekçeleri de belirtilmek suretiyle reddedildiği, yetkili makam tarafından talep sahiplerine bildirilir. Kuruluş talebinin reddedilmesine ilişkin işlemin dava konusu edilmesi ve davanın reddi yönünde verilen kararın kesinleşmesi halinde, aynı yer için yeniden yapılacak kuruluş talepleri başka bir gerekçe gösterilmeksizin reddedilir.

Büyük mağazaların kurulmasına ilişkin belge valilik tarafından verilir.

Büyük mağazalar sicili

Madde 6- Her ilde ticaret odası veya ticaret ve sanayi odası bünyesinde “Büyük Mağazalar Sicili” oluşturulur. Yetkili makamca kuruluş izni verilen büyük mağazalar, “Sicil Defteri”ne kayıt edilerek bir sicil numarası verilir. Büyük mağazalar ile büyüklüklerine bakılmaksızın bu mağazaların satış zincirleri ile şubelerine ait belgeler sicil dosyasında saklanır.

Yetkili makamlarca verilen büyük mağaza kuruluş izinleri, belgeleri ile birlikte on iş günü içinde sicil kaydını tutacak ilgili odaya gönderilir. Oda, on iş günü içinde sicil kayıt işlemlerini tamamlayarak büyük mağaza kurucusuna bildirir.

Şubeler ve satış zincirleri

Madde 7- Büyük mağazaların aynı yerleşim merkezinde doğrudan veya dolaylı olarak satış mağazaları zinciri kurmaları ve şube açmaları bu Kanun hükümlerine tabidir.

Otopark mecburiyeti

Madde 8-Büyük mağazalar, şehir yerleşim merkezlerinde kiralama ve/veya kendilerine ait satış alanlarının toplamının en az yarısına, şehir yerleşim merkezi dışında toplam alanın tamamına, tekabül edecek bir sahayı müşterilerinin ücretsiz kullanımına mahsus, açık ya da kapalı otopark olarak düzenlemek zorundadır. Satış mağazaları zincirlerinde de park yerleri bölünmüş satış alanlarına göre değerlendirilir.

İstisnalar

Madde 9- Bu Kanunun uygulanması bakımından kuruluş izni almaya gerek bulunmayan yerler, aşağıda belirtilmiştir.

Satış alanı itibariyle dört yüz metre kareyi aşmayan mağazalar.

Eczaneler.

Mahalli idareler tarafından oluşturulan ve ruhsatlı (tezgah kurma izinli) esnafın yer aldığı semt pazarları.

Sadece ürettikleri mamulleri doğrudan halka satmak kaydıyla bin metre kareyi aşmayan fabrika satış mağazaları.

Ödemeler

Madde 10- Büyük mağazalar, aralarında ticari teamüllere uygun olarak satın alma ve ödeme şartları belgeye dayalı olarak kararlaştırılmamış veya fatura üzerinde ödeme tarihi yazılmamış ise;

- a) Satın aldıkları malların bedelini teslim tarihinden itibaren en geç altmışıncı günde,
 - b) Taze etler ve et ürünleri ile süt ve süt ürünlerinin satış bedellerini teslim tarihinden itibaren en geç yirminci günde,
 - c) Otuz güne kadar bozulabilen veya günlük kaydıyla satılan besin ürünlerinin satış bedellerini teslim tarihinden itibaren en geç onuncu günde ödemek zorundadırlar.
- Ödeme şartlarına uyulmaması halinde, fatura tutarı üzerinden, T.C. Merkez Bankası reeskont ve avans işlemlerinde uygulanan faiz oranında gecikme faizi uygulanır.

Yasaklar

Madde 11- Büyük mağazalar;

- a) Tedarikçi veya üreticilere ürettirip satın aldıkları ürünleri kendi markaları altında satmaları halinde, bu satışların toplamı cirolarının % 20'sini geçemez.
- b) Tedarikçi veya üreticiden hizmet, raf, katılım, anons bedeli ve benzeri uygulamalarla herhangi bir ücret talep edemezler.
- c) Son kullanma tarihini açıkça etiketinde belirtmeden tüketim mallarına ilişkin indirimli veya hediyeli satış kampanyası düzenleyemezler.
- d) Tüketiciyi yanıltan, zamanı ve süresi belirlenmemiş indirimli satış kampanyaları düzenleyemezler.

İndirimli satış kampanyalarını ancak, bağlı buldukları odadan izin almak kaydıyla; bayram ve özel günlerde, ticari faaliyetlerinin tasfiyesi ve işyeri değişikliği halleri ile yaz ve kış sezonu bitiminde ve mevsim sonunda yapabilirler.

Cezai müeyyideler

Madde 12- Kuruluş izni alınmaksızın kurulan ve ticari faaliyette bulunan büyük mağazalar valilik tarafından kapatılır ve bunların işletmecileri satış alanları itibariyle yüz metrekaşe başına beş yüz milyon lira para cezası ile cezalandırılır. İzin almadan faaliyette bulunduğu için kapatılan büyük mağazaların, faaliyete geçmeleri ancak, cezalarını ödeyip gerekli izni almaları halinde mümkündür.

Büyük mağazalarda yapılacak denetimlerde kuruluş izni hilafına işlem yapıldığı ve tesis gerçekleştirdiği tespit edilirse, cezayı gerektiren durumun mevzuata ve kuruluş izin belgesindeki hususlara uygun hale getirilmesi bunların işletmecilerine yazılı olarak tebliğ edilir. Tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde gerekli şartları yerine getirmeyen büyük mağazanın her türlü faaliyeti durdurulur ve birinci fıkrada belirtilen para cezası uygulanır.

Büyük mağazaların 11'inci maddede belirtilen yasaklara uymamaları halinde uygulanacak ceza birinci fıkrada yazılı para cezasının iki katıdır.

Kanunda belirtilen para cezaları, valilik tarafından verilir ve tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde ilgili vergi dairelerine veya mal müdürlüklerine ödenir. Verilen para cezalarına, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde itiraz edilebilir. İtiraz, para cezası tahsilatını durduramaz.

Bu Kanunda düzenlenen para cezaları idari nitelikte olup, fiilin bir yıl içinde tekrarı halinde iki misli olarak uygulanır.

Bu Kanunda düzenlenen idari para cezalarına ilişkin zamanaşımı süresi, ihlalin vuku bulunduğu tarihten itibaren iki yıldır. Büyük mağazaların faaliyetlerinin kontrolü ve denetimi amacıyla herhangi bir işlem başlatılması halinde zamanaşımı süresi kesilir.

Kanunda belirtilen para cezaları 21.07.1953 tarih ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil olunur.

Bu maddede öngörülen idari para cezaları her yıl başında 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ek 2. maddesi hükümleri uyarınca artırılır.

Diğer kanunlarda öngörülen cezalara ilişkin hükümler saklıdır.

Denetim

Madde 13- Bu Kanunun uygulanması ile ilgili denetleme, inceleme ve araştırma yapmaya ve yaptırmaya Bakanlık yetkilidir. Bakanlık inceleme ve araştırma yetkisini valilik veya belediye vasıtasıyla kullanabilir.

Büyük mağazaların rekabeti bozucu nitelikteki uygulamaları Bakanlık tarafından Rekabet Kurumuna intikal ettirilir.

Uyuşmazlıkların çözümü

Madde 14- Büyük mağazaların, tedarikçileri/sağlayıcıları veya üreticiler ile yaptıkları sözleşmelerden doğan ihtilaflar, sözleşmelerinde belirtilmesi halinde oda veya TOBB tahkim kurullarında çözülür. Gerekirse TOBB, bu konuda Bakanlığın görüşüne başvurabilir. Bakanlık görüşünü onbeş gün içinde bildirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Son Hükümler

Yönetmelik

Madde 15- Büyük mağazaların kuruluş izin talepleri, bu taleplerin değerlendirilmesi, kuruluş izni, izin belgesi, Büyük Mağazalar Sicili, sicil defteri ve büyük mağazaların denetlenmelerine ilişkin usul ve esaslar ile bu Kanunun uygulanmasına ilişkin diğer hususlar bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu ile varsa büyük mağazaları temsil etmek üzere kurulmuş olan kuruluşun görüşleri alınarak Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Geçici madde 1- Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce, işletmeye geçmiş olan büyük mağazaların, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde kuruluş faaliyetlerine ilişkin diğer mevzuat uyarınca almış oldukları izin ve ruhsatların birer örneğini bir dilekçe ekinde yetkili makama vermeleri ile kuruluş izinleri başkaca bir işleme gerek kalmaksızın verilir. Yetkili makamlarca bu maddeye göre verilen büyük mağaza kuruluş izni ile diğer mevzuat uyarınca aldıkları izin ve ruhsatların bir örneği bu mağazaların sicil kaydı yapılarak sicil numarası verilmek üzere bağlı olduğu odaya gönderilir.

İnşaat halinde olanlar ile inşaatı bitmiş olmasına rağmen, muhtelif nedenlerle ticari faaliyete başlayamamış büyük mağazalara, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar diğer mevzuat uyarınca almak zorunda oldukları izin ve ruhsatları bu Kanunun yürürlük tarihinden itibaren 30 gün içinde yetkili makama bir dilekçe ekinde ibraz etmeleri halinde birinci fıkraya göre kuruluş izni verilir. Ancak bu durumda en geç iki yıl içinde işletmeye geçme şartı aranır.

Yürürlük

Madde 16- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 17- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK 2: İZMİR TİCARET ODASI MESLEK GRUPLARI

1	Yaş Meyve, Sebze ve Çiçek Ticareti Grubu
2	Kuru Üzüm, Kuru İncir Ticareti İmalat ve İhracatı Grubu
2/A	Kuru Üzüm
2/B	Kuru İncir
3	Kurutulmuş Meyve Çerezler Ticareti İmalat ve İhracatı Grubu
4	Hububat ve Bakliyat Grubu
4/A	Hububat Bakliyat
4/B	Un ve Un Ürünleri
5	Pamuk Toptan Ticareti Grubu
6	Tütün Grubu
7	Ziraatı Yapılmayan Bitki Grubu
7/A	Ziraatı Yapılmayan Bitki
7/B	Baharatçılar Aktarlar
8	Süt ve Süt Ürünleri
9	Et, Deniz Ürünleri ve Kümes Hayvanları
9/A	Et Ürünleri
9/B	Deniz Ürünleri
9/C	Kümes Hayvanları
10	Hayvansal Yan Ürünler Grubu
11	Unlu Mamuller-Şekerleme Grubu
11/A	İşlenmiş Un Ürünleri
11/B	Şekerleme
12	Zeytin, Zeytinyağı, Diğer Bitkisel Yağlar
12/A	Zeytin Ürünleri
12/B	Temizlik Maddesi
13	Gıda ve Tüketim Maddeleri İmalat ve İhracatı Grubu
14	Gıda ve Tüketim Maddeleri Satış Yerleri
14/A	Bakkallar
14/B	Süpermarketler
14/C	Alkollü-Alkolsüz İçki
15	Manifatura Grubu
16	Tuhafiye Grubu
17	Konfeksiyon Toptan İmalat ve İhracatı Grubu
18	Konfeksiyon Satış Yerleri Grubu
19	Trikotaj ve Konfeksiyon Yan Malzemeleri
19/A	Yün-Orlon-Trikotaj İplik
19/B	Konfeksiyon Dikiş-Nakış Malzemeleri
20	Deri Konfeksiyon Grubu
21	Ayakkabı, Toptan İmalat ve İhracatı Grubu
22	Ayakkabı Satış Yerleri Grubu
23	Ayakkabı Malzemeleri Grubu
24	Parfümeri Grubu
25	Kuyumcular Grubu
25/A	Kuyumcular
25/B	Saatçiler

26	Halı Grubu
27	Mobilya Grubu
28	Mefruşat Grubu
29	Başka Yerde Sınıflandırılmayan Ticaret
30	Dayanaklı Tüketim Malları Grubu
31	Elektrikli Alet ve Gereç Satış Grubu
32	Elektronik Grubu
33	Zücaciye Grubu
34	Eczaneler Grubu
35	Tıbbi Aygıtlar-Malzeme Grubu
35/A	Ecza Depoları
35/B	Tıbbi Malzemeler
36	Eğitim-Sağlık-Dış-Göz İle İlgili Hizmetler
36/A	Göz Dış Sağlığı Hizmetleri
36/B	Sağlık Kurumları
36/C	Eğitim Kurumları
37	Basım, Yayın Sanayi Grubu
38	Kağıt ve Kağıt Ürünleri Grubu
39	Büro Makineleri-Kırtasiye Grubu
40	Bilgisayar Hizmetleri Grubu
40/A	Donanım Satış Yerleri
40/B	Yazılım Servis Hizmetleri
41	Turizm-Seyahat Acenteleri Grubu
41/A	Turizm Seyahat Acenteleri-Turizm Geliştirme Kooperatifi
41/B	Hediyelik Eşya
42	Lokanta ve Konaklama Tesisleri Grubu
42/A	Lokanta Kahvehane
42/B	Konaklama Tesisleri
43	Taşıma ve Depolama Grubu
43/A	Kara Taşımacılığı
43/B	Su Yolu Taşımacılığı
43/C	Sevk Ambalaj Antrepoculuk
44	Para İşlemleri İle İlgili Kuruluşlar Grubu
44/A	Bankalar
44/B	Borsa ve Döviz İşlemi Yapan Kurumlar
45	Sigortacılık Grubu
46	Aracılık Hizmetleri Grubu
46/A	Emlak Komisyonculuğu
46/B	Oto Komisyonculuğu
46/C	Diğer Komisyoncular
47	Kuruluşlara Yardımcı İç Hizmetler Grubu
47/A	Gümrükleme
47/B	Müşavirlik
48	Medya, Reklam ve Araştırma Hizmetleri
48/A	Medya
48/B	Reklamcılar

48/C	Araştırma Kuruluşları
49	Fotoğrafçılık ve Sinema Grubu
49/A	Fotoğrafçılık
49/B	Sinema ve Film Dağıtıcıları
50	Oto Yedek Parça İmalat, Toptan ve İhracatı Grubu
51	Oto Yedek Parça Satış Yerleri Grubu
52	Tarım ve Sanayi Makineleri Satış Yerleri
52/A	Tarım Makineleri
52/B	Makine ve Motor
52/C	Diğer Makine ve Donanım
53	Oto Servis Hizmetleri Grubu
53/A	Oto Servis Bakım İşleri
53/B	Akü, Lastik vb. Hizmetleri
54	Akaryakıt ve Madeni Yağlar Grubu
54/A	Akaryakıt İstasyonları
54/B	Yakıt ve Madeni Yağlar
55	Hırdavat ve Sanayi Malzemesi Grubu
56	Metal Eşya ve Nalburiye Grubu
56/A	Metal Eşya
56/B	Nalburiye
57	Orman Ürünleri Grubu
57/A	Kereste
57/B	Kontrplak Sunta vb.
58	Sıhhi Tesisat Grubu
59	Demir ve Çelik Grubu
59/A	Demir-Çelik
59/B	Hurda
60	Yapı Malzemeleri Grubu
60/A	İnşaat Boyaları
60/B	Çimento, Kireç ve Diğer Malzemeler Grubu
61	Bina Yapım Onarım Grubu
61/A	Özel İnşaat Yapımcıları
61/B	Resmi İnşaat Yapımcıları
62	Proje, Mühendislik ve Müşavirlik Grubu
63	Bayındırlık Hizmetleri Grubu
64	Asansör, Elektrik, Isıtma Soğutma ve Klima Tesisleri Yapım Bakım Onarım Grubu
64/A	Asansör
64/B	Klimacılar
64/C	Soğutmacılar
64/D	Diğer Tesisat Yapım Bakım Onarım
65	Maden Grubu
66	Sınai ve Kimyevi Maddeler Grubu
66/A	Zirai İlaçlar Gübreler
66/B	Kimyevi Maddeler ve Temizleme Kuruluşları
67	Plastik ve Sentetik Lifler Grubu
68	Çeşitli Maddeler İthalatı Grubu
70	Ticaret Komisyoncuları-Ajanlığı Grubu

